

GETROUW TOT DE DOOD

Levensoverzicht en theologische werken van

Ds. THEODORUS VAN DER GROE

Samengesteld door

Willem Westerbeke

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2015**

I. LEVENSOVERZICHT VAN Ds. THEODORUS VAN DER GROE

INHOUD

INLEIDING

1. AFKOMST EN OPLEIDING
2. PREDIKANT TE RHIJNSATERWOUDE (1730-1740)
3. DOORBRAAK IN ZIJN BEKERING
4. DE PERIODE KRALINGEN, 1740-1784.
 1. Voorgangers
 2. Beroep van Theodorus van der Groe te Kralingen
 3. Intrede en dienst van Ds. Theodorus van der Groe
 4. Tucht inzake het Heilig Avondmaal
 5. Huwelijk met Johanna Cornelia Bichon
 6. Ernstige ziekte en vriendenkring
 7. Conservatief
 8. Dr. Theodorus van Thuijnen en geloofs zekerheid
 9. Over het lezen van oude schrijvers
 10. Correspondentie met ds. Joh. Jac. Le Sage ten Broek, 1784
 11. Zalig levenseinde
 12. Een kostbare nalatenschap
 13. Joan Hugo van der Groe, predikant te Ridderkerk.
 14. De gemeente na Theodorus van der Groe

II. GESCHRIFTEN EN KERKELIJKE STRIJD VAN TH. VAN DER GROE,

1. **GROOT VERVAL IN KERK EN STAAT, blz. 45**
 - a. Biddagpreken worden vervuld
 - b. Groot verval in kerkstaat en staat, Mr. Groen van Prinsterer
2. **DE KERKSTRIJD ROND DE ZIELSEENZAME MEDITATIËN
DOOR J. W. ESWIJLER, 1737-1740**
 1. Van der Groe en het boek van Eswijler
 2. Levensloop Jan Willemsz. Eswijler (ca.1633-ca.1719)
 3. Geschriften van Eswijler
 4. Mystiek en Pantheïsme
3. **DE OUDE ORTHODOXE LEER, door ds. Van der Groe, 1739-1740**
 - a. Ontstaan
 - b. Korte inhoud
 - c. Tot enthousiasterij of geestdrijverij en mystiekerij veroordeeld
 - d. Filosofie en Spinozisme bij Theodorus van der Groe
4. **VERSCHIL MET JACOB GROENEWEGEN OVER WEZEN EN
WELWEZEN VAN HET GELOOF, 1742**
 1. Aanleiding
 2. Een woordenstrijd over de zekerheid van het geloof, (1742)
 3. Maakten sommigen misbruik van de leer van ds. Van der Groe?
 4. Toelichting op de briefwisseling over het wezen des geloofs

5. Citaat uit een brief van ds. Van der Groe aan Jacob
6. Uit verzamelde brieven, nr. 25
7. Citaat uit de preek van Ebenezer Erskine, over Hebrëen 10 vers 22.

5. DE NIJKERKSE 'BEROERINGEN', 1749 - 1750

- a. Begonnen bij ds. Kuypers
- b. Beroering tijdens een kerkdienst in Nijkerk
- c. Verbreiding en reactie
- d. Wilhelmus Schortinghuis
- e. Voorrede van het eerste deel van de Toetssteen van Th. van der Groe:
- f. Positieve elementen in de opwekking
- g. De verdediging van ds. G. Kuypers
- h. Niet alleen waangeloof
- i. 'Beroeringswerk' door G. H. Leurdijk
- j. een classicale resolutie tegen het 'beroeringswerk'
- k. Enkele slotopmerkingen bij de negatieve visie van Van der Groe over de *Nijkerkse beweging*.

6. TOETSTEEN DER WARE EN VALSE GENADE, enz. 1752-1753

1. Toelichting op de titel
2. Visie van J.A. de Ruiter

7. VAN DER GROE'S VERTALING VAN DE GALATENBRIEF DOOR LUTHER 1753

1. Inleiding. In hoever is ds. Th. van der Groe een Nadere Reformator?
2. De bekering van ds. Theodorus van der Groe
3. De gevolgen van zijn bekering
4. Luthers verklaring van de Galatenbrief
5. De Nederlandse vertaling van 1743
6. Het autobiografische bewijs dat ds. Van der Groe de vertaler is
7. Nog enige kenmerken die naar ds. Van der Groe kunnen wijzen
8. Herdrukken

8. STRIJD OVER KERKRECHT MET DS. HOFSTEDE EN DS. BRUINING, 1756 - 1757

1. De Rotterdamse strijd over Kerkrecht
2. Aandeel van ds. Th. Van der Groe
3. Voorwoord van *Noodig Aanhangsel der Klaere en Grondige Wederlegging*
4. Correspondentie met 4 Rotterdamse predikanten
5. *'De Erastianisterij van D. Bruining en Hofstede'*
6. Rede en Schrift, filosofie en theologie
7. Tragische gevolgen van de publieke bestrijding van de predikanten; de *Kralingiana*
8. Sotbeschouwing

9. MENINGSVERSCHILLEN OVER DE RECHTVAARDIGING, 1758-1761

1. Problemen over de rechtvaardiging
2. Visie dr. A. Comrie
3. Visie ds. Th. Van der Groe
4. Verzet van Groenewegen tegen beide meningen

5. Oefenaar van Houte zegt zijn mening
6. Theoretische en praktische theologie

10. PREDIKATIËN

1. BIDDAGPREKEN
2. De ontvangst en verwerking van de prediking van Van der Groe
3. Bataafse Republiek
4. OVERIGE PREKEN
 - A. *Voorwaardelijk of onvoorwaardelijk aanbod van genade*
 - B. *Roeping door het woord*
5. Herdrukken van preken

11. ZWAKGELOVIGEN

1. Levensdoel van Van der Groe
2. Van der Groe's mening was over 'zwakgelovigen'
3. Zondag 7, voorafsprak en verklaring over kleingelovigen, in 6 punten

12. TOEKOMSTVISIE

1. VERBONDSBESCHOUWING
2. Periodenleer
3. De algemene sleutel of uitlegregel van Gods Woord
4. De toekomst van Nederlands Israël en van het Bijbels Israël
5. Nationaal verbond
6. Samenvatting door G. H. Leurdijk
7. GELOVIGE VERWACHTING
8. PERIODE 6
9. Schriftuurlijke verwachting Biddagpreek, Romeinen 11:26.
10. Verwachting van een heerlijke kerkstaat.

13. BEOORDELING VAN DER GROE

1. Tekstindeling
2. Vergelijk met tijdgenoten
3. Kort overzicht van Van der Groe's leven
4. Theologische aspecten van de Nadere Reformatie bij Van der Groe
5. Liefdevolle omgang met Gods kinderen
6. Karaktereigenschappen
7. Ter vergelijking

14. GESCHRIFTEN VAN THEODORUS VAN DER GROE.

15. GERAADPLEEGDE LITERATUUR

III. BIJLAGEN

**BIJLAGE 1. Over Van der Groe zijn veel meningen. Themadag over
De Kralinger pastor. Reformatorisch Dagblad, 1 oktober 1984**

**BIJLAGE 2. Eenzame ziener en polemist. Reformatorisch Dagblad, 28-02-2007.
K. van der Zwaag**

**BIJLAGE 3. JOHANNES ESWIJLER EN ZIJN ZIELS-EENZAME
MEDITATIEN. Door M. A. van den Berg**

I. Levensoverzicht en theologische werken van Ds. THEODORUS VAN DER GROE

INLEIDING

Getrouw tot de dood is de titel van dit overzicht over het leven van ds. Van der Groe. Hij was de enige niet in zijn dagen, maar wel een van de weinigen die de theologische leringen uit de Heilige Schrijft zó getrouw en standvastig preekte en verdedigde. Hij beschreef het geestelijk leven met eenvoudige woorden. Christus stond Centraal in zijn ervaring en in zijn preken. Christus staat in zekere zin Centraal in de Heilige Drie-eenheid. Johannes zag de troon van de aanbiddelijke God en het Lam in het midden van de troon. De Vader ziet Zijn beminde kinderen altijd in en door Zijn eigen beminde Zoon. Hij staat bij de Vader als een Lam dat geslacht is. Dat houdt in dat Hij Zijn offer van ziel en lichaam - op aarde gebracht - nu vertegenwoordigd bij Zijn Vader in de hemel. Als het Lam daar centraal staat, houdt het ook in dat alles voor Hem moet wijken. Zo'n prediking van Hem heeft een groot doel: dat Christus verheerlijkt wordt in zondaarsharten. Dit is het grote ambt van de Heilige Geest, Die daarvoor Zijn knechten wil gebruiken.

Deze prediking stuit op verzet en vijandschap. Dat is ook geen wonder. Alles wat van de mens is, al zijn eigen werken, ervaringen en inzichten, moet men op het altaar van Christus verliezen. Zijn Offer is alleen welbehaaglijk voor de Vader, Die er een oneindig vermaak en verlustiging in heeft.

Er staat van Abner in 2 Samuel 3 dat David op zijn begrafenis zei: *Weet gij niet, dat te dezen dage een vorst, ja een grote in Israel gevallen is?* Abner was een dapper leger-overste, die de eenheid van Israel voor ogen stond. In de uitvoering van deze eenheid kreeg hij met jaloerse collega's te maken. Joab bedroog hem en stak een zwaard in zijn hart. De koning David was hierover zeer aangedaan. Om aan te tonen hoezeer hij Abner waardeerde noemt hij hem *een vorst, ja een grote in Israel*.

David is in sommige opzichten een type van zijn grote Zoon, die Koning is van Zijn kerk. Hij roept Zijn knechten en zalft hen met Zijn Geest om hen te bekwamen om het Evangelie van vrije genade te preken, met liefdevolle nodiging om Jezus te zoeken. Het is de wijsheid van de Koning van Zijn kerk om Zijn knechten met onderscheiden talenten te begiftigen.

Theodorus van der Groe was een van de trouwe knechten van Koning Jezus. Dat wil niet zeggen dat knechten Engelen zijn, maar mensen met zonden. Soms hebben zij zelfs heel grote gebreken. Dat heeft een bedoeling. Paulus zegt, *dat wij dezen schat in aarden vaten dragen, opdat de uitnemendheid der kracht zijn Godes en niet uit ons*. Het aarden vat kan zwak of zelfs verachtelijk zijn vanwege de gebreken, maar de schat van het Evangelie schittert dan des te meer uit.

Van der Groe kreeg ook te maken met mensen die hem verachten en tegenstonden, om welke reden dan ook. Dat gebeurde door vromen en onvromen. Een gezant van Christus draagt het livrei van zijn Koninklijke Meester. Zij hebben de Meester voor Beëlzebul uitgescholden. Dat overkomt Zijn knechten ook. Temeer als zij trouw zijn aan de opdrachten van hun Zender. Dit is een onuitsprekelijk voorrecht. Want die met Christus lijden zullen ook met Hem verheerlijkt worden. Wat een weldaad! Het dierbare lichaam van Christus gelijkvormig te mogen worden tot in de zalige eeuwigheid.

De Heere zegene de levensbeschrijving en zijn preken die nu digitaal beschikbaar zijn.
Middelburg, mei 2015.

Willem Westerbeke

1. AFKOMST EN OPLEIDING, 1705-1730

Dirk, (later Theodorus genoemd) van der Groe, werd geboren in Zwammerdam op 3 september 1705. Zwammerdam is een dorp in de buurt van Alphen aan de (oude) Rijn. In de tijd van de Hervorming ontstond in Zwammerdam een Hervormde Gemeente. De eerste predikant was Cornelis Maertensz (1587-1619).

Vanaf 28 februari 1683 heeft Ds. Abraham Hellenbroek (geb. 3 december 1658 in Amsterdam) in Zwammerdam gestaan. Hij werd bevestigd door Ds. J. van Cralinghen, predikant te Rhijnsaterwoude, met 1 Petrus 5 vers 2. Op 27 mei 1691, nam Abraham Hellenbroek afscheid van met Filippensen 2 vers 12.

Na hem diende ds. Alewijn de Roy de gemeente van 1691-1701, welke in het laatstgenoemde jaar naar Stryen vertrok.

Nadat Ds. Alewijn de Roy was vertrokken werd de jonge kandidaat, Lodewijk of Ludovicus van der Groe beroepen. De naam Van der Groe schijnt uit Zeeuws Vlaanderen afkomstig te zijn.

Op 23 juli 1667 gingen in Amsterdam in ondertrouw: **Dirk van der Groe** (1642-1720, notaris) en Eva de Keijser (of Kaiser). Dirk was toen 25 jaar, Eva 28 jaar.

Uit het huwelijk van Dirk en Eva werden in Amsterdam de volgende kinderen gedoopt: Jacob, Machteld, Gerrit, (Gerrit Hugo 1707-1757 was de vader van Joan Hugo, 1735-1818, later predikant) Laurens, Louijs (=Lodewijk of Ludovicus) geboren in het jaar 1672 werd bestemd om predikant te worden.

Met deze studie kwam hij omstreeks het jaar 1702 gereed toen de gemeente van Zwammerdam herderloos was. Op 2 april 1702 wordt hij daar bevestigd.

Toen Ludovicus van der Groe in Zwammerdam kwam was hij ongehuwd. Hij kreeg vriendschap met Ds. Cornelis Laats, (1672-1722) predikant te Waddinxveen, wiens vader predikant te Budel was. In de pastorie van Cornelis Laats, ontmoette hij Johanna Laats, (1675-1760) zuster van Cornelis. Ludovicus en Johanna werd te Waddinxveen in de huwelijke staat bevestigd. Het huwelijk werd met de volgende kinderen gezegend:

Eva, gedoopt 6 februari 1705

Dirk, gedoopt 3 september 1705

Simon, gedoopt 11 december 1707

Vader van der Groe stierf na een langdurige en uitterende ziekte op 23 juli 1711. Waarschijnlijk verhuisde het gezin in 1712 naar Leiden. Want in Zwammerdam werd M. Silvergieter sinds 10 januari 1712 predikant.

De ouders bestemden blijkbaar hun beide zonen voor het predikantenambt. Zoals gebruikelijk moest Theodorus en Simon eerst de lagere school doorlopen. Hier werd hij onderwezen door Meester Christiaan Veenebos, die van 1701-1718 de Zwammerdamse jeugd onderwees. Na de lagere school werden ze naar de Latijnse school te Leiden gezonden. Deze school kunnen we het best vergelijken met ons gymnasium. De opleiding aan de Latijnse school duurde ongeveer vijf tot zes jaar.

Hier werd Dirk en Simon voorbereid voor hun studie aan Leidense Universiteit, waar Dirk op bijna negentienjarige leeftijd, op 2 augustus 1724, in het "Album Studiosorum" werd ingeschreven. Dirk liet zich inschrijven met de namen: Andreas Theodorus van der Groe. Theodorus is een Grieks/Latijnse naam die *Godsgeschenk* betekent. Simon liet zich inschrijven op 21 oktober 1725.

Zo vinden we Johanna met haar kinderen gedurende de studietijd van Theodorus en later ook van Simon op de "Lange Brugge" in Leiden, naast Professor Burmann,

welke aan Leidens universiteit het reet doceerde. Op het tijdstip dat Theodorus van der Groe de collegezalen van Leidens universiteit binnentrad, onderwezen o.a. Prof. Johannes à Marck (1656-1731) in de kerkgeschiedenis, Johannes Wessel (Wesselius) en Taco Hajo van den Honert in de dogmatiek, terwijl Theodorus nog een paar jaar onderwijs in het Hebreeuws van Prof. Schultens heeft genoten.

Theodorus studeerde hier in de theologie, in het Grieks en het Latijn, terwijl hij een behoorlijke kennis van het Hebreeuws opdeed. In zijn latere leven studeerde hij letteren, terwijl hij goed thuis raakte in het kerkrecht en de wetten en besluiten der oude kerk. Deze laatste waren zelfstudies, die hij naast zijn toch al drukke ambtsbediening moest verrichten.

2. PREDIKANT TE RHIJNSATERWOUDE (1730-1740)

Zijn beroep naar Rhijnsaterwoude

De tijd is aangebroken dat Van der Groe een proeve moet geven van zijn kennis en bekwaamheid. Op 31 januari 1729 vindt in Leiden het preparatoire (voorbereidend) examen plaats. Het wordt afgenomen door Ds. Gijsbertus van der Kars, predikant te Leiden. De predicatie die Theodorus bij deze gelegenheid hield was over: "Een Profeet uit het midden van u, uit uw broederen, als mij, zal u de Heere uw God verwekken; naar Hem zult gij horen." Deut. 18: 15. Door de Classis Leiden werd hij tot de openbare predikdienst toegelaten.

Van der Groe was in principe overal beroepbaar. Maar hij oriënteerde zich kennelijk op een standplaats in de regio van zijn herkomst, want op 28 juni 1729 meldde hij zich bij de classis Woerden, waar hij met zes anderen als proponent werd geregistreerd.

In diezelfde maand was de gemeente van Rijnsaterwoude vacant geworden door het vertrek van haar predikant naar Katwijk aan de Rijn. Voor de opvolging viel het oog van de kerkenraad al gauw op Van der Groe. De beroepingsprocedure verliep echter niet vlekkeloos en zou zeven maanden in beslag nemen. De oorzaak was de oude kerkrechtelijke kwestie, waarin de ambachtsvrouw van Rijnsaterwoude zich verzette tegen de classicale gewoonte, dat de kerkenraad een beroeping uitbracht in overleg met twee naburige predikanten. Door tussenkomst van de synode zou ze in 1718 hebben beloofd deze consulenten toe te laten, maar toen in 1729 een verkiezing opwas, maande ze de Kerkenraad die afspraak te negeren. Ondanks een waarschuwing van de gastpredikant van die morgen, werd na de dienst op zondag 14 augustus een stemming onder de gemeenteleden gehouden, waarbij de meerderheid voor Van der Groe koos. Merkwaardigerwijs eiste de ambachtsvrouw daarna een nieuwe verkiezing binnen de kerkenraad door middel van loting uit drie proponenten. Even merkwaardig was dat daarbij op 24 augustus het lot 'Van der Groe' werd getrokken. De ambachtsvrouw ging nu akkoord.

Wat betreft de loting door de kerkenraadsleden, nadat de gemeente al een kandidaat had aangewezen, erkende men de 'Goddelijke voorsienigheid in de bestiering van het lot' dat wederom op Van der Groe was gevallen. Op 6 december volgde een tweede conventus, waar op advies van enkele synodale gedeputeerden besloten werd de ambachtsvrouw aan te schrijven met het verzoek de hele procedure over te doen. De douairière liet zich niet vermurwen en beloofde een volgende keer rekening te houden met de consulenten. Hierbij legde de classis zich uiteindelijk in het belang van de gemeente neer.

Op 28 februari 1730 werd de beroeping op Van der Groe alsnog geaprobeerd en onderging de aanstaande predikant van Rijnsaterwoude meteen het zogeheten peremptoir (beslissend) examen, wederom met 'proefpreek, talentest en theologische ondervraging.' Hij werd daarvoor met goed gevolg geëxamineerd te Alphen door Ds. Ludovikus Suggeraat Gromné, predikant te Rhewijk. De proefpredicatie hield hij over de woorden: "Zie het Lam Gods".

Theodorus van der Groe werd op 19 maart 1730 te Rhijnsaterwoude bevestigd door de vroegere predikant van deze gemeente Jacobus S. Oosterdijk (1700-1744) predikant te Katwijk aan de Rijn. Als tekst nam de bevestiger het zevende en achtste vers uit het 2^e hoofdstuk van Paulus' Zendbrief aan Titus: "Betoon uzelf in alles een voorbeeld van goede werken, betoon in de leer onvervalsheid, deftigheid, oprechtheid; het Woord gezond en onverwerpelijk, opdat degene die daartegen is beschaamd worde, en niets kwaads van ulieden hebbe te zeggen."

De nieuwe predikant deed 's middags zijn intrede met I Thess. 2 : 8, 9a: "Alzo wij, tot u zeer genegen zijnde, hebben u gaarne willen mededelen niet alleen het Evangelie van God, maar ook onze eigen zielen, daarom dat gij ons lief geworden waart."

In de sfeer van familie en vrienden werd deze dag opgeluisterd door speciale 'erezangen' die vier medestudenten hadden gedicht. Onder hen waren zijn broer Simon en zijn neef Henricus Jacobus Laats (1711-1779), maar blijkbaar behoorden ook Theodorus Paludanus (1708-1759) en Arend Brouwer Semeyns (1708-1776) tot zijn intieme vrienden.

Uit de classisnotulen blijkt dat Theodorus in september 1729 ziek op bed lag wegens 'kinderpokjens'. Het gehele gezin leed eronder.

Hervormde gemeente

Rhijnsaterwoude had sinds 1573 een Hervormde gemeente, de "Woudse Dom". Vanaf die tijd heeft de gemeente verscheidene ernstige leraren gehad. De kosten welke de gemeente gemaakt had voor het beroep van haar leraar waren bedroegen ruim 272 gulden, een niet gering bedrag voor die tijd. Niet alleen beschikte hun predikant over grote predikgaven, maar ook de zakelijke en organisatorische kant van het gemeentewerk was bij hem in goede handen. Zelf hield hij de kerkelijke administratie bij. In zijn vast en duidelijk handschrift schreef, hij de diaconale rekeningen, die voor de tegenwoordige beschouwer nog een lust voor het oog zijn. Nauwkeurig tot in de puntjes als hij was, heeft Van der Groe als één der eerste inkomsten over 1731 een legaat kunnen boeken, die de gemeente was nagelaten door de voormalige predikant, J. van Cralinghen, welk legaat f 661 : 3 : (661 gulden en 3 stuivers) bedroeg. Een ander staaltje van zijn eerlijkheid was het betalen van f 6:6: door Ds. van der Groe zelf "voor gehakt hout ende turf door Dom. Oosterdijk bij zijn vertrek aan de Diaconij geschonken."

Men hield telkens zoveel over bij de Diaconie, dat hij tot driemaal toe een obligatie kon kopen, resp. van f 1300,- in 1731; f 700,- in 1732 en f 1200,- in 1736. De verschillende beleggingen werden door hem naar volgorde van grootte geordend en van een nummer voorzien. De reden van de bloei der diaconie was niet dat er karig met het geld der armen werd omgesprongen. Neen, niet slechts tot Rhijnsaterwoude, maar zelfs tot over de grenzen strekte de milddadigheid. Zo gaf men hij in 1732 f 29,- "voor de kerk in Pensylvanien".

De kerk kende ook een onkostenrekening. Zo treffen we een uitgave aan van f 16 : 10 "aan de School- meester Willem de Waal voor vier en licht in de wintercatechisatie". De opvolger van meester de Waal was een zekere Isaac Bol, die behalve de zojuist gemelde vergoeding in 1736 ook eens f 16 :6 :2 ontving "om een vierde van de onkosten te dekken voor het maken van een nieuwe schuur voor turf van de Schoolkinderen".

Niet alleen evenwel voor de stoffelijke belangen der gemeente zorgde Van der Groe. Want in 1731 kocht hij voor f 2 :6 een nieuw "Kercke-Boeck" (voor de kerkenraadsnotulen) in 1735 voor f 27 : 10 "vijf stuks Kerckbijbels voor de Kerckeraat". Deze kocht hij bij een oude bekende uit zijn studententijd, de boekhandelaar Abraham Kallewier "Boeckverkooper tot Leiden".

Twee en een half jaar nadat Theodorus van der Groe in Rhijnsaterwoude zijn intrede had gedaan vond een belangrijk voorval plaats. Zijn broeder **Simon Lodewijk** werd predikant in Zoeterwoude. Nadat Simon zijn studie in Leiden met goed gevolg had beëindigd, werd hij op 5 september 1732 beroepen te Zoeterwoude, na geëxamineerd

te zijn door Dom. Band, predikant te Voorschoten. Zijn proeftekst was Jesaja 55 : 1.

Op 31 mei 1733 wordt hij aan de gemeente van Zoeterwoude verbonden door zijn broeder Theodorus met de woorden uit Handelingen 20 : 28: "Zo hebt dan acht op uzelf, en op de gehele kudde, over dewelke u de Heilige Geest tot opzieners gesteld heeft, om de Gemeente Gods te weiden, welke Hij verkregen heeft door Zijn eigen bloed". Simon predikte intrede uit Psalm 57 : 14, het laatste gedeelte en vers 15.

Tot zijn dood op 17 december 1779 heeft Simon van der Groe de gemeente van Zoeterwoude mogen dienen. Na een langdurige verzwakking en een ziekte van ruim veertien dagen overleed hij in de ouderdom van ruim 72 jaren, nalatende een weduwe en twee kinderen.

Naar het getuigenis van zijn zuster Eva had hij genade ontvangen in de ogen des Heeren, zodat zijn sterven slechts een overgang was tot het eeuwige leven. Een bijzonderheid uit het leven van Simon van der Groe is het feit dat hij het theologisch examen afnam van de student Alexander Comrie, de latere predikant van Woubrugge, hetwelk deze met goed gevolg aflegde, na blijken te hebben gegeven van zijn theologische kennis en zijn bedrevenheid in het Grieks en het Hebreeuws.

3. DOORBRAAK IN ZIJN BEKERING

GEERTJE RAAPHORST is een middel in de hand des Heeren geweest tot bekering van Eva en Theodorus van der Groe. Ze werd waarschijnlijk geboren in ca. 1700 te Oude Wetering, Zuid-Holland. Ze heeft haar eigen bekerings-levensgeschiedenis nagelaten.

In 1720 deed ze belijdenis in Leimuiden. In haar vrije tijd gaf ze catechisatielessen, vooral aan kleine kinderen uit arme gezinnen. Zelfs moet ze op eigen kosten boekjes voor hen hebben laten drukken.

Geertje Raaphorst was ook een onvermoeibaar en altijd sober gekleed bezoeker van kerkdiensten en conventikels in de regio. Met haar intense vroomheid wilden de mensen, naar haar zeggen, nog wel eens de spot drijven.

Enige jaren lang nog werd Geertje Raaphorst bestreden door twijfels. In 1728, zo schrijft ze, onderging ze 'veel wisselvallige gestalten, dan was ik eens duister dan was ik weer in het licht' (*Godzalig dagboek*, blz. 13). De doorbraak in haar bekering maakte ze door op 24 maart 1729; een ervaring waar ze anderen graag deelgenoot van maakte. In deze gang van het geestelijk leven werd Geertje zeer ijverig.

Nadat in 1730 Ds. Theodorus van der Groe predikant was in het nabijgelegen Rijnsaterwoude, ging ze daar regelmatig op bezoek en probeerde hem over te halen tot het bevindelijk geloofsleven.

We zien dat de kerk en de pastorie van Rijnsaterwoude regelmatig bezocht werd door een '*vrome vrijster*' uit een naburig dorp. Zij luisterde aandachtig naar de preken van Van der Groe en concludeerde dat hij het ware geloof miste. Ze trachtte hem daarvan in persoonlijke gesprekken te overtuigen.

Het bezoek was Geertje in de pastorie deed was het middel tot bekering van **Eva van der Groe**, een zuster van de predikant, die bij hem inwoonde, met hun moeder. Dit vond plaats in 1735. Zie bekeringsgeschiedenis van Eva van der Groe op deze site.

In haar 'bekeringsweg' schrijft **Eva** er als volgt over:

Vervolgens begaf ik mij tot een zeer zorgeloos en onbekommerd leven, gedurende de tijd van drie jaren, welke ik doorbracht in het huis van mijn moeder, die woonachtig was in de stad Leiden, alwaar mijn beide broeders voor Predikant studeerden. De oudste, eindelijk zijn studie volbracht hebbende, werd, na een half jaar Proponent geweest te zijn, beroepen tot Predikant in het dorp Rijnsaterwoude. Naar deze plaats, omtrent drie uren van Leiden gelegen, vertrokken wij, aangezien wij aan geen bepaalde woonplaats verbonden of gehouden waren.

Hier wonende, geraakte ik al dikwijls onder zware overtuigingen en beschuldigingen van mijn geweten, die hierop neerkwamen, dat ik in zodanige levenswandel, als zijnde ijdel, vrolijk en werelds, nimmer zalig, noch behouden zou kunnen worden. En hetgeen deze overtuigingen nog te meer kracht en wakkerheid bijzette, was het godzalig en voorbeeldig leven en gedrag van een zeer vrome vrouw, waar ik, in des Heeren Voorzienigheid, kennis aan kreeg. Ofschoon deze in een naburig dorp woonde, kwam zij nochtans nu en dan bij onze broeder, zowel ter kerk als in huis. Hoewel zij zich met mij weinig bemoeide, en al haar arbeid daarheen richtte, om als een middel in Gods hand, onze broeder te ontdekken, dat, hoe voorbeeldig en onberispelijk hij ook leefde, en hoe ernstig en getrouw, naar zijn licht of talent, hij zijn dienst ook zocht waar te nemen, er nochtans wat meer wezenlijkers moest bijkomen, zou hij zijn ziel als een buit wegdragen, en met geen leugen in zijn rechterhand ten grave dalen. Ofschoon zij, zeg ik, dit maar alleen op het oog scheen te hebben, zo

droeg zij, hoewel buiten haar weten, door haar voorbeeldige en tedere wandel, onder ons zoveel vrucht en ontdekking aan mijn gemoed, dat ik, tot eer van de Heere, moet betuigen, dat deze vrouw mij zodanig, zonder woord, door haar godzalige omgang ontdekt, overtuigd, veroordeeld en gesticht heeft, dat zij, door de genadige werking des Heeren, het middel is geweest, waardoor ik ben getrokken uit de macht der duisternis, en overgezet in het Koninkrijk des Zoons Zijner liefde (Kol. 1 : 13), en dat nog enige tijd vóór onze broeder, met wie zij zich, in duizenden woorden, haast dag en nacht op de weg der zaligheid afsloofde.

Vervolgens droeg de oprechte poging van deze vrouw vrucht in het leven van ds. Theodorus van der Groe. Dat gebeurde in de late herfst van 1735. Sinds die tijd werd de inhoud en stijl van zijn prediking radicaal veranderd in bevindelijke zin.

Dit feit kunnen we met bijna zekerheid concluderen uit een opmerking die in een 'noot' staat in de anonieme vertaler van Luthers verklaring van de Galatenbrief. Deze verscheen in 1743. Het kan niemand anders zijn geweest dan ds. Theodorus van der Groe.

De bewuste 'aanmerking' staat onderaan pagina 742, oude druk. Het luidt: "*... zo het de HEERE na het Vrye van Zyne Genade niet behaegt hadde, nu circa **agt** jaren geleden, my in myn verderffelyke loop te stuiten, en tot myn eeuwige Behoudenis te bepalen; om eerst en boven alles het Koninkryke Gods en Christi Gerechtigheid tot verzoeninge te zoeken, aen welk heugelyk en lieffelyk Euangelie Gebod ik wensch te gehoorzamen, en daer toe de leidinge des Geestes affsmeeke.*"

Tot zover citaat

Van der Groe schrijft zelf zeer weinig over zijn persoonlijk leven. We weten genoeg van hem uit zijn preken, maar persoonlijke ervaringen komen we weinig tegen. Ergens schrijft hij wel:

"Wetende uit eigen bevinding, hoe verre men in het Christendom bij gemeen licht des Geestes met zijn verstand en door allerlei hulpmiddelen kan komen; zodat ik zelfs bij velen al de naam droeg, ja bij verre de meeste luiden van het Christendom, daar ik in die tijd mede sprak, dat ik waarlijk een Christen was, toen ik nochtans geheel en van rondom in een dodelijke weg van bedrog wandelde, werkende nog alleen met een denkbeeldige Christus in mijn verstand, zonder de Heere Jezus zelfs minst of meest te kennen. En ik had voorzeker in die rampzalige weg voor eeuwig moeten vergaan, zo niet gelijk ik vertrouw, de Heere Zelf door oneindige vrije genade en met Zijn almachtige Hand mij daaruit had believen te redden."

Brief aan Jacob Groenewegen, 1742.

Van der Groe heeft **48 lijdenspreken nagelaten over het lijden van onze Heere Jezus Christus**. Het is interessant om te zien hoe hij in het slot van de eerste lijdenspreek, 1730, zichzelf insluit in de wens om de Heere te zoeken.

... Bent u daar ongerust en bekommerd over. Beraadslaagt daarover met uzelf en met elkaar, welk middel u best zult gebruiken om de Heere te zoeken en te vinden. Hoort of spreekt niets liever dan van Zijn kruisdood! Laat dat de enige stof zijn van uw roem en overpeinzing! Zo zoekende zult u Hem dan ook eens vinden en ook in Hem gevonden worden. En na een korte tijd hier op aarde met Hem geleden te hebben eens boven in de hemel met Hem verheerlijkt worden. **Die genade ik de Heere Jezus Christus bid, dat Hij aan u en ook aan mij doen wil!** Amen.

De voorafgaande overtuigingen, werkzaamheden en diepe indrukken van zijn verloren staat buiten God en Christus heeft Van der Groe bijna niet persoonlijk beschreven, maar ze komen overal aan het licht in al zijn preken. Ja, zonder die is er volgens zijn eigen visie absoluut geen plaats voor de openbaring van de Zoon van God. Echter het is opmerkelijk dat de inhoud van zijn preken vóór en na zijn bekering zo weinig verandering laat zien. Geen spoor is er te vinden van opmerkingen die hij deed, dat hij de voorgaande tijd de gemeente heeft bedrogen!

Ds. A.C. Rijken, Gameren, heeft in het Kerkblad van de HHK een duidelijk inzicht beschreven aan de hand van zijn 48 lijdenspreken.

Toelichting over de persoonlijke ervaring van ds. Van der Groe tijdens het preken over de Lijdensstoffen van Christus.

In het vorige artikel hebben we verwezen naar de ommekeer in het hart en leven van ds. Th. van der Groe. Zijn zuster, Eva van der Groe, mocht hiervan getuigen. Terwijl dit wonder voor haarzelf plaatsvond op zaterdagavond 25 september 1735, gold dit naar haar eigen zeggen een korte tijd later ook voor haar broer. Met andere woorden: ds. Van der Groe is al ruim vijf jaar predikant als hij met zondag 7 kan zeggen: 'niet alleen anderen, maar ook mij' (zie vr. en antw. 21).

Het is zeer leerzaam om na te gaan of deze verandering terug te zien is in zijn *Achtenveertig Lijdenspredikatiën*.

In de 23e preek over Matthéüs 26:57 en 58 legt ds. Van der Groe uit, dat de gehele lijdensstof in drie delen verdeeld kan worden. Het eerste deel omvat alles over het lijden van Christus tot aan het moment dat Hij voor Kájafas, Pilatus en Herodes wordt gesteld. Het tweede deel gaat over deze rechtszittingen, terwijl het derde deel de uitvoering van het doodvonnis behandelt (zie *Achtenveertig Lijdenspredikatiën* I blz. 313). Elk jaar opnieuw kondigt hij aan, dat hij overeenkomstig een 'aloude en zeer prijselijke gewoonte in de kerken van Nederland enig weken over het lijden en sterven van Christus zal spreken.

Reeds een week vóór zijn bevestiging als predikant van Rijnsaterwoude maakt hij een aanvang met deze overdenkingen aan de hand van Matthéüs 26:30-35, om vervolgens aan het einde van de lijdensweken af te breken met een prediking over Markus 14:48-52. In het jaar daarop wordt dan de stof weer vervolgd bij waar men gebleven was.

Zo kunnen we nagaan dat het ongeveer zeven jaar geduurd heeft voordat, na 48 keer erover gesproken te hebben, de lijdensgeschiedenis beëindigd wordt met een preek over Mattheüs 28:57-66.

In de 40e preek over Johannes 19:23, 24 kondigt ds. Van der Groe dit einde reeds aan om eraan toe te voegen, dat hij 'in een ander jaar, zo God wil en wij leven' het lijden en sterven van Christus weer van voren af wil gaan overdenken (a.w. II, blz. 297).

Als we de uitgegeven lijdenspreken nalopen, dan zien we dat ze zo ongeveer de jaren 1730-1736 omvatten. Ds. Van der Groe geeft in totaal zes keer heel duidelijk aan dat hij weer met de lijdensstof begint: 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1736.

Een probleem vormt jaar 1735. Het is mij niet helemaal duidelijk waar de lijdensgeschiedenis afgebroken werd in 1734. Wel zegt hij in de 33e preek over Johannes 19:13-16: 'Nu komen wij eindelijk tot het besluit, van de gehele gerechtshandel van Pilatus omtrent onze Zaligmaker. We hebben in een goed deel predikatiën, nu en in het voorleden jaar, die gehele gerichtshandel omstandig overwogen' (a.w. II, blz. 137).

Daar we gezien hebben dat ds. Van der Groe volgens Eva van der Groe na september 1735 tot een bewuste toe-eigening van Christus mocht komen, betekent dit dat het gaat om preken, die gehouden zijn gedurende de jaren 1734 tot en met 1736. Ik neem het met opzet wat ruimer, omdat in de gewone weg aan dit wonder van vrije genade **werkzaamheden voorafgaan**. Al zijn deze werkzaamheden geheel in de lijn van ds. Van der Groe tekort voor de eeuwigheid, toch kan men ze niet ontkennen.

Toch mag daar een verandering in komen. Al lezen we in zijn lijdenspreken niets over de grote ommekeer zelf die in zijn leven mocht plaatsvinden, toch zien we dat Van der Groe vanaf 1734 in zijn toepassingen breder en dieper op de geestelijke zaken ingaat. Zie bijv. de 27e preek over het loslaten van Barábbas, de 28e preek over onder andere de doornenkroon, de 29e preek over de rietstok in de hand van Christus. Om met wijlen ds. Wijnmaalen te spreken: 'Het is de toon die de muziek maakt.'

Ernstig spreekt hij de onbekeerden aan, ook hun die verachtelijk over Gods volk spreken als *fijnen, femelaars*, enz. (zoals bijv. Betje Wolff en Aagje Deken in hun boeken en brieven en daarbij ook ds. Van der Groe op het oog hadden). Eerlijk maakt hij het onderscheid tussen een letterlijke en een geestelijke betekenis inzake de lijdensgeschiedenis, ja! tussen een uitwendige en inwendige kennis. Ook waarschuwt hij ervoor dat men van een 'toegekeerdheid tot de ware Godzaligen' geen grond zal maken voor de eeuwigheid. Het is alles nog tekort.

Daarentegen komt hij op lieflijke wijze Gods volk te troosten en hun in deze lijdensstoffen veelvuldig te wijzen op hetgeen Christus voor hun heeft volbracht. Dit alles zien we ook terug in zijn laatste lijdensstof over de begrafenis van Christus. Met name in de toepassing wanneer hij de lijnen doortrekt naar het Heilig Avondmaal dat 'overmorgen' dat wil zeggen: *aanstaande Paasdag staat gehouden te worden*. Terwijl hij aan de ene kant waarschuwt dat men God niet kan bedriegen, komt hij aan de andere kant dat volk te bemoedigen dat met Christus gestorven én opgestaan is. Zij en alleen zij worden genodigd aan te zitten aan Zijn heilig en hoogwaardig Avondmaal. 'Hij wil hun wederom de onderpanden van Zijn gadeloze mensenliefde doen smaken; Hij wil Zichzelf wederom, als het was Paas-Lam laten eten en de zijn doen drinken, de zuivere specerij en wijn van Zijn genade.'

Kortom, afgezien van het zoeken naar een antwoord op onze vraagstelling inzake de ommekeer in het hart en leven van ds. Van der Groe, bieden deze 'Achtenveertig Lijdenspredikatiën' veel onderwijs ten aanzien van het geestelijk leven.

... Het is bekend, dat Van der Groe zijn preken uitschreef en ze later opnieuw gebruikte. Zie bijvoorbeeld in zijn zeventien preken over *de bekering*. Daar blijkt dat hij de preken uit de tijd van Rijnsaterwoude ook weer in Kralingen heeft gehouden, zelfs verschillende keren tot zelfs in 1781 toe. *Vergelijkenderwijs blijkt dat hij zijn preken qua opzet weinig of niets veranderde. Dit geldt ook voor zijn lijdenspreken.*

Wel kunnen we zien, dat de preken zich meer gaan richten op *het innerlijk leven*. Terwijl in de eerste jaren de preken zich kenmerkten door uitvoerige beschrijvingen van de gebeurtenissen rondom het lijden en sterven van Christus alsook door het oplossen van allerlei uitlegkundige problemen, later gaan ze meer in op hetgeen de lijdensstof aanreikt voor het geestelijk leven.

Aanvankelijk waren de toepassingen kort tot zeer kort, waarbij het ook voorkwam dat de gemeente het zonder moest doen. Zo lezen we aan het einde van de 26e preek, d.w.z. aan het einde van een serie (!), om over een jaar weer verder te gaan: 'Om de verlopen tijd, zullen we heden, zonder nadere toepassing eindigen' (a.w. II, blz. 69). Einde citaat.

Er is uit de tijd vlak na zijn bekering een preek bewaard over Spreuken 8:35a. ***Want die Mij vindt, vindt het leven.*** Hieruit blijkt hoe helder en duidelijk hij uit zijn eigen bevinding spreekt. De preek staat op deze site met titel: 12. LEERREDEN over diverse teksten.

Wij kunnen hieruit leren om voorzichtig te oordelen over preken van nog levende of reeds gestorven predikanten, over kinderen van God en anderen. Wat ons bijvoorbeeld opvalt is, dat Van der Groe geroepen werd tot predikant in zijn onbekeerde staat. Hoe en wanneer zijn roeping plaatsvond is onbekend. Als zoon van een oprecht predikant was het in zijn tijd gewoonte voor een zoon dat hij in de voetstappen van de vader wandelde; althans als hij er talent en zin in had.

Brakel noemt deze manier 'een ordinaire roeping'. In onderscheid van een *extra-ordinair roeping*, d.i. een buitengewone roeping waarbij het krachtige werk van Gods Geest innerlijk sterk wordt ervaren en de voorzienigheid Gods kenbaar de weg tot het predikambt opent voor de omgeving. Vanzelf kreeg de roeping tot het ambt bij van der Groe een diepere dimensie toen hij geroepen werd in de genade en het geloof in Jezus Christus. De roeping wordt nog wel eens vernieuwd en bevestigd door de Heilige Geest.

Deze grote verandering kon vanzelf niet onopgemerkt blijven bij de gemeenteleden. Van der Groe ging anders preken. Wat hij zelf getuigt:

"Doch tot zo een prediking van de gekruiste Jezus Christus, enig en alleen, is niemand recht bekwaam dan een begenadigd predikant of leraar, die zelf een bekeerde en verlost discipel van Jezus is, wiens ogen de Heere Zelf heeft geopend; die wat meer dan in de aardse scholen, academie en boeken geleerd heeft. Jezus Zelf moet hem aan Zijn voeten en door Zijn Goddelijk en hemels onderwijs geleerd hebben. God moet Zijn Zoon in zijn hart geopenbaard hebben en dus moet hij het Evangelie dan met Paulus, niet van een mens ontvangen hebben, maar door de openbaring van Jezus Christus Zelfen; anderszins is en blijft het waarachtig, dat een leraar, of die het ambt door menselijke instelling bedient, onmogelijk enig en alleen Jezus Christus en Dien gekruisigd kan prediken. Nee, hij zal altijd Christus en de Wet tezamen paren, en dus gedurig zijn eigen prediking omverwerpen, halende telkens met de ene hand omver, wat hij met de andere schijnt te bouwen, omdat al zijn doen maar is met loze kalk te pleisteren, volgens hetgeen de Heere van de valse profeten en leraars getuigt".

Groei in de genade

In de briefwisseling van Van der Groe met Jacob Groenewegen kunnen we lezen, dat Van der Groe na zijn bekering nog niet direct ingewonnen was voor de Leer zoals hij die later verdedigde. Hij schrijft:

...Wel is waar dit ding schijnt somtijds de Luiden (= mensen, gelovigen) van later tijd zo toe, omdat de ouden in al haar schrijven zich zo gelovig en verzekerd altijd uitdrukken en de Beloften van het Evangelie aan alle en iedereen voorstellen en zo arbeiden om iedereen te bewegen, die Beloften te geloven en gelovig voor zijn eigen gemoed te omhelzen.

Dit fatsoen der Leer geeft veeltijds aan de nakomelingen, die niet meer zo eenvoudig willen zijn als de ouden en aan een ander methode gewend zijn, zo wat schijn of opinie, alsof de ouden al wat liberaal en rijkelijk te werk gegaan zijn met de Beloften, en met de mensen voor gelovige te houden.

Ik zelf heb in mijn eerste tijd mij aan zulk fatsoen van der ouden Leer ook altijd zeer

gestoten en gemeend, dat ze voor de blinde wereld veel te los en voor de ware Christenen veel te hoog en te steil verzekerd doorgaans te werk gingen. En zolang ik daar stond, had ik ook zeer weinig achting en genegenheid voor hun geschriften, die ik ook altijd hield voor al te plat, te onnozel en te eenvoudig. Want zij roken mij in het minst niet naar de muskus van de nieuw methode.

Maar de Heere zij geloofd, dat ik enigszins van die zotte waan genezen ben geworden, dat de ouden in haar tijd alles met reden veroordeeld en buiten de Hemel gesloten hebben, wat niet oprecht en van ganser hart door de Heilige Geest geloofde met zo'n geloof, als de Catechismus beschrijft Zondag 7. Dit was der oude leer op grond van Gods Heilig Woord.

Beschrijvinge van het oprecht en ziel-zaligend geloove, door Theodorus van der Groe, in leven predikant te Kralingen. Nevens eenige brieven van Jacob Groenewegen, Adriaan van der Willigen en Theodorus van der Groe, waarin deze stoffe breeder behandelt en van de twee laatsten tegen den eerste wederlegt en verdedigt worden.

Rotterdam R.C. Hoge, z.j. (ca 1880)

Vertrek uit Rhijnsaterwoude

Ruim tien jaren had Theodorus van der Groe nu mogen arbeiden in de gemeente van Rhijnsaterwoude, toen op 14 april 1740 een beroep op hem werd uitgebracht door de gemeente van Kralingen. Op 3 juli 1740 neemt hij afscheid van Rhijnsaterwoude met de woorden uit Deut. 33 : 6: "Dat Ruben leve en niet en sterve en dat zijn lieden van getale zijn."

4. DE PERIODE KRALINGEN, 1740-1784

1. Voorgangers

Het kerkgebouw in Kralingen was tot 12 maart 1572 in bezit van de Rooms-Katholieken. Daarna kwam het kerkje aan de hervormden. Op 29 juli 1572 wordt er de eerste Hervormde leerrede gehouden. Echter zou het nog veertien jaren duren voordat de gemeente een eigen predikant zou hebben.

De eerste predikant van Kralingen was **Ph. Minel**, vanaf het jaar 1586; en in het 1601 overleed. Na hem dienden een aantal predikanten de gemeente waarvan niet zoveel goede dingen zijn overgeleverd. Er volgde gelukkig een ander tijdperk. Ruim tachtig jaren zou de Heere de gemeente voorzien van ernstige, getrouwe en ijverige leraren, waarvan Nic. van Lis de eerste zou zijn.

Van der Groe zelf getuigt het volgende van deze periode: "En gij wel inzonderheid, waarde gemeente van Kralingen! Welke krachten zijn er niet onder u besteed, om uw zaligheid te bewerken!"

Nic. van Lis (1703-1720) werd op 14 oktober 1703 bevestigd te Kralingen door de Rotterdamse leraar A. Hellenbroek. Hij spreekt hem als volgt aan:

... "O, wat een woord van bekommerlijke opmerking, van heilige ontzetting! Is het zo gelegen met de predikdienst, wat behoort dat elk die dezelve aanvaardt, te doen omzien en onder de bediening vervolgens ook te verplichten, om getrouw te zijn. Hoe mocht dat elk predikant wel boven zijn studeerkamer schrijven, ja, tot een gedurige gedenkles op zijn hart: *Gij zijt het zout der aarde*. Kon ik het nu alle de leraren van Nederland eens op het hart binden, en van deze predikstoel toeroepen; ik verhief mijn stem als een bazuin, en ik riep het haar toe, dat het haar door ziel en zinnen sneed: Weet gij het wel mensjes, wurmpjes, gij zijt het zout der aarde. Maar die heb ik nu hier niet tegenwoordig. Ik moet het derhalve nu maar tot mijzelf zeggen en in het bijzonder tot U, waarde broeder, die ik hier nu aan deze standplaats, onder deze gemeente in de dienst van 't heilig Evangelium zoude bevestigen, en door oplegging derhet lot der bediening alhier doen ontvangen. O!, ik denk dat gij al heiliglijk zult gebeeft hebben, als gij onder de verklaring van mijn tekst, al zelf de toepassing zult hebben gemaakt van zulk een ontzettende waarschuwing: *Gij zult ook nu een zout der aarde worden*. De Heere beware u, en ik zeg het u tot waarschuwing: Ziet wel toe, dat gij nooit smakeloos zout wordt. Breng nooit een smakeloze leer voor de dag. Maak u nooit schuldig aan een smakeloze of ergerlijke wandel. Draag wel zorg dat gij uw werk niet flauw en harteloos doet. Het is wel meer gezien, die met de Geest begonnen, dat die met het vlees weer eindigen. Of ik kan u verzekeren, de waarschuwing van de Heere Jezus, de grote Meester, die gij moet dienen, zult gij te laat ondervinden. Gij zou buiten staat raken om ergens mee gezouten te worden. Licht zou u de Heere overgeven aan een schrikkelijk oordeel van ongevoeligheid. Een predikant die uit zijn verval bekeerd wordt, o!, dat is een zeldzaam gezicht in de Hemel. Gij zoudt nergens toe deugen. Uw gehele dienst onnut. Een ster zonder licht. Een ballast van de aarde. Ja, gij zoudt het aller-schadelijkste en verderfelijkste instrument van de hel en van de satan zijn. Eén van Simsons vossen om de wijngaard te verderven, een moordenaar van zielen. Cannibalen en Hottentotten eten maar de lichamen op, maar trouweloze predikanten eten de zielen op. Gij zoudt buiten geworpen en van de mensen vertreden worden. Een smaad, een afzien van de gehele wereld worden. Uw gemeente, die u nu zoveel blijken van liefde en genegenheid getoond heeft, die zou u immers zo driftig met de voet schoppen en zoeken uit te werpen, als zij u nu hebben ingehaald. Al die gunst zou in ongunst, al die liefde in haat verkeren. Gij zoudt aan alle mensen tot een uitspuwsel, uw vrienden tot beschaming en smart, uw vijanden tot een beschimping en

hoofdschudding zijn. En dat nog het aller-zwaarste is, de Heere Zelf zal Zijn hand en Zijn aangezicht tegen u zetten. Een Nadab en Abihu als zij vreemd vuur brachten, werden door vuur verteerd. Een ondeugende Hofni en Pinehas, op één dag gedood..... Die mogen altijd wel tot een baken in zee zijn. Daar zal geen smadelijker uitwerping in het laatste oordeel zijn, dan van onnutte leraren. O!, geen mens zal onder zoveel vervloeking van verloren zielen, die door haar schuld verdorven zijn, in de afgrond inzinken, dan trouweloze predikanten".

Vanaf 13 oktober 1720 werd H. van Drunen predikant te Kralingen. Hij moet een wetprediker en boetgezent zijn geweest. Theodorus van der Groe geeft het navolgende getuigenis van hem: "Volgens onze tekst had Johannes de Dooper zijn landgenoten klaagliederen gezongen en de wet strengelijk gepredikt. Ik weet niemand die zijn voorbeeld meer getrouw heeft nagevolgd, dan uw oude en nu zalige leraar. Openlijk en op vrijmoedige wijze heeft hij onder u de twee tafelen van de Goddelijke Wet gepredikt en daardoor getracht uw stenen harten te vermorzelen en tot waarachtige bekering te brengen. Hij heeft u geen kussens onder de okselen genaaid. Hij is waarlijk geen vals profeet geweest, die u van vrede zou hebben gesproken, als er gevaar was. Als er onheilen waren, heeft hij u gewaarschuwd, en ik ben verzekerd, dat niemand uwer in de dag des oordeels zal durven inbrengen: Ik heb het niet geweten! Welk een voorrecht voor een gemeente een Godzalig en getrouw leraar te hebben! Welke krachten heeft hij jaren lang aan 't heil uwer zielen ten koste gelegd."

Vijftien jaar lang mocht hij vloek en zegen, dood en leven, Wet en Evangelie aan zijn gemeente voorstellen. Toen werd hij door een ziekte overvallen, hypochondrie (depressie, zwaarmoedigheid). Om die reden werd hem emeritaat verleend. Hij ontving een jaargeld van f 600,-. Het emeritaat van zou 42 jaren duren, want hij overleed in het jaar 1777.

De gemeente van Kralingen was also weer herderloos geworden. Hiervan zegt Theodorus van der Groe het volgende: "Was God niet rechtvaardig geweest, wanneer Hij toen de kandelaar van deze plaats had believen weg te nemen? Maar neen, de Heere wil Zijn krachten aan u blijven besteden. Hij geeft u wederom een ijverig, godvruchtig en zeer rechtzinnig leraar." Met deze leraar bedoelt Van der Groe **Ds. Cornelius Blom** (1736-1740). Hij was de zoon van Carolus Blom bekend predikant te Woudbrugge.

Op 8 januari 1736 wordt hij te Kralingen bevestigd door Ds. A. Tielen, predikant te Rotterdam uit Ezechiël 3: 17: "Mensenkind, Ik heb u tot een wachter gesteld over het huis Israëls; zo zult gij het woord uit Mijnen mond horen en hen van Mijnentwege waarschuwen."

's Namiddags predikte Ds. Blom zijn intrede uit Matth. 9: 36. Naar het getuigenis van Van der Groe was Ds. Blom een zeer rechtzinnig en ijverig leraar. Niet lang echter zou hij de gemeente van Kralingen met zijn talenten dienen. De gemeente van Zierikzee doet een beroep op hem en hij neemt dit beroep aan. Op 3 april 1740 neemt hij afscheid van Kralingen met de volgende woorden: "Onze mond is opengedaan tegen u, o Corinthiërs..... Trekt niet een ander juk aan met de ongelovigen."

Ruim vier jaren had Ds. Blom de gemeente van Kralingen dus mogen dienen. Pogingen van de gemeente om de ledige plaats vervuld te krijgen. Het was ernst bij de kerkenraad van de Kralingse gemeente om de waarschuwing die Ds. Blom hun had nagelaten ter harte te nemen. De kerkenraad gaat de nodige stappen ondernemen om de ledige plaats in de gemeente vervuld te krijgen.

2. Beroep van Theodorus van der Groe te Kralingen

Blom kreeg in die enkele jaren te maken met een paar zorgelijke kwesties die Van der Groe bespaard zijn gebleven. Zo zag hij zich gedwongen om na herhaalde vermaningen en bedreigingen, de rooms- katholiek geworden dienstmeid Maartje Lagerwaard in de ban te doen (18-12-1737). Tevens trad hij op tegen een aanhanger van de Amsterdamse gereformeerde lekentheoloog Willem Deurhoff (1650-1717), tegen wiens leringen de kerken bij Synodaal besluit moesten waken. Bij het huisbezoek in oktober 1739 bleek deze man, Pieter Blonkrok, uit Amsterdam afkomstig, in zijn gevoelens sterk af te wijken van de gereformeerde leer. Besloten werd hem onder censuur te stellen en hem geen attestatie, waar hij kennelijk om gevraagd had, te verlenen, voordat hij van zijn dwalingen zou terugkomen. In de loop van 1740 is hij zonder attestatie uit Kralingen vertrokken. Zeer waarschijnlijk heeft Van der Groe niet meer met hem gesproken.

Na Bloms vertrek naar Zierikzee werd Theodorus van der Groe uit Rijnsaterwoude beroepen. De beroepingsprocedure van april 1740 verliep nogal haperend. De eerste poging om tot een nominatie te komen (5 april) mislukte, omdat er naar het oordeel van ouderling Willem Stolk en de consulent van de classis Adrianus Ham (1697-1771) een oud-kerkenraadslid te weinig in de vergadering aanwezig was: zeven in plaats van de acht die tot dan toe de beroeping hadden gedaan. Drie dagen later berichtten de consulenten hierover aan de burgemeesters, die dit bezwaar van geen gewicht vonden en gelastten met de nominatie voort te gaan.

We lezen hierover in de kerkeradnotulen het volgende:

"Terwijl het de grote Albestuurder behaagd heeft de gemeente van Kralingen door de beroeping van Ds. Cornelius Blom naar Zierikzee van haren ordinaire Leraar te beroven, en die plaats met een getrouwen zielenherder wederom moest vervuld worden, zo is den 5en April 1740 alhier, na hartelijke aanroeping van des Heeren allerheiligste Naam, kerkenraad gehouden in de tegenwoordigheid van de predikanten Consulenten met namen de predikanten Ds. Alardus Tielen, Ham, als vervanger voor Ds. Van der Mei, en Campingh, om te treden tot het maken van een nominatie, nadat bij hun Grootachtbaarheden de Borgermeesteren van Rotterdam als Ambachtsheren van deze plaats handopening verzocht en den 1en April gunstig en spoedig verkregen was."

Er wordt nu een nominatie van zes gesteld, bestaande uit de volgende predikanten: THEODORUS VAN DER GROE, predikant te RHIJNSATERWOUDE ALBERTUS ALTING, predikant te SCHIPLUIDEN BERNARDUS BRUINIUS, predikant te Alblisserdam DANIEL VAN DEN HENGEL, proponent; JOHANNES MYSERAS, pred. te Spijkenisse JAKOBUS MULLER, pred. in de Ketel.

Deze nominatie van zes wordt opgesteld op 11 april 1740.

Op dezelfde dag wordt uit deze nominatie van zes een nominatie van drie opgesteld, bestaande uit de volgende predikanten: THEODORUS VAN DER GROE, ALBERTUS ALTING, BERNARDUS BRUININS. Nadat de nominatie van drie is gesteld wordt deze aan de Ambachtsheren van Kralingen ter approbatie gezonden. Dit geschiedt op 12 april 1740 door Ds. TIELEN, ouderling SPAAN en diaken KRIJGSMAN.

De nominatie wordt goedgekeurd, waarmee de kerkeraad vrijheid ontvangt uit de nominatie van drie één te kiezen. Ds. THEODORUS VAN DER GROE wordt met grote meerderheid van stemmen gekozen.

Een drietal werd geformeerd, dat de volgende dag door de burgemeesters van Rotterdam werd goedgekeurd. Naast Van der Groe stonden Albertus Alting (1712-1759) uit Schipluiden en Bernardus Brunijs (overl. 1748) uit Alblasserdam op de lijst. Nadat de oud-predikant Van Drunen de kerkenraad had laten weten geen van de drie genomineerden te kennen en de keuze geheel aan de acht leden over te laten, werd op 14 april uit dit drietal Van der Groe gekozen en beroepen, welk beroep de volgende dag op het stadhuis van Rotterdam werd geaprobeerd.

Op 14 april 1740 wordt de Beroepingsbrief van THEODORUS VAN DER GROE opgesteld, welke eveneens aan de Overheid ter approbatie wordt gezonden. We laten de Beroepingsbrief of het "instrument van Beroeping van Do. Theodorus van der Groe tot herder en Leraer in de gemeente van Kralingen", in zijn geheel hierna volgen:

"INSTRUMENT DER BEROEPING VAN DO. THEODORUS VAN DER GROE TOT HERDER EN LERAER IN DE GEMEENTE VAN KRALINGEN.

Nademaal de kerk van Kralingen ontbloot zijnde van een ordinaris predikant, de eerw. godzalige en welgeleerde Dom. Cornelius Blom vertrokken na Zierikzee op de 27 Maart 1740 en nu wederom van een trouw Leraer vereist voorzien te worden, zo hebben wij onderschreven constituerende de kerkenraad van den Dorpe voornoemd, na verscheidene proponenten en predikanten gehoord hebbende, zo hebben wij onze ogen laten gaan op de bekwaamste (naar onze geringe bevattings) zo aangaande Leere en Leven, uit een nominatie van drie personen tevoren bij ons gemaakt, tot onze ordinaire Leraer in de Name des Heeren verkozen, gelijk wij doen mits dezen, de eerw. godzalige en welgeleerde Dom. Theodorus van der Groe, predikant te Rhijnsaterwoude, om Gods Woord zuiverlijk te prediken, de sacramenten te bedienen naar Christus instelling, de kerkelijke discipline te oefenen, de zieken te bezoeken, en voorts te doen al 't geen een getrouw Bedienaar des H. Evangeliums toestaat, niet twijffelende, of wanneer Ds. Theodorus van der Groe voornoemd deze beroeping in des Heeren vreeze aanneemt, en de Last des Dienstes aanneemt of aanvaardt, 't welk wij van harte wensen, hetzelfde zal strekken tot stichting van de Kerk van onses Zaligmakers Jesu Christi, tot afbreuk van het Rijk des Satans, inwinning veler zielen en inzonderheid tot grootmaking des Drieënigen Gods, Denwelke toekomt alle lof, eer, en heerlijkheid tot in eeuwigheid."

Actum 14 April 1740 in de Kerkckenkamer van Kralingen ten overstaan van de Gedeputeerden ad hanc causam Alardus Tiele en Duko Campingh.

Ouderlingen: JAN SPAAN
LEENDERT OUWERKERK
Diakenen: ARIE HOOGERWAART
LEENDERT BUTTER
LEENDERT KRIJGSMAN
PIETER DE KATER

In presentie van ons ondergeschreven consulenten
Alardus Tiele, Eccles: Rott.
Duko Campingh, V.D.M. te Hillegersberg

De approbatie laat niet lang op zich wachten. De Overheid was de Kralingse

Gemeente blijkbaar goed gezind en ook de gekozen kandidaat scheen haar te bevallen, aangezien de goedkeuring van het beroep zo spoedig afkwam. De kerkenraad ontvangt van de Overheid het navolgende schrijven, gedateerd 21 april 1740:

"Burgemeesteren en Regeerders der Stadt Rotterdam, als Ambachtsheeren van Cralingen, gesien het voorenstaende Beroep op den persoon van Do. Theodorus van der Groe, Bedienaer des Goddelijken Woordts tot Rhijnsaterwoude gevallen, om het voorz. Ministerium binnen den voorz. Ambagte van Cralingen te bedienen, hebben het selve Beroep in alle sijne deelen geapprobeert en voor aengenaem gehouden, gelijk haer Edelgroot Agtb. het selve approbeeren en voor aengenaem houden mits desen".

Actum den 21 april 1740. Present

De Heeren DE Meij, Deijnoot, Burgemeesteren

Ter ordinantie van deselve

Secretaris

J. Van der Meij.

Nadat alzo de approbatie van de Overheid was ontvangen, werd de beroepingsbrief met het antwoord hierop van de overheid (de approbatie dus) ter goedkeuring gezonden aan de Classis van Schieland. Op 9 mei 1740 wordt door de Classis het navolgende schrijven opgesteld en aan de kerkenraad van Kralingen gezonden: "Het Eerw.: Classis van Schielandt heeft het vorenstaende Beroep, gelijk ook de Approbatie van haer Ed. Groot Achtb. Burgermeesteren van Rotterdam, als Ambachtsheeren van Cralingen, gesien, en heeft deselve Beroepinge geapprobeert gelijk se approbeert mits desen".

3. Intrede en dienst van Ds. Theodorus van der Groe

We hebben reeds gezien dat Theodorus van der Groe het beroep, zo ernstig en dringend op hem gedaan, met vrijmoedigheid mocht aannemen. Deze leraar zou niet zeer spoedig als met arendsvleugelen van haar wegvliegen, maar hij zou 44 jaar lang over haar waken en als een wachter op Sions muren de bazuin aan de mond zetten.

Op 10 juli 1740 wordt Theodorus van der Groe aan de Kralingse gemeente verbonden door Dom. Hermannus van Loo, predikant te Bergschenhoek. Zelf deelt Van der Groe in de door hem geschreven kerkenraads notulen hierover het volgende mede:

"Op den 10en July 1740 ben ik Theodorus van der Groe alhier te Kralingen in den H. Dienst bevestigd door Dom. Hermannus van Loo, Predikant aen den Bergschen Hoeck met de woorden uit Openbaringen 2 : 10 ***"Zijt getrouw tot den doodt, en Ik zal u geven de kroon des Levens"***.

In de namiddagdienst heeft hij intrede gedaan met de woorden uit 2 Korinthe 2: 16: ***"En wie is tot deze dingen bekwaam"***.

Wie bij Van der Groe om raad aanklopte deed dit nimmer tevergeefs. Dit ondervond een zestienjarige jongedochter Adriaentje L. Maerleveldt, die op een dag "schreiende aan het predikantshuis stond vanwege een droevige zaak welke haar was overkomen." Het bleek een tuchtzaak te zijn, bedreven door Jan Krijgsman, een 60 jarige man. Het bleek een ongrijpende zaak te wezen, waarmee meerdere vrouwen in betrokken waren. De tuchtzaak sleepte door een beroep op de classis ruim 10 jaar tot de dood van Krijgsman.

De nood en ellende van de gemeente ging de leraar ter harte. Wanneer op 4 januari

1747 twee armmeesters voor de kerkenraad verschijnen en onderstand verzoeken voor de "gemeene armen" (de armen die niet tot de gemeente behoren) omdat de gemene middelen niet toereikend zijn in verband met de hoge waterstand en de buitengewone duurte van alle levensmiddelen, dan schenkt Van der Groe een bedrag van f 250,-.

Hoe was de verhouding tussen de predikant en diens kerkeraad? Deze was zo goed dat we telkens in de notulen tegenkomen: "Niemand had iets tegen den ander". Ook het Censura Morum onder de broeders was "zonder vlek".

Zoals Van der Groe in Rhijnsaterwoude was, zo was hij ook in Kralingen, namelijk een man van orde en netheid. Zo begon hij in 1740 met het aanleggen van een lidmatenlijst, welke regelmatig aangroeide. Ergens in de notulen lezen we dienaangaande: "Zeventien lidmaten aangenomen". De lidmaten werden ten huize van de predikant aangenomen ten overstaan van de ouderlingen.

Uit de reeds meermalen aangehaalde kerkeradsnotulen blijkt dat Van der Groe zuinig was op zijn kerkgebouw. Er wordt besloten tot het aanstellen van een schoonmaakster die de kerk zal "vegen, ragen en stoffen tot genoegen van de predikant en de kerkeraad."

Ook het benoemen van een nieuwe schoolmeester is een taak van de kerkneraad. Wanneer de schoolmeester van Kralingen te oud is om zijn ambt naar behoren waar te nemen, dan wordt A. Bik tot zijn opvolger gekozen.

Woensdagavond preken

De vrijheid van de kerkenraad inzake het ambtelijk werk van zijn leraar was helaas niet zonder belemmeringen. Het was namelijk de goede gewoonte geweest van Ds. Blom om des winters iedere week een "Woensdagavondpredikatie" te houden. Deze goede gewoonte wenste Van der Groe voort te zetten. Dit ging echter niet zomaar. Eerst moest de goedkeuring van de Ambachtsheren worden verkregen. Op 15 september 1740 wordt de kerkeraad voorgesteld door Ds. van der Groe of men geen vergunning moest vragen bij de overheid tot het houden van de winteravondpredikaties, waarvoor slechts vergunning was gegeven gedurende de dienst van Ds. Blom, welke nu vertrokken is.

Er wordt besloten toestemming te vragen de bedoelde predicaties te mogen houden. Door de predikant wordt nu een brief opgesteld, welke aan de Ambachtsheren van Kralingen wordt gezonden. Op het verzoek wordt een gunstig antwoord ontvangen. De predikant mag iedere woensdagavond een predikatie doen, welke om vijf uur zal gehouden worden en wel gedurende de wintertijd, aan te vangen half november en te eindigen met de laatste woensdag in februari. De predikant zal hiervoor jaarlijks f 100,- ontvangen, terwijl de voorlezer of voorzanger f 18,- ontvangt.

Tuchtzaken

Van der Theodorus van der Groe was getrouwd in het waarnemen van zijn plichten. Bijzonder ook wanneer het de Heilige Sacramenten betrof. Hij ging reeds geruime tijd met een bekommerd gemoed over de aarde vanwege de schrikkelijke ontheiliging van de *Heilige Doop*. Wanneer hij alle kinderen die ten doop werden gepresenteerd doopte, dan zou Gods heilig Sacrament "allervreesselijkst" ontheiligd worden. Het betrof in dit verband kinderen van zodanige ouders in de gemeente die, niettegenstaande alle vermaningen zeer ergerlijk en profaan van levenswandel waren, openbaar ongodsdienstig zijnde en alle middelen verachtende. Bovendien waren zij zeer onwetend in de Religie. Hieruit, namelijk "uit het doopen zo haastig en los

daarheen", moest volgens de predikant niet anders voortvloeien dan een zware ontheiliging van Gods allerheiligst Verbond, een meerdere ontsteking van Zijn rechtvaardige toorn, een schadelijke ontstichting der gemeente en een verdere voortgang en verharding van zodanige ouders in haar zondig en onbekeerlijk leven.

Na overleg met de kerkenraad wordt besloten een schrijven aan de Classis te richten teneinde te vernemen hoe men in dergelijke gevallen te handelen heeft. Tevens wordt besloten de doop van genoemde kinderen enige tijd uit te stellen en de ouders te vermanen tot een stichtelijke levenswandel en door bestraffingen en vermaningen op hunne gemoederen trachten te werken.

De brief aan de Classis wordt door de predikant opgesteld. Er wordt in gewezen op de oordelen Gods welke over Nederland staan te komen, reeds merkbaar in die grote sterfte van het rundvee. Daarom vereist het gewicht van de zaak een beslissing in deze voor de kerkenraad zo moeilijke omstandigheden.

4. Tucht inzake het Heilig Avondmaal

Een zekere Jan Willem Voskuil in de gemeente van Kralingen ging zich aan ergerlijke zonden te buiten. Deze persoon bezat namelijk een kolfbaan en een tapperij, welke ook op de Dag des Heeren geopend waren, tot schrikkelijke ontheiliging van des Heeren Dag tot verwoesting van ziel en lichaam en tot ergernis van de voorbijgangers. Na verschillende malen door kerkenraad en predikant te zijn vermaand, gaat Voskuil op 4 oktober 1744 na de predikatie en bediening van het Heilig Avondmaal op verzoek naar de kerkenraad. Hij wordt ernstig door de leraar vermaand. Vanwege zijn hardnekkigheid in de zonde was Voskuil door de kerkenraad onder censuur gesteld, hetgeen voor hem tevens betekende dat hij zich van het Heilig Avondmaal diende te onthouden. Het besluit van de kerkenraad wordt door de leraar persoonlijk aan huis bij Voskuil medegedeeld. Hij is zelf niet thuis, waarom de leraar het kerkeradsbesluit aan zijn vrouw meedeelt. Op uitdrukkelijk verzoek van de predikant wordt de vrouw ernstig verzocht de boodschap aan haar man door te geven.

Op zondag 4 oktober 1744 staat de Tafel des Heeren aangericht. Dan, tot zijn grote ontsteltenis, ziet Van der Groe dat Voskuil zich ondanks de censuur naar de Tafel begeeft. Dan lezen we: "hetwelk de predikant bemerkende en hem den Heere de ontheiliging van Zijn Verbond door zodanigen persoon met sterken aandrang op zijn gemoed brengende, heeft uit vrees voor de Heilige God, in Wiens Dienst en gemeenschap hij zichzelf, hier nu weder zo plechtig verbond, niet kunnen of mogen af zijn, gemelde Voskuil zachtken aan te spreken en hem met bescheidenheid te zeggen dat hij zich voor ditmaal van de H. Bondzegelen had te onthouden".

Na de dienst is Voskuil echter toornig naar de predikant toegelopen. Met stoute woorden en op oneerbiedige wijze vraagt hij welke reden de predikant had om hem van het Nachtmaal te weren. Nadat de predikant hem heeft terecht gewezen over zijn brutale houding, antwoordt hij Voskuil dat de reden niet onbekend voor hem moet zijn. Nogmaals wordt Voskuil vermaand over zijn zonden.

Deze neemt de bestraffing echter niet en brengt de zaak op de Classis. De Classis verdraait het recht evenwel niet en verwijst de zaak terug naar de kerkenraad. Op 1 november 1744 komt de zaak weer voor de kerkenraad. Voskuil wil enige vragen stellen, doch doet dit op zulk een onbeschaafde manier dat de kerkenraad niet op zijn vragen wenst in te gaan.

Op 10 december 1744 wordt Voskuil weer bij de kerkenraad ontboden. De predikant zegt hem namens de kerkenraad dat hij zich van het Avondmaal dient te onthouden. Hierop gedraagt Voskuil zich zo onbeschaamd dat hij op uitdrukkelijk bevel moet vertrekken. Op 10 januari 1745 vraagt Voskuil of de kerkenraad eenparig heeft

gehandeld in zijn geval, hetgeen de predikant bevestigt. De censuur blijft gehandhaafd. Lang houdt Voskuil het tegen de kerkenraad, ja, tegen de Heere Zelf uit. In 1748 lezen we dat hij ontheffing van de censuur verzoekt, waartoe de kerkenraad enkel na het afleggen van schuldbelijdenis te bewegen is. Toch houdt Voskuil het tegen zijn geweten niet uit.

In 1749 lezen we dat hij zich van zijn huis en tapperij heeft ontdaan, betuigende leedwezen en belovende beterschap voor de toekomst, waarop na overleg de censuur wordt opgeheven.

Tal van andere tuchtzaken worden in de acta van de kerkenraad besproken. Na ernstige vermaning werd een lid van het Heilig Avondmaal afgehouden, en zo voor kortere of langere tijd onder censuur gesteld werden. De voornaamste redenen waren dronenschap, vloeken en kerkverzuim. Na verbetering van gedrag werd men spoedig weer tot het Avondmaal toegelaten.

Een overheidsbesluit

In het jaar 1749 wordt er door de kerkenraad een resolutie ontvangen van de "borgermeesteren" dat voortaan in de beroeping van predikanten of proponenten, op de plaatsen of ambachten van gemelde stad Rotterdam, geen approbatie bij haar zal worden verleend, tenzij dat zij eerst de predikant of proponent hebben horen prediken in Rotterdam. De kerkenraad acht dit besluit zeer gevaarlijk voor de kerk. Hierdoor verliest zij toch nog meer van haar toch al beperkte vrijheid. Er wordt derhalve besloten een schrijven aan de Synode te richten om gemeenschappelijk in deze zaak te handelen.

"En dat enkel daarom, omdat het van de zodanigen geschiedt, die nog vast aan het juk des ongeloofs gebonden zijn".

Herderlijke zorg

Ook met het lot van andere gemeenten was Van der Groe met mededogen vervuld. Toen de gemeente van Zevenhuizen haar leraar door de dood moest missen, was het Van der Groe die haar trachtte te troosten. En hoe deed hij dit? Door bijna met geen woord van haar overleden leraar te spreken, maar bijna de gehele predicatie die hij tot de bedroefde gemeente deed, van Christus te spreken. "Ik zal dan voor ditmaal minder spreken van een nietig sterfelijk mens, en meer van Christus, dien Allerhoogste, Die alleen met den Vader en den Heilige Geest de onsterfelijkheid en onverderfelijkheid bezit. Hij is alleen waardig, dat alle ogen op Hem zien."

Een wonderlijke voorbereiding

Op zekere dag dat Van der Groe zich voorbereidde tot zijn dienstwerk van de volgende Rustdag, had hij daartoe veel behoefte zoals veeltijds, maar toch meer dan gewoonlijk. Daarmede ging gepaard, dat het gedeelte der Heilige Schrift, hetwelk hij zou behandelen, voor hem verborgen bleef tot het ogenblik dat hij de kansel had beklommen. De Heere had hem met volle vrijmoedigheid toegerust, want hij had 'de verzekering ontvangen, dat door middel van die prediking een kind des satans tot God bekeerd zou worden. En zeer waarschijnlijk om hem in de laagte te houden, had juist de Heere de woorden die hij spreken moest voor Zijn knecht verborgen, opdat hij zich door de uitnemendheid zijner prediking niet zou verheffen.

Toen de predikant de preekstoel betrad, kwam een matroos uit nieuwsgierigheid het kerkgebouw binnen. Toen hij door de woorden van de prediker geboeid werd, nam deze een pijl uit zijn koker, schoot die af en trof de man tussen de gesp en het pantsier, zodat deze tot in het hart ging en hij uit moest roepen: *Draag mij uit het leger, want ik*

ben ge wond. De mens overdenkt zijn weg, maar de Heere bestuurt zijn gangen.

5. Huwelijk met Johanna Cornelia Bichon

Hoewel het tegendeel duidelijk uit zijn brieven blijkt, zijn er toch velen, die menen dat Van der Groe zijn ganse leven ongehuwd is geweest. Dit is evenwel niet zo. In één van zijn brieven toch spreekt Van der Groe van "zijne lieve en trouwe echtgenote".

Als predikant behoorde Van der Groe tot de hoogste standen des volks. Hij kon zich derhalve vrij bewegen onder de hoogste kringen van Kralingen. Als zodanig kwam hij meermalen met de overheden van Kralingen in aanraking. Hier heeft hij ook zijn echtgenote ontmoet.

Haar naam was Johanna Cornelia Bichon, (1709-1785) dochter van Claes Bichon (1660-1734) en Cornelia Henriëtte Hechtermans, Ambachtsvrouw van Oost-IJsselmonde. Claes Bichon was equipagemeester bij de Oostindische Compagnie. De familie woonde in Rotterdam, aan het Haringvliet.

Uit het huwelijk van Claes Bichon en Cornelia Hechtermans werden verscheidene kinderen geboren, waarvan Johanna Cornelia een van de jongste was. Zij werd gedoopt op 13 september 1709 en huwde op 45-jarige leeftijd met de predikant van Kralingen, die toen 49 jaar was. Op 25 augustus 1754 deed het paar ondertrouw. Op 9 september 1754 werd het huwelijk te Zoetermeer bevestigd door ds. Simon van der Groe.

Kinderen zijn er uit het huwelijk van Theodorus en Johanna niet geboren.

Doordat Johanna Cornelia van voorname afkomst was, was ze bedeed met vele goederen, waaronder verschillende onroerende. Dit bracht een nogal uitgebreide administratie mede, waarvan Theodorus wenste verschoond te blijven, in verband met zijn toch al drukke ambtswerkzaamheden.

Jean Bichon, zoon van Claes Bichon, werd door dit huwelijk een zwager van Van der Groe. Bichons zuster Johanna trouwde met van der Groe. Hij werd door dit huwelijk ook een zwager van Ds. Petrus Hofstede 1716-1803, predikant te Rotterdam. Bichons vrouw Barta Visch had een zuster Ignatia Maria Visch trouwde met Petrus Hofstede.

Jean Bichon trad in 1753 toe tot de Rotterdamse 'heren van de wet' ofwel het college van burgemeesters en schepenen. Sindsdien zou hij vele malen een tweejarige termijn - afgewisseld door een jaar van verplichte terugtreding - als burgemeester van Rotterdam dienen. Enkele jaren tevoren was hij getrouwd met de advocatendochter Bartha Theodora Visch (1720-1782). Haar zuster Ignatia trad op 19 augustus 1756 als jonge weduwe in het huwelijk met dominee Petrus Hofstede, sinds 1749 verbonden aan de gemeente van Rotterdam.

Juist in 1756 ontwikkelde zich in het regenten- en predikantendom een strijd over het Kerkrecht, waarin de persoonlijke vijandschap tussen Hofstede en Van der Groe grote verbazing wekte. Zelden hebben collega's zich meer ingespannen om elkaar openlijk te beledigen dan deze predikanten.

6. Ernstige ziekte en vriendenkring

Brief 9 van de collectie uitgegeven brieven. Aan een vriend.

Mijnheer, Hoogwaardste Vriend!

Uwe zeer aangename, met het ingeslotene (die hier weer terug gaat) is mij wel geworden. Door 's Heeren vaderlijke goedheid herkom ik nu gaandeweg en begin mijn verloren krachten van dag tot dag weder te krijgen, zodat ik hoop met Zijn genadige ondersteuning op aanstaande rustdag zelf mijn dienst weder waar te nemen, al was het dan maar voor een klein uurtje en niet langer. Want mijn volkje roept: "mocht onze dominee maar een half uurtje op de stoel staan, dat hadden wij veel liever als al het andere, want het is of wij een vreemde leer en godsdienst hadden sinds die drie weken, etc. etc." Dom. Takens, Fenema van Zevenhuizen en een proponent van Rotterdam hebben die drie rustdagen hier gepredikt.

Ik heb de oprechte, eenvoudige blijken van veler liefde alhier nu in het bijzonder mogen zien en ondervinden en hoe onvatbaar zij zijn voor een anderen dienst. Och, of het in eniger harten nog een verborgen blijvend zaad van de Heere Jezus mocht zijn, dat vroeg of laat op een Pinksterfeest nog eens levend gemaakt en rijkelijk mocht besproeid worden!

Och, of die wondere genade zich ook mede mocht uitstrekken tot mijn lieve Amsterdamse vrienden! Één ding weet ik, dat het Christus werk zal moeten zijn en des ontfermende God.

Och mijn vriend, ik heb mijzelf zo ellendig en onnut gezien in het hevigste van mijn ziekte, dat ik het met woorden niet kan uitdrukken. Mij dacht, dat ik nergens in de wereld tot nut was en dat niemand iets aan mij zou missen. O! ik was met Lodensteijn waarlijk maar een dode hond voor God en anders niet. Maar ik lag op Christus, ik werd gedragen van Christus. Op Hem lag al mijn schuld verzoend en voldaan. Ik kon geen twee woorden voor een gebed te samen brengen, maar Christus was mijn alles. O hoe vol en algenoegzaam, hoe getrouw en goedertieren was mij de Heere! Wat maakte en hield Hij mijn arme ziel stil! Ik mocht eens in die tijd een predicatie in mijn gemoed, doen, zonder tot iemand een enig woord daarvan te spreken, over: "Gij omringt mij met Uw goedertierenheid als met een rondas".

O wat wondere goedertierenheden, betrekkelijk alleen mijn eigen staat, heb ik daar van de Heere voor mij toen gezien en genoten! Daar was geen doorzien aan. Het was als een zee om in te zwemmen, ja om in te verdrinken. En mijn vijand stond er bij, als aan mijn rechterhand, Zach. 3: 1, 2. Doch ik werd rondom met die goedertierenheid tegen hem omringd en gewapend als met een rondas. Hij had aan mij niets. Hij stond verstomd voor mijn aangezicht, Christus, mijn Borg, stond in voor alles, Hij nam mij alle vreze en alle werk uit mijn ziel weg. Hij droeg mij en bedekte mij en ondersteunde mij. Hij was mijn Al, mijn Leven. Had ik zo mogen heengaan, ik was weggenomen geweest zonder te sterven. Want de dood zou mij geen dood geweest zijn. O de dood is niets, waar Christus het leven is. Daar heb ik nu een weinig van kunnen geloven. Mijn hart was toen ook zo los van alles, dat ik met niets of met niemand in de wereld iets te doen had. Het was of al die schaduwen gans verdwenen waren. De Heere was er alleen, die zou voor alles zorgen.

Doch kort daarna gaf mij de Heere te zien dat Hij mij weder herstellen zou en dat ik nog niet heen zou gaan. Toen ging er iets bijzonders in mijn gemoed om. Ik had in zeven dagen genoegzaam niets van spijze gebruikt, mijn maag walgde en scheen als om te keren als ik maar van enige spijze hoorde spreken. Maar toen kwam onverwachts in mijn gemoed, dat ik tot mijn lieve en trouwe echtgenote zeide: "ga

daar eens neerzitten, de Heere wil u nu een teken geven, opdat u gerust mag zijn dat mijn dokter mij recht behandelt (want daar had zij veel over te doen) en dat mijn herstelling bereids is begonnen. “Smeer mij eens een dun sneetje brood en laat mij wat radijs uit de tuin komen, ik zal het met veel smaak voor uw ogen opeten”. Het kwam haar in het eerst voor alsof ik enigszins ijld, doch zij bezorgde het mij en ik at het een en ander met zo een aangename en lieflijken smaak, als ik niet weet ooit iets zo lieflijk gegeten te hebben. Het smaakte mij wonderlijk. Toen zeide ik tot haar: “Let daar nu ook op, als mij dit niet wel bekomt of als het mij bezwaart, dan zal het geen teken van de Heere zijn”. Doch het bekwam mij zo wel, dat ik er al van verfrist, en versterkt werd met een liefelijke oprisping. En van die tijd is mijn beterschap langzaam begonnen.

Nochtans moet ik mijn vriend ook zeggen, dat toen ik eerst ben op de been gekomen, ik enige dagen zeer treurig heb doorgebracht, omdat ik weder in de wereld; moest treden. Alles viel mij toen zeer naar en donker en ik miste die nabijheid. Waarlijk, ontbonden en met Christus te zijn, was mij verre het beste geweest, indien het de Heere zo had behaagd. Nu kruip ik alweer als een worm daarheen, onder veel drukkende ellende, drukkende posten en moeilijkheden en drukkende bezigheden, etc. Dit weinige heb ik aan mijn lieve vrienden hier zo eens moeten schrijven uit de eenvoudige gulheid van mijn hart. Doch mijn zwakke hoofd en hand verlangen nu ook zeer naar het einde van dit schrijven.

In 't kort dan: dat van uw waarden zoon heb ik niet dan met bijzondere aandoening van mijn gemoed gelezen; meest nog hetgeen u schrijft van zijn vreze en bekommerdheid, etc. De Heere heeft waarlijk, zo het mij toeschijnt, Zijn bijzondere hand in al dit werk. Enz.

Het is niet uitgesloten dat deze ziekte plaats vond in 1760. Volgens de acta woonde hij de classisvergadering niet bij wegens 'onpasselijkheid'.

7. Conservatief

Theodorus van der Groe was wars van alle nieuwigheden die men in zijn tijd trachtte in te voeren. Bijvoorbeeld, de nieuwe psalmberijming van 1773 kon zijn goedkeuring niet wegdragen.

"Dan zal de Heere onze feesten, de geestelijke en ijdele wereldse samen, ook in rouw, en al onze liederen, beide die van het heiligdom en van onze ballen en concerten, komedies en opera's in weeklacht veranderen. Mijn vrienden, daar is nu een stilzwijgen in de hemel, omtrent van een half uur, Openb. 8:1. En daarom wil ik arm en ellendig man nu over **onze oude of nieuwe psalmen** met niemand enig verschil voeren. Dit ene moet ik ulieden maar zeggen: dat de Heere onze God het psalmboek van Datheen, dat wij nu afgeschapt hebben, de eer heeft aangedaan, dat Hij in 't bloed van de martelaren rood geverfd en in de vlammen van 't heetste vuur beproefd heeft: en 't daarom nog weer de eer zal aandoen dat Hij 't in de aankomende grote en vreselijke dag van zijn wraak over Nederland niet in weeklacht zal veranderen, omdat 't dan bij de gezangen van de tempel, die op die dag zullen huilen, vs. 3, niet meer zal behoren. Neen, dat droevig lot zal dan gaan over onze nieuwe gezangen en liederen, die van beschaafder taal, en van sierlijker en hoogdravender berijming zijn: en die nu in Gods heilige tempel gezongen worden."

Preek over Amos 8: 9-12, (16 Biddagspreken).

Ook van **vaccinatie** tegen de kinderpokjes moest Van der Groe niets hebben. Zijn vijanden getuigen van hem dat hij liever "zeventig mensen liet sterven aan de kinderpokjes, dan negen en negentig te behouden door het middel van de vaccinatie". Een aantal collega's zagen geen kwaad in vaccinatie. Wellicht dat deze soort vaccinatie niet met entstof in het lichaam werd gebracht die gevaarlijke bijverschijnsels heeft. Hoe dit zij, een ieder zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd. De vaccinatie was geruime tijd in Engeland en Amerika in zwang te komen en van daaruit ook in Nederland. Terwijl de oude oosterse volkeren reeds veel eerder een soort vaccinatie toepasten.

Zijn afkeer van alle nieuwigheden richtte zich ook op **de spelling en de taal van zijn tijd**. Hij verfoeide de nieuwe drukletter en had een voorliefde voor de oude druk. In dit verband zij nog opgemerkt dat het niet zonder reden is dat de werken van Theodorus van der Groe, die hij tijdens zijn leven heeft geschreven, bij de heren Douci & Van Pelt waren uitgegeven. Deze drukkers gebruikten nog de ouderwetse drukletter, terwijl de werken van het "Letterkundig Genootschap" uit Rotterdam, bij een andere uitgever werden uitgegeven, gedrukt met de "nieuwe letter".

Ook tegen de toen ingevoerde nieuwe spelling had Van der Groe ernstige bezwaren. Hij bleef zoveel mogelijk bij de oude spelling, die altijd had bestaan. Zijn opposenten laakten hem daarvoor.

Voor onze tijd is dat heel lastig lezen. Van der Groe greep als het ware terug naar de spelling die de in de tijd van de Dordtse Synode 1618 / 1619 gangbaar was. Wanneer we de oorspronkelijke boeken van Van der Groe vergelijken met die van bv. Jacob Groenewegen, dan valt het op hoe vereenvoudigd Nederlands de taal in die tijd reeds was. Oude spelling heeft geen meerwaarde; de 'oude waarheid' wel.

Een zelfde verschijnsel zien we terugkomen in de 19^e eeuw. De liefhebbers van oude schrijvers gebruiken bij voorkeur ook hun oude taalgebruik en spelling.

De vernieuwingen in de tijd van Van der Groe kwamen ook tot uitdrukking in de wijze van prediken. De professoren Bonnet en Clarisse begonnen een nieuwe predikwijze in te voeren, die wat sierlijker van taal was en wat welluidender in het gehoor lag. Men was de oude predikwijze moede. Dat Van der Groe met deze nieuwigheid niet meeging behoeft ons niet te verwonderen.

8. Dr. Theodorus van Thuijnen en geloofszekerheid

Rond 1740 publiceerde de Dokkumse predikant Dr. Van Thuijnen (gestorven 1742) met zijn: "Korte uitlegginge van het Gereformeerde Geloof" wat een langdurige strijd over het wezen des geloofs aantoonde. Dr. van Thuijnen wilde terugkeren tot het verzekerde geloof van de de Reformatoren, kort en zakelijk neergelegd in Zondag 7 van de Heidelberger Catechismus. Zijn tegenstanders waren o.a. de Professoren Driessen en Lampe.

Dat de twist niet enkel over woorden ging blijkt wel uit het feit dat Professor Lampe openlijk het standpunt der Reformatoren aangaande het *wezen des Geloofs* verwerpt. De strijd was soms heftig. In Dordrecht was het de predikant C. Vrolijkheid welke zich in zijn geschrift: *Twee Godgeleerde oefeningen*, schaarde aan de zijde van Dr. Van Thuijnen. Een bijdrage van Voetiaanse zijde in deze strijd werd nog geleverd door L. van Groenewoud. Enkele jaren later was het Ds. Ph. Temmen die het *verzekerde geloof* verdedigde.

Een tegenstander vond hij in Wilhelmus Schortinghuis, die het voor de bekommerde

kerk opnam. Hoewel het vuur der twist somtijds scheen uitgedoofd, toch bleef het smeulen. Er ontstonden twee partijen in de Gereformeerde kerk, die scherp tegenover elkaar kwamen te staan.

Bekend is het werkje van JACOBUS VAN HOUTE, in de helft der achttiende eeuw uitgegeven, waarin hij zich opwerpt als een voorstander van de leer zijner dagen. Hij verwerpt in zijn geschrift de leer dergenen die leren *dat voor de dadelijke en bewuste vereniging met Christus de mens zonder zaligmakend werk is en derhalve nog dood in de misdaden en de zonden*. Hij houdt daarentegen de werkzaamheden van een overtuigd mens voor kenmerken van het nieuwe leven.

Een getrouwe belijdenis

De strijd over het wezen des geloofs ging ook aan Theodorus van der Groe niet voorbij. Hij stond midden in het kerkelijk leven van zijn dagen en had als herder en leraar te waken voor honderden zielen die aan hem waren toevertrouwd. Ook hij moest kiezen met welk geloof hij wenste te leven en te sterven. Men kwam met vragen bij Van der Groe. Déze leraar leerde dit, die leerde weer iets anders. Op verzoek van zijn vrienden spreekt Van der Groe zich in een geschrift uit over het *wezen des geloofs*. Hoewel eerst niet de bedoeling, is het later in druk verschenen onder de titel: "Beschrijvinge van het oprecht en ziel-zaligend gelove".

In enkele bladzijden beschrijft hij de fundamentele waarheden, waaraan dood en leven hangt. We zouden dit geschrift kunnen noemen: De geloofsbelijdenis van Theodorus van der Groe. In deze belijdenis neemt hij afscheid van de nieuwe leer zijner dagen en verbindt zich onvoorwaardelijk bij vernieuwing bij de leer der Reformatoren, met welker geloof hij wenst te leven en eenmaal zalig te sterven. Mocht er verschil bestaan met hem en de nieuwere leraren dan wenst Van der Groe de nieuwe leraren te verlaten om zich te voegen bij de oude.

Hij eindigt zijn geloofsbelijdenis met de volgende ontroerende woorden:

"Hierbij zal ik het nu laten, en nog een groot aantal van - naar mijn mening - allerbelangrijkste bezwaren tegen een geloof zonder verzekerdheid voor mij houden, totdat het de allerhoogste God in Zijn ondoorgrondelijke wijsheid en soevereine regering mocht believen toe te laten, dat in het vervolg onze tijden zo erg zullen worden, dat ik er niet langer mee zal mogen wachten om het openbaar te maken. Want ik betuig in des Heeren heilige tegenwoordigheid, dat ik mij geheel verplicht acht, om op koste van mijn eeuwige zaligheid, mijn mond en hand en alles, zolang ik hoop te leven, in dienst te moeten stellen voor de handhaving en openbare bescherming van het geloof der verzekerdheid, hetwelk eenmaal de heiligen is overgeleverd door de Heilige Geest, en dat daarom zijn getrouwe verdedigers altijd zal hebben tot aan het einde der wereld."

9. Over het lezen van oude schrijvers

Van der Groe las en bestudeerde niet alleen oude schrijvers, maar wilde voor de 'practicyns' ook interesse bij het publiek wekken. In 1747 schreef hij zo een bepaalde gedragslijn, die hij aanreikte in een brede voorrede onder de titel *'De plicht van het lezen der Heilige Schrift en andere Godgeleerde boeken, hoe die door de genade Gods dagelijks te verrichten met het meeste profijt voor zijn ziel'*. 'Verhandeling over de plicht van het lezen der Heilige Schrift en andere godgeleerde boeken, hoe die door de genade Gods dagelijks te verrichten met het meeste profijt voor zijn ziel', Th. van der Groe. Gedrukt in: R. Erskine, *Blijde boodschap in zware tijden*.

Werk van reformatoren, theologisch werk en religieuze volkslectuur van Engelse en

Schotse origine en ook oorspronkelijk Nederlands werk, met name uit de eerste eeuw na de Reformatie, stonden hoog genoteerd vanwege de eenheid van Woord en Geest die hij erin las.

In het verlengde ligt tevens zijn leidende rol in een samenwerking met de Rotterdamse uitgevers H. van Pelt en A. Douci bij de uitgave van praktische theologie. Bovendien droeg hij aan de distribuerende van uitgaven uit hun fonds actief bij.

Uittreksel uit de Voorrede van Van der Groe, geplaatst voor de Uitleg van de 12 kleine Profeten, het 1ste deel door G. Hutechson, 1747.

... O, mijn vrienden, indien wij al deze ter neergestelde zaken en nodige vereisten der Prakticale Studie maar eens een weinig recht mogen inzien, wie zal dan niet met mij moeten bekennen, dat als dezelve dus, door van de Geest der Genade, noch eens recht van ons geoefend mocht worden, zij haar hoofd dan wel spoedig weer als vanzelf zou opsteken uit die diepe verachting, daarin zij nu helaas! bij ons van overlang gekomen is. En dat zij zichzelf, door haar eigen natuurlijke schoonheid en Heerlijkheit, dan wel gauw weer zou reinigen. van al de vuile drek die op haar geworpen is?

Ach, mocht Nederland, eer het door de zwaarte van zijn eigen zonden en van Gods Toorn, eens haastig zal te gronde gaan, dan deze gelukkige dagen noch eens beleven, dat de heilige Prakticale Studie van de Bijbel zo in het midden van hetzelfde leven en bloeien mocht. Het is zeker, dat God in alle tijden en plaatsen van de wereld voor dezelve altijd een bijzondere zorg gedragen heeft en noch draagt en zal blijven dragen, zolang de Wereld steen zal. Hij heeft altijd wijze en geleerde mannen in de Wereld verwekt, als gezegende instrumenten om dezelve te bevorderen. Wij weten hoe dezelve de bijzondere studie is geweest van de meeste en beste Christen Oudvaders, die alle hare leringen gewonelijk richten naar de Prachtijk. Zoal daar zijn geweest:

Cyprianus, Basilius, Cyrillus Alexandrinus, Hieronymus, Chrysostornus, Irenaeus, Augustinus, Ambrosius, Athanasius.

Veel andere midden in de Paapse duisternis zelfs hebben sommigen de Prakticale studie weer beginnen ter hand te nemen. En indien wij zien op de tijd daarin zij geleefd hebben, wanneer het Goddelijk Woord als van der aarde geheel verbannen scheen; behalven in enige weinige plaatsen, daar God noch enige stralen van dit zijn Hemels Licht liet schijnen; zo zullen wij ons zeker over de voortgangen, die zij toen alreeds in de Prakticale studie mochten hebben, (hoe gebrekkelijk anders ook) niet weinig moeten verwonderen. Zodanige zijn geweest: Anselmus, Bernhardus, Bonaventura, Guilhelms Parisiensis, Thomas á Kempis, Gerson, Taulerus, Harpius, Ruijsbroeck, Carthusianus, Lippus Brandolinus, Keisersbergius en anderen. En na hen, omtrent de tijd der Reformatie, Joh. Lud. Fives.

Maar bijzonder heeft God dit aangevangen werk met de Reformatie krachtig voortgezet, doen hij het Licht van zijn Hemels Woord weer zo helder en zuiver in de Wereld heeft doen opgaan. Het is zeker, dat de eerste Reformatoren genoegzaam alle samen de edele Prakticale studie grotelijks hebben behartigd, benevens de verklarende Studie van het Woord. Want zij waren doorgaans zeer wijze, vrome en geestelijke mannen, die met een enkelde letterlijke of zakelijke verklaring des Woords geenszins konden tevreden zijn, maar die allen arbeiden, om het Licht der kennis Prakticaal te maken, als de enige Weg om het recht te bewaren en hoe langer hoe meer in de harten der mensen te ontsteken.

Wie is er die de onvergetelijke Schriften van Luther, Calvinus, Zwinglius, Oecolampadius, Melanchion, Bullingerus, Musculus, Mollerus, Bucerus, Beza, Martyr, Zanchius, Gualtherus, Ursinus, Olevianus en veel andere van die tijd, met

aandacht heeft gelezen, die hier in het minst aan zal kunnen twijfelen? Op het door deze grote mannen gelegde Fondament heeft de Heere van tijd tot tijd de Practicale studie al hoe langer hoe meer voortgezet en die door geleerde en voorname mannen in alle landen dagelijks bevorderd.

In Duitslandt heeft dezelve een zeer goede voortgang gemaakt, door een menigte van beroemde Godgeleerden, die daar vroeg en laat gebloeid hebben en die hun grote Geleerdheit tot bevordering der Praktijk doorgaans aangelegd en uitmuntende blijken van hun bekwaamheit in deze Wetenschap, door veel Geschriften, gegeven hebben. Hoedanige zijn geweest:

Gerhardus, Henr. Wolfus, Hunnius, Meisnerus, Tarnovius, Gejerus, Balduinus, Arndius, Alstedius, Henr. Mullerus, Spenerus, Glassius, Chytraeus, Ziegerus, Kesterus, dan. Cramerus, Quistorpius, Dannhawerus. Pfannerus, Joh. en Sebast. Schmidius, Dilherrus, Joh. Henr. Majus, Langius, Buddeus, Rambach, Treviranus, enz.

In Frankrijk heeft de Practicale studie, wegens de gedurige binnenlandse troebelen en vervolgingen der Pausgezinden, nooit zulke grote voortgangen kunnen maken. Nogtans hebben daarin met lof gearbeid: Molinaeus de Oude, Spinceus, Fil. Mornceus, dallceus, drelincourt, Goulart, Tossanus, Yedelius, Primerose, Amyraldus, P. du Moulin de Jonge en andere meer.

In Zwitserland hebben aan deze studie veel dienst gedaan Otto Werdmyllerus, Ambrosius Blaurerus, Wolfgangus Meierus, Bucanus, Huldricus, Turretin, enz.

Hier in Nederland is er van velen ook gearbeid tot bevordering der Pracktikale studie. En zelfs van zeer beroemde en geleerde Mannen, wier namen bij ons in zegening zijn; Amesius, Triglandt, Danaeus, Polyander, Schotanus, Voetius, Henr. Alting, Rivet, Hoornbeek, Saldenus, Essenius, Leidekker, van Maastricht, Witsius, Vitringa; benevens veel andere vroeg en laat, die haar op die Studie hebben toegelegd en daar zeker goede en noodzakelijke diensten aan gedaan hebben. Onder welke meest uitmunten: Jan Taffin, Willem Teellink, Ewout Teellink zijn broeder, (die geschreven heeft onder de naam van Ireneus Philalethius) Arn. Corneli, Faukelius, Udemannus, Roelof Pietersse, van Laren, Helmichius, Trelcatius de Jonge, Theod. á Brakel. Belcampins. Wittewrongel, Oomius, Joh. en Maxim. Teellink, Lodenstein, Van de Velde, Barenzonius, Brunsveldt, Simonides, Costerus, Koelman, Krombrugge, van Houten, Wilh. á Brakel, enz. Gelijk ook niet te verachten is hetgeen aan deze studie gedaan hebben Bogerman, Crucius, Balth. Lyrlius, Casp. Streso, Borstius, Gentman, Elgersma, Spranckhuisen, Sibelius, Visscherus, Conradi, Lansbergen en veel andere, die óf zelf Practicale Schriften hebben, uitgegeven, of hun werk gemaakt hebben om die van andere en meest van de Engelsen, in onze taal over te zetten en uit te geven.

Maar nergens heeft de edele Practicale studie in de voorleden eeuwen reeds tevoren, meer gebloeid dan in Engeland en Schotland, ... welke onder Gods zegen altijd in het bijzonder een kweekschool van dezelve, sinds de tijdt der Reformatie, schijnen geweest te zijn. Waarvan een zeker beroemd schrijver onder ons deze reden geeft, zeggende, "Want alzo ze (te weten de Engelsen) het Pausdom onderdrukt, en alle andere secten in die voorgaande tijden, uit haar landt gelukkiglijk hadden uitgesloten, zo hebben ze in haar vreedzame tijden hun in dit deel der Theologie beter kunnen benaastigen en oefenen, dan de Godtgeleerden van andere, inzonderheit van onze Natie, die dit geluk niet zo gehad hebben, omdat ze van de tegenpartijders der Waarheit met gedurige disputatien en twistschriften over de Religie zijn bezich en in 't werk gehouden."

Wij vinden daar veel wijdberoemd en geleerde Mannen van naam, wier Prakticale Schriften van ons niet, dan met verwondering te lezen zijn: Cartwright, Perkinsius, Whittaker, Thailor, Gatakerus, Reynoldts, Goodwin, Richardson, Rheterfort, Durham Robinson, Baxter, Colten, Attersol, Rob. Baylius, Pet. Smith Calamy, Davenantius, Greenhill, Ligtfoot, Prideaux, Owen, enz. En wat de andere voorname Engelse of Schotse Praktijkschrijvers betreft, van de meesten van wie enige Schriften, of gehele Werken, in onze taal zijn overgezet, het is, ons niet wel mogelijk, een volkomen lijst van dezelve te geven, wegens hun zeer groot getal en omdat wij geen gelegenheid gehad hebben, haar aller Schriften in te zien; behalve dat er ook niet weinigen onder zijn, welker Schriften in onze Taal tot noch toe, niet zijn overgezet. Wij kunnen nochtans onze lezer deze navolgende melden, als zijnde alle Edele en gezonde Engelse Praktiale schrijvers: Bradford, Tyndal, Greenkam, Dearing, Bagnes, Bolton, Hildersham, Daniël en Jeremia Dycke, Whately, Preston, Sibbes, Boston Downame, Hooker, Gouge, Hall, Dennison, Fennertt, Whitfield, Sclater, Fergusson, Jenkins, Caryll, Dod, Sanderson, Roberts, Barlow, Hardy, Watson, Ash, Moor, Sutton, Brooks, King, Thesdale, White, Burges; Hodges, Whincop, Harris, Strong, Johnson, Gibson, Carter, Swinnock, Bembridge, Bradschaw, Nic. Nehemia en Daniël Rogers, Elton, Love, Hayward, Williams, Cobbet, Dickson, Hackwell, Southon, Manton, Meade, Bates, Mede, Norton, Rous, Wall, Schephard, Brown, Paget, Binning, Howe, Sijmons, Price, Flavel, Macwair, Bunjan, Guthry, Henry, Coles, enz. Deze mannen zijn (gelijk uit hare Schriften genoeg af te nemen is) doorgaans lieden geweest van geen minder studie en geleerdheid, dan van uitstekende Vromigheid, die veel in 't verborgen met God verkeerden. En die hier door best in staat waren, om zulke grote dingen te doen in de Praktikale Studie. Ja, wat sommige geleerde en Godzalige mannen in Schotland tegenwoordig noch in dezelve vermogen, dat kunnen ons de Schriften van Ralph en Ebenezer Erskine, onlangs onder ons uitgekomen, genoeg en zelfs met verwondering doen zien; ofschoon het te wensen ware, dat de Boekdruckers dezelve langs de ordinaire en behoorlijke weg van Kerkelijke Approbatie hadden uitgegeven."

Leurdijk schrijft: Wie deze opsomming van de radicale en geestelijke schrijvers leest komt onder de indruk van de liefde en de achting die Van der Groe toedraagt aan knechten van God die al gestorven zijn en aan nog levende collega's, zoals de Erskine's. Er wordt wel eens gesuggereerd, dat Van der Groe een man was die niemand boven zich kon verdragen en zichzelf superieur achtte boven zijn collega's. Niets is minder waar dan dat. Geestelijke licht en inzicht in de aller-droevigste toestand van Christus' kerk op aarde brengt niemand in de hoogte. Jeremia is een levendig voorbeeld hiervan. Hij was zeer bewogen toen hij zijn profetie moest uitspreken betreffende de ondergang van Juda en Jeruzalem met haar tempel. En toen de Heere Zijn bedreigingen had uitgevoerd, zat hij haast teneinde raad op de puinhopen van Jeruzalem. Had de Heere hem niet ondersteund, hij zou bezwaken zijn. Paulus zegt: *de kennis maakt opgeblazen, maar de liefde sticht*. Hoe meer liefde tot de kerk van Christus op aarde, hoe meer smart over het verval en zoals in het geval van Van der Groe, hoe meer hoop op de on vervulde profetie van herstel en nieuw leven.

In een andere uitvoerige voorrede had Van der Groe al is een verhandeling geschreven over de op de geloofspraktijk gerichte studie van de Bijbel. Deze liet hij afdrukken in 1746, voorin een Bijbelcommentaar van de Schotse theoloog **George Hutcheson**. 'Verhandeling over de praktikale studie van de Bijbel', in: G. Hutcheson, Sakelijke en prackticale verklaringe van de twaalf kleine propheten, deel 1, Leiden 1747.

Als men de datering van zijn verhandeling over *het lezen van goede boeken* vergelijkt met de onderhavige blijkt dat hij binnen een half jaar dit tweetal afleverde.

Hij neemt als uitgangspunt het hermeneutisch beginsel dat de praktische betekenis van de Bijbeltekst naast de *letterlijke en de profetische* zin staat. De kern van de praktische theologie is naar zijn mening meditatieve interpretatie van de Bijbel. Vervolgens beziet hij vanuit dit beginsel de geschiedenis van de praktische Bijbelstudie. Dit reformatorisch beginsel kan hij hebben ontleend aan Luther en Calvijn. Als weinigen gaat hij op de materie in. Deze voorrede kan worden beschouwd als de meest expliciete uiting van zijn visie op de betekenis van praktische Bijbelstudie.

Tallose namen en voorbeelden uit de geschiedenis van de praktische Bijbelstudie worden in de voorrede opgesomd. Hoe indrukwekkend ook, de bouwstoffen heeft Van der Groe lang niet allemaal uit de eerste hand. Vergelijkend onderzoek heeft namelijk geleerd dat het historische element feitelijk afkomstig is van de zeventiende eeuwse praktijkschrijver en vrome bibliotheek **Simon Oomius** (1630-1706). Alhoewel Van der Groe deze bron niet heeft vermeld weten we inmiddels dat de titel als volgt luidde: *Dissertatie van de onderwijsingen in de practycke der godgeleerdheid, waer in na breeder bericht van de practijcke der theologie der Pausgesinden, insonderheit der Jesu-wijten, Remonstranten, Sociniaenen, Lutherschen, Enthusiasten, Libertinen, Geestdrijvers, en diergelijcke fanatiquen, de verdeeling en het geheele beleydt gegeven wort van het werck der onderwijsingen in de practijcke, ondernomen door Simon Oomius* (te Bolsward, bij Samuel van Haringhouk, 1672).

Terwijl Van der Groe zijn belangrijkste bron verzwijgt, vermeldt hij merkwaardig genoeg wel bronnen die een wetenschappelijke uitstraling hadden. Hij citeert hier en daar bijvoorbeeld de vraagbaak op het terrein van de bibliografie Joh. Henricus Hottingers (1620-1677) *D. Bibliothecarius quadripartitus* (1664) en Gisbertus Voetius' (1589-1676) *Exercitia et bibliotheca, studiosi theologiae*.

Deze ontdekking is in twee opzichten relevant:

Ten eerste blijkt uit de gezaghebbende plaats van Oomius als referentiekader voor deze inleiding dat de beïnvloeding van zeventiende eeuwse praktijkschrijvers op geestverwanten in de achttiende eeuw langs smallere kanalen liep dan men geneigd is aan te nemen.

Ten tweede blijkt dat de theologische invloed die Van der Groe onderging aanzienlijk minder breed en genuanceerd moet zijn geweest dan het brede scala opgesomde praktijkschrijvers doet vermoeden. Dit doet overigens niets af van het gegeven dat hij nog een eigen representatieve selectie van auteursnamen toevoegde, waaruit zijn brede belezenheid in de praktische Bijbelstudie niet misverstaan kan worden.

Hoe interessant Van der Groe's afhankelijkheid van Oomius voor deze inleiding ook mag zijn geweest, we sluiten onze ogen niet voor een belangrijk verschil tussen beide geestverwanten. Een wezenlijk verschil met Oomius is dat laatstgenoemde een inleiding tot de praktische theologie als een wetenschap, 'Dissertatie', geeft. Daarin treedt het scholastieke element sterker op de voorgrond dan het Bijbelse element. Van der Groe overziet de praktische uitleg van de Bijbel; hij definieert de studie van een praktisch christendom als een 'practicale Studie des Bijbels'. In deze eenheid in Schriftgeloof en geloofspraktijk komt verwantschap met Calvijn en diens Institutie naar voren, meer dan met Oomius. Van betekenis voor de beeldvorming is inmiddels dat Van der Groe en Oomius zich als objectieve onderzoekers voordoen van vroomheidsgeschiedenis als een fenomeen waarvan zij zelf exponenten waren.

Oude schrijvers zijn in de visie van Van der Groe Schriftuitleggers bij wie Woord en Geest in hun werk centraal staan.

(Citaat verkort overgenomen van G.H. Leurdijk)

10. Correspondentie met ds. Joh. Jac. Le Sage ten Broek, 1784

Hoewel Van der Groe een felle strijd had gevoerd met 2 Rotterdamse predikanten, bleek hij op het eind van zijn leven opvallend positief over een dwarsliggende collega uit Rotterdam. Toen namelijk kort voor zijn levenseinde een diepgaand meningsverschil ontstond over de verzoeningstheologie van ds. J.J. Le Sage ten Broek (1742-1823) nam Van der Groe het in woord en geschrift op voor Ten Broek's sympathieën.

Onbegrijpelijk dat Van der Groe zo fel kon wezen inzake het 'Beroeringswerk te Nijkerk', en onder meer daardoor tegen Jacob Groenewegen, maar zo toegeeflijk, of soepel tegen een hoogleraar die behalve zijn twijfelachtige inzichten over de verzoening en onder verdenking stond van de medebroeders, ook nog een dubieuze houding aannam in het politiek bestel. Van der Groe noemt hem: *Hoog eerwaardig heer, veel geliefde medebroeder! Of, zeer geliefde medebroeder, enz.*

Ten Broek was sinds 1769 in Groningen een Nederlands hoogleraar filosofie, theologie en predikant.

Hij werd predikant te Rotterdam vanaf 1778-1787. Als vurig patriot hield hij toespraken voor het exercitiegenootschap. Hierdoor raakte hij in conflict met de Oranjegezinden.

Hij raakte ook in conflict met zijn collega's over het "borgtochtelijk lijden" van Christus en werd beschouwd als "onzuiver" in zijn theologische opvatting. De predikanten Johannes Habbema en Hofstede brachten in november 1783 een aanklacht in tegen Ten Broek wegens onrechtzinnigheid

Le Sage ten Broek stelde *dat alleen het sterven van Christus plaatsvervangend was geweest en niet ook zijn lijden*. Met zijn sterven had Jezus de straf voldaan die de mensen anders hadden moeten ondergaan omdat zij zich niet hadden gehouden aan de geboden van God de Vader. Het daaraan voorafgaande lijden was volgens hem niet noodzakelijk geweest voor deze verzoening.

Ds. Habbema stelde echter dat niet alleen het sterven, maar *ook het lijden van Christus noodzakelijk was geweest voor de verzoening*. Het lijden van de mens was namelijk onderdeel van de straf op de zonde en daarom had Christus ook dit deel van die straf plaatsvervangend op zich moeten nemen. Le Sage ten Broek meende dat dit niet zo was. Hij wees ter verdediging van zijn standpunt erop dat het lijden van de mensen vaak aan natuurlijke oorzaken toegeschreven kan worden.

Fred van Lieburg schrijft:

De gemeente van Rotterdam beriep in 1777 de Groningse predikant en hoogleraar theologie Johannes Jacobus le Sage ten Broek (1742-1823). Ongetwijfeld was deze overkomst bevorderd door professor Hofstede, die met hem bevriend was geraakt en hem graag verwelkomde als collega aan de Illustre School. De geestverwantschap werd echter beproefd door een preek van Ten Broek in de lijdensweken van 1782.

Evenals de Rotterdamse predikant Johannes Habbema (1733-1800) kwam ds. Hofstede via de kansel in het geweer tegen onrechtzinnige opvattingen die Ten Broek zou hebben geuit inzake de gereformeerde verzoeningsleer. Habbema stelde deze kritiek op schrift, waarna Ten Broek spoedig een *Zedige en vrijmoedige verantwoording* publiceerde. Kern van het geschil was of het 'borgtochtelijk' karakter van Christus' lijden en sterven van toepassing was op alle vormen van lijden

gedurende heel Jezus' leven, of alleen op zijn dood aan het kruis. Habbema en de zijnen meenden het eerste, Ten Broek, geloofde het laatste.'

De polemieek kreeg een kerkelijke status toen de kerkenraad van Rotterdam op 3 december 1783 een door 18 lidmaten ondertekend bezwaarschrift tegen de leer van Ten Broek behandelde.

Twee maanden later werd in Rotterdam een 'exercitiegenootschap' van progressieve patriotten opgericht. De inwijding ervan werd tot ergernis van zijn meeste collega-predikanten opgeluisterd door 'aanspraken' van professor Le Sage ten Broek. Hoe dan ook, ondanks formeel protest van enkele ambtsdragers stelde de kerkenraad een commissie in om de beschuldiging van onrechtzinnigheid te onderzoeken. Dit was het begin van een jarenlang voortslepend proces, zoals gebruikelijk begeleid door een stortvloed van pamfletten en beëindigd door een machtswoord van de overheid. Dankzij een aantal gedrukte brieven van diverse betrokkenen kunnen we nauwkeurig nagaan, welke rol de predikant van Kralingen in een vroege fase van de strijd speelde. Het initiatief voor deze betrokkenheid lag bij Le Sage ten Broek, die 'van ter zijde' vernomen had dat Van der Groe wel genegen was om eens met hem te spreken. Met een goede vriend — wie is niet bekend — toog hij medio januari 1784 naar Kralingen, waar hij door de hoogbejaarde predikant en zijn vrouw 'zeer minzaam en vriendelijk' werd ontvangen. Er volgde een twee uur durend openhartig gesprek over de gerezen twist. Van der Groe verklaarde ronduit dat hij in 'Zedige en vrijmoedige verantwoording geen onrechtzinnigheid had kunnen ontdekken. Zijn vurige wens was dat 'de Voorzienigheid hem de weg opende' om eens met de tegenpartij, met name dominee Habbema, over dit onderwerp te confereren. Hij beloofde zelfs metterdaad te proberen een uitweg in het geschil in der minne te vereffen.

Ten Broek stemde in met het voorstel naar een vreedzame oplossing. Van der Groe maakte een samenvatting van Ten Broeks denkbeelden in de vorm van vijf stellingen, die hij hem op 20 januari 1784 ter beoordeling toestuurde.

- (1) Het gantsche lijden van den Heere J.C. van zijne geboorte tot zijnen dood is enkel borgtogtelijk en verzoenende voor zijne waare geloovigen, tot de minste omstandigheid toe.
- (2) Het zelve bestaat in een voorgaand en volgend lijden, behelzende het laatste zijnen dood, met alle deszelven omstandigheden.
- (3) Het voorgaand en volgend lijden zijn zo naauw zaamen vereenigd, dat die een geheel en volkomen verzoenings-lijden uitmaken, waarvan geen gedeelte op zigzelf eenige verzoenende kracht heeft, of kan hebben, zonder het geheel.
- (4) De dood van Christus heeft zoodanigen allerweezentlijksten invloed, in al het ander lijden, zoo dat voorgaat, als dat volgt, dat die daar als de ziele het leeven, en de verzoenende kracht van zij.
- (5) Nadat de H. Geest Godts volk in de bijzonderheeden van Christus' borglijden inleid, werken en handelen zijn daar dan ook geloovig, mede tot de verzoening van bijzondere zonden. Dog niet met afzondering, maar met uitdrukkelijke of ingewikkelde including van zijnen dood in ieder lijdensbijzonderheit, als die haare wezentlijke en daadelijke verzoeningskracht niet enkel door zigzelven, maar tevens en voornamelijk uit den noodzakelijken invloed van zijnen dootd bekomt.

Deze schreef hem drie dagen later dat hij van harte met die bondige samenvatting instemde.

Ten Broek vertelde nog diezelfde maand hoe hij met Van der Groe 'als eenen man van

jaaren, en van beproefde kundigheid en ondervinding' contact had gezocht om over de zaak te spreken. Hij meldde tevens dat Van der Groe de door hem opgestelde vijf stellingen, nadat Ten Broek de juistheid daarvan had onderschreven, aan vele anderen schriftelijk had meegedeeld.'

De bedoelde vriend uitte zijn blijdschap over deze onverwachte steun uit onverdachte hoek. 'Ik ken dien vermaarden man van berichten en door zijne schriften. Niemand zal hem den lof weigeren van rechtzinnig, kundig en godvruchtig te zijn.'

Zeker, met Van der Groe's gedachten 'over de bediening van 't evangelie en 's Geestes aanvanglijk genadewerk in 't hart des zondaars' kon hij zich niet verenigen. Maar juist daarom was diens oordeel over de rechtzinnigheid van Ten Broek in het omstreden punt van des te meer gewicht. Als anderen met zo'n scherpzinnig en gefundeerd oordeel zich in de zaak hadden verdiept, was de 'onnodige lettermakerij' achterwege gebleven, zo meende de correspondent.'

Na de eerste ontmoeting met Van der Groe was Ten Broek wegens ziekte en drukke werkzaamheden enige tijd verhinderd om het contact met de Kralingse predikant voort te zetten. Medio februari 1784 kwam hij hij hem terug met de vraag of hij — wellicht in het kader van de diverse 'memories' die hij gedurende deze kerkstrijd in het licht gaf — de brief van Van der Groe met de vijf stellingen mocht publiceren. Hij wilde daartoe zelfs approbatie aanvragen bij de classis Schieland of de theologische faculteit van Leiden.

Daarop schreef Van der Groe hem op 25 februari een brief, waarin hij het blijken andere plannen te hebben. Om daarover persoonlijk te spreken, nodigde hij Ten Broek uit voor een bezoek aan Kralingen. Hij meldde nog niet dat hij juist de dag tevoren in Rotterdam een gesprek met twee kerkenraadsleden had gevoerd om een bemiddelingspoging in gang te zetten.

Op zijn beurt kon Van der Groe nog niet weten dat Ten Broek zich eveneens die dag en daarvoor tot Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland had gewend om een politieke schorsing van de procedures van de Rotterdamse kerkenraad aan te vragen, welke 'surveillance' hem ook was toegewezen.

Op 2 maart 1784 ontmoetten de bondgenoten elkaar wederom in de pastorie van Kralingen. Van der Groe vertelde dat hij op 24 februari in Rotterdam met de collega's Daniël Barbé (1731-1800) en Petrus Kaas (1742-1816) had gesproken over de mogelijkheid de theologische onenigheid in der minne te vereffenen. Zeker toen hij van Ten Broek hoorde dat ook de hoge overheid tot een stilstand van de officiële strijd had gemaand, wekte hij hem 'met de bondigste en gemoedelijkste drangredenen' op om aan zo'n broederlijke verzoening mee te werken.

Ten Broek bewilligde daarin onder bepaalde voorwaarden. Belangrijk was voor hem dat Van der Groe als 'mediateur' zou optreden en dat diens 'vijf stellingen' als uitgangspunt van de onderhandelingen zouden dienen. De kerkenraad zou zijn bezwaren tegen de leer op schrift stellen, waarop Ten Broek eveneens schriftelijk zou reageren.

Van der Groe liet over dit akkoord geen gras groeien. Binnen een week overlegde hij met de Rotterdamse kerkenraadsleden en stuurde hij Ten Broek een brief, voorzien van een kant en klare verklaring (declatoir) waarmee de professor zich persoonlijk of schriftelijk zou moeten wenden tot de voorzitter van de kerkenraad, op dat moment nota bene dominee Habbema.

De conferentie leek nu dichtbij, maar zou er nooit komen. Ten Broek vond dat het voorstel van Van der Groe nu afweek van de oorspronkelijke opzet. Hij was ervan

uitgegaan dat Van der Groe zelf als organisator van een gesprek en bemiddelaar tussen de partijen zou optreden. Door zich zelf bij de kerkenraad te melden, zou hij dit orgaan alsnog als rechter erkennen, hetgeen hem strijdig leek met de politieke 'surcheance' van zijn proces. Bovendien kon hij dat wegens het geschonden vertrouwen niet over zijn hart verkrijgen.

Zijn afwijzende reactie berichtte hij op 11 maart 1784 in een brief aan Van der Groe, die meteen de Rotterdamse kerkenraad op de hoogte bracht. Het was echter niet te verwachten dat die een andere weg zou inslaan en zo liep de hele bemiddelingspoging vast.

Van der Groe gaf op 18 maart 1784 lucht aan zijn teleurstelling in een brief aan Ten Broek. Hij liet merken diens handelwijze niet erg verstandig te vinden, aangezien de buitenwereld nu al gauw zou denken dat hij - puntje bij paaltje - een confrontatie over de zaak niet aandurfde.

Het kunnen geen patriotse sympathieën zijn geweest die Van der Groe in het strijdperk voor Le Sage ten Broek deden treden. Dat op de achtergrond nog antipathieën jegens Hofstede een rol speelden, is al even onwaarschijnlijk. Eerder zal het voldoening hebben gegeven, op zijn oude dag door een Rotterdamse hoogleraar nog om advies te worden gevraagd. Naast instemming op de theologische hoofdzaken die hij zo scherpzinnig formuleerde, gaf vermoedelijk zijn gevoeligheid voor het gezag van de belijdenisgeschriften de doorslag voor zijn inspanningen.

Deze discussie over de verzoeningsleer ging over subtiële zaken waarover de officiële kerkelijke formulieren zich niet uitspraken, en waarover dan ook geen bindende bepalingen nodig leken. De theologen en predikanten die dat wel deden, liepen het gevaar nieuwe exegetische inzichten aan kerk en gemeente op te dringen. Eenzelfde standpunt had Van der Groe in het debat over de *rechtvaardigingsleer* ingenomen.

Dat ook de classis Schieland in april 1784 de opvattingen van Ten Broek met een meerderheid van 16 van de 27 stemmen voor onrechtzinnig verklaarde, zal zijn verontrusting over de Gereformeerde tijdgeest alleen maar hebben versterkt. Aangezien hij twee maanden later overleed, heeft hij de afloop van de zaak niet meer beleefd.

Brief van Theodorus van der Groe aan Johannes Jacobus le Sage ten Broek

Hoog eerwaardig heer, geliefde medebroeder!

Indien ik uit uwen mond en gedrukte schriftte hoog eerw. waaren eigenlijk gevoelen van des H Christus' borgtogtelijk verzoend-lijden, zoo als vertrouwen, wel gevat heb, dan moet het weze hoofdzakelijk in de 5 korte stellingen begreepen welk ik de eere heb, uw hoog eerw. toe te zende. En als dit alzoo is en uw hoog eerw. mij door een klein lettertje aan ons huis op ... 't Haringvliet, nog van week, van het tegendeel niet berigt, dan zal ik he ook zoo voor nemen en houden en bij een ieder staande houden, en daar voorder vast op aangaan. En blijft dan nu mijn hartgrondige wensch en verzugting, Heere u wil begenadigen met alle nodige wijsheid en verlichtende, versterkende en heiligende gaven van Zijnen geest, om al wat eenigzins in uw vermogen zal zijn, in alle voorkomende gelegenheden, getrouwelijk aan te wenden, tot behouding van de h. waarheid en ter herstelling van den vrede. En meer behoeve ik uw hhog eerw. hier niet te zeggen dan dat ik met u het heil van ons Zion op alle wijze, door genade, wensch te zoeken en ook altijd, te zijn en te blijven, met alle hoogachting die ik waarlijk ben,

Hoog eerwaardig heer, geliefde medebroeder!

Uw hoog eerw. oprecht-toegeneegen dienaar en medebroeder in 't werk des Heeren.

Theod. van der Groe
Kralingen, den 20 january 1784

Johannes Jacobus le Sage ten Broek aan Theodorus van der Groe

Weleerwaarde heer, zeer geliefde medebroeder!

Na hartelijke dankzegging voor de vriendelijke, gulle en broederlijke ontmoeting ten uwen huize en de moeite, die u eerw. ten mijnen opzigte heeft gelieven te neemen, verklaare ik nogmaals van harte in te stemmen met de 5 korte stellingen, mij door u eerw. toegezonden, als het wezenlijke en hoofdzaakelijke van mijn gevoele over des H.C. borgtogtelijk verzoenend lijden, in zig behelzende.

U eerw. kan dus veilig daar op aangaan. Ik ben thans zeer ongesteld en laboreer aan de geelzugt. Maar bij leven en welzijn hoop ik, zoodra de gelegenheid het toelaat, u eerw. eens nader te bezoeken. Ik neem de vrijheid u eerw. toe te zenden mijne 3de memorie, en tevens te berichten, dat ik door den schriba des kerkerads, na lecture van die memorie in de vergadering, in een brief ernstig verzogt ben om met de commissie in onderhandeling te komen.

Ik heb de eer, na heilbede over u eerw. perzoon, huis en dienstwerk met oprechte liefdegroet en hoogachting, mijn te teekenen.

Wel eerw. heer en zeer geliefde medebroeder!

Uw e. dw. d. en medebroeder

J.J. le Sage ten Broek

Rotterdam 23 january 1784

Theodorus van der Groe aan Johannes Jacobus le Sage ten Broek (16 maart 1784)

Hoog eerwaardig heer, veel geliefde broeder!

Mijne diepe ouderdoms zwakheid, thans ongemeen met alle werk en hindering beladen, noodzaakt mij uw hoog eerw. geëerden van den 11en deezer met de volgende korte stellingen gul eenvoudig te beantwoorden. De voorslag aan u hoog eerw. in onze laatste ontmoeting door mij gedaan, bestond daarin dat ik geerne als mediateur wilde handelen. NB. ter bewerking eener broederlijke conferentie, maar niet dat ik mij in de conferentie zelve (gelijk uw hoog eerw. het schijnt begreepen te hebben) als mediateur tusschen partijen wilde aanbieden. Zulks is geheel in mijne gedagten niet geweest. En zou ik immers ook geen aanleiding willen geeven om te suspecteeren alsof ik eenige inclinatie mogt hebben om zoodanige post te ambieeren.

Ik vleide mij, indien ik die conferentie slegts aan den gang konde krijgen, dat de partijen de zaak dan onderling zamen, buiten en zonder mij, wel zouden afhandelen. En het kerkelijk appel aan de classis, en de politieke curcheance, doen de rigterlijke kerkeradsprocedueres vooreerst geheel stilstaan en leggen ze aan eene zijde, even of ze er niet waaren. Dies de kerkeraad, voor dien tijd van stilstand, dan in 't geheel geen richterlike magt, betrekkelijk die procedures, behoud, om over of aan of jegens uw hoog eerw. iets het allerminst te mogen doen of handelen.

Wat gegronde reden van bedugtheid mogt er dan ook zijn, dat men, buiten de procedures nu, in een broederlijke conferentie over de principaale zaak, bij wegen van een tentamen concordiae, met den kerkenraad handelende, daardoor ook eenigen schijn mogt geven van haar in deezen, als richter of in haare gesurcheerde richterlijke

qualiteit, te erkennen? De broederlijke conferentie zelve sluit immers ook, uit haar eigen aard en natuure, al het judicieele of rechterlijke gantsch uit, en stelt partijen egaal, om enkel zamen te handelen als broeders en amptgenooten en anders niet.

En strijd zoodanige broederlijke conferentie, tot associatie van de principaale zaak der leere, ook minst of meest, tegen uw hoog eerw. adres aan de hooge overheid, of tegen derzelver te houdene deliberatien, als die beide maar alleen gaan over of omtrent de procedures en niet over de differentieele leerpointen. Wat het ga ook zoo het gaat, de laatste zullen en moeten, ex ordine et constitutione, dog altijd kerkelijk zijn, en blijven, en kerkelyk behandelt worden.

En zo de politie des kerkeraads proceduures en handelingen met uw hoog eerw. ook al eens wilde improbeeren en vernietigen, dan zou ze egter uw wettig kerkelijk appel aan de classis zijn voortgang laten houden, naar de gewoone kerkenorder. Of anders wierd de kerkelijke constitutie in eens gealtereert en buiten werking gestelt. Dat immers in deeze dangereuze tijden van onze wijze christelijke overheid niet te vermoeden is.

Integendeel meene ik te grondig wel geïnformeert te zijn, dat men in 's Hage gaarne zoude zien dat de verschillen, die bereids te veel gerugt en beweeging gemaakt hebben, door eene broederlijke conferentie, hoe eer hoe liever, geassopieert en opgeruimt wierden.

En waarom zou ik mij nu niet mogen flatteeren, dat als uw hoog eerw. deeze positiven wel doorzien en gepondereert zal hebben, hij deswegen met mij geen bijzonder verschil zal hebben? En belangende de scrupuleusheid, om door eenige actie of aanzoek bij den kerkenraad tot de conferentie ligt eenigen schijn te geven, even als waare uw hoog eerw. met de zaak bereids verlegen, dat bij ze niet meer durfde doorzetten en volhouden enz., ook daar was bereids goede zorg voorgedragen door mijn bericht aan die van den kerkeraad, hoe ernstig en gemoedelijk, en met welke consideratien en instantien, ik hadde aangedrongen, om uw. hoog eerw. tot het voorgeslagen expedient te beweegen. Waartoe dan ook in het concept declaratoir, door uw hoog eerw. te geven, de genegenheid des kerkeraads, tot eene broederlijke conferentie, van welke gij informatie of bericht bekomen had, NB. tot eenen grond gelegd wierd van uwe bereidwillige toestemming tot dezelve.

Dies ik waarlijk, met uw welnemen, en onder correctie, nu nog niet kan zien wat nadeel uw hoog eerw. dog aan zijne zaak en belang gedaan zou hebben, met de voorgeslagene maatregelen, door mij, enkel welmeenend en als een oprecht vriend, aan u gedaan, gereedelijk op te volgen.

Dan nu heb ik, op den ontfangst van uwen brief, aanstonds aan die van den kerkenraad communicatie gegeven van den toestand der zaake, aan uwe zijde, en hoe uw hoog eerw. mijn voorgeslagen project heeft begrepen en op welke voorwaarden hij tot de conferentie zou kunnen gebragt worden.

Indien ik, van die zijde, nu eenig andwoord mogt bekomen, dat ik niet verwagte, dan zal uw hoog eerw. daar ras bericht van krijgen. Anders zal mijn stilzwijgen ten bewijze strekken, dat ik niets gunstig ontfangen en aan u te communiceren heb.

Eer ik nu dezen sluite, zal uw hoog eerw. mij wel vrijheid geven tot deeze opregt eenvoudige en gemoedelijke uitdrukkingen, hoe ik geen ogenblik kan twijffelen, indien de heere der gewigtige belangens van de vaststelling der waarheid, de openbaarmaking uwer regtzinnigbecd, de herstelling van den vrede, de voorkoming van vordere ergernis en van 't gejuicb der vijanden, van 't heil en den welstand der kerke en de onderhouding der broederschap, enz., uw hoog eerw. had believen op het perte te leggen. Dezelve dan gemakkelijk genoeg wat overgestapt zou hebben ter bevordering eener broederlijke conferentie: het eenigst salutair expedient, onder Gods

zegen, tot een goed en wenschelijk einde van alles.

Ten minsten zoud gij daardoor de achting en goedkeuring bekomen hebben van het beste en verstandigste gedeelte uwer gemeente, ja in 't gantsche land; dat, na gelukkig genoeg geweest te zijn, van uwen kerkenraad, met deszelven informeele procedures, aan den band gelegd te hebben, uw vordere toeleeg zig nu maar daarhenen strekte, om uwe regtzinnigheid openlijk aan den dag te leggen en den vrede te herstellen, zonder daartoe iets onbeproefd te laten of op eenige formalien of kleinigheden te zien.

Daar het tegendeel nu allezins geschikt is om groot en klein, die der dingen waare gelegenheid meet regt bevatten, alle aanleiding te geven om uw hoog eerw. gedrag hatelijk te traduceeren en te veroordeelen, als zog dezelve nu anders niet dan het kerkelijk onderzoek en oordeel van en over uwe leere slegts te ontduiken, en alles op de lange baan te schuiven, en door behulp van den sterken arm der politie den musch, als men zegt, den kop maar in te duwen, en alles dan zoo in confusie en beroerte te laten, &c. &c.

Na zoodanige voorstelling van mijn gemoedelijk en vriend-broederlijk sentiment, zal mijne beladene zwakheid deesen nu eindigen, met opregte heilzugt dat God aan uw hoog eerw. het licht en doorzigt in alles genadig wil verleen, en u in den regten gang wil stieren, om verder alle uwe zaken aan te leggen en te verrigten in de vreeze van zijnen heiligen naam, en zooals gij hartgrondig zoud wenschen, die in den grooten dag der verschijninge van onzen Heeren Jezus Christus, te kunnen en mogen verantwoorden.

Blijvende, afgemat van dit haastig schrijfwerk, met ons beider hartelijke groetenis, ook aan uwe waarde beminde, in alle agting en welmeenentheid,

Hoog eerwaardig heer, veel geliefde medebroeder!

U hoog eerw. dienstwillige vriend en medebroeder!

Theod. van der Groe

Kralingen, den 16 maart 1784.

In 1785 werd de zaak door de Staten van Holland doorverwezen naar de faculteit theologie van de Leidse Universiteit die om een nadere toelichting van Ten Broek vroeg. Deze toelichting kwam niet meer. Le Sage ten Broek had ondanks het verbod zijn boek al kunnen publiceren en was te druk met de oprichting van het Rotterdamse Departement van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Na de nederlaag van de patriotten in 1787 werd Ten Broek door het Oranjegezinde Rotterdams stadsbestuur in oktober 1787 van zijn ambt ontheven en door de kerkenraad als lid gecensureerd.

Na de omwenteling van 1795 werd in juni 1795 het besluit van het Rotterdamse stadsbestuur vernietigd. Le Sage ten Broek hervatte zijn dienst als predikant en bleef in functie tot zijn emeritaat in 1821. In deze tweede Rotterdamse periode toonde hij zich afkerig van vernieuwingen.

Citaat over **Le Sage ten Broek**, zie John Exalto en Fred van Lieburg red., *Neerlands laatste ziener*. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe (1705-1784)

Het vervolg van het leven van Th. van der Groe, zijn geschriften en zijn heftige bestrijders worden op chronologische volgorde beschreven in het **II deel, GESCHRIFTEN EN KERKELIJKE STRIJD VAN TH. VAN DER GROE**

11. Zalig levenseinde

De moeder van Theodorus was reeds lang gestorven. Zij was begraven op 9 april 1760. Eva, zijn geliefde zuster, was tien jaar later weggenomen. Is het wonder, dat vooral na het overlijden van Eva, Theodorus zich eenzaam, nog eenzamer als voorheen was gaan voelen. Toch zou Theodorus na het wegvallen van Eva nog 14 jaar in Mesech moeten verkeren. Toen kwam de Heere hem thuishalen.

Begin juni van het jaar 1784 wordt hij ziek. De gemeente had het einde van haar oude leraar zien aankomen. En toch, toch kon ze niet indenken dat ze eenmaal herderloos zou achterblijven. Vier-en-veertig jaar had Theodorus van der Groe in de Kralingse gemeente dood en leven, Wet en Evangelie, schijn en zijn verkondigd. En toch was het sterven van haar geliefde leraar een slag voor haar. En niet alleen voor haar, maar voor allen die zijn bediening hadden liefgehad. Laten we de kerkenraad zelf het overlijdensbericht van hun geliefde leraar horen meedelen. In de 'Boekzaal' lezen we de volgende mededeling:

"Op den 24 juny dezes jaars (1784) des voormiddags ten tien uuren trof deze Gemeente de langgevreesde slag: onze getrouwe Herder en Leraar, de Wel Eerw. Godz. en zeer gel. Heer Theodorus van der Groe, zedert 't jaar 1730 tot 't einde zijns levens volijverig Bedienaar des Godlijken Woords, zo te Rhijnzaterwoude als alhier, na eene bedlegering van ruim veertien dagen, en toenemende verzwakking, in den ouderdom van bijna 79 jaaren, tot onze groote droeffenis, door eene zalige en Godverheerlijkende dood, van zijnen post afgeroepen en in de ruste zijnes Heeren overgebracht".

Zes dagen later, op 30 juni 1784, wordt zijn stoffelijk overschot onder grote statie naast zijn godzalige zuster in het predikantsgraf bijgezet.

Op de 4e juli heeft de Weleerw. Heer Hoogstad V.D.M. van den Bergschenhoek, de eerste predikbeurt waarnemende, aan den Overledene in liefde gedacht, navolgende Jesaja 57 : 2; "Hij zal ín gaan in den vrede; zij zullen rusten op hun slaapsteden, een iegelijk die in zijn oprechtheid gewandeld heeft."

Boekzaal Juli 1784

"En dewijl de Vrouwe Weduwe afstand gedaan heeft van 't jaar van Gratie, zo hoopt de Gemeente haar treffend verlies eerlang vervuld te zien met een ander dienstknecht J. C. die gelijk zij wenscht, de voetstappen van haaren overleden waardigen Vader en zielbezorger zal drukken. - Of er een Levensbeschrijving van dien uitmuntenden Godsman te verwachten zij is onzeker; zekerder is 't dat de Overledene de Eere die uit God is voorstaande, alle menschenlof verzaakte.

GRAFSCHRIFT

*Geleerd, Godvruchtig, mild en wijs,
Een Ster in 't Godlijk Paradijs,
Een schattrezoor, vol hemelgaven,
Ligt hier met Van der Groe begraven.*

Jan van der Hof

In de Boekzaal verscheen helaas geen levensverhaal van Theodorus van der Groe, zoals in die tijd wel gebruikelijk was. Wel verscheen bij Joh. Bal, Boekverkoper in de Valkesteeg te Rotterdam: "Nagedachtenis op het overlijden van den weleerwaarde Heer Th. van der Groe..... door A. H., lidmaat der Hervormde Kerk, in proza, de prijs

is 4 stuivers."

Portretten

Het portret van Theodorus van der Groe Er bestaan van Theodorus van der Groe 4 afbeeldingen:

1. Te halver lijf, links, met batterijpruik, bij een boekenkast, met 6-regelig Hollands vers van A. Groenendijk, naar A. Boon door J. Groenendijk.
2. Hetzelfde portret, verkleind borstbeeld in ovaal met hetz. vers. Namaak van gravure.
3. Borstbeeld links, met batterijpruik en ander gelaat in ovaal, met 4-regelig vers: ... "De Godsdienst daar zij treurt...". Naar A. Boon door J. van der Spruijt, 1785 met adres van N. Cornel.

4. Borstbeeld links in ambtsgewaad, met 6-regelig Holl. vers. Litho van H. J. Bakker. Laatstgenoemde afbeelding komt voor in zijn Catechismusverklaring (Uitg. Den Hertog). In de uitgave van Hoge komt de afbeelding van Van der Spruijt voor, terwijl de eerste uitgave, die van Van der Vliet weer de afbeelding van H. J. Bakker heeft.

Alle afbeeldingen zijn gemaakt naar een origineel schilder[j van A. Boon.

Volgens tijdgenoten is de afbeelding van J. van der Spruijt de meest gelijkende.

De afbeelding van H. J. Bakker is ook te vinden in de portrettengalerij in de huidige Hervormde kerk van Kralingen. Ten onrechte werd Theodorus van der Groe aangezien voor zijn neef Joan Hugo van der Groe.

12. Een kostbare nalatenschap

Geruime tijd voor ds. Th. van der Groe in 1783 zijn testament liet opmaken had hij de onder berustende geschriften van zijn eigen hand, toegewezen aan zijn achterneef Joan Hugo. Een lijst van de hier bedoelde geschriften berustte in de lessenaar van ds. Th. van der Groe. Behalve deze selectie vermaakte aan zijn achterneef alle uitgeschreven preken en andere autografa voor zover zijn weduwe "tot haere stigtinge" geen gebruik van zou wensen te maken. Onder voorbehoud echter hij voor een in Zoeterwoude woonachtige nicht, Johanna Jacoba, dochter van wijlen ds. L. van der Groe, enkele preken zou selecteren.

Ds. J. H. van der Groe werd samen met Jacobus van den Ende aangewezen als executeur-testamentair, curator over "de - namelijk minderjarigen, uytlandigen, en andere toezigt behoevende(n)" **Van de Ende**, ziekenbezoeker, te Rotterdam was de contactpersoon tussen Van der Groe en Suzanna Bosman en andere vrienden in Kaap de Goede Hoop. Van de Ende was reeds in 1748 in dienst getreden van de VOC.

Toen Ds. **Johan Hugo van der Groe** in 1770 te Ridderkerk kwam, was hij op betrekkelijk korte afstand van Kralingen. Ds. Th. van der Groe vond zijn achterneef namelijk bereid tot het samenstellen van een catalogus van zijn formidabele bibliotheek. Het zal aan de toen gevoerde gesprekken zijn te danken dat Van der Groe op hoogte kwam van het auteurschap van enkele anonieme pennenvruchten van ds. Th. van der Groe. Hij erfde als honorarium voor zijn arbeid 400 caroli guldens'. Maar dat geld was uitdrukkelijk bestemd "tot het inkoop van Boeken op de verkooping van zijn Comparants bibliotheek". De notariële acte luidt als volgt:

"Aen den voornoemden zijn Comparants Neeff den Wel Eerwaarde Heer Joan Hugo van der Groe, een somme van vierhondert caroli guldens, voor het bezorgen van de catalogus van zijn Comparants Boeken, en verdere te doene diensten, ten eijnde dezelve somme te besteedden tot het inkoop van Boeken op de verkooping van zijn Comparants Bibliotheek" (Notarieel Archief Rotterdam, Gemeentearchief Rotterdam, Mv. nr. 3162, 415).

De catalogus zag het licht in 1785, na de dood van Theodorus. De bibliotheek werd geveild te Leiden vanaf 5 tot 16 april van dat jaar.

Theodorus van der Groe liet dus aan het nageslacht dus een zeer kostbare bibliotheek na. Hij stierf kinderloos. Toen op 3 maart 1785 ook zijn weduwe, Johanna Cornelia, gestorven was, wenste de familie de kostbare boekenschat te doen veilen. We lezen in de Rotterdamse Courant uit die tijd dienaangaande het volgende bericht:

"Haak en Comp. en H. Mostert, Boekverkopers te Leiden, zullen op den 5 April en volgende dagen, in het Heeren Logement aan den Burg, verkopen, de kostbare nagelaten Bibliotheek van wijlen den Weleerwaarden Heer Th. van der Groe, in zijn eerw. leven predikant te Kralingen, waarvan de Catalogus bij bovengemelden en alom te bekomen is."

Van der Groe's bibliotheek was dan ook tijdens zijn leven spreekwoordelijk groot. Bekend is ook dat hij zich via de boekhandel van Hendrik van Pelt en Adrianus Douci boeken aanschafte.

De waarde van deze geestelijke erfenis is waarschijnlijk moeilijk te overschatten, want het getuigenis van de kerkhistoricus A. Ypey (1760-1837) als latere tijdgenoot luidt:

"Van der Groe stond ten dien tijde bekend als een man, ongemeen bedreeven in kerkelijke zaaken: hij wordt gezegd verscheiden wel opgestelde Manuscripten, ook over het Jus Canonicum, of kerkelijk recht, nagelaaten te hebben."

De Rotterdamse predikanten Petrus Hofstede en Herman Bruining lieten zich ontvallen *dat zij hun boekencollectie niet graag wilden ruilen voor de allergrootste bibliotheek, in een Kralinger smaak opgebouwd*. Hiermee suggereerden zij dat de bibliotheek van Van der Groe een specifiek karakter droeg, waarin deze was onderscheiden van andere collecties. Als men echter van de veilingcatalogus kennis neemt merkt men aan het Latijnstalige percentage dat de schampere bejegening van het duo Hofstede en Bruining géén betrekking op het wetenschappelijk gehalte kan hebben gehad. Waarop dan wel, zal uit het resterende gedeelte, dat vrijwel uitsluitend Nederlandstalig was, moeten worden afgeleid.

Ook in dit opzicht weegt echter het educatieve gehalte zwaar. Behalve geschiedenis, rechten, literatuur, topografie en andere niet-theologische onderwerpen, bestond de indrukwekkende collectie theologie voor een substantieel maar evenredig gedeelte uit praktische werken, dus dat bracht het wetenschappelijke gehalte bepaald niet in diskrediet. Wel valt op dat Frans-, Duits- en Engelstalige werken vrijwel ontbraken, en dat contrasteerde weer ongunstig met de culturele interesse van een jongere generatie.

Catalogus

De catalogus is een gedrukt boekwerkje, bevattende ongeveer 5859 nummers. Van der Groe moet dus ruw geschat minstens 15.000 banden in zijn bezit hebben gehad. Het is te begrijpen dat deze enorme boekenschat niet in een dag geveild kon worden. Er is dan ook elf dagen over gedaan. De catalogus, welke voor de prijs van 3 stuivers te verkrijgen was, is ingedeeld naar het formaat der boeken. De indeling naar grote is. Folio - Quarto - Octavo - Duodecimo. De aantallen nummers naar grootte van het boek zijn: Folio 844 Quarto 2202 Octava 2442 Duodecimo 377 totaal 5859 nummers. We treffen naast theologische werken o.a. aan: Juridische geschriften en medische boeken, boeken over letterkunde, vaderlandse geschiedenis, algemene geschiedenis en kerkrecht. We laten hier voor de liefhebbers de indeling naar soort van het boek volgen:

Folio

Bijbels en Commentaren	101	
Theologie	62	
Griekse en Latijnse vaders	82	
Kerkelijke geschiedenissen en Oudheden	96	
Juridische geschriften		55
Medicijnen, filosofie, natuurlijke historie.	28	
Griekse en Latijnse auteurs	67	
Geschiedenis, geografie	120	
Litteraire werken, enz.	76	
Oudheden enz.	73	
Levensbeschrijvingen en brieven	36	
Taalkunde en diversen	41	

De Quarto-formaten bevatten o.a.

Bijbels en commentaren	246
Theologie	527
Griekse en Latijnse vaders	63

Juridische geschriften	156
Griekse en Latijnse auteurs	119
Medicijnen	86

De Octavio-formaten bevatten o.a.

Bijbels en commentaren	95	
Theologie	575	
Griekse en Latijnse vaders	74	
Juridische geschriften		129
Grammatica etc.	367	
Griekse en Latijnse schrijvers	216	
Medicijnen etc.	109	

De **Duodecimo**-formaten bevatten 116 nummers theologie, kerkvaders 33, filosofische geschriften 19, Griekse en Latijnse schrijvers 23, historische en geografische werken 35 nummers.

Van der Groe bezat drie Statenbijbels, uitgave Ravesteijn, namelijk uitgave Leiden (1637), Amsterdam (1654) en Amsterdam (1657). De geschriften der Reformatoren, maakten geen gering gedeelte van zijn boekenschat uit.

Van de praktikale theologanten was Van der Groe eveneens goed voorzien. We vinden hiervan o.a. de volgende schrijvers in zijn boeken- kast: Trigland, Perkins, de Mey, Ainsworth, Attersol, Hildersham, Hall, Reynolds, Love, Couper, Visscherus, Clarke, Van Staveren, Crucius, Gentman, Smith, v. Til, Wittewrongel en Teellinck.

Van Teellinck bezat hij: Huisboek (1650), Sleutel der Devotie (1655), Eubulus (1657), Noodwendig Vertoog (1650), Balsem Gileads (1629), Zions Bazuine (1621), Wraakzwaard (1624), Zephaniaas Waarschouwing (1623)

Van Ridderus bezat hij: Schriftuurlijk licht, Apollos, Worstelende kerk, Historische Kerkspiegel, Christelijke Feestdag, Zevenderlei gezichte, De Mens Gods en Zevenvoudige oefeningen etc.

Tot slot vermelden we als bijzonderheid nog dat onder zijn boekenschat gevonden zijn de catalogi van de bibliotheken van o.a.: Gerdes, de Wilhelm, Alberti, van den Honert, Kulenkamp, Irhoven, Burman, Schultens en Van Alphen.

13. Joan Hugo van der Groe, predikant te Ridderkerk.

Joan Hugo van der Groe werd geboren in het jaar 1735; overleden 1818. Joan was een zoon van Gerrit van der Groe 1707-1757, de broeder van Ludovicus. Op 23-jarige leeftijd wordt hij preparatoir geëxamineerd en tot de predikdienst toegelaten. Naar aanleiding van zijn examen lezen we: "Zijn E. heeft doorslaande preuen gegeven van zijne grondige ervarenheid en geoefende kennis; na een korte voorstel over 2 Cor. V : 10 werd zijn Eerw. onderzocht in het Hebreeuws over Jes. 12 en in het Grieks over het tekstkap. en vervolgens over de voornaamste stukken der H. Godgeleerdheid, in al het welke zijn E. door zijne zakelijke antwoorden op de voorgestelde vragen en door zijn bondige oplossingen van de gemaakte tegenwerpingen, met vrijmoedigheid en zedigheid de alg. goedkeuring en toejuiching der E. vergadering heeft verkregen, verdienende (gelijk bij dezen geschiedt) als een voorbeeld v. zonderlinge bekwaamheid en prijswaardige zedigheid aan allen en een iegelijk te worden aangeprezen."

Toen Ds. Johan Hugo van der Groe in 1770 te Ridderkerk kwam, wist hij zich op betrekkelijk korte afstand van Kralingen, de gemeente van ds. Th. van der Groe. Deze was toen reeds 65 jaar oud en in Kralingen 30 jaar predikant.

De achterneven hadden met elkaar gemeen een opvallende aandacht voor een strenge levensstijl. Dat verbond hen dus. Het is dan ook aannemelijk dat ds. Th. van der Groe de komst zijn bloed- en geestverwant, zo kort na het verlies van zijn zus Eva, van harte heeft toegejuicht. Een bewijs hiervoor is misschien dat hij reeds zes weken nadat Joan Hugo in Ridderkerk intrede gedaan op diens kansel een preekbeurt vervulde.

De achterneven hadden nog meer gemeenschappelijk. Beiden waren namelijk behept met haast grenzeloze boekenverzamelwoede en het is zeker, zoals in het vervolg zal blijken, dat rond dit onderwerp intensieve contacten met elkaar onderhielden. Ze hadden affiniteit met die twee dorpsdominees. Ook, wellicht juist, op het terrein der zedendiscipline.

Joan Hugo stierf in Ridderkerk in de leeftijd van 82 jaren. Op zijn grafsteen staat het navolgende te lezen: "Hier rust zalig onze veel geliefde en onder ons afgewerkte leeraar Joan Hugo van der Groe, verwachtende met allen, die door zijn dienst zijn toegedaan een zalige opstanding, overleden 18 april 1818, oud 82 jaren".

14. De gemeente na Theodorus van der Groe

De opvolger van Theodorus van der Groe in Kralingen was een zekere Petrus Buijt, die van 21 november 1784-1788 de gemeente diende. Daarna vertrok hij naar Woerden waar hij door de Fransen is vermoord. In zijn plaats kwam ds. Philip Jac. Resler, vanuit Vuursche, die 20 juli 1788 intrede deed. De gemeente te Kralingen had het voorrecht een nieuwe Godvrezende predikant te krijgen. Hij heeft waarschijnlijk een preek uitgesproken die bijna niet onderdoet voor de preekstijl van ds. Van der Groe. De preek is als *bijlage 3* opgenomen in dit boek.

Preek over Mattheüs 11 : 16-24

16 Doch waarbij zal Ik dit geslacht vergelijken? Het is gelijk den kinderkens die op de markten zitten en hun gezellen toeroepen, 17 En zeggen: Wij hebben u op de fluit gespeeld en gij hebt niet gedanst; wij hebben u klaagliederen gezongen en gij hebt niet geweend. Enz.

De preek werd in 1889 uitgegeven bij R. Fuik te Leiden. Het lijkt er veel op dat deze uit een handschrift gedrukte preek werd gehouden door ds. Ph. Jac. Resler, 1765-1827, die in 1789 predikant in Kralingen was. Hij was predikant te Lage Vuursche,

Kralingen, Oud-Beijerland en Maassluis. Resler verzorgde een verkorte uitgave van het Catechisatieboekje van A. Hellenbroek.

Wat het dorp Kralingen betreft, 60 jaar na het overlijden van Van der Groe was het dorp veranderd in uitgestrekte poelen en waterplassen. Het oude kerkje aan de Veenweg lag daar omringd door water. Kralingen dankte eenmaal zijn grote bloei aan de veenderij. Deze wijze van bestaan werd echter tevens haar ondergang. Want wanneer de turf gewonnen was uit de Kralingse bodem, dan bleef de afgegraven grond als een uitgestrekte kuil over, die vol met water kwam. Zo ging het met het gehele dorp. Met het gevolg dat het dorp Kralingen van lieverlee werd verplaatst. Een geheel nieuwe gemeente verrees. Het kerkje van Kralingen, dat op een heuvel was gebouwd bleef evenwel achter, geheel geïsoleerd. Er moest derhalve een nieuw kerkje gebouwd worden. In 1839 kocht de kerkvoogdij de buitenplaats van de Heer Schuuren aan en in 1840 een perceel land op de hoek Oudedijk-Hoflaan, op welke grond de z.g. Hoflaankerk verrees. Werd de eerste kerkdienst der Gereformeerden waarschijnlijk op 12 maart 1572 gehouden, de laatste predicatie in het oude kerkje werd op de eerste Kerstdag van het jaar 1842 gehouden door Ds. Van Senus.

Het oude kerkje had een lengte van ongeveer vijftientig meter en een breedte van ruim tien meter. In 1844 werd het tot de grond toe gesloopt. Op deze plek zouden nog grafkelders kunnen liggen waar onder meer de familie Van der Groe ter rust is geëgd.

In hoofdstuk 1 t/m 4 zijn passages verkort overgenomen uit:

A.W.C. van Dijk, *Die des nachts Zijn huis bewaakt*, THEODORUS VAN DER GROE IN ZIJN LEVEN EN WERKEN.

DEEL II.

GESCHRIFTEN EN KERKELIJKE STRIJD VAN TH. VAN DER GROE

1. GROOT VERVAL IN KERK EN STAAT

a. Biddagpreken

De eeuw van ds. Van der Groe werd gekenmerkt door verval. In zijn biddagpreken komt dat sterk naar voren. Hij zag alleen maar achteruitgang in de kerk en de opkomst van nieuwe opvattingen die gevoed werden door het Verlichtingsdenken. Van der Groe heeft na zijn dood veel kritiek gekregen na de publicatie van zijn Biddagpreken. Hij voorzag de ondergang van Nederland. Het is gebeurd. ***Toen in 1795 de Franse Revolutie ook in Nederland de Bataafse Republiek inluidde vond er een fundamentele omwenteling plaats op alle terreinen van het leven, die onder andere in de scheiding van Kerk en Staat tot uiting kwam.***

De vervulling kwam op een drastischer manier dan hij voorzegt had. God had het hem bekendgemaakt in Zijn bedreigingen. Maar de uitvoering ervan toont de omvang, wat men van tevoren niet weten kan. Deze profetische geest was zijn zuster Eva in nog grotere mate deelachtig. Zie haar boek *Oorlog, Kerk en Staat*, op de site: theologinet.nl. Gods Geest deelt Zijn onderscheiden gaven uit aan ieder die Hij wil. De gave van onderscheiding der geesten werd Van der Groe ook meegedeeld. Mensen die deze gave bezitten zijn dikwijls een mikpunt van smaad. Vooral als ze die onvoorzichtig toepassen.

De bekende theoloog Gysbertus Bonnet (1723-1805), behalve hoogleraar ook predikant te Utrecht, gaf enige jaren later in een terugblik op de Franse Revolutie zijn mening over het pessimisme in de prediking van Van der Groe:

Hoe, heeft God, de alwetende God, voor 25 Jaren niet geweten, wat er, gedurende de laatst verlopen tijd, in Frankrijk zou voorvallen? Zou de alvermogende God die ontzettende gebeurtenissen niet aan enig mens, op die tijd, hebben kunnen openbaren, met bevel, om er ook aan anderen kennis van te geven?

Maar, als nu iemand, met zulk een voorspelling, in het jaar zeventig, was voor de dag gekomen, wat zou de wijsgeer, wat zou de staatsman, daar van gezegd hebben? Zou men niet, uit de zo merkkelijk gevorderde beschaafdheid van het mensdom; zou men niet, uit de, zo vele eeuwen achtereen, gevestigde neiging van het Franse volk, geredeneerd hebben, om de dwaasheid, de ongerijmdheid, van zulk een voorzegging in het licht te stellen? Evenwel, zulke ongelooflijke dingen zijn geschied!

Om de lezer een inzicht te geven in welke tijd Van der Groe leefde en welke grote afval zich in de Kerk en de Landsregering voltrok, plaatsen we hieronder een kort overzicht, beschreven door Mr. Groen van Prinsterer.

**b. HANDBOEK DER GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND, Door MR.
GROEN VAN PRINSTERER.
AMSTERDAM, J.A. WORMSER, 1895.
TWEDE AFDELING, 1747-1795.**

ALGEMENE AANMERKINGEN.

585. Dit is het tijdvak waarin de ondergang van het Gemenebest voorbereid en voltooid werd. De revolutie, die elke betrekking in Gods openbaring en in de wezenlijkheid van de dingen gegrond, omkeert, won veld en droeg aanvankelijk eigenaardige vrucht.

586. De Staatsregeling bleef onder een stadhouder nagenoeg wat zij onder stadhouderloos bewind was. Werd het doel van de Burgerijen bereikt? werd, niet herstel van het stadhouderschap, eenheid en orde hersteld? Integendeel; het Huis van Oranje vermocht bijna niets tegen de wil van de regenten; de verandering zelve was aandrang te meer voor de steeds overmachtige tegenpartij om elke verbetering, die haar enigszins beteugeld zou hebben, te beletten. Ontaarding van het Gemenebest werd, meer nog dan te voren, stelregel en beginsel. Ze werd met de Staat zo vereenzelvigd dat, om misbruiken weg te nemen, sloping scheen te moeten voorafgaan. Er was geen uitzicht op Hervorming; er zou behoefte aan omwenteling zijn.

Mogelijkheid ener hervorming, door verlevendiging van de historische grondtrekken van de Staat. Maar het was ook nu, als in 1619 (§ 266), in 1672 (§ 388 en § 407), in 1717 (§ 554). De Aristocratie behield of hernam al wat ze scheen verloren te hebben; alsof de boom, met elke storm, dieper wortelen schoot.

587. Hachelijk was de gesteldheid van Europa. Minder om de hevigheid van een oorlog als de Zevenjarige oorlog, dan omdat, ook te midden van de vrede, de grondslagen van het volkenrecht, heiligheid van eigendom en traktaten, zelfstandig aanzijn van de natiën, wederzijdse gehechtheid van regerend stamhuis en bevolking, voorwerp werden van miskenning en spotternij. Tevergeefs had de ervaring geleerd dat, op den duur, de waarborg voor allen ligt in de onaanrandbaarheid van de zwakste. Er was verstandhouding van machtige Vorsten, om elkander, met teniet doening van verbonden, in de uitoefening van het recht des sterkeren behulpzaam te zijn. Gevaarlijk was de toestand van het Gemenebest, eer zich nog vreselijker gevaar uit het revolutionaire Frankrijk verhief.

Stelregels, althans in de praktijk: uitbreiding van grondgebied naar vonvenientie, verovering van al wat zich binnen de willekeurig afgebakende kring van zogenaamde natuurlijke grenzen bevindt, streven naar een wel afgerond Rijk (zich arrondisseren).

588. De Republiek had, van 1715 tot 1747, hoe flauwhartig ook, haar staatkundig overleg omtrent zelfverdediging en bondgenootschap niet ten enenmale verzaakt. Nu deed ze dit wel. In stede van, door het gestadig aanwassen van de grote Mogendheden, te worden gewekt, het ze haar krachten, door volslagen verwaarlozing van zee en landmacht, nagenoeg te niet gaan. En wanneer zij, weleer zo aanzienlijk, en thans, meestendeels door eigen schuld, weinig of niets beduidend, hulpbehoevend werd, zocht ze bijstand, niet bij Oostenrijk, niet bij Pruisen, vooral bij Engeland niet; maar uit blinde factiezucht, bij Frankrijk. Bij dezelfde Mogendheid, die sedert honderd jaren, het Vaderland bedreigd, beledigd, aangerand, meermalen aan de oever van jammerlijken ondergang gebracht had.. Wat moest het gevolg zijn? dat de Republiek, door vroeger bondgenoten gehaat, door allen veracht, weerloze prooi van roofzucht en onrecht, ten laatste door Frankrijk beschermd en tevens overheerd werd.

Indien, onder stadhouderlijk bewind, een betere staatkunde gezegevierd had, de invloed van de Republiek zou niet onbeduidend geweest zijn. Haar medewerking werd nog, om dezelfde oorzaken als vroeger, door Engeland (§ 539), soms ook door Pruisen, ernstig begeerd. Eindelijk echter, vermits zij in het stelsel van onzijdigheid bovenal volhardde, werd mets aan het ontberen van haar bijstand gewend. Aldus had zij aan de beraadslagingen over

vrede en oorlog, ook wanneer zij dit, om tastbaar eigenbelang, zou gewenst hebben, geen deel. Toen zij kon, had ze niet gewild; toen zij wilde, kon ze niet meer.

589. Evenwel geen verbastering van Staatsvorm, geen gebrekkig en verward Staatsbeheer, geen roekeloos veronachtzamen van de meest nodige betrekkingen tot andere Rijken, was in verderfelijkerheid vergelijkbaar met de valselyk dusgenaamde wetenschap, waardoor, reeds lang vóór 1795, de loop van de gebeurtenissen ook in Nederland bepaald werd. Op verflauwing van geloof was zedenbederf, op bederf van zeden voortgang van twijfelarij en ongeloof gevolgd. "De dwaas zegt in zijn hart: er is geen God," en de wijsheid dezer eeuw had ontdekt dat de mens eigen wetgever, elke openbaring bedrog, en God Almachtig, de Schepper van hemel en van aarde, een onding, althans een overtolligheid is.

Algemeenheid van de overhelling naar twijfelarij, De zegen van de Hervorming, waardoor het ongeloof enigermate, zelfs in de Roomse kerk gestuit werd, was geweken voorde steeds voortwerkende kracht van het menselyk bederf. Rome was telkens dieper gevallen; elke Evangelische zuurdesem had het ijverig uitgeworpen (§ 340). In de Protestantse kerken was langzamerhand meer nauwgezetheid in leer dan in leven, meer berusting in verkregen uitkomsten dan ijver voor Gods koninkrijk, een geloof op overlevering meer dan uit overtuiging. Zij waren, nadat ze, door de kennis des Heeren en Zaligmakers Jezus Christus, de besmettingen van de wereld ontvloten waren, daarin weerom gewikkeld; het was te voorzien dat het laatste erger dan het eerste zou zijn. (2 Petrus 2, 20).

590. In. Nederland was, ter opneming van het dodelijke zaad, de bodem bereid. Wegkwijning was er van hetgeen de ziel van volksleven en de bron van volksheil uitgemaakt had. Schijn voor wezen; de naam, niet de daad; in plaats van geest en leven, sleur en vorm. Reeds vóór de aanval was de nederlaag beslist. Of zou dode rechtzinnigheid de ganse wapenrusting Gods zijn? Zou wellicht, waar men het schild des geloofs wegwierp, elke vurige pijl van de Boze: met formulieren en kerkleer worden geblust?

Opkomst van het ongeloof buiten de kerk, door Sociniaanse en Cartesiaanse begrippen (§ 337 en 353). Invloed van de Engelse deïsten en naturalisten, vooral van de minder verafgeweken, maar niet minder gevaarlijken wijsgeer Locke (1632-1704), door wie, om de helft van de christelyke waarheid te redden, de helft prijs gegeven werd. — Bij zoveel Fransgezindheid, versterkt door de talrijke Refugiés, onberekenbare werking van de Franse sofisten, waardoor Nederland voor het later opgekomen Duitse rationalisme toegankelijk werd.

591. Evenwel, in een land waar de standaard van het Evangelie hoog opgericht geweest en het erfdeel van der vaderen godsvrucht niet geheel verteerd was, kon aan een godlooehenende wijsbegeerte eerst dan een ruime toegang worden verleend, wanneer zij, in schijn, met gehechtheid aan het Christendom verenigbaar was. Maar hoe, zelfs in schijn, tussen anti-christelyke wereldwijsheid en vlees- en bloedergerend Evangelie vereniging bewerkt! door de aard zowel van het Evangelie als van de wijsbegeerte in de schaduw te stellen.

KERKELIJKE SITUATIE IN DE 18^E EEUW

592. De aard van het Evangelie? Dit was reeds geschied. De kern van de geloofswaarheden was verloren geraakt. Ook de vorm, slechts vorm, was bijzaak. De leerstellingen waarin de kern van de Openbaring vervat is, waren, - welnu? - leerstellingen, niets meer; leerstukken, wier verband niet langer opgemerkt werd; leerbegrip van de Kerk, verborgenheden, belangwekkend voor Godgeleerden wellicht, maar die, om geen aanleiding te geven tot onvruchtbaar en hatelyk geschil, uit de studeercel niet op alen kansel, veelmin in de samenleving moesten. worden gebracht. Nog meer; deze leerstukken behoorden gezuiverd te worden van bestanddelen waarin een kiem scheen te zijn van bijgeloof en dweperij. En dit kon; want, was de bron dezer stellingen Goddelijke openbaring, ook de rede was godsgeschenk en het middel om de Godewaardigheid van de Schrift ter toets te brengen, althans om de ware mening des Geestes te leren verstaan. Zo werd, nu de rede gold voor

onbedorven, zonder rechtstreekse tegenspraak, door de min opzienbaren de werking van rationalisme en neologie, elke harde waarheid, de natuurlijke mens aanstotelijk, verzacht. Christelijke zedenkunde, buiten het alleen heiligmakend geloof in de gekruiste Christus, kwam op de voorgrond, en dit, naar de eis des tijds omgewerkt, Evangelie werd voor allen aannemelijk en welgevallig gemaakt.

Plooien en verdraaien van de hoofdtrekken van de openbaring. — De zin en het onderling verband van de leerstukken miskend. Waarheden, wier verloochening tin allen tijde door de christelijke Kerk als ketterij en afval aangemerkt was (niet enkel de leer van de verkiezing, maar van de Drieëenheid, van de verzoening door het bloed van Christus, van de rechtvaardiging door het geloof alleen) achtte men onwaar, overdreven, bespottelijk, ongerijmd; ja gevaarlijk voor zedelijkheid en echte Godsvrucht. — Stelsel van accommodatie; God heeft zich, in voorstellingen en leenspreuken (vloek, Satan, losprijs, offer), naar de van de heidenen ontleende begrippen van het nog ruwe volk van de Joden, geschikt gedaantewisseling door deze uitlegkunde bewerkt. De Godheid des Heeren werd *Goddelijkheid*, de erfzonde *zedelijk bederf*. De verdorvenheid en onmacht zwakheid en gebrek, Gods toorn een heilig ongenoegen, de weergeboorte zedelijke verbetering, de heiligmaking deugdbetrachting, de ingeving van de Heilige Schrift een hoog verlicht zijn van Profeten en Apostelen. De Apostel had gezegd: "wij danken God zonder ophouden dat gij het woord van de prediking aangenomen hebt, niet als van de mensen woord, maar, gelijk het waarlijk is, als Gods woord" (1 Thess. 2, 13.)

Maar, zeide men, Gods woord is niet de Bijbel, maar wat de mensen in de Bijbel voor Goddelijk erkent. De Bijbel is een boek door mensen voor mensen, dat menselijk moet verklaard worden; met dezelfde hulpmiddelen als elk ander boek. Nu de rede, in plaats van zich aan de leiding van de Heilige Geest en aan het gezag van het geschreven Woord te onderwerpen, naast en boven de Heilige Schrift kwam, was Gods Woord niet meer levendig en krachtig en scherp snijdender dan enig tweesnijdend zwaard, om een oordeler te zijn van de gedachten en van de overleggingen des harten. "Deze zijn geschreven, opdat gij gelooft dat Jezus is de Christus, de Zone Gods, en opdat gij gelovende het leven hebt in Zijn Naam" (Joh. 20, 31). Waar was nu het eenmaal de heiligen overgeleverd geloof? (Judas 3).

593. Toenadering kon geen vereniging bewerken, ten zij de wijsbegeerte van haar kant tegemoet kwam. Zij deed het. Immers wie zou niet gruwen van een leer die het aanzijn van de Godheid en de onstoffelijkheid van de ziel en het onderscheid van goed en kwaad wegedeneert, die de mens, door tomeloze involging van zijn driften, beneden het peil van de dierlijkheid verlaagt! Men beijverde zich over deze uitersten een sluier te werpen. Hoewel zij het gevolg waren van de aangenomen beginsels, werd deze verwantschap ontkend. De buitensporigheid, de overdrijving, de onzin van wargeesten kwant, zeide men, niet op de rekening van de wijsbegeerte. Haar doel is zelfvolmaking, streven naar deugd en Godegelijkheid; een leer die, wel verre van tegen de Bijbel gericht te zijn daar, in de zuiverste voorschriften en in het luisterrijkste voorbeeld, bevestiging vindt; ene zedenkunde die, wellicht uit anderen oorsprong, bij de uitkomst, met christelijke zedenkunde overeenstemt.

594. Zo was ook in Nederland vereniging van Godsdienst en filosofie daar. Vereniging waarbij, in de grond van de zaak, de wijsbegeerte alleenheerseres was. De ontwortelde evangeliewaarheid was op vreemd terrein overgeplant. Zo ontstond een deïsme, onder christelijke benaming en kleur, door de Apostel een "zonder Christus en zonder God in de wereld zijn" genoemd. Nooit zonder uitzondering algemeen, verkreeg het, in de hogere standen vooral, toegang, overmacht, heerschappij. Langzamerhand en weldra werd daarin door velen de Enige bron van heilrijke werkzaamheid gezien. Aan dit Christendom boven geloofsverdeeldheid had menigeen genoeg; elke grondwaarheid van het Evangelie werd, in de praktijk en door de toongevers van de eeuw, op de rij van de bijgelovigheden gesteld.

De wetenschappen, van de geopenbaarde waarheid vrij, werden, in het strven naar zelfstandigheid, aan ongelooft dienstbaar. — De historie was niet vorming van het Israël Gods of van Christus' gemeente uit de wereld die in het boze ligt. Nee, maar zelfvolmaking der mensheid (het stelsel der perfectibiliteit). Aan rechtsgeleerdheid een kenbaar gemaakte wil der

Godheid ten regel te stellen zou, dacht men, bekrompenheid zijn. Anatomisch en fysiologisch onderzoek werd aanprijzing van het materialisme. De geologie, zoowel als de sterrenkunde, bewees dat Mozes zich deerlijk vergist had. De studie der Griekse en Latijnse letteren, enkel aan de lichtzijde der Oudheid gewijd, meesmulde over het gewicht dat, als of er geen Plato en Cicero bestond, aan de schriften van sommige Joden en aan een niet eens in zuiver Grieks geschreven Nieuw Testament, gehecht werd.

Steeds echter getuigen der waarheid (bijv. Bonnet, Hínlopen, Van Alphen). Niet onbeduidend was ook hier de invloed der **christelijke en zegenrijke opwekking**, te midden van ongelooft en dorre orthodoxie, in Duitsland door de Moravische broeders en in Engeland door de Methodisten (Wesley en Whitefeld.)

595. Losbandiger nog bewoog men zich op politiek terrein. Zodanige godsdienst zag niet in Gods ordening de grondslag van het staatsrecht. Dus had de ganse stroom der revolutionaire theorieën een onbedwingbare loop. Neem het verband weg tussen hemel en aarde, de natuurlijke toestand wordt vrijheid en gelijkheid, recht en plicht is conventioneel en de Staat enkel op overeenkomst gebouwd. De Staat, onder elke vorm, is maatschappij, genootschap, Republiek, waarin het Soevereine volk de oppermacht heeft, zijn heil de hoogste wet, zijn wil alvermogen is, het gevoelen der meerderheid richtsnoer, de openbare mening vraagbraak, de Overheid dienaars. Zodra zij zich niet gehoorzaam aan de lastgevers betoont, is opstand het recht en de heilige plicht van het in zijn majesteitsrechten aangerande Volk.

Bijbelse uitspraken, dat de Machten van God zijn geordineerd (Rom. 13, 1), dat de Overheid Gods dienaars is (Rom. 13, 14), dat men alle menselijke ordening onderdanig moet zijn, om des Heeren wil (1 Petrus 2, 13), onjuist en overdreven, ten minste niet voor alle tijden en voor letterlijke opvatting geschikt. Des te sterker werd op het gezegde des Heeren gedrukt: "Mijn koninkrijk is niet van deze wereld" (Joh. 18, 36), als of Zijn gebied zich over de wereld niet uitstreckte, als of de aarde niet Zijn bezitting en gehoorzaamheid de plicht van de rechters der aarde niet was (Ps. 2).

596. Overeenkomstig dergelijke begrippen werd, bijkans zonder tegenspraak, beweerd dat de voorrang der Hervormde Kerk, nuttig wellicht toen het roomse bijgeloof dreigde, nu althans nodeloos, onbillijk, ongerijmd was; dat de waarde van haar geloof niet in Gereformeerde eigenaardigheid en schoolse vormen bestond, maar in haar protesterend karakter en in een vrijheid van onderzoek, tegen alle bekrompenheid gekant; dat Staats- en rechts- en zedenleer aan geen beperking van een sekte, welke dan ook, ondergeschikt is; dat staatsinrichting en volksopvoeding, zedelijkheid en wetgeving, rust op de grondslag van een algemene godsdienstigheid en tolerantie, en dat de mensheid, hij het wegvallen van haar kluisters, niet door kleingeestige nauwgezetheid omtrent kerkverscheidenheden (verouderd kleed, vererenswaardig, maar net meer bruikbare antiquiteiten) mag worden gekweld.

597. Dit was het lot van de Kerk; niet beter ging het de Staat. De Republiek kon het anders? was, zodra het nieuwe licht op haar geschiedenis viel, oorspronkelijk vereniging van vrije mensen, welke zich een staatsvorm uitgekozen, Graven, Stadhouders en Staten tot ambtenaren of zaakgelastigden benoemd, en van de Sovereiniteit geen afstand gedaan had. De rechten van het Huis van Oranje en van de Regenten, alle zoogenaamde verkregen rechten, bleven aan den volkswil, waaruit zij voortgekomen waren, ondergeschikt. De regering was Volksregering bij representatie geweest; althans, zij had het behoren te zijn. Naar de grondregels van het algemene staatsrecht, historisch of niet, moest de Staat, worden hersteld, of gesticht.

598. De revolutieleer, van de gemoederen meesteres, trad uit de boeken, in het leven. Bespiegeling werd door beoefening, woord en schrift door daden gevolgd. De meningen liepen uiteen; de belangen doorkruisten zich; het woelen der hartstochten begon. Met logische noodwendigheid werd men, door de begrippen, aan wier leiding men zich overgegeven had, op de baan der ontwikkeling willig gedreven of onwillig gesleept. De juistheid der schrikverwekkende toepassing kon niet worden ontkend. Na verloochening der waarheid die uit God is, wordt elke waarheid dwaling, elk geloof bijgeloof, elk gezag dwingelandij.

Wanorde, burgertwist, regeringloosheid bleef niet achter; de Republiek, op het punt van uit een te vallen, werd slechts voor een korte tijd staande gehouden door buitenlandse hulp,

599. Droevig was het; maar het is, zeide men, de storm waardoor de politieke dampkring gezuiverd, vooroordeel en misbruik ontworteld, de staatshulk in de haven gevoerd, de zege van vrijheid en verlichting voorbereid wordt.

Ach, wat jammerlijk zelfbedrog lag er in dit opgedrongen vooruitzicht! Men wist niet dat de ellende, waaronder men gebukt ging, slechts een begin was van de smarten; dat, waar valse leringen zich een weg hebben gebaad, het "tot hiertoe en niet verder !" Lange tijd tevergeefs uitgesproken wordt, en dat, waar de mens, na God verlaten te hebben, door God aan zichzelf overgelaten wordt, de heerlijkheid des Heeren zich in de ijdelheid van de ontwerpen, in de rampzalige strekking en uitkomst openbaart.

2. DE KERKSTRIJD ROND DE *ZIELSEENZAME MEDITATIËN* DOOR J. W. ESWIJLER, 1737-1740

1. Van der Groe en het boek van Eswijler

De geschiedenis van het boek van Eswijler heeft grote gevolgen gekregen in het leven van ds. Th. Van der Groe. Het geschil leidde tot grote confrontatie met de kerkelijke orthodoxie.

In 1734 bracht de Rotterdamse boekdrukker Hendrik van Pelt (1704-1773) het werkje twee maal opnieuw op de markt. Daarbij was vooral de derde druk *inhoudelijk en redactioneel verkort en aangepast* door een geestverwante stadgenoot, de koopman Jacobus Boutkan (1687-1759). In korte tijd gingen honderden exemplaren grif van de hand.

Eind 1737 verscheen voor het eerst een geschrift waarin het gereformeerde predikantenkorps werd geattendeerd op vermeende heterodoxe elementen in het boekje. Het jaar daarop werd een uitvoerige theologische bestrijding ervan gepubliceerd door de Rotterdamse predikant Johannes du Vignon (1693-1763). Deze stelde dat de voor hem en vele tijdgenoten geheel onbekende Eswijler een rechtstreekse volgeling moest zijn geweest van de pantheïstische filosoof Spinoza (1632-1677) en van de wegens Antinomianisme afgezette predikant Pontiaan van Hattem (1645-1706).

Op instigatie van Du Vignon trok de classis Schieland in april 1738 de eerder gegeven approbaties van het boekje in. In hetzelfde jaar verscheen er overigens bij Johannes Evelt in Utrecht een vierde druk (een nadruk van de derde) van de *Nuttige samenspraak van een heilbegerigen en een evangelist*, zoals de titel van de *Zielseensame meditatiën* inmiddels luidde.

Naast een mislukte tuchtprocedure tegen de Rotterdamse betrokkenen bij de heruitgave kwam er een verhitte pennenstrijd op gang over de al of niet rechtzinnige inhoud van het boekje van Eswijler. Aan deze polemiek tussen vertegenwoordigers van de kerk en van het bevindelijke kerkvolk werd onder meer deelgenomen door de Oudshoornse oefenaar Jacob Groenewegen (1710-1780) en de Groningse hoogleraar Antonius Driessen (1684-1748).

Over de persoon en godsdienstige identiteit van de auteur zelf deden de wildste geruchten de ronde, welke dominee Wilhelmus Eswijler te Harenkarspel trachtte te bezweren in een *Klaagbrief, waarin de eere van enen overledenen gehoonden vader verdedigt wordt door zijnen zone*.

De belangrijkste bijdrage tot de polemiek was echter het verdedigingswerk van in totaal driedelen: ***De oude orthodoxe leer der ware gereformeerde kerke***. Hierin werd het omstreden boekje (waarvan in 1739 nog een vijfde druk verscheen, die een kopie was van de eerste uit 1685) tegenover de bestrijding van Du Vignon op uitvoerige en zeer gedegen wijze in het historische en dogmatische kader van de Gereformeerde theologie geplaatst. Als centraal gegeven daarbij functioneerde de door Eswijler nog aangehangen, maar bij de meeste achttiende-eeuwse gereformeerden ondergesneeuwde opvatting van de zekerheid als wezen van het geloof. Het genoemde werk verscheen in afleveringen gedurende 1739 en 1740 op naam van een viertal Rotterdamse kooplieden, Gerrit Costerman, Jacobus Vrolo, Adriaan van der Willigen en Pieter van Westreenen. De eigenlijke auteur was Theodorus van der Groe (1705-1784), Gereformeerd predikant in Rijsaterwoude.

De kerkelijke besluitvorming in deze zaak kreeg intussen een zodanig beloop, dat de Staten van Holland en het stadsbestuur van Rotterdam vreesden voor een kerkscheuring. Zij maakten daarom in de zomer van 1740 door middel van een

vergader- en publicatieverbod een einde aan de kerkelijke en publieke hetze tegen de 'Eswijlerianen', hoewel de nasleep ervan zich op plaatselijk niveau en binnen Zuidhollandse conventikelkringen nog enkele jaren liet gevoelen.

2. Levensloop Jan Willemsz. Eswijler (ca.1633-ca.1719)

Over de afkomst, opvoeding en opleiding van Eswijler is weinig bekend. We weten dat hij omstreeks 1633 in Duitsland is geboren en minstens een deel van zijn jeugd heeft doorgebracht in de stad Wesel, waar diverse familieleden woonden en lid waren van de plaatselijke gereformeerde kerk. Als jongeman vestigde hij zich in Enkhuizen, waarna hij eind 1662 voorgoed in Hoorn ging wonen. Meerdere bloedverwanten zijn hem vanuit het Rijnland naar West-Friesland gevolgd. Welk beroep Eswijler aanvankelijk in Holland uitoefende is niet bekend, maar per 1 mei 1668 werd hij benoemd tot binnenvader van het Burgerweeshuis in Hoorn.

Kort daarna trouwde hij met Jannetje Jansdr. van Amersfoort uit de Noord-Beemster, die hem zeven kinderen schonk. Slechts drie van hen (Willem, Maarten en Arckje) bereikten de volwassen leeftijd.

Als weduwnaar hertrouwde Eswijler in 1683 met Antje Alberts. De weeshuismeester had de dagelijkse leiding over het personeel en over een aantal weeskinderen dat in de loop der jaren terugliep van ongeveer 180 tot 80. Zelf was hij verantwoording verschuldigd aan de speciaal door het stadsbestuur aangestelde regenten en regentessen. Gedurende de eerste tijd van zijn ambtsuitoefening schijnt de toestand in het weeshuis zorgwekkend te zijn geweest.

Geruchtmakend was in 1674 een passie of beroering die zich vooral onder de baldadige jongeren zou hebben voorgedaan, met verschijnselen als het neervallen op de grond, het schudden en beven van buik en lichaam en het maken van geschreeuw. Een nieuwe, verscherpte overheidsordonnantie moest in 1675 de orde in het weeshuis herstellen.

Als binnenvader behoorde Eswijler tot de sociale groep van lagere ambtenaren en kleine ondernemers, de laag waartoe bijvoorbeeld ook de schoolmeester behoorde. Hij onderhield overigens nauwe contacten met de stadspredikanten, met wie hij bijtoerbeurt ook catechisaties verzorgde voor de weeskinderen.

Verder bezocht zijn zoon Wilhelmus (1672-1747) in Hoorn de Latijnse school en studeerde vervolgens theologie in Utrecht, waarna hij in 1697 predikant werd in het Noordhollandse dorpje Harenkarspel.

Jan Eswijler stond bekend als een vroom man. Zijn bekering maakte hij door tussen 1655 en 1662, in de periode dat hij nog in Enkhuizen woonde en **Guilielmus Saldenus** (1627-1694) daar gereformeerd predikant was. Hem noemde hij later altijd zijn geestelijke vader, die hem "door het Woort des evangeliums geteelt had, en welke heer Saldenus oock nogh geduurigh de hant aan hem hield, als aan zijn geestelijk kint".

In Hoorn was Eswijler in gezelschappen van Gereformeerde vromen door zijn begaafdheid in het spreken een vooraanstaand gast en gastheer en fungeerde hij als een vraagbaak in geestelijke zaken. Hij onderhield intieme contacten met de plaatselijke predikanten Florentius Costerus (ca. 1640-1703) en Martinus van Harlingen (1643-1721, zwager van de eerdergenoemde Saldenus). Maar ook met bekende kerkelijke figuren elders in den lande heeft hij meermalen over geloofszaken gesproken of gecorrespondeerd. Tot hen behoorden de predikanten Jodocus van Lodensteijn (1620-1677), die hij in Utrecht heeft ontmoet, Wilhelmus a Brakel (1635-1711), Johannes Muntendam (ca. 1660-1698), Johannes van der Kemp (1664-1718), Herman Witsius (1636-1708) en in het bijzonder ook Jacobus Koelman (1631-1695).

Laatstgenoemde ijveraar voor de "nadere reformatie" kwam na zijn verbanning uit Sluis in 1675 tot ergernis van de kerkenraad regelmatig in Hoorn om in conventikels het Woord te voeren, onder meer ten huize van Maarten Pietersz. Eswijler, een familielid van de weeshuismeester.

Tot op hoge leeftijd is Eswijler in zijn functie actief gebleven. Eswijler hield sinds 1668 ook een register bij van alle kinderen die in het weeshuis werden opgenomen. Dit register bevat tevens een curieus verslag dat de binnenvader maakte van zijn ervaring van de aardbeving die ons land op 18 september 1692 trof. In 1709 nam hij na 41 jaar trouwe dienst afscheid als binnenvader van het Burgerweeshuis in Hoorn. Hij trok daarna in bij zijn zoon en diens gezin in de pastorie van Harenkarspel, waar hij ook te midden van de gemeenteleden een goede levensavond genoot. Hij is er 86 jaar oud, waarschijnlijk in 1719 gestorven.

3. Geschriften van Eswijler

Eswijlers schrijfactiviteiten hielden geen enkel verband met een pretentie om zelf te publiceren. Hij had slechts de gewoonte om de losse uurtjes tussen zijn beroepsbezigheden door aantekeningen te maken van zijn godsdienstige overpeinzingen. Op deze wijze ontstonden in de loop der tijd vele manuscripten die Eswijler voor zichzelf bewaarde om als een soort geestelijk testament aan zijn kinderen na te laten. Een 'stichtelijk geschrift', alsmede een brief aan zijn Zeeuwse vriend P. van Poel aan wie hij genoemde pennenvrucht in 1696 ter kennisneming toezond, zijn in de achttiende eeuw in druk uitgegeven.

Dat Eswijler de auteur werd van een tijdens zijn leven verschenen stichtelijk traktaat, was ook voor hemzelf een verrassing. Het geval was dat hij een hoeveelheid aantekeningen van zijn meditaties aan een goede vriend had uitgeleend, die van mening was dat ze een ruimere verspreiding waard waren. De manuscripten kwamen waarschijnlijk ook in handen van dominee Koelman, die zelf als publicist en vertaler nauwe contacten onderhield met Johannes Boekholt, een voornamelijk in piëtistische lectuur gespecialiseerde boekdrukker in Amsterdam. Deze bleek bereid de beschikbare geschriften van Eswijler uit te geven. De schrijver maakte een voorrede waarin hij verwonderd uiteenzette dat God kennelijk zijn aantekeningen, hoewel ze in een gebrekkige stijl geschreven waren, tot nut van de gelovigen wilde gebruiken.

Uiteindelijk rolde in de zomer van 1685 het bijna vijfhonderd pagina's tellende boekwerkje van de pers, onder de titel *Zielseensame meditatiën over de voornaemste waarheden des evangeliums, vertoonende hoedanigh een ziele op vrije genade, door den geloove op den Heere Jesus sal leven*. Achterin was nog een gezang opgenomen voor twijfelmoedige avondmaalgangers, dat echter vermoedelijk niet door Eswijler maar door uitgever Boekholt is vervaardigd.

Zoals de schrijver zelf aangaf kwamen zijn meditaties voort uit een persoonlijke, Evangelische koersverandering". Dankzij innerlijke verlichting door de Heilige Geest was hij gered uit een maalstroom van wettische zelfwerkzaamheid en gekomen tot een berustend vertrouwen op de zekerheid van Gods beloften. Volgens Eswijler ontbrak het vele Gereformeerden aan troost omdat zij zichzelf beoordeelden naar het oude, door de zonden verdorven 'vleselijke deel' inde gelovige mens. Deze had echter ook een wedergeboren 'geestelijke deel', waarin hij door Christus vrijgemaakt was van alle plichten en geboden van de wet en van de letter van Gods Woord; hij hoefde nog slechts op een lijdelijke of hoogstens biddende wijze, in het besef van totale geestelijke onmacht, te wachten op de genadegaven van de Heilige Geest.

Maar in hoeverre is dit de taal van een Calvinist? Spreekt hier geen antinomiaan die zegt dat de gelovige de wet, de zonde en de duivel 'seer licht en van geender weerde'

mag achten?

Eswijler wist van dergelijke kritiek, en benadrukte dat hij slechts uit pastorale bewogenheid de betekenis van Gods geboden relativeerde. 'Ick segge dit tot moetgevinge, niet om een spoor van lossigheydt te geven, van stoutelijckde sonde te doen, gelijk sommige van mij seggen, alsof ick met de sonde speelde. Neen, maer ick segge soo om de sonde te stellen in haer order en te brengen op haer plaets, om de suckelende zielen met haer sonde, als haer swaerste last, couragie te geven, om kloeckelijckte strijden, en door de sonde als met een slagorden met bannieren, geloovighlijck met Christi kracht doorheen te slaen om de sonde te verduren, en eyndelijk als Goliad terneer te stellen. Daerom soo wilde ik wel dat men mij in desen recht verstond, en mij doch niet misduyde (blz. 382).

Eswijler werkte zijn ideeën op breedsprakige wijze - met weinig textuele orde en veelherhalingen - uit tot een *mystieke theologie* van een vereniging van de gelovige ziel met God. Hij ging daarbij zo ver dat hij de geschapen werkelijkheid met Gods wezen scheen te vereenzelvigen, reden waarom hij later als *pantheïst* zou worden bestempeld. Wellicht maakt het tegelijk begrijpelijk waarom latere generaties theologen, ondanks de goede bedoelingen van de *Zielseensame meditatiën*, vanwege allerlei ongebruikelijke inzichten en uitdrukkingen toch liever zagen dat het kerkvolk stichtelijke lectuur ter hand nam die in dogmatisch-ethisch en taalkundig opzicht meer verantwoord mocht heten. ...

De auteur van de *Zielseensame meditatiën* is niet zonder reden wel "één van de meest aangevochten en eenzijdigste figuren uit de Nadere Reformatie" genoemd (S. van der Linde).

We zullen echter Eswijler niet moeten beoordelen in het kader van de schriftelijke traditie van het gereformeerde Piëtisme, vertegenwoordigd door theologen en predikanten, maar binnen de mondelinge traditie van de bevindelijke vroomheid, gedragen door "leketheologen", autodidacten en eenvoudige gemeenteleden die in conventikels gemoedsbevrediging zochten.

Eswijlers kritiek op een wettische geloofsbeleving en zijn pleidooi voor een Evangelische heroriëntatie op de zekerheid van Gods beloften had rond 1685 een actuele betekenis in het gemeenteleven. Het lijkt erop dat het vroomheidsoffensief van de Nadere Reformatie – waarin de strenge puritanisering van de levenswandel en de zelftoetsing aan de hand van zondenregisters, gewetensgevallen en geloofskennmerken centraal stond - in de praktijk tal van "sukkelende zielen" en onzekere, ongetroost levende gelovigen had opgeleverd. Bij zulken vielen Eswijlers geloofsinzichten gemakkelijk in goede aarde. De betrokkenheid van Jacobus Koelman - destijds de leider van de piëtistische beweging in de Republiek, die door het hele land persoonlijke banden onderhield met groepen vromen - bij de publicatie van het bewuste boekje, doet vermoeden dat het ging om een meer algemene pastorale reactie op de "Voetiaansefase" in de geschiedenis van het Nederlandse Piëtisme. Zo kan de verschijning en de inhoud van de *Zielseensame meditatiën* worden gezien als een weerspiegeling van een ontwikkeling van de volksvroomheid binnen de vaderlandse Gereformeerde kerken.

...

Opmerkelijk is dat de *Zielseensame meditatiën* ook in de negentiende eeuw een klein 'revival' hebben beleefd. In 1864 verscheen bij J.J.H. Kemmer te Utrecht een nieuwe uitgave, verzorgd door Jean Louis Bernhardt (1811-1873). Deze behoorde tot de kring rond de predikant Hermann Friedrich Kohlbrügge (1803-1875), een theoloog die bekendheid kreeg door zijn min of meer uitgesproken opvatting dat de heiligmaking van de ('vleselijke' en onmachtige) gelovige mens van ondergeschikte betekenis is ten

opzichte van de rechtvaardigmaking door het geloof. Deze geestelijke ligging verklaart de belangstelling van Bernhardi voor het werkje van Eswijler. Dat laatste was in zekere zin een spirituele interpretatie van de ook bij Kohlbrügge zo'n grote rol spelende Romeinenbrief. Bernhardi nam overigens wel de vrijheid om de tekst van 1685 ingrijpend te wijzigen en aan een typisch 'Kohlbrüggiaanse' terminologie te conformeren. (Een bedriegelijk gedrag in godsdienstige zaken, W.)

Zelfs in de jaren tachtig van onze eeuw vielen Eswijlers meditatieën een heruitgave te beurt, maar verschenen er tevens verschillende wetenschappelijke studies rond de geschiedenis van het beruchte boekje. Daardoor is een meer genuanceerde plaatsbepaling mogelijk geworden van deze vaak verguisde figuur in het kader van de Nadere Reformatie. De Hoornse weeshuismeester onderhield contacten met toonaangevende vertegenwoordigers van de Gereformeerde vroomheids beweging, maar nam hierin tegelijk - mede of misschien juist doordat hij even intensieve banden had met vromen onder het gewone kerkvolk - een eigen, kritisch standpunt in. Tegenover bepaalde wettische tendensen wees hij de zoekers van geloofszekerheid met bezieling een 'evangelische koers' aan. Dat hij er in godgeleerde ogen niet in geslaagd is zijn visie op heldere én evenwichtige wijze voor een breder lezerspubliek te verwoorden, doet aan zijn persoonlijkheid niets af en heeft de populariteit van zijn geschrift onder meerdere generaties gelovigen niet verhinderd. Dat maakt het spoor van Eswijler door de Nederlandse kerkgeschiedenis juist zo boeiend, ook al hadden zijn *Zielseensame meditatieën* misschien beter nooit in druk kunnen verschijnen!

F.A. van Lieburg e.a., *Eswijlerianen in Holland, 1734-1743. Kerk en kerkvolk in strijd over de Zielseensame meditatieën van Jan Willemsz. Eswijler*, Kampen 1989.

Jacob Groenewegen schreef twee boeken waarin hij het voor Eswijler opnam. De titel van het eerste boek luidt: *'De roem van Godts vrije genade'* werkzaam in de gelovigen tot bevestiging van hun staat en voortgang op de weg der heiligmaking. Voorgesteld en aangedrongen als zijnde zulks het rechte oogmerk van de zaligen Jan Esweiler in zijn boek genaamd *Ziels-eenzame meditatieën* over de waarheid des Evangeliums. te Rotterdam, Hendrik van Pelt en Adrianus Douci, Pietersz. Boekverkopers. 1739. Een jaar later gaf hij uit: *'Verdediging van Godts vrije genade'* (1740).

Heel merkwaardig is, dat Groenewegen in 1742 schreef aan A. van Willigen:

... Dat ik met UE. voor **Eswijler** streed heb ik mij zo dikwijls bedroefd en aan mijn vrienden geklaagd, dat hatelijkste aspect daar UE. de andere altijd in bezag in de allerhoogste graad. Ik heb menigmaal gezegd: God zal in ons werk blazen, de vrije genade wordt verdedigt en met zulk oordelen van zijn partij geloochend in de praktijk. zijn E. en UE. beziet altijd die van u verschillen waarin ook, aan als blinde mollen, immers in dat stuk is het in hun altijd blindheid en gijlieden beziet altijd met licht. En nu kan ik begrijpen dat gij in een wonderlijk bestaan moet zijn nu gij met zo enige weinige zijt overgebleven in den Lande, die genadelicht hebben en al de andere in uw ogen bijlopers zijn. Enz.

Het schijnt dat Groenewegen dus spijt van zijn medewerking kreeg. Het leeuwendeel heeft wellicht Ds. Van der Groe geleverd. Opmaak en woordenkeus tonen de stijl van T. van der Groe. Een voorwoord van ca. 100 bladzijden en het bevindelijke taalgebruik zijn mijn inziens 'de woorden en de stem van Van der Groe, maar de handen zijn van Jacob Groenewegen.'

Zie briefwisseling over **Het oprecht zaligmakend geloof, tussen Van der Groe,**

Groenewegen en Adraan van der Wiligen.

4. Mystiek en Pantheïsme

Eswijler en Van der Groe werden beschuldigd van Mystiek en Pantheïsme en Hattemistisch geloof. Van der Groe schrijft aan Jacob Groenewegen:

... Ik sta en wone en predike en doe alle mijn dingen hier, als gij weet, onder het ogen van zoveel mensen en van zoveel vijanden die mij zeer haten. En onder de rook van zo'n beruchte stad, [Rotterdam] die gij kent *en hoe men daar voor de waarheid ijvert*. Maar had ik zo'n goddeloos **Hattemistisch** geloof aan de hand, als gij mij zakelijk beschuldigt en leerde ik dat zelfs in openbare geschriften en mondeling, is het ook te begrijpen, dat men mij tot hier toe zo geheel ongemoeid zou laten begaan? Zou gij dan alleen zo tegen mij moeten ijveren? En zouden het die niet doen, wier ambt en werk en plicht dit is. En die geen reden ter wereld hebben om mij permissie te laten tot het leren van zo'n ondeugend zielverdervend dwaalgeloof?

Indien een openbaar leraar, als ik door Gods genade ben, met zulke dingen als ik u hier voortbreng, niet mag bestaan tegen een particulier Lid meer als gij zijt, om ten minste een voorzichtiger en bescheidener behandeling als gij omtrent mij in uw Brieven gehouden hebt te verdienen, dan wil ik wel bekennen, dat de Goddelijke Ordonnantie van het wettige leraarschap niet veel gewicht meer moet hebben. En dat het aan elk particulier dan ongestraft gepermitteerd moet zijn, om met een leraar en met zijn leer en dienst te handelen zo het hem goed dunkt.

Zie briefwisseling over *Het oprecht zaligmakend geloof, tussen Van der Groe, Groenewegen en Adraan van der Wiligen*.

Tegen bedorven of *ontspoorde mystiek* hebben de Reformatoren altijd gewaarschuwd. Calvijn wilde geen filosoof met zijn hoofd en een theoloog met zijn hart zijn. Hij gaf nooit toe aan een bespiegelende *kenleer* die buiten de mystiek van de ziel omging.

"Door het geloof verstaan wij." Hebr. 11 : 3. Hier is eenheid van hart (geloof) en hoofd (het verstaan). Geloof is hier een Bijbels 'mystiek' doorleven in de wereld van de kennis, geboren uit de Heilige Geest, die ons onderwijst en de diepte van ons denken doorstroomt; gelijk diezelfde Geest ook de diepten Gods onderzoekt. 1 Korinthe 2: 10-16. Zulk een kennen uit de Heilige Geest blijft verre van alle filosofische speculatie en godsdienstige mystiek.

Gelovigen zijn uitverkoren 'in' Christus. Dat zegt ons, dat het mystieke lichaam van Christus reeds vóór de tijden der eeuwen in God volzalig was geboren.

Dit is de *unio mystica*. Het Hoofd wordt Christus genoemd alleen in verband met Zijn mystieke lichaam, d.i. met Zijn Bruidskerk. *Deze verborgenheid is groot, doch ik zeg dit ziende op Christus en op de gemeente*, Efëze 5: 32.

Pantheïsme is een godsdienstige visie die ervan uitgaat dat alles wat bestaat eigenlijk God is. Dus één enige Zelfstandigheid. Deze gedachte is verspreid door Baruch Spinoza, een Joods filosoof in de 17e eeuw. Pontiaan van Hattem (1641-1706) was Hervormd predikant te St. Pilipsland. Hij introduceerde de ideeën van Spinoza in zijn verhandelingen over de Heidelberger Catechismus. Deze visie werd Hattemisme genoemd.

Eswijler werd beschuldigd van Spinotisme, Hattemisme en Pantheïsme, na het verschijnen van de herdrukken van zijn boek. Van der Groe nam het voor Eswijler op. Daarom werd hij ook beschuldigd van dezelfde afwijkingen als Eswijler.

Hoe vals deze beschuldigingen tegen beiden waren behoeft niet weerlegd te worden voor allen die hun boeken gelezen hebben. Zomin als de stelling, dat in de zon

duisternis is.

Wie de zalige vereniging met God kent als zijn lieve, trouwe Vader in Christus, waarvan de Heere Jezus zo rijk gebeden heeft Zijn hogepriesterlijk gebed, zal nooit en te nimmer de Schepper vereenzelvigen met het schepsel. Deze vereniging schept niet alleen en nauwe liefdeband maar ook een diep besef van de oneindige afstand tussen Schepper en schepsel en een zeer hoog opzien tot de Allerhoogste Majesteit.

Weliswaar dat de gevoelige liefdesuitlatingen van de Vader zo groot kunnen zijn, dat een gelovige zich niet goed weet uit te drukken. Werd nu altijd de Bijbelse taal gebruikt, dat zou het einde van alle tegenspraak zijn. Maar door een merkwaardig taalgebruik komen de misverstanden in de kerk.

Zie www.theologienet.nl voor vollediger verslag van Jan Eswijler en zijn boek:

J. ESWIJLER EN ZIJN ZIELS-EENZAME MEDITATIEN.

3. DE OUDE ORTHODOXE LEER, door ds. Van der Groe, 1739-1740

a. Ontstaan

De oude orthodoxe leer is uit historisch oogpunt een zeer interessant strijdschrift. Van der Groe mengt zich er namelijk mee in een actueel geschil over een hoofdstuk uit de geloofsleer. Dat doet hij in de eerste jaren van zijn ambtelijke leven. We leren hem kennen met het elan van een gedreven bestrijder van dwalingen in de heiligingsopvatting. Het complete werk, uitgevoerd in klein formaat, bestaat uit drie delen en twee supplementen. Theologisch gezien is het te rangschikken onder de *speciale* polemieken, die wel wordt onderscheiden van de *generale* polemieken omdat zij evenals trouwens de dwalingen zeer vertakt is. Van der Groe keert zich tegen één zo'n tak.

De structuur van *De oude orthodoxe leer* wordt meebepaald door een werkje van de Rotterdamse predikant Johannes du Vignon (1694-1763): *Redenerend onderrecht* (1738). Daarin opende deze de aanval op het zeventiende-eeuws boekje over de heiligmaking, dat in deze jaren in meerdere herdrukken het licht zag: *Ziels-eenzame meditatieën*. De neerslag van het inzicht dat deze vrome uit Hoorn in de Gereformeerde heiligingsleer manifesteerde, riep echter misverstand op. Inhoudelijk stelde Eswijlers werkje centraal *dat de beleving van het geloof sterk verticaal was gericht op de Heilige Geest als een geestelijke geloofskennis en een daarmee sporende geloofspraktijk*.

Dit inzicht stond echter haaks op de visie van veel achttiende-eeuwers, die bij Eswijler een onderwaardering van de genademiddelen en van de menselijke factor in het geloofsverstaan laakten. Zo ontstond er een theologisch spanningsveld tussen geestelijke kennis en letterkennis. Du Vignon trad op als woordvoerder van de bezwaarden. De meeste voorstanders van Eswijlers boekje hoorden kerkelijk tot de Hervormd Gereformeerde Gemeente van Rotterdam en hier werd de spanning dan ook het meest indringend gevoeld. Algemeen bekend was inmiddels dat Van der Groe als predikant van Rijnsaterwoude onlangs een met Eswijler vergelijkbare geloofsbeleving had ondergaan en bovendien in staat kon worden geacht om op intellectueel niveau de tegenaanval te openen.

Hiertoe aangezocht ontstond er een briefwisseling tussen Van der Groe en de Rotterdamse 'Eswijlerianen', die een weerlegging omvatte van het *Redenerend Onderrecht* van Du Vignon. Deze briefwisseling werd door de geadresseerden uitgegeven bij de Rotterdamse boekdrukkers Hendrik van Pelt en Adrianus Douci, die ook tot de kring van sympathisanten behoorden. Douci was degene die in 1734 de *Ziels-eenzame meditatieën* herdrukte.

Zo ontstond *De oude orthodoxe leer der ware Gereformeerde kerk*, als een gebundelde correspondentie waarmee men de bestrijding van Du Vignon's *Redenerend onderrecht* combineerde met een verdediging van Eswijlers *Ziels-eenzame meditatieën*.

Een opvallende eigenschap van het onderhavige werk is de vermelding van het referentiekader waar Van der Groe bij zijn bestrijding kennis uit putte. Achterin het derde deel is namelijk een index opgenomen waarin de auteurs worden vermeld die Van der Groe raadpleegde en citeerde. Daaruit kan een lezer afleiden hoe intensief op de achtergrond het theologisch speurwerk van de schrijver moet zijn geweest. De indruk ontstaat dat het onderzoeksresultaat meteen door Van der Groe werd verwerkt in de tekst van zijn bestrijding, terwijl hij gaandeweg de ene ontdekking na de andere deed. Van der Groe verdiepte zich zo tijdens deze briefwisseling in het hele corpus

van de Gereformeerde praktijkschrijvers. Er zijn bijvoorbeeld aanwijzingen dat hij gedurende dit onderzoek het werk van Willem Teellinck en Jodocus van Lodensteijn, twee zeventiende-eeuwse schrijvers die hem zijn hele verdere leven diepgaand hebben beïnvloed, ontdekte. Min of meer als een verrassing wordt op deze wijze Van Lodensteijn opgevoerd:

"Ik heb tot nog toe in mijn vorige brieven geen het minste gebruik gemaakt van de geschriften van onze zalige Lodensteijn. Ik weet zelfs nauwelijks hoe dit is gekomen. Doch nu ben ik voornemens hem dikwijls aan te halen en daar mijn gebruik veel van te gaan maken, omdat ik weer verneem dat men al vrij wat bedenkelijke dingen van de geschriften van die hooggeachte en zalige man begint op te geven. Heeft iemand nu lust om ook wat voor de dag te brengen ter ontdekking en onderrichting van Lodensteijns onrechtzinnigheid, hij kan het doen als het hem van de Heere toegelaten wordt. En hij kan ons ook van Lodensteijns geschriften zeggen *dat ze tot nu toe mogelijk niet in handen van scherpziende of oplettende lezers zijn gekomen* en dus ongemoeid zijn gebleven. Wie maar een weinig ervaren is in Lodensteijns geschriften kan niet onbewust zijn dat die zalige man de hele zaligheid van een christen volgens de Heilige Schrift alleen op heeft gesteld in ware, zuivere en geestelijke zelfverloochening, en dat God het Al en de mens niets worde. Hier komt al zijn leren en schrijven geheel op uit. En wat zouden wij hier niet al in grote overvloed uit zijn werken dit aangaande kunnen aanhalen en naar voren brengen!

Doch wij geven uit een grote hoop maar dit weinige. In zijn dierbare boek *De beschouwinge Zions* (dat wij voortaan korthedshalve maar alleen met de letters B. Z. zullen noemen, volgende de tweede druk van het jaar 1676) schrijft hij van de zelfverloochening." (Deel 1, 408v)

b. Korte inhoud

Een interessante combinatie wordt door Van der Groe gelegd tussen de reformator **Maarten Luther** en de nadere reformator Jodocus van Lodensteijn. De Reformatie en de Nadere Reformatie gaan in deze tekstgedeelten hand aan hand. (Deel 1, 466)

Luther, de man van *de rechtvaardiging van de goddeloze*, en Van Lodensteijn, de man van *de heiliging door de Heilige Geest* in antwoord op de rechtvaardiging, worden breedvoerig geciteerd ter ondersteuning van Eswijlers stelling *dat gelovigen ten opzichte van het geestelijk leven afhankelijk zijn van de Heilige Geest*. Opmerkelijk is de kwalificatie die Van der Groe eraan toevoegt als 'die twee grote en beroemde mannen in Gods Kerk'. Van der Groe citeert Luther niet altijd rechtstreeks uit diens werk. Hij ontleent namelijk een aantal belangrijke citaten aan een Duitse theoloog van Calvinistische origine die bekend stond om een verdediging van de Synode van Dordrecht. In zijn verdere werk treft men inmiddels vooral citaten aan die Van der Groe rechtstreeks aan de lectuur van Luthers geschriften ontleende. Deze voorliefde bij Van der Groe voor Luther en Van Lodensteijn zou naarmate zijn theologische ontwikkeling toenam nog versterkt worden. De invloed van Luther komt speciaal naar voren in het overzicht van zijn visie op *Wet en Evangelie*.

De bovengenoemde citaten uit het werk van Luther en Van Lodensteijn gaven Van der Groe aanleiding om wat dieper in te gaan op de betekenis van een eenvoudig gebruik van de Gereformeerde theologie, zoals dat met name door Van Lodensteijn, en in diens geest door Eswijler, in praktijk werd gebracht:

"Nu wij dit hier zo breedvoerig hebben opgegeven en neergesteld willen wij hopen dat het onder des Heeren genadige zegen aan sommigen nog enig licht zal geven. En dat zij zullen mogen zien hoe de grote tegenstand tegen de Gereformeerde waarheden van Eswijlers boek ons zo heel vreemd niet moet voorkomen. Want hij heeft die

waarheden niet het minste gefatsoeneerd naar de smaak van de gemene man of van sommige geleerden en verstandigen. Maar hij heeft ze overal, zoals de zalige Van Lodensteijn oordeelde dat het gebeuren moest, zo plat en zuiver Gereformeerd neergesteld. En niet op z'n minst gevreesd dat hij daardoor de mensen zou zorgeloos of werkeloos maken. De Heere benam hem die dwaze wijsheid. En ach, of ze in deze tijd door des Heeren geestelijk licht en zuivere genade mede eens werden weggenomen van velen die nu zo vleselijk zorgen voor een zondig gebrek of schadelijk gevolg dat nergens meer door tegengegaan en verhinderd kan worden dan door de klare en naakte openbaring van deze goddelijke waarheden zelf.

De Heere wille Zich over Nederlands Sion nog eens genadig ontfermen en zenden haar Zijn licht en waarheid. Om haar eens te leiden tot deze berg van Zijn heiligheid, die nu van velen zo jammerlijk verwoest wordt! Dit zou onze en veler hartelijke verzuchting en wens zijn, als het anders maar met des Heeren aanbiddelijke wijsheid en eeuwig raadsbesluit bestaanbaar is. En dan willen wij ook vertrouwen dat het zeker zal gebeuren en dat dit grote heil van Jehovah zelf zal komen op Zijn eigen tijd en wijze. Och, of maar alle kinderen Zions de breuk onder zich zagen! En zich ernstig mochten schikken tot diepe vernedering voor de Heere, dat Hij mocht Sions hooggaande ongerechtigheid willen verzoenen en Zijn Heilige Geest uitstorten in de dorre doodsbeenderen. Och, of elk recht belang nam in onze zuivere Gereformeerde leer!" (Deel 1, 472-473)

Op deze wijze keek Van der Groe in zijn opkomen voor de *Zielseenzame Meditatiën* van Eswijler met weemoed terug op een kerkhistorische dimensie die reeds door Van Lodensteijn als verleden werd betreurd, maar die in de dagen van Luther heden was: de Reformatie! (Deel 1, 549-550)

Inhoud van 'De oude orthodoxe leer'

Th. van der Groe, De oude orthodoxe leer der ware Gereformeerde kerke vertoont en voorgesteld in verscheide brieven, geschreven aan N.N. in welke

I. De ware Gereformeerde leer in vele van hare voornaamste hooftwoorheden, verklaart en bevestigt wordt uit Gods H. Woord, en uit de oude grond formulieren derzelve, vastgesteld in de Nationale Synode van Dordregt, Anno 1618 en 1619. Alsmede uit vele andere stukken en getuigenissen daartoe dienende.

II Het berugte boekje van J. Eswijler, genaamt *Ziels-eenzame meditatieën*, enz. als volkomen regtzinnig verklaart en verdedigt wordt.

III En het *Redenerend onderricht* van den Eerw. Heere J. du Vignon, predikant te Rotterdam, daar tegen geschreven, naauwkeurig onderzocht, en in de grondt van stuk tot stuk wederlegt wordt. Aan het licht gebragt door eenige liefhebbers der waarheit, dl. 1-3, Rotterdam 1739-1740.

c. Tot enthousiasterij of geestdrijverij en mystiekerij veroordeeld

Eswijler en Van der Groe werden beschuldigd *pelagianisme* en *enthousiasterij*, of *geestdrijverij*.

Het pelagianisme, afgeleid van de theoloog Pelagius, die in de vijfde eeuw leefde, betekende een afzwakking van de genadeleer die verbonden is met de soevereiniteit van God. Het *sola gratia*, het alleen door de genade, zoals dat in de Reformatie opnieuw in alle helderheid naar voren werd gebracht, dreigde door het oplevende pelagianisme verduisterd te worden. De menselijke waardigheid, de ontkenning van de erfzonde, de vrije wil, het vermogen om zelf de genade te verdienen zijn aspecten van het pelagianisme.

De enthousiastische praktijken zag ds. Van der Groe eveneens als een grote

bedreiging van het Bijbelse Gereformeerde belijden. In de Toetssteen schrijft hij: 'Hier toch zal men de eigenlijke bron- en hartader vinden liggen van het meeste gedeelte van allerhande bedorven Enthousiastisch of Mystiek volk, zo binnen als buiten onze Gereformeerde Kerk.' Hoe kan iemand beschuldigd worden van een kwaad waartegen hij heel zijn leven streed?

'Verrotte Mystiekerij'

Hierboven werd 'Mystiek volk' genoemd. Aan het begrip mystiek zitten veel kanten. Het heeft te maken met geheim, iets wat voor de zintuigen niet waarneembaar is. De woorden 'mysterie' en 'mysterieus' geven een samenhang aan met 'geheim' of 'geheimzinnig'.

In de theologie wordt ook wel gesproken over mystiek. Daaronder verstaat men dan wel het *bevindelijke* leven. In Psalm 25 staat een regel die daarop wijst: 'Gods verborgen omgang vinden zielen waar Zijn vrees in woont.' Die verborgen omgang met de Heere, het zielsbevindelijke leven, wordt wel aangeduid met christelijke, Bijbelse mystiek. Een kenmerk van de Bijbelse mystiek is dat die bevindelijke kennis en ervaring *ondergeschikt is aan de Bijbel*.

Ds. Van der Groe werd veroordeeld als schuldig aan mystieke tendensen. De werkelijkheid is, dat hij zelf hiertegen vurig streed. Hij had met zijn veroordeling van mystiekerij uiteraard niet de Bijbelse bevinding op het oog. De mensen die hij aanduidt met 'bedorven mystieken,' hebben geen kennis van de ware zaligmakende genade. Het zijn huichelaars die door de duivel worden geworven en zij vormen 'het bekwaamste uitschot en het vruchtbaarste teelcel voor de verrotte Mystiekerij.'

Verkort citaat uit: G.H. Leurdijk, 'Theodorus van der Groe als auteur van 'De oude orthodoxe leer', in: Documentatieblad Nadere Reformatie, VIII (1984), 2-8.

d. Filosofie en Spinozisme bij Theodorus van der Groe

Inzicht in Van der Groe's verhouding tot de filosofie van zijn tijd biedt ***De oude orthodoxe leer der ware gereformeerde kerke***, een driedelige verhandeling waarin onder meer de Zielseenzame meditatieën van Jan Willemsz. Eswijler (ca. 1633-ca. 1719) als orthodox worden verdedigd. Van der Groe geldt inmiddels algemeen als auteur van dit werk.

De index die bij het laatste deel is gevoegd heeft lemma's over 'cartesiaansche filosofie', 'Spinoza' en spinozisterij', verder over 'Hattem (Pontiaan van)' en 'hattemisterij', 'Leenhof (Frederik van)' en ook onder andere lemma's (trefwoorden) komen vermeldingen van 'spinozisterij' (Spinoza) geregeld voor. Uit de opgaven van deze index komt onder meer het volgende naar voren.

Op het *cartesianisme* gaat Van der Groe nauwelijks specifiek in. Hij betoogt dat theologen als Gisbertus Voetius en Jacobus Koelman (1631-1695) vroeger terecht kritiek leverden op het cartesianisme. In Van der Groe's tijd ondervinden cartesianen enig respect van de kant van spinozisten, die volgens hem voor christelijke geleerdheid daarentegen niet veel interesse tonen. Zoals uit de index van *De oude orthodoxe leer* al blijkt, is het spinozisme voor dit werk veel relevanter dan het cartesianisme. Van der Groe verdedigt Eswijler onder andere tegen de kritiek dat hij in de lijn van Baruch de Spinoza (1632-1677) en Pontiaan van Hattem (1641-1706) zou hebben gedacht. Volgens Van der Groe deelt Van Hattem in feite de opvatting van Spinoza, maar heeft hij 'de grove en ruwe chaos van Spinoza's allerbotst en plompst systema' met meer schijn van plausibiliteit uiteengezet."

Of Van der Groe in de brieven vijftien en zestien van *De oude orthodoxe leer* werkte

op basis van een eigen lectuur van Spinoza is niet gemakkelijk met zekerheid uit te maken, al verwijst hij hier wel naar Spinoza's *Ethica*. Zeker is dat hij literatuur over Spinoza heeft gelezen. Hij citeert de weergave die Pierre Bayle (1647-1706) gaf van Spinoza's leer. In dit citaat beschrijft Bayle Spinoza's aanname van één enkele substantie - voorzien van talloze attributen, waaronder vooral denken en uitgebreidheid - waarvan alle dingen modificaties zijn.

Bayle verwijt Spinoza dat in zijn opvatting aan God ook het kwaad toegeschreven wordt: volgens deze wijsgeer is er immers naast God 'geen andere werker noch lijder'. Van der Groe citeert ook de kritiek van Frans Burman (1628-1679) op Frederik van Leenhof (1647-1713). Hij ziet Burmans aanpak als een voorbeeld van de werkwijze die nodig is om iemands spinozisme aan te tonen: een grondige lectuur van Spinoza en een strakke redenering aan de hand van spinozistische principes. Burmans werk levert hem ook een citaat met een kritische omschrijving van wat spinozisme inhoudt.

Van der Groe neemt in zijn brieven vijftien en zestien Eswijler vooral in bescherming tegen het verwijt van Johannes du Vignon (1694-1762) dat hij een *spinozistisch monisme* zou hebben aangehangen. Spinoza verdedigt de these 'dat 'er niet meer als eene eenige zelfstandigheid is in 't geheel-Al/ daar alle dingen soowel lichamelijke/ als geestelijke wesentlijk toe behooren en dat die eene zelfstandigheid Godt is'.

Van der Groe schrijft, dat het 'de hart-ader van de gansche spinosisterij is/ dat 'er in 't geheele-Al maar eene eenige zelfstandigheid is die alles doet, werkt, lijdt enz.'

Maar volgens hem kan geenszins met recht worden gezegd dat Eswijler in die lijn staat doordat hij 'het waare en waarachtige wesen der geschapene dingen soude loochenen' of doordat hij zou menen 'dat alles Godt is'.

Eswijler houdt aan het reële ontologische onderscheid tussen de Schepper en de schepselen vast. Dit is het belangrijkste contrastpunt met het spinozisme dat Van der Groe hier naar voren brengt (hij verwijst verder bijvoorbeeld nog naar het ontbreken, in het spinozisme, van een notie van menselijke zonde).

Van der Groe ziet in het feit dat Eswijler van spinozisme is beschuldigd een bedenkelijk teken van ***kritiek op de praktijkgerichte theologie***. Eswijler bepleitte een religieus, bevindelijk afzien van het geschapene en eigen-menselijke en een gelovend opzien tot God in Christus. Als dit pleidooi als spinozistisch wordt misverstaan, dreigt de hele 'geestelijke practicale theologie' als zodanig in de beklaagdenbank te worden gezet. Tegenover de beschuldiging van spinozisme wilde Van der Groe aan het substantiële onderscheid tussen de Schepper en de geschapen dingen vasthouden, ook al lijkt hij daar althans in één geval niet goed in te zijn geslaagd: zijn vergelijking van de relatie tussen Schepper en schepselen met de relatie tussen het menselijke verstand en zijn gedachten lijkt een onderscheid te impliceren dat minder dan substantieel is, en dat daarom minder geschikt is in een verweer tegen spinozisme.' De gedachten blijven als zodanig immers binnen het verstand en treden niet buiten een substantie.

Verkort citaat over filosofie, door Aza Goudriaan, in: John Exalto en Fred van Lieburg red., *Neerlands laatste ziener*. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe (1705-1784) (Rotterdam 2007)

4. VERSCHIL MET JACOB GROENEWEGEN OVER WEZEN EN WELWEZEN VAN HET GELOOF, 1742

HISTORISCHE TOELICHTING

1. Aanleiding

Toen Th. van der Groe rond 1738 Eswijler verdedigde tegen de aanvallen, en de *De oude orthodoxe leer* publiceerde in 1739, stond hij daarin niet alleen. De brieven die hij over dit onderwerp schreef zond hij uit de Gereformeerde pastorie te Rijnsaterwoude aan geestverwanten te Rotterdam. In eigen omgeving te Oudshoorn woonde Jacob Groenewegen (1707-1780). Hij hield "oefeningen" en was een vriend van Van der Groe.

Groenewegen schreef een verdediging en later schreef Van der Groe voor Groenewegen een tweede verdediging. Groenewegen mocht deze echter niet op naam van Van der Groe laten verschijnen, maar onder eigen naam. Zo gebeurde dan ook, en ware het niet dat een jonger familielid van Van der Groe zijn auteurschap openbaarde zou waarschijnlijk het werkje altijd aan Groenewegen ten onrechte zijn toegeschreven! De associatie met het auteurschap van Van der Groe konden wij echter opdiepen uit een andere historische bron dan het titelblad.

Het komt er alles samen genomen op neer dat de totstandkoming van het betreffende geschrift van Groenewegen nauw samenhangt met *De oude orthodoxe leer van Van der Groe*, waarover men in een vorig hoofdstuk heeft kunnen lezen. Zo intensief was destijds het contact tussen Van der Groe en Groenewegen, dat Groenewegens productie welbeschouwd niet los kan worden gezien van de interactie tussen Van der Groe en de Rotterdamse voorstanders van Eswijlers *Zielseenzame meditatieën*.

Nadat *De oude orthodoxe leer* was voltooid bracht Van der Groe een hoeveelheid verzamelde citaten en afschriften uit Gereformeerd theologisch werk samen in een dogma-historisch traktaatje over *het zaligmakend geloof*. Het kan worden beschouwd als in feite een product van de gevoerde polemiek, maar is helaas verloren gegaan. Een uittreksel is echter in enkele achttiende eeuwse afschriften bewaard gebleven en heeft postuum zelfs de drukpers bereikt.

Dankzij dit **uittreksel** weten we dat Van der Groe de rode draad van *De oude orthodoxe leer* verder doortrok in zijn geloofsopvatting: **de zekerheid van het geloof** berustte op de beloften van het Evangelie en niet op de kennisname van een vrome neiging tot heiliging. De nadruk lag op zekerheid, omdat het geloof met het heil in Christus verenigt; zekerheid van de vergeving der zonden verkrijgt een gelovige dan ook op basis van de beloften van het Evangelie.

Merkwaardig genoeg is Groenewegen daarna tot ander inzicht gekomen. En dit verschil van inzicht kwam tot uiting in zijn bekeringsverslag, dat hij aan Van der Groe liet lezen. Deze deelde de kennisname met zijn zus Eva. En het was vooral op haar instigatie dat Van der Groe hem hierop zijn scepsis over het bekeringsverslag meedeelde.

Jacob Groenewegen schreef toen een prikkelende brief aan één van de Rotterdamse correspondenten die Van der Groe's *De oude orthodoxe leer* hadden gepubliceerd: koopman A. van der Willigen. "Dat Van der Willigen een der medewerkers was is juist", schrijft Dr. A.G. Honing, in zijn dissertatie van Dr. A. Comrie.

In het briefcontact verbond hij het geloofsverstaan van Van der Groe met dezelfde dwalingen waarvan de tegenstanders Eswijlers Ziels-eenzame meditatiën hadden verdacht. De door Van der Groe gesuggereerde afstand tussen het geloofsverstaan van de Reformatoren en de eigen tijd was een kwetsbare stellingname, waarop Groenewegen juist zijn pijlen richtte.

Een tweede kwetsbare stellingname in Van der Groe's geschrift signaleerde Groenewegen in diens vereenzelviging van eigen *geloofsverstaan* met de Reformatische *geloofsvisie*. Opvallend is de contextuele motivatie van Groenewegen. De geloofsvisie van de reformatoren stamde uit de tijd van de geloofsvervolgingen en de leerstellige controversen tussen Rome en de Reformatie. De actualiteit van de achttiende eeuw was echter naar Groenewegens overtuiging zo verscheiden van de zestiende eeuw dat het geloofsverstaan ook moeilijk hetzelfde geïnterpreteerd kon worden als destijds. Hiermee doelt Groenewegen op de nadruk die de reformatoren legden op de eenheid van de zekerheid, de rechtvaardiging en de heiliging in het zaligmakende geloof.

Volgens de oorspronkelijke uitleg van vraag en antwoord 21 van de Heidelbergse Catechismus, waarop dit geloofsverstaan was gebaseerd, betrof het wezenlijk een fundamenteel verschilpunt met de rooms-katholieke stellingname. In de eigentijdse toelichting op de catechismus werd de eenheid in het geloofsverstaan tussen de zekerheid, de rechtvaardiging en de heiliging echter al meer losgelaten. Van der Groe ageerde hiertegenover als volgt:

Indien iemand een geloof stelt waarvan het wezen niet is een aannemen van Christus, een toe-eigenen van Gods beloften voor zichzelf, een verzekeren in het gemoed van de genadige vergeving der zonden in Christus, een vertrouwen, verlaten, rusten en steunen van het hart op Christus en op Gods eigen Woord en genadige beloften in het Heilig Evangelie, dan verklaar ik rond dat ik aan zo'n gesteld geloof geen part of deel wil hebben, maar het met mijn hele hart verwerp nu en voor altijd.

Van der Willigen nam met zoveel woorden afstand van Groenewegen en diens aantijgingen, en gaf hem als advies Van der Groe persoonlijk te weerleggen op grond van zijn eigen woorden. De brief van Van der Groe moet dan ook worden beschouwd als een gevolg van de discussie die tussen Groenewegen en Van der Willigen rond zijn persoon werd gevoerd. Van der Groe verklaart zich nader omtrent bepaalde begrippen die in de uitgebreide versie van de geloofsbeschrijving wellicht diepergaand voorkwamen dan in het uittreksel.

Omdat de brief persoonsgericht is, treft men er sterk persoonlijk getinte momenten in aan. Zo voegt Van der Groe in zijn weerlegging een historisch verslag van de communicatie tussen Groenewegen, Eva van der Groe en hemzelf met betrekking tot Groenewegens eigen geloofsbeleving. Van der Groe stelt met nadruk primair de rechtvaardiging ten opzichte van de heiliging. Blijkbaar ging volgens Van der Groe Groenewegen hieraan voorbij door in zijn geloofsbeleving het accent te leggen bij de heiliging. Volgens Van der Groe was dit gemis in negatieve zin van doorslaggevende betekenis voor de echtheid van het geloof.

De inhoud van *de geloofsbeschrijving* van Van der Groe komt overeen met de verhandeling die Van der Groe in 1751 voorin een werk van **Ralph Erskine** zou publiceren onder de titel: *'De nodige voorbereidselen, wezenlijke eigenschappen en onafscheidelijke vruchtgevolgen van het ware zaligmakende geloof.'* Bij de uitwerking van dit thema heeft de tragische confrontatie met Groenewegen allicht in het hoofd

van de schrijver meegespeeld.

Het verdient ook onze aandacht dat de brief die Van der Groe aan Groenewegen schreef formeel overeenkomt met de structuur en de omvang van de brieven in *De oude orthodoxe leer*. Ook inhoudelijk herinnert Van der Groe zijn opponent aan de geschillen rond de *Ziels-eenzame meditatieën* die via *De oude orthodoxe leer* op theologisch niveau werden uitgewerkt. De geloofsbeschrijving van Van der Groe en de daarop gevolgde briefwisseling zou men dan ook kunnen beschouwen als een **supplement** op *De oude orthodoxe leer*.

Tenslotte wordt nog opgemerkt, dat Groenewegen het niet kon verwerken dat Van der Groe hem verdacht in zijn geestelijk leven. Groenewegen ontladde zijn frustraties op weinig verheffende wijze, door in de vriendenkring van Van der Groe lasterpraat over diens theologie en pastoraat rond te strooien.

Echter gedurende zijn verdere leven bleef Van der Groe oog voor Groenewegen hebben. Het doet bijvoorbeeld weldadig aan, om in oude diaconie-rekeningen te lezen dat Jakob Groenewegen tot zijn dood in 1780 door de diaconie van Kralingen werd bedeed.

Zie ook brochure: **JACOB GROENENWEGEN, zijn leven en geschriften.**

2. Een woordenstrijd over de zekerheid van het geloof, (1742)

Van der Groe was in Rijnsaterwoude bezig geweest met een intensieve studie van de gereformeerde theologie. Al vrij snel werd hij het middelpunt van nieuwe spanningen, die als een vervolg op de strijd over het boekje van Eswijler kunnen worden beschouwd. Onderwerp vormde de zekerheid van het geloof: *kon het verlangen naar bewuste kennis van Christus al een ontwijfelbaar teken zijn van een persoonlijk aandeel in het eeuwig heil?* Over dit vraagstuk was enkele decennia tevoren een theologische polemiek gevoerd in de noordelijke regionen van de Republiek. Onafhankelijk daarvan ontstond in 1742 een minder openlijk debat binnen de Zuid-Hollandse subcultuur van het gereformeerd piëtisme, waarbij het imago van Van der Groe aanmerkelijk wijzigde. Was hij eerst de held van alle vromen tegenover de kerkelijke elite, nu bracht hij verwarring onder de vromen zelf teweeg.

Dr. A. Comrie schrijft in zijn verklaring over Zondag 7:

"... Hierover is grote twist ontstaan, eerst in *Friesland*, door het schrijven van dr. Van Thuynen, tegen wie de heren Lampe, Driessen en anderen geschreven hebben. Het meeste wat in hem stuit, is zijn *schelden op de zogenaamde fijnen*; maar hoe die mannen hem weerlegd hebben, laat ik de wereld uit hun geschriften, voor en tegen, beoordelen. Deze twist is enige jaren terug hervat. Wij laten ons daarmee niet verder in. Wat wij in het jaar 1742 over de *verzekering* en over deze woorden van de *Catechismus* geschreven hebben, en waarin Gods volk zoveel genoeg geschept heeft, daar berusten wij in, tenzij iemand ons wat gegronders opgeeft dat meer grond heeft."

Comrie doelt in deze passage op het boekje *Korte uitlegginge van het gereformeerd geloof* van de hand van Theodorus van Thuynen, predikant van Dokkum. Van Thuynen beschuldigt hierin de *fijnen* van remonstrantisme, ja, zelfs van de dwaling van het Concilie van Trente! De Remonstranten en de Rooms en ontkenden onder andere dat de zekerheid

van de schuldvergeving tot het wezen van het geloof zou behoren.

Professor Antonius Driessen uit Groningen mengde zich in de strijd. Driessen schreef eerst: *Saulus bekeert*; en daarna *Het zaligmakend geloof tegen de verbastering van het gereformeerd geloof*.

De Utrechtse hoogleraar F.A. Lampe mengde zich ook in de strijd. Hij nam het in hoofdzaak voor Driessen op, hoewel genuanceerd. Lampe beriep zich onder meer op Gomar, die het vertrouwen in de vergeving der zonden had gerekend tot het **welwezen** van het geloof.

Beide partijen kregen natuurlijk hun aanhang. De Dordrechtse predikant C. Vrolijkheid koos voor Van Thuyne partij in zijn *Twee Godgeleerde oefeningen*. Daartegenover vertolkte Wilhelmus Schortinghuis in zijn bekende werk *Het innige Christendom* het standpunt van Driessen en Lampe.

Brakel echter beschouwde de verzekering *als vrucht* van het geloof en rekende het hongeren en dorsten naar Christus onder het toevluchtnemend geloof behorend tot het wezen en de verzekering tot het welwezen des geloofs.

Voor zover gewone gelovigen zich al met de problematiek van de 'heilsorde' bezighielden, gingen zij meestal uit van een onderscheiding die zij onder meer lazen in de Redelijke godsdienst (1700) van 'vader Brakel'. Daarin werd het wezen van het geloof omschreven als *het vertrouwen op Gods belofte, niet als volkomen zekerheid over de ontvangen genade*. Zulke zekerheid behoorde tot het 'welwezen' van het geloof, de geestelijke verdieping waarnaar een wedergeboren christen kon 'honger' en 'dorst'.

Van der Groe omschreef echter in navolging van zondag 7 van de Heidelbergse Catechismus het geloof als een 'stellig weten' en een 'vast vertrouwen' dat de vergeving der zonden en de eeuwige zaligheid geschonken is. In feite ondermijnde hij daarmee de echtheid van het geloof van vele vrome tobbers en twijfelaars. Dat verklaart de opschudding die hij langzaam maar zeker verwekte door zijn gedachten in preken en gesprekken kenbaar te maken. Berichten daarover verspreidden zich vanzelf door de netwerken waarvan reeds herhaaldelijk sprake was.

Theodorus van der Groe leerde, dat de verzekerdheid een wezenlijk bestanddeel van het geloof is. Wellicht om duidelijkheid te scheppen tegenover vrienden, zette Van der Groe zijn opvattingen op schrift in een bondig opstel met een 'Beschrijvinge van het oprecht en siel-saligend geloof'. Dit stuk - pas in de negentiende eeuw in druk uitgegeven - moet in korte tijd van hand tot hand zijn gegaan door het maken en uitlenen van afschriften. De tekst kwam ook ter kennis van Jacob Groenewegen in Oudshoorn, die door de inhoud onaangenaam was verrast.

Hij meende dat Van der Groe een 'geloof zonder werkzaamheid' leerde en voelde zich persoonlijk in zijn geestelijke integriteit aangetast. In plaats van de predikant zelf te benaderen, schreef hij eerst een brief aan een vriendin in Kralingen en in mei 1742 een brief aan Adriaan van der Willigen in Rotterdam. Kennelijk ervoer hij tegenover hen in sociaal of geestelijk opzicht een minder grote afstand; aan Adriaan schreef hij dat die zijn brief rustig aan Van der Groe mocht laten lezen. Zijn oordeel over diens vermeende nieuwe koers viel scherp uit.

"Geloof dog, mijn vriend, dat dien heer u edele en enige soo weinige, als dien heer sig verbeelt alleen Godts volk sijn, die met hun elende tot Jesus komen en ruste vinden. Godt heeft nog een volk in Nederlandt, maer deese heer sal hun bitterheit aendoen."

In de briefwisseling tussen Van der Groe en Groenewegen weerlegt Van de Groe de beschuldiging van Jacob dat hij anders leerde over het geloof dan 'den zaligen vader Brakel'. Hij verdedigt zich met een citaat uit de Redelijke Godsdienst, betreffende de vijfde bede van het Gebed des Heeren, 2e deel, pag. 464 § 2

Groenewegen ontmoette bij Van der Willigen geen begrip voor zijn kritiek. Adriaan nam het juist voor zijn hartsvriend in Kralingen op, niet alleen vanwege de inhoudelijke zaken die ter discussie stonden, maar ook vanwege de manier waarop Groenewegen de persoonlijke verhoudingen op de spits dreef. Hij stuurde hem een extract van de omstreden geloofsbeschrijving en later ook een reactie van Van der Groe op Groenewegens eerste brief. Van der Willigen daagde hem uit bewijzen van onrechtzinnigheid te leveren. Groenewegen beriep zich op de godzaligen in Oudshoorn en Woubrugge (onder wie de familie Van Schellingerhout, baljuw van Esselijkerwoude) aan wie hij dat extract had laten lezen en die de inhoud een 'strik voor de vromen' zouden hebben genoemd. Van der Willigen vroeg of Groenewegen ook een oordeel aan andere personen (onder wie de ***schout van Oudshoorn, Pieter Dirkse in Woubrugge en enkele Haagse vrienden***) wilde vragen.

Stekelige brieven werden in juli en augustus 1742 tussen Rotterdam en Oudshoorn gewisseld. Van der Willigen hield intussen Van der Groe op de hoogte. Uiteindelijk nam deze zelf het initiatief om in een uitvoerig schrijven aan Groenewegen het Bijbelse en confessionele gehalte van zijn geloofsverstaan te verdedigen en ook de overeenkomst met de grondslag van Eswijlers boekje aan te tonen.

3. Maakten sommigen misbruik van de leer van ds. Van der Groe?

De commotie rond de visie van Van der Groe bleek zich nog veel verder uit te strekken dan tot een kring van geïnteresseerden die elkaar persoonlijk kenden. In november 1742 verscheen bij een onbekende drukker een merkwaardig pamflet, waarin de kerk van Nederland gewaarschuwd werd tegen de gevaarlijke gevoelens van de zogenaamde 'Knabbenhouwers'. Deze aanduiding sloeg op de naam van de Rotterdamse schoenmaker Pieter Knabbenhouwer (1691 -1777), die al jarenlang leiding gaf aan een godsdienstig gezelschap dat op zondagavonden bijeenkwam in vleeshouwerij 'De Bonten Os' in de Heerestraat. Al in 1736 had de kerkenraad onderzoek gedaan naar zijn activiteiten en opvattingen en een jaar later was er zelfs een straatopstootje geweest, waarbij zijn volgelingen werden uitgemaakt voor 'fijne honden' die meer op drank en seks belust waren dan op stichtelijke oefeningen. In het genoemde pamflet werden de 'Knabbenhouwers' puntsgewijs beschuldigd van dwalingen, die neerkwamen op een radicale opvatting van de toe-eigening van het heil. *De mens zou geheel lijdelijk zijn in de bewustwording van Jezus als persoonlijke Zaligmaker en er zouden zelfmoordgedachten aan de verkrijging van geloofszekerheid vooraf moeten gaan.*

Binnen enkele dagen verscheen namens Pieter Knabbenhouwer een 'tegenwaarschouwing', waarin hij zich verdedigde tegen het anonieme lasterschrift.' Opvallend is dat Hendrik van Pelt en Adrianus Douci voor de uitgave tekenden; kennelijk behoorde de groep tot het netwerk van deze uitgevers, die naam hadden gemaakt als verdedigers van Eswijler. Knabbenhouwer verweet zijn aanvaller ook de rust die twee jaar tevoren door het stadsbestuur in die zaak was hersteld te willen verstoren. Ook daagde hij hem uit de ten laste gelegde dwalingen met de stukken aan te tonen.

Inderdaad verscheen vervolgens een uitgebreide versie van de eerdere waarschuwing

tegen de Knabbenhouwers, van wie gesteld werd dat ze met de Eswijlerianen niets van doen hadden: vereenzelviging leek een opzet om zich achter het polemiseerverbod van de overheid te verschuilen. Maar de aanvaller schermde hoofdzakelijk met mondelinge getuigenissen van personen uit diverse Zuid-Hollandse steden en dorpen en met citaten uit een door hem bemachtigde brief waarin 'een voornaem lid van deeze nieuwe sekte' zijn gevaarlijke opvattingen had uiteengezet.

Namen werden nog steeds niet genoemd, maar wie de citaten in het pamflet tegen de Knabbenhouwers bestudeert, ontdekt dat ze alle zijn ontleend aan de uitvoerige brief die Theodorus van der Groe die zomer aan Jacob Groenewegen had geschreven. Niemand anders dan de predikant van Kralingen zou dus achter de schermen het 'hoofd' van deze sekte zijn. Het zou een te snelle conclusie zijn dat Groenewegen, de geadresseerde van de bewuste brief, de schrijver van de pamfletten tegen de Knabbenhouwers is. Teksten gingen immers van hand tot hand en werden telkens overgeschreven.

Van der Groe streefde zelfs bewust naar het circuleren van kopieën van de originele versie. Evenmin kan uit deze polemieek of uit enige andere aanwijzing worden afgeleid dat Van der Groe daadwerkelijk in contact stond met Knabbenhouwer en zijn groepering. Het heeft er alle schijn van dat deze publieke maar kortstondige affaire een oprisping is geweest van de inmiddels wijdverbreide spanningen binnen de piëtistische subcultuur. De uitgewisselde argumenten en citaten geven een inkijkje in de manier waarop de theologische noties in de discussies van gewone gereformeerden werden verwerkt en vervormd.

Een laatste teken van verwarring rond Van der Groe's opvattingen over het geloofsbegrip is ons overgeleverd van een oude bekende: **Geertje Raaphorst**. Ooit vaste bezoeker van de kerk en pastorie van Rijnsaterwoude, woonde zij met haar man inmiddels bijna zes jaar in Alkmaar.

Op 25 juni 1740 had Eva van der Groe haar nog een brief geschreven, klaarblijkelijk met het oog op het vertrek naar Kralingen en met de belofte dat ook Theodorus nog eens van zich zou laten horen. Dat zou niet direct meer het geval zijn, maar indirect des te meer. Op 7 november 1742 pakte ze de pen om niet alleen naar zijn welstand te informeren, maar ook in alle voorzichtigheid haar bezorgdheid te uiten over wat ze 'van verre' had vernomen - als ze het tenminste goed begrepen had - namelijk 'dat gij het wezen des geloofs in de verzekering gaat stellen, tot bedroefing van vele opregten en godvruchtige siele die het wezen en de versekering des geloofs in de gestalte van haar hert hebben leeren onderscheiden'.

Zou Jacob Groenewegen hierover met haar hebben gecorrespondeerd? Ook over de relatie met Geertje Raaphorst is verder niets meer bekend, maar in beide gevallen was er op zijn minst een schaduw gevallen over de hechte vriendschap met zowel Theodorus als Eva van der Groe.

Citaat gedeeltelijk overgenomen van **Van Lieburg** in: John Exalto en Fred van Lieburg red., *Neerlands laatste ziener*. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe (1705-1784) (Rotterdam 2007); waarin afgedrukt een brief van Geertje Raaphorst aan broer en zus Van der Groe, d.d. 7-11-1742.

4. Toelichting op de briefwisseling over het wezen des geloofs

Theologisch gezien had Van der Groe volkomen gelijk in de strijd rondom het wezen des geloofs. De aanklachten van Groenewegen zijn absurd.

Het lijkt erop dat de leer van de Reformatoren in die tijd niet meer door de meeste mensen werd begrepen. 'Dat een zwakgelovige toch verzekerd is, of behoord te weten dat zijn zonden zijn vergeven', is inderdaad moeilijk te bevatten.

We moeten ons realiseren, dat de voorwerpen van het zaligmakend geloof niet alleen op Christus zijn gericht, maar ook op *alles wat God ons in Zijn Woord geopenbaard heeft*, zoals de Catechismus spreekt in Zondag 7. Geloof voorafgaand aan het geloof in Christus richt zich op Gods Woord, de Wet, Gods Wil en gebod, enz.

Het kan veel twist voorkomen als we opmerken, dat de Reformatoren in het volle geloofsleven deelden, maar hun geestelijk zaad niet zover geoefend waren in de zielsbevindelijke waarheid. De Reformatoren en hun eerste volgelingen geloofden en stelden hun Geloofsbelijdenis op. Hun nazaten geloofden *hun Belijdenis*, althans voor een gedeelte. Dat is een verschil.

Van der Groe had de theorie en de praktijk in beoefening. Maar er waren navolgers die zich meer toelieden op de theorie. Er waren harde mensen bij die met de theorie eenvoudige en bescheiden gelovigen vanuit de hoogte benaderden. Asaf zegt: *zij spreken vanuit de hoogte*. Dit misbruik kan veel schade doen aan de goede leerstellingen van oprechte voorgangers. Uit de literatuur van die tijden en tot nu toe, blijkt dat op de gezelschappen van Gods volk een bepaalde meesterschap bij sommigen de boventoon speelt.

Aan de andere kant werd de leer van dr. Comrie ook niet goed begrepen. 'Beginnende gelovigen konden uit de Schrift zich vertroosten, dat ze in zekere zin gerechtvaardigd waren bij de aanvang van het geestelijk leven.' Deze zienswijze is theoretisch en van Gods kant waar, maar komt niet overeen met de inwendige leiding van Gods Geest die juist de schuldige staat van de mens steeds verder openlegt. 'Ik zal mij voegen naar de gang van het werk', zegt Jacob.

In het onderstaand document beschrijft Van der Groe het oprecht en zielzalig geloof, aan de hand van de Heidelbergse Catechismus. In Zondag 7 wordt het geloof omschreven: *Een waar geloof is niet alleen een stellig weten of kennis, waardoor ik alles voor waarachtig houd, wat ons God in Zijn Woord geopenbaard heeft, maar ook een vast vertrouwen*, enzovoort. In zijn 'Schatboek' voegt Ursinus eraan toe: 'Het is een zekere kennis van God, Zijn wil en werken, en van de zonde, welke waarheden wij voor waar erkennen en aannemen, omdat God het getuigt.'

De beschrijving van het oprecht geloof die in dit document geboden wordt, werd eerst (zonder de briefwisseling) in handschrift verspreid onder de vrienden van Ds. Van der Groe. In die briefwisseling wordt hier steeds naar verwezen onder de titel: *het schriftje*.

Pas in 1880 kwam het geschrift met de volledige correspondentie van de pers bij R. C. Hüge, getooid met onderstaande titel:

Beschrijvinge van het oprecht en ziel-zaligend geloove, door Theodorus van der Groe, in leven predikant te Kralingen. Nevens eenige brieven van Jacob Groenewegen, Adriaan van der Willigen en Theodorus van der Groe, waarin deze stoffe breeder behandelt en van de twee laatsten tegen den eerste wederlegt en verdedigt worden.

De uitgaven werden gerealiseerd door: H. Höveker, Amsterdam 1838 (gedeeltelijke uitgave) en R. C. Hüge, Rotterdam z.j. (ca 1880)

5. Citaat uit een brief van ds. Van der Groe aan Jacob

... Wij kunnen hier nooit vergeten wat de Heere weleer eens gedaan heeft toen wij op zekere tijd gemoedelijk spraken over dat schriftelijk opstel van uw bekering dat u ons had toegezonden en dat nog onder ons berust. Ik schoof toen de zaak grotendeels op mijn zuster, omdat ik geen vrijmoedigheid gevoelde om met u naar geweten en plicht over uw staat rechtuit te handelen. En omdat ik wist dat zij licht in uw zaak had. Want zij had er werk mee gehad voor Gods aangezicht en het was haar duidelijk geworden dat de weg die u daar beschreef niet was in overeenstemming met Gods Woord. Toen werd zij persoonlijk zeer verlegen en zij durfde u haar ware gevoelens nog niet te zeggen uit vrees dat u haar voor hoogmoedig zou aanzien en verbitterd zou worden. Maar haar gemoed benauwde haar en zij ging alleen en boog haar knieën voor de Heere om licht en sterkte. En toen deed de Heere met veel kracht dat woord op haar hart vallen: Tot de Wet en tot de Getuigenis, zo zij niet spreken naar dit woord, het zal zijn dat zij geen dageraad zullen hebben.'

Toen gaf de Heere haar te verstaan dat u in de door u voorgestelde bekeringsweg niet sprak naar het Woord Gods, dat het Woord zo'n bekering niet leert en dat zij daarom getrouw met u moest handelen. En dat niet alleen! Maar de Heere drukte haar tot haar schrik op het hart, wanneer zij nu niet met u zou handelen tot de Wet en tot het Getuigenis en met u sprak naar dit woord dat ook zijzelf dan geen dageraad zou hebben. Maar dat de Heere dan het licht van Zijn aangezicht, waar zij toen al veel in wandelen mocht, van haar zou wegnemen en het duister voor haar maken. Dit trof haar zodanig in het gemoed en zij werd daar innerlijk zo bevreesd voor dat zij aanstonds besloot met u getrouw te handelen. Daar mocht dan van komen wat wilde. Doch zij bad nog ernstig om 's-Heeren vrijmoedige Geest en dat de Heere toch zelf de woorden haar in de mond wilde leggen. En in vertrouwen dat de Heere dat ook zou doen kwam zij weer bij u. En toen u haar aanstonds zelf verzocht of zij haar gevoelens van uw bekeringsweg wilde meedelen, mocht zij dat op die tijd ook met veel vrijmoedigheid doen. En de Heere was haar nabij, gevende haar steeds met licht de woorden als het ware in de mond die zij toen tegen u gesproken heeft. En nadat u was vertrokken bleef zij zeer opgewekt en kon nog erkennen de hulp die de Heere haar had bewezen en de hele zaak van uw staat en van haar behandeling omtrent u gelovig aan de Heere overgeven zonder haar daarover verder te bekommeren.

En na die tijd, mijn lieve vriend, hebben wij samen, zij en ik, hoe langer hoe meer mogen zien dat men zijn onsterfelijke ziel op zo'n weg als u in uw geschrift van uzelf hebt voorgesteld, geenszins kan of mag wagen. Omdat u volgens deze een christen bent geworden zonder waarachtige overtuiging of ontdekking van uw verdoemelijke en verloren staat in Adam en zonder rechte geloofsonderhandelingen met de Heere Jezus. Hetgeen in beide opzichten tegen het Woord en tegen onze Gereformeerde leer is. En hoe meer omgang wij naderhand met u gehad hebben, hoe meer u ons ook persoonlijk met al uw praten daarin bevestigd hebt. Ik heb altijd duidelijk gezien dat uw levendig en werkzaam verstand u stijl in de weg stond, dat u uw waarachtige ellendestaat niet kon zien en dat u niet waarlijk als een arm verdoemelijk en radeloos zondaar kon komen tot de Heere Jezus om Hem met een oprecht werkzaam geloof op Zijn eigen belofte of genadige aanbieding en in Zijn eigen weg met uw hele hart aan te grijpen. Hoe zeer u ook nu theoretisch voor deze zaak wilt pleiten tegen mij. Maar als u al eens bij uw zonden enigszins bekommerd en verlegen stond, dat u dan uzelf met uw eigen verstand en denkbeelden van de weg van genade in Christus altijd weer wist te helpen en te redden. Ik zag heel duidelijk dat u al het oog had op een gestaltelijke weg van heiligmaking, zonder ooit te passeren de weg van rechtvaardigmaking

volgens het Woord. Of zonder om die weg ooit verlegen te zijn. U hield het er maar voor dat God en Christus de uwe was en sprak altijd van uzelf als een verzekerd christen.

Maar ik heb u nooit van al mijn leven recht horen uitdrukken hoe u de Heere Jezus als Borg en Middelaar bij de Vader gebruikte tot verzoening van uw schuld. Dat is de grote en wezenlijke zaak van het christendom en zonder rechte kennis daarvan en gelovige praktijk door de werking van de Heilige Geest is het onmogelijk dat iemand door Gods Geest in zijn gemoed op goede gronden van zijn zaligheid ooit kan verzekerd worden. Hij mag ook al zoveel als een christen uitkomen en spreken als hij wil. In dat stuk heb ik u, mijn vriend, zo lang als ik u gekend heb, altijd zeer duister gevonden. En omdat u evenwel altijd zo ruim kon spreken van uw staat, heb ik voortdurend veel bekommernissen gehad over u, zoals ik trouwens meer dan ooit nog steeds doe. Ik weet uit eigen bevinding hoever men in het christendom bij algemeen licht van de Geest met zijn verstand kan komen. Zodat ik zelfs bij velen al een naam had, ja bij verreweg de meesten van het christendom met wie ik destijds sprak, dat ik waarlijk een christen was, terwijl ik nochtans geheel en al op een dodelijke weg van bedrog wandelde, werkende alleen met een denkbeeldige Christus in mijn verstand zonder de Heere minst of meest te kennen. En ik had voorzeker in die rampzalige weg voor eeuwig moeten vergaan, zo niet, wat ik vertrouw, de Heere zelf door oneindige vrije genade en met Zijn almachtige hand mij daaruit had believe te redden.

Ik schrijf dit hier zo in oprechtheid van mijn gemoed teneinde u voor ogen te houden hoe ik tevoren in mijn omgang met u ook al menigmaal geprobeerd heb of ik u door 's Heeren zegen in uw verkeerde loop kon doen stil staan. En tot ernstig nadenken over uzelf brengen.

Dat u dit nu bijzonder in later tijd mij, uw waarlijk getrouwe en heilzoekende vriend, zo kwalijk hebt genomen en doorgaans in uw brieven zo aan die vriendin hier te Kralingen als aan broeder Van der Willigen op een bedekte wijze als de slimste mishandeling van uw persoon hebt uitgemaakt en mij daarom ook als een vreselijk hoogmoedige en verwoester van Gods werk ten toon stelt, heeft mij waarlijk zeer bedroefd en weleens tot de Heere over u doen zuchten. Nochtans evenwel blijft mijn waarachtige genegenheid voor u nog zo groot.

En ze is bijzonder door uw vierde of laatste zeer beklaaglijke en harde brief aan broeder Van der Willigen nog meer opgewekt. Zodat ik niet heb kunnen nalaten opnieuw te onderzoeken en het als opnieuw op uw gemoed te proberen of ik u door Gods almachtige genade nog eenmaal in uw verkeerde loop kon doen staan. En daartoe dient ook principieel deze mijn zeer grote brief die mij waarlijk, terwijl ik overal met zoveel drukke bezigheden bezet ben, geenszins zou believe te schrijven, en dan nog eens helemaal opnieuw in het net voor u over te schrijven, indien ik naast de zaak van God en mijn onschuld ook niet uw behoud op mijn oog en hart had liggen. Wat weet ik, ellendige, wat de Heere door dit gering en eenvoudig middeltje nog zou mogen werken? Er zijn immers wel hoger cederbomen dan mijn vriend Jacob Groenewegen door Zijn hand op de aarde gevallen. Het is voor de Heere immers niet te wonderlijk. Zijn arm is nog niet verkort. Zijn genade is nog niet uitgeput.

Toen u hier de laatste maal bij mij aan huis was deed de Heere mij nog met licht enigszins zien hoe gemakkelijk Hij u helemaal kon neervellen. En ik gaf er u ook zoiets van te kennen. Want ik bemerkte hoe u toen uzelf al zeer tegen de Heere begon te verheffen en uw laagheid en nietigheid niet op uw hart droeg. Och, mijn beminde vriend, laat dit mijn schrijven toch niet zijn in uw ogen als een hoop winderige woorden, sterke uitroepen enz. die volgens u aan dat volk dat zo hoog vliegt in de wolken boven aller hoofden heen zo bijzonder eigen zijn. Want weet voorzeker 'indien

dit uit God is kunt u dat niet breken; opdat u niet misschien gevonden wordt ook tegen God te strijden¹. Maar buigt veeleer uw knieën en roept tot de Heere met uw hele hart. Zo zal Hij u nog verhoren. Want Zijn goedertierenheid duurt tot in eeuwigheid. Houdt dit, mijn vriend, voor een uitstap. Ik heb het hier tussenbeide zo eens neergesteld, omdat mij de zaak alhier juist zo bijzonder op mijn gemoed gebracht werd. En ik volg graag de leiding van het licht dat ons van binnen beschijnt. Enz.

Beschrijvinge van het oprecht en zielzaligend geloove, door Th. van der Groe, (blz. 144-148). Zie: theologienet.nl

6. Uit verzamelde brieven, nr. 25

In deze zeer interessante brief geeft Van der Groe in een vrij kort overzicht zijn visie op de geloofszekerheid weer. Hij besluit de brief:

Wat de andere zaak betreft, waaromtrent men enig onderricht van mij begeert te weten, aangaande de tweeërhande verzekerdheid des geloofs en des gevoelens, heb ik alleen kort te zeggen:

(1) dat ik het hierover volkomen eens ben met de heer **Erskine** in zijn *verzekering des geloofs*, pag. 50, enz. en bij de gezegden van die leraar niets heb te voegen.

(2) *Dat ik in mijn schriften doorgaans maar alleen werk ter voorstand en bevestiging van de zekerheid des geloofs, die in het wezen des geloofs zelfs inhangt en dus in het gemeen alle ware gelovigen eigen is*; N.B. omdat die leer in onze kerk nu zozeer verdonkerd is en zoveel tegenstand overal ontmoet *terwijl ik het niet nodig acht, om te strijden voor de zekerheid des gevoelens, die niet volstrekt van het wezen des geloofs is en ook niet altijd bij het geloof gevonden wordt*.

Men leze over dit onderscheid hetgeen de Zaligmaker tot Thomas zeide, Joh. 20:29. Voorts wil ik deze verhandeling besluiten met een zuchtende wens tot de God der Waarheid, dat Hij dezen onze geringe arbeid genadiglijk wil zegenen om Zijns Naams wille. Amen.

THEODORUS van DER GROE.

Kralingen, 30 Sept. 1760.

7. Citaat uit de preek van Ebenezer Erskine, over Hebreëën 10 vers 22.

Verschenen in deel 6, stuk 12, van de "Schatkamer".

III. DE ZEKERHEID VAN HET GELOOF

Als tweede is bij de indeling aangegeven dat er iets gezegd zal worden over de zekerheid van het geloof. Wat ik over dit onderwerp naar voren zal brengen, zal ik proberen samen te vatten in de volgende vijf stellingen.

Stelling 1. Er is in het geloof dat ik heb beschreven, tweeërlei zekerheid of verzekering, namelijk een verzekering van instemming en een verzekering van toe-eigening.¹

¹ In oude edities staat toepassing. Met beide woorden wordt de volle zekerheid van het persoonlijk geloof bedoelt. Maar strikt genomen is toe-eigenen een geloofsdaad en toepassen een werk van de Heilige Geest. Tenzij men het opvat als gelovig op zichzelf toepassen.

De eerste veronderstelt noodzakelijkerwijs ***een zekerheid van het verstand of van kennis***, Kolossenzen 2:2; de apostel spreekt hier van de 'volle zekerheid van het verstand'. Elke christen heeft hiernaar te staan en elke gelovige heeft die ook in meerdere of mindere mate, want alleen 'zij die Uw Naam kennen, zullen op U vertrouwen', Psalm 9:11. Deze zekerheid van het verstand, zoals ik die versta, houdt een verstaan in van de werkelijkheid en de uitnemendheid van goddelijke en bovennatuurlijke dingen. In de ziel van hem die tevoren in de duisternis was gezeten en in het land van de schaduw des doods, is een lichtstraal van de heerlijke Zon der gerechtigheid neergedaald. Hierdoor is iemand die enkel duisternis was, licht geworden in de Heere. Hij gaat nu de geestelijke dingen in een ander licht zien dan daarvoor. Hij treedt als het ware een nieuwe wereld van wonderen binnen. Daarom wordt van ons gezegd dat wij 'geroepen zijn uit de duisternis in Gods wonderbare licht' [1 Petrus 2:9]. Daarvoor had iemand hierover misschien enige vage, zwevende, en oppervlakkige denkbeelden. Hij had ervan gehoord door het horen met het oor, maar nu ziet zijn oog het [Job 42:5]. Hij ziet de werkelijkheid van de onzichtbare en eeuwige dingen even sterk alsof hij ze zag met zijn lichamelijke ogen. Dat wordt door de apostel in Hebreeën 11:1 genoemd: 'een bewijs der zaken die men niet ziet'. De zekerheid ervan is zo groot, dat zij gelijk staat met een klaarblijkelijk bewijs. Men kan net zo gemakkelijk iemand ervan overtuigen

dat het middernacht is, wanneer de zon midden op de dag in zijn volle kracht op hem schijnt, als iemand tijdens de levende beoefening van het geloof ervan overtuigen dat er geen werkelijkheid en uitnemendheid is in de dingen die ons op bovennatuurlijke wijze geopenbaard zijn. Dat is zo wezenlijk voor het geloof dat het niet ongewoon is in het Oude Testament, en trouwens ook in het Nieuwe, dat het zijn benaming eraan ontleent, Jesaja 53:11, Jeremia 31:34, Johannes 17:3.

Maar om wat meer tot de betreffende zaak te komen: Er is in het geloof ***een zekerheid in de zin van instemming***; hierbij gelooft men met zekerheid dat al wat God in Zijn Woord gezegd heeft, waar is. En dat niet op het getuigenis van mensen, van predikanten of van engelen, maar op het getuigenis en het gezag van de God der waarheid, voor Wie het onmogelijk is te liegen. Deze God spreekt in Zijn Woord, en zegt: 'Zo zegt de Heere'. Op een persoonlijke wijze stemt de ziel in met de waarheid van het Evangelie en de openbaring van Zijn Woord betreffende de persoon, naturen, ambten, werkzaamheden en daden van onze Heere Jezus Christus als Verlosser, Zaligmaker en Borg van verloren zondaren. Nu het verstand van de mens verlicht is met de kennis van Christus en hij op Hem heeft leren zien door de Geest der wijsheid en der openbaring, ontdekt hij dat het alles waar is wat God in Zijn Woord van Christus heeft gezegd. Hij kan het daarom niet laten in dezen in te stemmen met de apostel: 'Dit is een getrouw Woord, en alle aanneming waardig, dat Christus Jezus in de wereld gekomen is, om de zondaren zalig te maken', 1 Timotheüs 1:15. Hij ziet de waarheid en de waarachtigheid van God zo nauw verbonden met het verbond en de beloften ervan, dat zij vaster zijn dan de eeuwige bergen en de immer vaste heuvelen, Jesaja 54:10. Deze zekerheid van de instemming wordt naar de taal der Schrift genoemd 'een geloven van het getuigenis van het Evangelie', Jesaja 53:1, 'een aannemen van het getuigenis van God', 1 Johannes 5:9,10, 'een verzegelen dat God waarachtig is', Johannes 3:33.

2. Er is in het geloof een zekerheid in de zin van toepassing of van toe-eigening; deze wordt vaak in de Schrift uitgedrukt door begrippen als 'rusten', 'betrouwen' en

'vertrouwen' op de Heere en op de waarachtigheid van Zijn genade en belofte. In deze werkzaamheid van het geloof ontvangt de ziel de belofte en omhelst haar voor zich als iets dat haar op genoegzame wijze zekerheid biedt. Er wordt van de oudtestamentische geloofshelden gezegd dat zij 'overtuigd waren van de beloften en die omhelsd hebben', Hebreëen 11:13*. Hun geloof in de belofte was een overtuiging of instemming, met toe-eigening daarvan voor hun eigen ziel, in zoverre zij op de belofte zagen als iets dat hun zekerheid bood. Vandaar dat wij in het eerste vers van dit hoofdstuk lezen: 'Het geloof is een vaste grond der dingen die men hoopt'.

Deze toepassende daad van het geloof, waarin nu juist het leven, de ziel en de zoetheid ervan gelegen is, wordt op innemende wijze aangegeven en toegelicht door David. God had hem een belofte gedaan van de kroon en het koninkrijk van Israël; die richtte zijn geest op, als hij door de woede en de razernij van Saul opgejaagd werd als een veldhoen op de bergen. Het oog richtend op de belofte en op de trouw van de Belover roept hij in Psalm 60:8 uit: 'God heeft gesproken in Zijn heiligdom; daarom zal ik van vreugde opspringen'. Omdat ik Zijn belofte als vaste grond heb, mag ik met vertrouwen en zekerheid zeggen: 'Gilead is mijn en Manasse is mijn'. Op grond van de vrije en stellige belofte van God eigent het ware geloof zich op dezelfde manier de barmhartigheid van God in Christus persoonlijk toe. Ik zou hier aan kunnen tonen dat de grote meerderheid van onze beste protestantse godgeleerden hierover eenstemmig in zijn opvattingen is.

Ik wil nu slechts de omschrijving van het geloof doorgeven die door de grote en bekwame **Dr. Owen** in zijn *Catechismus of Principles of the Doctrine of Christ* gegeven wordt. Daar stelt hij de vraag: 'Wat is het rechtvaardigende geloof?' Zijn antwoord is: 'Een - door genade - rusten op de vrije beloften van God in Christus Jezus om barmhartigheid te verkrijgen, met de vaste overtuiging in het hart, dat God in de Zoon van Zijn liefde onze verzoende Vader is'. Als bewijs hiervoor citeert hij 1 Timotheüs 1:16, Johannes 13:15, Job 19:25, Romeinen 4:5, Hebreëen 4:16, Romeinen 8:38,39, Galaten 2:20 en 2 Korinthe 5:20, 21. Als kanttekening heeft hij de woorden: 'Van dit geloof is de Heilige Geest de bewerkende oorzaak en het Woord de instrumentele oorzaak: de wet indirect door onze ellende bloot te leggen en het Evangelie rechtstreeks door de Zaligmaker voor te stellen. Het geloof, voegt hij eraan toe, zit wat zijn wezen en zijn betreft in het verstand, maar wat zijn daadwerkelijke beoefening betreft in de wil en het hart'.

Volgens deze beschrijving van het geloof kan de zekerheid waarvan ik nu spreek - namelijk een overtuigd zijn van de belofte met toe-eigening, zoals de bekwame Calvijn zegt - evenmin van het geloof gescheiden worden als het licht van de zon gescheiden kan worden. Het eigent zich de genade en de barmhartigheid van God persoonlijk toe; tevoren kwamen die in het aanbod van het Evangelie in het algemeen. Zonder deze persoonlijke toe-eigening kan het aanbod en de belofte van het Evangelie ons niet van nut zijn. Dan zijn ze 'als het geld in de hand van een zot, die er niets om geeft', Spreuken 17:16. De maaltijd die ons wordt voorgezet zal ons nimmer voeden, tenzij wij er gebruik van maken door het te eten; zo zullen wij 'tenzij dat wij het vlees van de Zoon des mensen eten en Zijn bloed drinken' door een toepassend geloof 'geen leven hebben in onszelf', Johannes 6:53. Hoe voortreffelijk de balsem van Gilead ook is, hij zal nooit de wond van de dochter Sions genezen als hij niet gebruikt wordt in het geloof. Het geloof richt zich op en heeft betrekking op het Woord des geloofs, zoals het zegel en de was bij elkaar passen. 'Ik zal zeggen: het is Mijn volk, en het zal zeggen: de Heere is mijn God', Zacharia 13:9. Het geloof zal dit 'mijn' niet achterwege laten, al zou de hele wereld het tegenspreken.

Het merg van het Evangelie is, zoals Luther opmerkt, gelegen in de bezittelijke voornaamwoorden 'meum' en 'nostrum', 'mijn' en 'ons'. '*Tolle meum et tolle Deum*', zegt een ander: 'Neem het bezittelijke voornaamwoord weg, en u neemt God weg, en u neemt Christus weg'. Het is in de Schrift de ware taal van het geloof zich te uiten in woorden die een toe-eigening te kennen geven. Het heeft een bijzondere voorkeur voor en voldoening in de woorden 'mijn' en 'ons' en neemt ze als een zoete bete in de mond. Ziet, met welk een genoegen David deze snaar bespeelt; in Psalm 18:1,2 herhaalt hij in één keer niet minder dan achtmaal het toe-eigenende 'mijn': 'mijn Sterkte, mijn Steenrots, mijn Burg, mijn Uithelper, mijn God, mijn Rots, mijn Schild, de Hoorn van mijn heil, mijn Hoog Vertrek'. Ja, zo zeer is het geloof hierop gesteld, dat het zijn 'mijn' zelfs in het aangezicht van een Zich verbergende en toornende God vast wil houden. 'Mijn God, mijn God! Waarom hebt Gij mij verlaten?', Psalm 22:2. 'Mijn' is een woord van het geloof, zegt **Flavel** bij deze tekst? Evenzo Jesaja 49:14: 'Sion zegt: de Heere heeft mij verlaten, en mijn Heere heeft mij vergeten'. Maar ik hoef niet meer voorbeelden van deze strekking te geven, aangezien het geloof in de Schrift, zoals iemand opmerkt, niet minder dan ongeveer driehonderd keer door deze twee woorden 'mijn' of 'ons' wordt aangeduid.

Zo ziet u wat voor een soort zekerheid er in het geloof aanwezig is, namelijk een zekerheid namelijk **een verzekering van toepassing en toepassing**.

De eerste kan in sterke mate, en in een bepaald opzicht, aanwezig zijn in de duivelen en de verworpenen.

De tweede is van een geheel eigen aard en is alleen aanwezig in het geloof van Gods uitverkorenen en in de werking daarvan. Wel kan er soms in het aanmatigende geloof van de geveinsden iets gevonden worden dat er enigszins op lijkt. Daarover spreken wij echter later.

De kennis en instemming zijn voorbereidend ten opzichte van de toepassing, waarin juist de kern van het zaligmakende en rechtvaardigend geloof is gelegen. Wanneer wij erover spreken, dat de een volgt op de ander, wil dat niet zeggen dat zij in de werkzaamheid van de ziel werkelijk gescheiden zijn. Want ik vat hen op als één ongedeelde werkzaamheid van de ziel, waarin zij samen verbonden zijn. In de eerste blik op en de eerste verbinding met Christus door Woord en Geest, kan de ziel niet anders doen dan met Thomas uitroepen: 'Mijn Heere en mijn God!' Johannes 20:28.

Ik wil niet zeggen dat de ziel er altijd toe komt vanaf het eerste ogenblik dat zij dit gelooft, het ook met de mond uit te spreken. Maar ik stel wel dat dit de taal van het geloof zou zijn, als het zich zou kunnen ontdoen van de last van het ongeloof en het inwonende verderf, die haar te sterk zijn.

Stelling 2. Er is een groot verschil tussen de zekerheid van het geloof die ik zojuist heb beschreven, en de zekerheid van het gevoel, die op het geloof volgt.

De zekerheid van het geloof is rechtstreeks op haar voorwerp gericht, maar de zekerheid van het gevoel is een naar binnen gerichte werkzaamheid van de ziel. De zekerheid van het geloof heeft haar voorwerp en grond buiten zich, maar die van het gevoel in zich. Het voorwerp van de zekerheid des geloofs is Christus, zoals Hij geopenbaard, beloofd en aangeboden wordt in het Woord; het voorwerp van de zekerheid van het gevoel is Christus zoals Hij door de Heilige Geest in ons gestalte heeft gekregen.

De zekerheid van het geloof is de oorzaak, die van het gevoel is het gevolg; de eerste is de wortel, de andere is de vrucht. De zekerheid van het geloof ziet op de belofte in haar vastheid, zoals zij teruggaat op de waarachtigheid van de Belover; de zekerheid

van het gevoel ziet op de belofte in haar daadwerkelijke vervulling.

Abraham stond in de zekerheid van het geloof, toen hij geloofde dat hij een zoon zou krijgen in zijn ouderdom: God, die niet kon liegen, had het hem beloofd. Hij stond echter in de zekerheid van het gevoel, toen hij het geloofde terwijl hij Izak in zijn armen had.

Door de eerste was Noach er zeker van dat hij en zijn gezin niet zouden omkomen in de wateren van de zondvloed; door de laatste was hij ervan verzekerd, toen de ark rustte op de bergen van Ararat, en de wateren teruggevloeid waren naar hun eigen plaats.

Door de

eerste waren de gelovige Israëlieten ervan verzekerd dat Kanaän hun ten eigendom zou zijn, omdat God het hun in de belofte toegezegd en gegeven had. Door de laatste waren zij ervan verzekerd, toen zij de Jordaan doorgetrokken waren, de vorige inwoners verslagen hadden en het goede land als een erfenis voor de stammen van Israël door het lot verdeeld hadden.

De tijd ontbreekt mij om dit toe te lichten met al de voorbeelden die in de Heilige Schrift vermeld staan. Het geloof maakt aanspraak op zijn deel in het toekomstige goed, omdat het beloofd is. Het gevoel maakt aanspraak op zijn deel in het goed, dat aanwezig is, omdat het dat in bezitting gekregen heeft. Het geloof zegt: 'Mijn God zal mij horen'. Het gevoel zegt: 'Mijn God heeft mij gehoord'. Het geloof zegt: 'Hij zal mij brengen tot het licht, en ik zal Zijn gerechtigheid aanschouwen'. Het gevoel zegt: 'Hij heeft mij gebracht tot het licht, en ik aanschouw Zijn gerechtigheid'.

Verder: het geloof houdt zich bezig met de dingen die niet gezien worden en waarop men hoopt. Het gevoel houdt zich bezig met de dingen die gezien worden en daadwerkelijk worden genoten.

Het geloof zegt: 'Hij is mijn God, omdat Hij in het verbond heeft gezegd: Ik ben hun God'. Het gevoel zegt weer op zijn beurt: 'Hij is mijn God, omdat ik weet, dat mijn ziel tot de Heere heeft gezegd: Hij is mijn Heere'.

Het geloof doet de ziel zeker zijn van de vergeving der zonden door het bloed van het Lam, omdat God gezegd heeft: 'Ik zal hun ongerechtigheden genadig zijn en hun overtredingen zal Ik geenszins meer gedenken' [Hebreeën 8:12]. Het gevoel op zijn beurt doet de ziel zeker zijn van de vergeving vanwege de betuigingen van de vergeving door enige gevoelige gunstbewijzen van des Heeren aangezicht en door enige zaligmakende werkingen van Zijn genade.

Door het geloof, geloof ik dat er voor mij zaligheid is, omdat zij gekocht en beloofd is door mijn heerlijk Hoofd Jezus Christus en Zijn bezit is. Door het gevoel geloof ik dat er voor mij zaligheid is, omdat ik ervaar dat deze zaligheid al begonnen is in het werk der wedergeboorte en voortgezet wordt in het werk der heiligmaking: 'Vertrouwende dit, dat Hij, die het goede werk begonnen heeft, dat voleindigen zal tot op de dag van Jezus Christus', Filippensen 1:6.

Stelling 3. De zekerheid van het geloof zal zich kunnen handhaven, ook als de zekerheid van het gevoel helemaal verdwenen is. Enz.

Stelling 4. Wanneer wij spreken van de zekerheid van het geloof, dient dat niet in die zin opgevat te worden, dat ieder die het geloof heeft, nu ook helemaal zonder twijfel is.

Dit is, naar ik meen, iets dat velen beducht doet zijn voor de leer van de zekerheid van het geloof. Zij denken dat, als er een zekerheid is in het wezen van het geloof, dat betekent dat elke gelovige altijd zo'n zekerheid moet hebben dat hij zonder twijfel is.

Dat is echter in strijd met de bevinding van het geslacht der rechtvaardigen. Enz.

5. DE NIJKERKSE 'BEROERINGEN', 1749 - 1750

a. Begonnen bij ds. Kuypers

In 1749 ontstond in Nijkerk, een plaats die in vroeger tijd ook wel Nieuwkerk, werd genoemd, een grote beweging op geestelijk gebied. Deze beweging breidde zich uit naar andere plaatsen. Die beweging kreeg de negatieve naam *beroering*. Hoewel in die tijd overtuigingswerk soms ook *beroeringen* werden genoemd. *Religieuze* opwekking zou beter passen. Daarmee kan een *geestelijke* opwekking samengaan. Deze zijn bijna altijd gelijktijdig.

De Nijkerkse beroeringen brachten heel wat pennen in beweging. Ook ds. Van der Groe heeft er in een aantal *Biddagpreken* en in zijn boek *Toetssteen der ware en valse genade* over geschreven.

Op zondag 16 november 1749 preekte ds. Gerardus Kuypers in zijn gemeente Nijkerk over Psalm 72 vers 16: ***'Is er een handvol koren in het land op de hoogte der bergen, de vrucht daarvan zal ruisen als de Libanon.'*** Op indringende wijze bracht de begaafde predikant, die de gemeente sinds eind april van datzelfde jaar diende, de onbekeerden het gevaarvolle van hun toestand onder ogen. De volgende avond gaf hij, zoals gebruikelijk, openbare catechisatie over de tekst en de gehouden preek. Er ontstond toen in de gemeente een opmerkelijke beweging. Dat was wonderlijk, want in de gemeente Nijkerk heerste een dorre toestand. Mensen waren orthodox en zuiver in de leer, maar het was een dode en verstarde orthodoxie. Echt geestelijk leven ontbrak of was slechts in geringe mate aanwezig. Bij veel mensen waren leer en leven niet met elkaar in overeenstemming. Het was een hele verandering dat mensen werden geraakt door de prediking. Dit bleef niet zonder gevolgen.

Ds. Kuypers schreef in zijn *Getrouw verhaal* dat er voor die bewuste zondag al voorbereidende werkzaamheden hadden plaatsgevonden. Toen waren er hoorders tot het inzicht gekomen dat hun toestand buiten Christus geheel verloren en hopeloos was. De doorbraak vond plaats op de genoemde zondag en maandag in november.

In het *Getrouw verhaal* is daarover het volgende te lezen: 'Toen begon het geruis van deze Libanon door de wind des Geestes, zoals de uitkomst dusver vertoont, zich te verheffen. De roering der gemoederen was algemeen. Tranenbeken werden er gestort, en tegen het einde van de godsdienst(oefening) werd veel geweend gehoord; ja, omtrent of onder het geven van de zegen vielen sommigen die zeer bevreesd waren en beefden neer voor de voeten, en konden niet staan vanwege de beroering die de levendige indrukken hunner zielenoden in hun lichamen werkte. Onder dit alles riepen dezen en genen hun gezellen toe: Spiegelt u aan mij, en zie hoe bitter de zonden vallen.'

In de weken die daarop volgden, was in de straten van Nijkerk een groot geroep en geweend te horen. Mensen spraken elkaar aan en waren maar van één ding vervuld: 'Hoe krijg ik een genadig God?'

De pastorie van Ds. Kuypers was een soort openbaar huis geworden waar de mensen met tientallen tegelijk in verkeerden. Zelf schreef hij, dat er op zeker moment meer dan tweehonderd mensen in zijn huis waren. Volgens sommige bronnen stonden mensen zelfs op ladders die tegen de muren van de pastorie waren gezet om zoveel mogelijk te kunnen zien en horen. Voortdurend klonk de vraag *of de predikant met en voor de aan hun zonden ontdekte mensen wilde bidden*.

b. Beroering tijdens een kerkdienst in Nijkerk

Er gebeurden in die novembermaand en de daaropvolgende tijd opmerkelijke dingen.

Een van de herbergiers in Nijkerk, Hendrik van Koot, moest niets van de kerk weten. Zijn herberg zat meestal vol en de dronkemanstaal was tot op straat te horen. Veel mensen die in de dichtbevolkte stad in vaak veel te kleine arbeidershuizen woonden, zochten in de herberg samen met anderen hun plezier.

Ook Hendrik van Koot werd echter aan zijn zonde ontdekt. Hij beseftte dat zijn leven zonder en buiten God zou eindigen in de buitenste duisternis. Hij sloot zijn herberg, er werd geen feest meer gevierd noch sterke drank gedronken. Het gebouw kreeg een heel andere bestemming. Koot maakte het namelijk geschikt voor godsdienstoefeningen. In plaats van dronkemanspraat en liederen, waren nu stichtelijke gesprekken en psalmgezang te horen.

In deze tijd werden er samenkomsten gehouden buiten de openbare kerkdiensten om. Tijdens sommige bijeenkomsten waren wel tweehonderd à vierhonderd aanwezigen. De mensen wilden het Woord Gods horen uitleggen. Er werden in die gezelschappen ook preken van oude schrijvers gelezen.

De sfeer in Nijkerk was radicaal veranderd. In de tijd vóór de beroeringen was er spanning tussen de rijken en de armen. Deze werd veroorzaakt door onder andere de werkloosheid. Het feit dat er verhoudingsgewijs veel mensen in de betrekkelijk kleine stad woonden, speelde daarbij eveneens een rol. In veel arbeiderswoningen, die toch al niet groot waren, leefden twee gezinnen. Armoede, werkloosheid, kleine behuizing en dichtbevolktheid vormen een gunstige voedingsbodem voor sociale spanningen en onrust.

Tijdens de beroeringen verdween de onrust. In vrijwel alle huizen werd regelmatig gebeden en gezongen. Dat gebeurde ook geregeld op straat. Er ontstond een sterk gevoel van saamhorigheid met grote aandacht voor het geestelijke leven. Fekkes schrijft: Alles wat in strijd was met Gods Woord, werd uitgebannen. Dagelijks werden er in de gehele vest Nieuwkerk samenkomsten gehouden. Hierdoor ontstond een totaal ander leven. Er was geen drankmisbruik meer en bijna geen haat en nijd. De liefde voor elkaar in de gemeenschap kreeg de vorm van God liefhebben boven alles en de naaste als zichzelf."

DE OPWEKKING TE NIJKERK IN 1749 Eerder verschenen in: GETROUW VERHAAL EN APOLOGIE OF VERDEDIGING DER ZAKEN VOORGEVALLEN IN DE GEMEENTE TE NIEUWKERK OP DE VELUWE. door G. KUYPERS Predikant aldaar. Uitgave te Amsterdam, Gerardus Borstius, Boekverkoper, 1750. Zie www.theologienet.nl

c. Verbreiding en reactie

De ingrijpende gebeurtenissen in Nijkerk kregen binnen korte tijd bekendheid. Veel mensen gingen naar de stad om getuige te zijn van de opmerkelijke zaken. Van die bezoeken zijn reisverslagen gemaakt. Uit een daarvan het volgende citaat: "Afgelopen zaterdag 25 april, zijn we met ons vijven met een wagen van hier (Harderwijk) naar Nieuwkerk gereisd. Toen we daar aangekomen waren, hebben wij het werk der bekering, dat in de brieven vermeld werd, wat het zakelijke betreft, niet alleen waarachtig bevonden; maar de helft was ons nog niet aangezegd, van wat onze oren daar hoorden en onze ogen daar zagen. De kerk was in de voor- en namiddag vol volk, en de eerbied en aandacht is niet uit te drukken."

Via brieven, pamfletten en verhalen van oog- en oorgetuigen werd het nieuws van de opwekking verbreid.

Niet iedereen was echter positief. Er werden ook kritische vragen gesteld bij het hele gebeuren. Die kritiek en de vraagtekens verhinderden echter niet dat de beweging zich over grote delen van het land verbreidde. M.J.A. de Vrijer schrijft in zijn boek

Schortinghuis en zijn analogieën dat dergelijke bewegingen zich voordeden in Putten, Aalten, Barneveld, Kootwijk, Hoevelaken, Voorthuizen, Nunspeet, Lunteren, Sliedrecht, Alblisserdam, Streefkerk, Giessendam, Hardinxveld, Papendrecht, Pernis, Gorinchem, Rotterdam, Groningen, Hoogeveen, Dieren, Vledder, Gorredijk en Zwartsluis. Werkendam wordt afzonderlijk genoemd, omdat daar drie jaar eerder al vergelijkbare voorvallen hadden plaatsgevonden. In 1751 en 1752 ontstonden daar opnieuw beroeringen. Zie brochure JACOB GROENEWEGEN, zijn leven en geschriften. Zijn ervaringen in die tijd zijn beschreven in: OPRECHT VERHAAL EN EEN VERDEDIGING VAN HET WERK DER OVERTUIGING EN BEKERING VAN ZONDAREN; VOORGEVALLEN IN DE GEMEENTE VAN WERKENDAM, IN DE JAREN 1751 en 1752. Waaraan toegevoegd: "KORT VERHAAL" VAN ENIGE ONGEWONE GODSDIENSTIGE BEROERINGEN ONDER DE INWONERS VAN VERSCHIEDEN DORPEN IN DE ALBLASSERWAARD IN HET JAAR 1752. Door JACOB GROENEWEGEN

Juist in die tijd ontstonden beroeringen, en niet alleen in Nederland. Een bekend voorbeeld is het gebeuren aan de oostkust van Amerika, vooral in de staat Massachusetts. Daar was **Jonathan Edwards** (1703-1758) predikant. Zijn naam is verbonden met de Great Awakening, de grote opwekkingen die in 1734 en 1735 en later in de jaren 1740-1742 plaatsvonden. De grote opwekkingen gingen gepaard met opmerkelijke beroeringen en emotionele uitingen.

Ook in Schotland vonden in de eerste helft van de achttiende eeuw zogenaamde revivals of opwekkingen plaats. Ds. Hugh Kennedy, iemand die nauw bevriend was met Alexander Comrie en die sinds 1737 de Schotse gemeente te Rotterdam diende, heeft over die opwekkingen in Schotland geschreven. De gebeurtenissen in 1742 in de plaatsen **Cambuslang** en **Kilsyth**, vertoonden grote overeenkomsten met de Great Awakening in Noord-Amerika. **Ds. Kennedy** (1749-1752) beschouwde deze gebeurtenissen *als een werk van de Heilige Geest*.

Kennedy voelde zich ook nauw betrokken bij de Nijkerkse beroeringen. Het verblijdde hem dat Gods Geest ook in Nederland op zo'n overtuigende wijze werkte in harten van verstokte zondaren. In zijn boek *Nederige verdediging van het werk des Heiligen Geestes* laat hij overeenkomsten zien tussen de opwekkingen in Schotland en die in Nederland.'

De door Van der Groe zeer gerespecteerde Schotse theologen **Ralph en Ebenezer Erskine** waren sceptisch. Hij schreef, erdoor geprikkeld, in deze periode zijn Toetssteen.

Van der Groe's afwijzen dat er ware vrucht van Gods Geest aanwezig kon zijn vervreemden hem ook van Kennedy. Toch vertegenwoordigde Van der Groe in zijn visie het standpunt van de classis Schieland en werd hij binnen de classis gerespecteerd om zijn pastoraal-psychologisch inzicht met betrekking tot de problematiek die deze godsdienstige beweging voor velen in ons land vormde. (Tijdens een theologische discussie over de rechtvaardigingsleer die omstreeks 1760 plaats vond, stemden Van der Groe en Kennedy in hun standpunten weer overeen.)

De Nijkerkse beroeringen stonden dus niet op zichzelf. Er waren mensen bij betrokken die van onverdachte Gereformeerde beginselen waren.

d. Wilhelmus Schortinghuis

Ook van ds. Wilhelmus Schortinghuis (1700-1750) wordt door kerkhistorici, zoals De Vrijer, gezegd dat hij te maken had met vergelijkbare opwekkingen. Schortinghuis was korte tijd predikant toen hij in 1724 overtuigd werd van zijn zonde en onbekeerde

staat. Dit gebeuren, evenals later zijn bekering, maakte diepe indruk op hem en op zijn gemeente Weener in Oost-Friesland. Zijn getuigenissen gingen gepaard met heftige bewegingen en emoties tijdens de kerkdiensten.

In zijn boek *Het innige Christendom* schreef hij daar als volgt over: 'O, hoe menigmaal was nu de stof van mijn preken en toepassing niet anders dan: O gemeente, ik ben verloren, onbekeerd, trouweloos en helwaardig, en och, gij zijt hetzelfde. Ik heb uw arme zielen misleid en herroep mijn pleisteren met loze kalk. Dat vond plaats menigmaal met zoveel snikken, schreien en smelten in tranen, dat de hoorders met mij schreiden en de hele gemeente in beroering raakte. Sommigen werden twijfelmoedig, bekommerd, ja, wezenlijk met mij overgehaald tot het Koninkrijk der genade.'

Het is te begrijpen dat veel mensen zich afvroegen hoe ze deze emotionele Van ds. Van der Groe is bekend dat hij als bijna geen andere oudvader het onderscheid tussen het waar zaligmakend en andere vormen van geloof zo sterk heeft beklemtoond.

Een predikant die op deze indringende manier in zijn boeken en overleverde preken onderscheid maakte tussen het wonder-, tijd-, historisch- en waangelooft enerzijds, en het ware zaligmakende geloof anderzijds, moet wel zeer alert geweest zijn toen hij hoorde van de Nijkerkse beroeringen en andere bewegingen die zich op diverse plaatsen voordeden. In zijn *Toetssteen* komt die oplettendheid naar voren. Het heeft er alle schijn van dat ds. Van der Groe dit omvangrijke werk (mede) geschreven heeft naar aanleiding van de gebeurtenissen in Nijkerk. Die vonden plaats in 1749 en 1750. Twee jaar later werd de *Toetssteen* uitgegeven.

e. In de voorrede van het eerste deel van de Toetssteen schrijft Van der Groe:

... Maar wij voorzien lichtelijk, dat men hier gereed op zal antwoorden, dat er immers, bij ons Gereformeerden het minste verschil in het algemeen op dit stuk niet kan vallen, en dat men ook geen andere Godzaligheid of bekeringswerk zou begeren te kennen of voor te staan, dan welke alleszins rusten op de zuivere gronden der Gereformeerde waarheid. En toch moeten wij evenwel zeggen, dat wij wel ten hoogste zeer gewenst hadden, de waarachtige bewijzen hiervan, in onze tijd meer bijzonderlijk, overal te hebben mogen bespeuren, beide in het voordragen van de leer zelf en in de onderscheiden en voorzichtige behandeling van de gevallen of onderwerpen, overeenkomstig de rechte gronden van het Evangelie. Hier zit waarlijk geen gering gedeelte van onze bekommernis, welke wij niet schromen, met alle ootmoedigheid ook zelfs nu te brengen onder het oog van de ganse Kerk, dat mogelijk de heilige Waarheid van het Evangelie, in de *praktikale bewerkingen* van de zaken des Christendoms, bij velen van het Gereformeerde volk, (die voor de Godzaligheid en voor het bevindelijk Werk van Gods Geest toch sterk nu willen ijveren, en als in de bres staan,) in het algemeen zo niet meer gekend, in waarde gehouden, getrouw voorgestaan en nauwkeurig gevolgd wordt, als zulks wel hogelijk te wensen en te begeren was.

Onze geringe ondervinding heeft ons, helaas! in deze rechtmatige vrees ook niet weinig steeds bevestigd. Wij hebben van tijd tot tijd, zo het ons voorkomt niet dan al te veel met een innerlijk leedwezen bespeurd, hoe zeer sommigen het Christendom (hetwelk men Godzalig, geestelijk en bevindelijk heet), nu men met loze kalk hebben beginnen te pleisteren, en hoe licht men de fundamenten daarvan neerlegt, en hoe ras men allerlei soort van bewegingen in de gemoederen of consciënties van de mensen

thans gewoon is op te nemen voor heilige en zaligmakende bewegingen van Gods Geest, zonder nog een behoorlijk gebruik te maken van de rechte Toetssteen der Goddelijke waarheid zo van de Wet als van het Evangelie.

Ja, wij zijn bij onszelf ook al te zeer beducht, dan dat wij het zouden kunnen of mogen verbergen, dat al **die vreemde en ongewone beroeringswijze**, door welke sommigen van onze gemeenten thans zo bijzonder bekend zijn geworden, dat voordeel aan de Godzaligheid en aan de opbouw van het waarachtige Christendom mogelijk geenszins doen zullen, hetwelk velen daarvan toch willen hopen en verwachten. Ach! indien wij maar alleen aandachtig mogen letten op de wegen des Heiligdoms, dan schijnt het ons immers veeleer toe, dat dit luidruchtig beroeringswerk al veel te wild, te onzuiver en te redeloos doorgaans zo gelopen heeft en nog blijft lopen, dan dat men en gegronde hoop mocht opvatten, dat door middel daarvan een aanmerkelijk aantal oprechte Christen gelovigen binnen de muren van Nederlands Sion waarlijk zou geboren worden, welke nog een heilig zaad mocht zijn, tot steunsel van een zinkende Gereformeerde Kerk. En gawe de ontfermende God, dat wij, die wel gaarne dwaas voor Hem zouden begeren gemaakt te worden, hier toch maar zelfs geen al te ware voorzegging nu mochten doen!

Nochtans zijn het ook de heilige gronden van de aard der Christenliefde, en van een oprechte zucht voor Sions voorspoed en behoudenis, waaruit wij wel hartelijk zouden willen hopen en vertrouwen, dat de genadige rechterhand des Heeren, midden in de felle slagen van zulke sterke dorsingen, (welke soms wel eens droeve aankondigingen konden behelzen, dat het met onze vervuilde dorsvloer nu reeds op het einde loopt, en dat de hemelse Landman die welhaast zal komen doorzuiveren), **ook nog enig goed koren, door de wind zich van het kaf zal afscheiden, als een gering overblijfsel naar de verkiezing Zijner genade**; en dat Hij hetzelfde bijtijds in Zijn schuren zal vergaderen, tegen de dag dat hij het kaf met onuitblusselijk vuur zal verbranden. Immers daarheen zijn onze smekingen in het openbaar en in het verborgen gericht geweest, waarin de Heere ons toch ook heeft willen leren, wat een bekommerlijke zin dat droevig woord van de Profeet in zich heeft: *Gij hebt U met een wolk bedekt, zodat er geen gebed doorkwam*, Klaagl. 3:44.

Kralingen, den 12 Juni 1752

In een biddagpreek op 28 maart 1753 ging Van der Groe er uitvoerig op in. (Psalm 119 vers 126, 16 Biddagspreken) Hij liet er daarbij geen twijfel over bestaan dat het 'beroeringswerk' zijns inziens eerder tot afbreuk dan tot opbouw van het oprechte geloof diende, zoals het volgende citaat illustreert:

... "En wat zullen wij zeggen van die troon des Satans, die nu is opgericht door Gods verbolgen oordeel midden in onze Kerk en van die enthousiastischen gruwelgeest, die nu zo schrikkelijk onder ons doorgebroken is, als nimmermeer tevoren gehoord of gezien is? Is dat ook niet een heilloze verbreking van Gods Wet, wanneer men zelfs geen onderscheid meer wil maken tussen openlijke werken van de duivel, tot verderf en verwoesting van Gods Woord, van alle godsdienst, goede christelijke orde, en van der mensen zielen: tussen de heilige werken van des Heeren Geest, tot der mensen ware bekering? Wat is dat wild en woest geravot, die stuiptrekking, die vreselijke godsdienststoring en beroering in zoveel plaatsen en gemeenten van ons land, 't bewees toch niet anders dan een heilloos werk van de satan, en een schrikkelijk oordeel des Heeren, om onze lauwe en afvallige Gereformeerde Kerk te straffen; en ze tot een spot en laster te stellen bij de andere gezindheden? En nochtans hoeveel leraars en anderen, die de naam van godzaligen willen voeren, hebben openlijk zich als patronen

en voorstanders van dit wilde 'beroeringswerk' gedragen; en met alle macht gearbeid om dat ter Kerk in te voeren. En zij hebben degenen die de Heere ogen gegeven heeft om te zien, evenals vijanden van de ware godzaligheid gehandeld en gehouden. Ja wat heeft men in dezen tot heden toe gedaan of in 't werk gesteld, om voor de waarheid, voor de dienst van God, voor 't werk van de Geest, en voor de onsterfelijke zielen der mensen, getrouw te waken?"

f. Positieve elementen in de opwekking

Het valt op dat Van der Groe een positieve noot opmerkt, ***dat er enig goed koren onder het kaf verborgen ligt en daarvan afscheidt.*** Deze opmerking is heel belangrijk en werd van diverse schrijver over het hoofd gezien.

Maar verder rangschikt Van der Groe alles onder ***Enthousiasterij of geestdrijverij***, wat hetzelfde is. De enthousiastische praktijken zag hij als een grote bedreiging van het Bijbelse Gereformeerde belijden. Op meer dan één plaats noemt hij beide zaken in één adem.

In de *Toetssteen* schrijft ds. Van der Groe geregeld over enthousiasterij. Hij heeft daar geen goed woord voor over. Bij het beschrijven van verdriet en rouw over de zonde kunnen we lezen: 'Een oprecht gelovig gezicht van een stervende Zaligmaker aan het kruis zal het tedere oog van het hart altijd doen schreien. (...) Zij zullen over Hem rouwklagen, als met de rouwklage over een enige Zoon.' Geveinsden daarentegen zien Jezus met een onverbroken hart. Toch kan het zijn dat ze in aantrekkelijke bewoordingen kunnen spreken over het lijden, de wonden, het bloed en de dood van de Heere Jezus. Het is alles echter schijn- geestelijk en bedrieglijk.

Aan deze beschrijving voegt ds. Van der Groe iets toe over de enthousiasterij, namelijk: 'Hier toch zal men de eigenlijke bron- en hartader vinden liggen van het meeste gedeelte van allerhande bedorven Enthousiastisch of Mystiek volk, zo binnen als buiten onze Gereformeerde Kerk.'

Ds. Van der Groe had met zijn veroordeling van *mystiekerij* uiteraard niet de Bijbelse bevinding op het oog. De mensen die hij aanduidt met 'bedorven mystieken,' hebben geen kennis van de ware zaligmakende genade. Het zijn huichelaars die door de duivel worden geworven en zij vormen 'het bekwaamste uitschot en het vruchtbaarste teelcel voor de verrotte Mystiekerij.'

Ds. Van der Groe noemt dit vreemd vuur en een helse begoocheling. Allerlei hooggeestelijke waandenkbeelden komen in die mystieken en nemen van hen bezit. Ze menen zo hemelsgezind te zijn, dat ze ver boven de stoffelijke, veranderlijke en veranderende wereld zijn verheven. 'Schrikkelijk en deerniswekkend bedrog des satans!'

Ook in enkele preken uit de bundel met zestien biddagpreken en de bundel met veertien biddagpreken waarschuwt ds. Van der Groe tegen allerlei bewegingen en beroeringen in de kerken. Hij noemt het 'zoetvoerende en verleidende middelen van sommige lieden' en 'een listig bedrog des satans.' Ernstig houdt hij de gemeente voor: 'O, mijn vrienden! Wij moeten u in de Naam des Heeren ernstig vermanen dat allerhande luidruchtig werk, waardoor de satan in deze dingen zoveel blinde zielen ellendig verleidt, met Gods genade zorgvuldig hebt te hoeden en te wachten.'

Overigens valt het wel op dat ds. Van der Groe, voor zover bekend, nergens de plaats Nijkerk noemt. Het gaat hem dus blijkbaar niet om dat stadje, maar om het hele gebeuren dat een behoorlijke uitstraling had.

Het is werkelijk tegen reden en oprechtheid om al de gebeurtenissen in deze

'opwekking' als geestdrijverij te betitelen. *"Een geestdrijver is een dweper voor godsdienstige begrippen, die de godsdienstige dromerijen, waarmee hij vervuld is, ook met geweld aan anderen tracht op te dringen"*, volgens een oud woordenboek Geestdrijverij verwerpt Gods Woord of wil er niet naar handelen. Deze beschrijving komt niet overeen met de toenmalige ervaringen. Terwijl de mensen die in overtuiging leefden tijdens de opwekking juist nergens zo naar verlangden dan door hun leraars in het Woord onderwezen te worden.

g. De verdediging van ds. G. Kuypers

Ds. Kuypers kreeg van de tegenstanders van de Nijkerkse bewegingen zware kritiek. Hij was immers de geestelijke leidsman over de kudde die mede door zijn toedoen in beroering was gekomen. In het al eerder genoemde boek, *Getrouw verhaal*, zette de Nijkerkse predikant de gebeurtenissen en het verloop ervan uitvoerig uiteen.

In zijn Apologie of verdediging geeft ds. Kuypers er blijk van dat hij een theoloog is die zich baseert op de orthodoxe Gereformeerde leer. Hij citeert regelmatig Luther, Calvijn, de Heidelbergse Catechismus, de Acta van de Nationale Synode te Dordrecht, Voetius, Witsius, Coccejus en Van Lodenstein en leert de drie stukken van de Catechismus: ellende, verlossing en dankbaarheid.

Grote bezwaren heeft ds. Kuypers tegen enthousiasterij en andere vergelijkbare bewegingen. Een citaat ter illustratie: 'Van alles wat naar bedorven mystiekerij, geestdrijverij of iets dergelijks zweemt, betuig ik een overtuigde vijand te zijn. (...) Ik erken geen werking des Geestes boven of tegen het Woord in de harten der uitverkoren zondaren.'

Ds. Kuypers geeft aan stille bedaardheid in het geestelijke leven duidelijk de voorkeur. Overtuigde zondaren weeklaagden overluid en kermden bitter. Citaat: 'Verre van dat ik zocht die beroeringen aan te stoken, zo wenste ik stille bedaardheid.' En: 'Het is Gods algemene weg op een zachtere, stillere en meer bedaarde wijze de mens te leiden, en als door het suizen van een zachte stilte des Geestes te brengen tot geloof en bekering. Bijgevolg stel ik die grote beroeringen geenszins tot noodzakelijke vereisten in het grote bekeringswerk.'

Elders in zijn *Getrouw verhaal* schrijft ds. Kuypers dat overtuigde leden van de gemeente, die een geloofsoog kregen op het Lam Gods, 'bewaard (bleven) voor enige diergelijke beroeringen, zoals er ook nog een groot getal is, die zeer bedaarde zoeken naar de weg des levens.'

Ds. Kuypers schrijft dat hij veel met zijn gemeenteleden sprak. Het bleek dat de overtuigingen niet voortkwamen uit vrees voor de straf, zoals bij Ezau, Achab en de inwoners van Ninevé. 'Integendeel vond ik dat de droefheid voornamelijk voortspoot uit de beschouwing van het schandelijk, God-onterend en de mens geenszins betamelijk kwaad, zodat zij de zonden haatten, beweenden, verfoeiden, omdat zij zonden zijn die tegen Gods eer en onze onloochenbare verplichting strijden.'

De klassiek-gereformeerde visie op het Heilig Avondmaal zet ds. Kuypers uiteen op grond van vraag 81 van de Heidelbergse Catechismus. 'Waar geen geloof is, kan geen sterking plaatshebben. (...) Alleen waar de wortel der zaak gevonden wordt, komen de sacramenten toe.' Als mond- en naamchristenen aan het Avondmaal deelnemen, zal dat hun geen nut doen. 'Het strekt tot hun nadeel en verzwaring des oordeels, omdat zij God liegen door woorden te spreken en vals te zweren in het verbondmaken.'

Over de vruchten van de beroeringen in de Nijkerkse samenleving heeft ds. Kuypers ook geschreven. De herbergen zijn leeg en de kerken vol. In plaats van dobbelstenen en kaarten, ligt de Bijbel op tafel. In plaats van vloeken hoort men bidden en

psalmgezing.

Regelmatig kreeg de Nijkerkse predikant bezoek van ambtsbroeders uit andere plaatsen. Deze predikanten waren getuige van wat er in Nijkerk gebeurde. Ze onderzochten het en keerden daarna 'met een hart vol ijvervuur' naar hun eigen gemeenten terug en spoorden de mensen met grote ernst aan om God te zoeken. Vooral in Putten waren duidelijke vruchten te zien. 'Dit alles toont dat het geen werk is van dwazen of lichtgelovigen, also die leraren bekend zijn als mannen van doorkneed verstand, en beproefde rechtzinnigheid en doorzicht in zaken, nergens van geestdrijverij verdacht.'

h. Niet alleen waangeloof

Als men deze punten uit de verdediging van ds. Kuypers nagaat, dan mag geconcludeerd worden dat hij een predikant was die de Gereformeerde leer zoals die in de Bijbel en de belijdenis- geschriften wordt beschreven, aanvaardde en in de praktijk bracht. Evenals ds. Van der Groe maakte hij onderscheid tussen ware gelovigen enerzijds en naam- en mondchristenen anderzijds. De getuigenissen van ambtsbroeders en de opmerkelijke veranderingen in de Nijkerkse samenleving geven toch op z'n minst aan dat er gesproken kan worden van een diepingrijpende ommekeer. Ook ds. Kuypers was zich bewust van de gevaren van enthousiasterij en mystiekerij. Zij vormden een bedreiging voor het zielenleven.

De overeenkomsten tussen de opvattingen van ds. Van der Groe en ds. Kuypers, en de vele anderen die de gebeurtenissen in Nijkerk als een werk van de Heere zagen, zijn groot. Er kan geconstateerd worden dat er eensgezindheid bestond over de grondbeginselen van de Gereformeerde religie.

Daarmee komt de vraag aan de orde: Moeten alle gebeurtenissen in Nijkerk en andere plaatsen gezien worden als uitingen van waan- en wondergeloof?

Het antwoord kan op grond van bovenstaande overwegingen niet anders dan *ontkennend* luiden.

Een volgende vraag die hieruit voortvloeit is: Is ds. Van der Groe in zijn veroordelingen te radicaal geweest?

Hierop is een genuanceerd antwoord te geven. Ds. Van der Groe bracht zelf ook nuances aan. Toch heeft hij vanuit pastorale bewogenheid te weinig oog gehad voor de positieve kanten van de gebeurtenissen in Nijkerk en elders. Het heeft er alle schijn van dat hij te veel de Nijkerkse beroeringen vereenzelvigde met niet-gereformeerde en onbijbelse mystiek.

Bij deze conclusie is een aantal mogelijke verklaringen te geven voor de stellingname van ds. Van der Groe.

- Ieder mens wordt beïnvloed door zijn tijd. Dat was ook bij ds. Van der Groe het geval. Als we zijn preken en andere geschriften vergelijken met die van bijvoorbeeld ds. G. Udemans die twee eeuwen eerder leefde, dan zijn er forse accentverschillen te zien. Beide mannen waren vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie, maar beiden leefden in een andere tijd. Dat gegeven stempelt hun werk en vormt een (deel)verklaring voor het verschil.
- De eeuw van ds. Van der Groe werd gekenmerkt door verval. In zijn biddagpreken komt dat sterk naar voren. Hij zag alleen maar achteruitgang in de kerk en de opkomst van nieuwe opvattingen die gevoed werden door het Verlichtingsdenken. Kan in zo'n tijd van algemene achteruitgang op alle terreinen een ongekeerde opleving plaatsvinden? Dat moet dan toch zeker met

een gezonde argwaan bekeken worden. Die nauwlettendheid sluit helemaal aan bij de structurele en onophoudelijke aandacht voor separatie, het onderscheid, tussen het ware zaligmakende geloof en andere soorten geloof. Eerder is al opgemerkt dat er geen oudvader is die op zo'n systematische wijze het separerende denken met het onderscheid tussen waar en vals geloof, gemene en zaligmakende werkingen van Gods Geest tot een hoeksteen van zijn theologische opvattingen heeft gemaakt. In vrijwel iedere preek beklemtoont hij dit onderscheid. Deze karakteristiek komt zeker naar voren in het geval dat er onverwachtse en onbegrijpelijke ervaringen zijn.

- In de derde plaats blijkt een gestructureerde en consequente werkwijze in de preken en verhandelingen van ds. Van der Groe. Hij moet een logisch denker geweest zijn. Dat is ook te zien in de opbouw van zijn preken. Zijn biddagpreken bijvoorbeeld volgen een bepaald stramien. In de verklaring van de Heidelbergse Catechismus en andere bundels met preken zien we dat ook terugkomen. Zijn logische stijl is heel anders dan die van Bernardus Smytegelt, om maar eens een andere bekende vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie te noemen. Qua stijl en benaderingswijze zijn die twee verklaringen van de Catechismus niet vergelijkbaar. Een sterk logisch denkend en handelend mens kan niet zo gemakkelijk onverwachte en spontane gebeurtenissen een plaats geven.
- Ten slotte laat ds. Van der Groe zich kennen als een man die een sombere visie had ten aanzien van de toekomst van Nederland. In het hoofdstuk over de biddagpreken is daarop ingegaan. Bij die visie paste geen grootscheepse opwekkingen zoals die plaatsvonden.

Deze vier aspecten - het diepe besef dat hij leefde in een tijd van groot verval, de sterke nadruk op het onderscheid tussen waar en vals geloof, een strak logische denktrant en een pessimistische toekomstvisie - kunnen gezamenlijk ter verklaring worden aangevoerd voor het scherpe oordeel over de Nijkerkse beroeringen.

Bovenstaande citaten gedeeltelijk en verkort weergegeven uit:

W. Fieret. *Theodorus van der Groe. Bewogen zielzorger in een eeuw van verval.* 2005, Den Hertog, Houten

i. 'Beroeringswerk' door G. H. Leurdijk

Het 'Nijkerks beroeringswerk' was dus een sociaal gebeuren waarvan de uitingen religieus werden uitgelegd. Voor de interpretatie was echter naar huidige maatstaven beperkte kennis beschikbaar. Om de verschijnselen objectief te kunnen beschrijven moesten de latere sociale wetenschappen feitelijk nog van de grond komen. Het is begrijpelijk dat de pastores dan ook de experts waren om de verschijnselen in het raam van de kerkleer te interpreteren. De toenmalige theologen oordeelden echter zeer verschillend. Voorstanders herkenden een overeenkomst met Handelingen 2, waar op de pinksterpreek de dynamiek van de Geest doorbrak. Het merendeel nam echter een afwachtende houding aan. Tegenstanders beschouwden het 'beroeringswerk' als een epidemisch ziekteverschijnsel of, erger, als misleiding door niemand minder dan de duivel.

In kerkelijke kring was het 'beroeringswerk' onder alle bevolkingslagen zeer omstreden. Ook in de omgeving van Van der Groe werd de doorwerking van het 'beroeringswerk' bespeurd. Het deed zich vooral voor in de omgeving van Rotterdam,

zoals in de Alblasserwaard, in Papendrecht en op het eiland IJsselmonde in Pernis, Katendrecht en Charlois. In de classis Schieland werd het behalve door de plaatselijke kerkenraden ook in bredere kerkelijke vergaderingen besproken.

Een concreet voorbeeld laat zien dat Van der Groe ***als theoloog juist met betrekking tot dit omstreden gebeuren in ambtelijke kring vertrouwen ondervond***.

Op 1 mei 1753 berichtte ds. Nicolaas van der Poel aan de classis Schieland dat de beroeringen in zijn gemeente Pernis, ondanks de tegenmaatregelen van de kerkenraad, nog steeds voortduurden. Dit werd directe aanleiding tot het instellen van een commissie die de kwestie fundamenteel zou onderzoeken teneinde afdoende bestrijdingsmiddelen te beramen. Van der Groe nam daarbij een spilfunctie in. De commissie, bestaande uit de Rotterdamse predikanten C. van der Kemp en A. Ham, de emerituspredikant Joh. Wilhelmus, ds. A. Bieruma van Poortugaal, ds. D. Kampingh van Hillegersberg alsmede Van der Groe zou dit, volgens de classicale acta, doen aan de hand van 'een zeker concept van ds. van der Groe'.

Toen Van der Groe bij de classis Schieland de conceptbepaling tegen het 'beroeringswerk' indiende, sloot hij daarmee aan bij wat de meeste leden in zijn Toetssteen hadden gelezen over het onderscheid tussen algemene en bijzondere overtuigingen. Het rapport waarmee de commissie op de classisvergadering verscheen bevatte een preadvies betreffende het 'beroeringswerk', dat in ***een classicale resolutie*** werd omgezet.

Volgens de schrijver der Nederlandse Jaarboeken verdiende deze resolutie 'om als een treflijk Model van alle Synoden in ons vaderland overgenomen en, voor zoo ver nodig is, gevolgd en werkstellig gemaakt te worden'. (Nederlandse Jaarboeken XIV (1753) 586).

Belangrijk is vooral ***de overeenkomst met de Toetssteen***, omdat hier naar voren komt dat het theologische gehalte in het vastgesteld model werkbaar werd geacht voor de pastorale praktijk.

j. Een classicale resolutie tegen het 'beroeringswerk'

Het stuk luidt als volgt:

De Classis van Schieland (ten einde om voor te koomen de gevaarlijke voortgang der ziekelijke beroerten in haar gemeenten, heeft deze gewichtige zaak in ernstige overweging genomen, en oordeelt allereerst tot een grond van haar handeling, dat hier onderscheid moet gemaakt worden tussen de heilzame werkingen en bewegingen van Gods Geest welke gewoonlijk door de ingestelde middelen van het heilig Evangelie plegen te geschieden, om de gemoederen der mensen op een redelijke en ordentelijke wijze met de rechte kennis der goddelijke waarheden inwendig te verlichten, en hen alzo van hun zonden te overtuigen en heilbegerig naar de Heere Jezus Christus en naar de bekering ten leven te maken, en tussen allerlei vreemde, onschriftuurlijke en zelfs ontstichtelijke beroeringen, die meest uitwendig het lichaam aandoen met stuiptrekkingen en andere geweldige bewegingen, zonder een ware inwendige verlichting van het verstand of enige heilzame vruchten der bekering: En omtrent welke de ondervinding geleerd heeft, dat alwaar die slechts eenmaal de overhand krijgen, deze dan terstond zulke hooggaande opschuddingen en zo'n geweldige vloed van onordentelijkheden in de gemeenten des Heeren met zich voeren, dat de publieke godsdienst daar niet langer met behoorlijke stichting kan bediend of waargenomen worden. Hoedanige schadelijke uitwerkingen men in geen enkel opzicht van de heilige bewegingen en beroeringen van Gods Geest mag verwachten. Gods Geest wil

namelijk zeker voor Zijn eigen Woord en ingestelde ordinantien altijd zorg dragen, teneinde hun bediening niet anders als ordentelijk mocht geschieden. Daarom heeft genoemde Classis tot stuiting van al dergelijke ziekelijke schuddingen en beroerten, die in strijd worden bevonden met de Heilige Schrift, met de ingestelde ordinantien van de christelijke godsdienst en met het ware oogmerk en de stichting van het heilig Evangelie, deze navolgende middelen in haar vergadering goed gevonden te ontwerpen en vast te stellen:

1. Dat alle broeders leden van deze vergadering ieder in de zijne, alsmede hun respectieve kerkenraden voorzichtig en getrouw tegen alzulke godsdienststorende beroeringen zullen waken en hun gemeenten uit de gezonde leer van Gods Woord van de hoogschadelijke verkeerdheid ervan bij elke gelegenheid zullen onderrichten, zoals elk dat meest dienstig en nodig zal oordelen.
2. Dat bij haar ook nauwkeurig acht genomen zal worden op de oefeningen of godsdienstige samenkomsten van particuliere lidmaten in de huizen, teneinde die niet anders als ordentelijk gehouden worden overeenkomstig Gods Woord en de kerkelijke reglementen, en opdat vooral niets daarin worde voorgesteld hetgeen tot verwekking of bevordering van enige beroering tegen dit heilzame besluit zou kunnen aanleiding geven. Tot welk doel ook overal waar de predikanten het niet ondienstig oordelen de oefeninghouders, of die anderszins bevorderaars van dergelijke stichtelijke bijeenkomsten zijn, voor de kerkenraad zullen ontbieden en hen de inhoud van deze resolutie bekend gemaakt zal worden, en dat zij daardoor dan ook zullen moeten beloven dat zij niet alleen niets zullen doen of voorstellen op enigerhande manier tot aankweking of tot voorstand van al zulke ziekelijke godsdienststorende beroeringen; maar dat zij, zoveel als in hun vermogen is, deze ook getrouw zullen helpen tegengaan en beletten en dat degenen, die dat mochten weigeren, of die anders bevonden mochten worden in strijd daarvan gehandeld te hebben, het oefeninghouden verboden zal worden.
3. Vervolgens dat, waar zulke beroerten in iemands kerk of gemeente voortaan mochten ontstaan, men aanstonds in het begin op de bekwaamste wijze orde daar tegen zal stellen, niet alleen met ernstige vermaningen en waarschuwingen, maar ook met de toehoorders, die zulke beroeringen en stuiptrekkingen onderhevig zijn, ten eerste uit de godsdienst te voeren en hen dan in 't vervolg aan de ingang van de kerk te plaatsen, waar zij met de minste opschudding makkelijk naar buiten kunnen gebracht worden. En zo onverhoopt ook ongehoorzamen of moedwilligen ergens gevonden worden, dat men tegen zodanige lidmaten dan zelfs naar kerkelijke tucht en -orde zal procederen, en geen lidmaten zijnde, of anders de kerkelijke censuur verachtende, men desnoods waar en zoals het behoort, als verstoorders van de publieke godsdienst zal aanklagen en geenszins dulden, dat zulke hoogschadelijke opschuddingen en onordentelijkheden onder voorwendsel van het werk van de Heilige Geest in de gemeente langer zouden continueren.
4. En tenslotte, dat in alle plaatsen van de classis, waar de meergemelde ziekelijke beroerten nog niet geheel zijn opgehouden, of waar die na dezen mochten ontstaan, de inhoud van dit besluit zo woordelijk op de rustdag van de preekstoel de gemeente bij de eerste gelegenheid voorgelezen zal worden, opdat een ieder daarvan kennis zou dragen, gelijk hetzelfde mede zal kunnen en mogen gebeuren, overal waar de predikanten tot waarschuwing van hun

gemeenten dat dienstig en nodig mochten oordelen, waartoe de scriba van de classis aan elk die het verzoeken zal, dan ook zonder verzuim officiële kopie van het betreffende besluit zal uitgeven. Behalve dat ook nog een kopie zal rondgaan om die in alle kerkboeken in te voegen.

Tot besluit hoopt en bidt de classis dat de allerhoogste God over deze hun christelijke pogingen Zijn genadige zegen wil verlenen, teneinde deze morgen strekken tot eer van Zijn heilige Naam, tot bevordering van het ware werk van de Geest in de gemeenten die aan hun opzicht en waakzaamheid zijn toevertrouwd en tot veler zielen eeuwige behoudenis.

Gedaan in onze classicale vergadering te Schiedam op 18 juni 1753

R. Hayens classis h.t. scriba.

Bron:

Acta classis Schieland d.d. 18 juni 1753: Gemeente-archief Rotterdam, Archief Classis Schieland, inv. Nr. 10.

Bovenstaand citaat overgenomen uit: G. H. Leurdijk, "Theodorus van der Groe"

Uitgeverij: De Groot Goudriaan, Kampen, 2006; 191 blz.

k. Enkele slotopmerkingen bij de negatieve visie van Th. Van der Groe over de Nijkerkse beweging.

Van der Groe schrijft in zijn verhandeling in *de verklaring van Hutcheson over het boek Job*, het 1e deel *dat enthousiasme hetzelfde is als de geestdrijverij*.

De geestdrijverij is de denkwijze en de handeling van een geestdrijver of een blinde dweper, namelijk blinde geloofsijver of vurige dweepzucht hetzij in het godsdienstig leven of in andere opzichten.

De religieuze opwekkingen in zijn dagen komen met deze omschrijving absoluut niet overeen. Temeer omdat men zich liet corrigeren en lijden door voorgangers die de Heilige Schrift als leidraad hanteerden.

Wij mogen dus het volgende bij de bezwaren van Van der Groe in acht nemen:

Ten 1e. De schepping van de aarde begon met een chaos en duisternis. De Geest van God zweefde over de wateren. In de herschepping gaat het ook zo toe. De ziel is als in duisternis gehuld. Wanneer Gods Geest begint te werken in deze duisternis, kunnen gemakkelijk allerlei uitwassen plaats vinden. Want het beginproces van de nieuwe mens is nog maar in zijn eerste stadium. Door duisternis in het verstand en verwarring in de wil en genegenheden ontstaan soms vreemde toestanden.

Ten 2e. Grote beroeringen vonden plaats bij een de stichting van Christus' kerk in de tempel en de Joodse synagogen. Als de Geest begint te werken slaat de boze geest ook zijn slag. Dit vindt plaats in het algemeen bij geestelijke opwekkingen zowel als persoonlijk.

Ten 3e. De Reformatie in de 16e eeuw voltrok zich met grote opwekkingen, beroeringen, strijd met vrijgeesten enz. Te midden daarvan begon de geestelijke en religieuze opwekkingen die leidden tot de Reformatie.

Ten 4e. In alle religieuze opwekkingen vermengt zich kaf met koren, goede met kwade vissen, vreemd vuur met het vuur van de Geest.

Ten 5e. Gods werk wordt beproefd. Daarna komen de oprechten openbaar. Gesteld dat er één tiende deel zal overblijven, Jesaja 6, die oprecht God vrezen, zou zo'n beroering, of opwekking dan geen hemelse zegen wezen?

Waarom zouden we de dag van de kleine dingen verachten? Wordt God verheerlijkt, Christus gekroond en de Geest verblijd door te miskennen wat van God is, al wordt het juist niet zo gewerkt zoals wij dat graag willen; of zoals wij het zelf ondervonden hebben?

Bovendien worden sommige overtuigden door de duivel zo gekweld dat ze schijnen wanhopig te worden en in grote lichamelijke en psychische verwarring en tenslotte aan de voeten van de Heere Jezus terechtkomen.

Het schijnt dat Van der Groe voor deze buitengewone kwellingen van satan in zijn overtuigingsweg bewaard werd. Zoveel te meer werd hij daarna uitwendig door vroom en onvroom geplaagd.

6. TOETSTEEN DER WARE EN VALSE GENADE, enz. 1752-1753

1. Toelichting op de titel

Dit ruim 650 pagina's tellende boek van ds. Van der Groe, werd in 1752 voor het eerst in twee delen uitgegeven. De twee delen, die in 1752 en 1753 aanvankelijk als twee afzonderlijke boeken het licht zagen, zijn vele keren herdrukt. In 1752, het jaar waarin deel 1 verscheen, was al een tweede druk nodig. In de vorige eeuw gebeurde dit in 1938, 1965, 1979 en 1989. De meest recente uitgave dateert uit 2002. Er is dus in het verleden steeds belangstelling voor dit boek geweest.

De inhoud toont duidelijk aan dat er sprake is van geestelijke groei, ten opzicht van geschriften die Van der Groe in voorgaande periode heeft gepubliceerd en de voorgaande preken. Zijn langdradigheid komt ook in dit boek openbaar, vooral ten aanzien van de bespreking van de geveinsden etc. De uitleg over het geestelijk en bevindelijk leven is warm, bewogen, vol van geloofszekerheid en verlangen naar de gemeenschap met Christus. Waardevolle geestelijke troost, bemoediging en ondersteuning op de weg van beproeving wordt in rijke mate aangereikt.

Over de titel werden vragen gesteld. Wat ware genade is kunnen we in Gods Woord vinden. Kan er ook 'valse' genade zijn?

Het woord vals heeft in de huidige betekenis een zeer negatieve klank. Vals betekent dan: gemeen en oneerlijk. In de tijd waarin ds. Van der Groe leefde, betekende het in ieder geval ook: 'niet waar' of onoprecht. In de Tien Geboden wordt gesproken over een *vals* getuigenis geven. Salomo gebruikt in zijn boek Spreuken negen keer het woord vals, zoals: valse tong, valse getuigen, valse lippen. Hiermee wordt dus niet alleen 'gemeen' bedoeld, maar veel meer het tegenovergestelde van 'waarheid'. In Mattheüs 24 vers 11 spreekt de Heere Jezus over *valse profeten* die er velen zullen verleiden. Ook hiermee wordt bedoeld: onware, niet door God Zelf gezonden profeten. Vandaar ook deze titel: er kan ware, zaligmakende genade zijn en schijn-genade.

In de toelichting op de titel schrijft ds. Van der Groe wat zijn doel is met dit boek. De toetssteen 'ontdekkend, in het helderschijnend licht der zuivere Gereformeerde waarheid vervat in de Heidelbergse Catechismus, de wezenlijke gronden van onderscheid tussen het zaligmakend werk des Geestes in de harten der oprechte gelovigen en tussen het schijngeestelijk werk der geveinsden en tijdgelovigen.'

Het woord 'onderscheid' neemt in deze zin een centrale plaats in. Het gaat om de tegenstelling tussen het zaligmakend werk des Geestes in de harten der oprechte gelovigen en het schijngeestelijk werk van de geveinsden en tijdgelovigen. Dit onderscheid is geen verschil tussen diep ingeleid te zijn in het geloof en een wat oppervlakkiger geloof. Er is namelijk verschil tussen gelovigen wat de diepte en de doorwerking van hun geloof betreft. Het onderscheid dat ds. Van der Groe hier bedoelt, is het verschil tussen schijn en zijn, tussen gelovig en niet-gelovig, tussen het eigendom zijn door het geloof van de Heere Jezus Christus en het leven voor eigen rekening, tussen leven en dood. Daarom riep hij de lezers op om zichzelf goed te onderzoeken en te beproeven.

Dat komt naar voren in het tweede deel van zijn toelichting op de titel. Zijn boek is geschreven 'ten dienste van het heilbegerig christenvolk in Nederland, om het op te wekken, in deze donkere dagen van verleiding, hun eeuwige staat grondig te beproeven en zichzelf zorgvuldig te hoeden voor de verderfelijke wegen der huichelarij en voor allerlei listig bedrog des satans, met zich vast te houden aan het geloof, dat eenmaal de heiligen overgeleverd is.' Kernwoorden uit dit citaat zijn in dit

verband 'beproeven', 'hoeden voor huichelarij', 'vasthouden aan het geloof dat de heiligen overgeleverd is.'

In de tijd van ds. Van der Groe kwamen allerlei nieuwe opvattingen naar voren. Daarnaast was er sprake van een afname in de kennis van de ware Gereformeerde leer. Deze ontwikkeling ging gepaard met een oppervlakkiger wordende godsdienst in de Gereformeerde Kerk van zijn dagen. Veel mensen waren al tevreden met het schijn-geloof. Hierover maakte ds. Van der Groe zich grote zorgen. In plaats van het inwendige werk van de Heilige Geest in het hart van de zondaar was men al tevreden met uiterlijkheden.

Van der Groe beschrijft in veel opzichten het wezenlijke onderscheid tussen mensen die gemene gaven en verlichting van de Heilige Geest hebben en het zaligmakend werk van de Heilige Geest. Ze zijn in hun verstand aangedaan en verheugd over Jezus' menswording. Dit kan zo ver gaan, dat er kracht en invloed in het hart wordt ontvangen, 'waardoor zij voor enige tijd de besmetting der wereld ontvlieden en schijn-godzalig en heilig willen leven; nochtans hebben zij niet meer dan een gemeen tijdgeloof want zij hebben de waarheid van des Heeren Jezus' menswording nooit recht geestelijk gekend.

Van der Groe doet en beroep op de Dordtse Synode in 1618/1619 gehouden. De leer zoals die door de contraremonstranten werd voorgestaan en verdedigd, werd vastgesteld en beschreven in de Dordtse Leerregels, een van de Drie Formulieren van Enigheid. Deze geven getuigenis van de Gereformeerde, Bijbelse leer van de kerk. In zijn Toetssteen wijst hij naar de acta (verslagen) van deze, voor de Gereformeerde Kerk zo belangrijke Dordtse Synode. Door nogal wat theologen zijn op die kerkvergadering uitspraken gedaan over het door ds. Van der Groe beklemtoonde onderscheid. De Toetssteen is dus onder meer gebaseerd op de Dordtse Synode die ruim een eeuw eerder werd gehouden. ...

Het onderscheid tussen enerzijds de kennis en wetenschap van Goddelijke dingen in het verstand van onherboren mensen en anderzijds de geheiligde kennis wordt als volgt omschreven: 'Maar die diepe, inwendige, gewortelde, levendige, minnelijke, vriendelijke, blijvende en krachtige wetenschap des harten, zekerheid, verzekering, waardoor het woord ingeplant en met geloof getemperd wordt: deze is de wedergeborenen eigen en is alleen heilzaam. '

Nadat buitenlandse afgevaardigden aan het woord zijn geweest, citeert ds. Van der Groe Nederlandse professoren en afgevaardigden uit Zuid-Holland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe. De afgevaardigden uit Friesland spraken als volgt over de soorten geloof: 'Dat het tijdelijk geloof op enigerlei wijze kan gezegd worden in zijn soort een waar geloof te zijn, laten wij toe; zo nochtans, dat het altijd is en blijft van het zaligmakend of rechtvaardigmakend geloof onderscheiden. Hetwelk Christus Zelf in Mattheüs allerklaarst betoont als hetzelfde van het zaligmakend geloof onderscheidt: in aard, in wortel en in vruchten draagt. Hij laat buitenlandse theologen, afkomstig uit Engeland, de Palts, Hessen, Nassau, Genève, Bremen en Emden aan het woord. Deze theologen waren destijds uitgenodigd om de Synode bij te wonen.

Voor ds. Van der Groe was het, na zijn bekering, op grond van Schrift en belijdenis heel duidelijk geworden dat hij ter waarschuwing die zaken de gemeenteleden moest voorhouden. Het was voor hem verdrietig om te moeten constateren dat deze leer niet meer alom bekend was en uitgedragen werd. In de voorrede van de Toetssteen klaagt hij erover: 'Weten wij dan niet meer dat er tweeërlei overtuiging van zonden, en tweeërlei werk van geloof en bekering, naar Gods Woord in de Christenkerk geweest

en nog zijn en altoos zijn zullen? En dat er zowel gemene als zaligmakende gaven van Gods Geest zijn, welke beide voor een tijd zijn gelijksoortige uitwerking naar buiten, op des mensen staat en verandering kunnen hebben, doch die nochtans wezenlijk van elkander onderscheiden zijn, dat uit gene de snode huichelarij en uit deze de ware Godzaligheid hun oorsprong hebben?' (W. Fieret. *Theodorus van der Groe. Bewogen zielzorger in een eeuw van verval*. 2005, Den Hertog, Houten)

2. Visie van J.A. de Ruiter

... Het kon niet anders of Comrie moest in zijn Catechismusverklaring de leer van het voorbereidend werk behandelen. Op de eerste plaats omdat nu inmiddels Ds. Van der Groe's leer wijd en zijd bekend was geworden door zijn voorredes in *Christus het Verbond des Volks* en in *De Trapsgewijze Overwinning* beiden van Ralph Erskine, werkjes die nogal gretig aftrek vonden onder het orthodoxe Gereformeerde volksdeel. Ook was het eerste deel van Van der Groe's Toetssteen inmiddels verschenen. Wij krijgen sterk de indruk, dat Comrie in zijn Catechismusverklaring zich flink afzet tegen de Voorredes van Ds. Van der Groe.

Zo schrijft Comrie o.m.:

"En u aan de andere zijde een afkeer doen hebben van de leringe van diegene die in deze dagen van voorbereiding tot het Geloof en de Wedergeboorte zoveel spreken en leren. Ik bedroef mij daarover dat men de Pelagiaanse leer zoekt in de kerk in te voeren; en ik durve zeggen en staande houden, dat tot het Geloof en de Wedergeboorte geen voorbereiding ter wereld is of zijn kan, ten zij men de leer van de vrije genade loochent en stelt tegen Gods Woord om Pelagiaans te worden, dat de mens God voorkomt." Verklaring Catechismus, blz. 172.

En: "En wij zijn zeer bedroeft te zien en te horen, dat men tegen Gods Woord, en de leer van de Vaders, om zijn eigen particuliere gedachten voor eenvoudige aannemelijk te maken, afgaat; en de mensen wijs maakt, dat er een voorbereidend werk tot het geloof, en de wedergeboorte door hetzelfde is." Blz. 398.

En verder:

"Om dus tegen te gaan de stellingen waardoor *de leer van de rechtvaardigmaking* grote aanstoot lijdt; in de wijze van de behandeling van zoveel arme zielen; waardoor de Geest wordt uitgeblust, en de gekrookte rietjes en glimmende vlaswiekjes vertrapt en uitgeblust worden. Men zegt hen, dat alles, dat voor het dadelijk aannemen gaat, op zijn best maar gemeen werk is, waar mede zij verloren zullen gaan; men leert zulke verslagenen, dat eer zij leven uit Christus ontvangen, zij tot Hem gaan, en Hem eerst aannemen moeten, en dat zij daar door het leven en de nieuwe nature ontvangen: men zegt hen waar in dat aannemen bestaat, en wat gevolgen dat het heeft." Blz. 434.

Vervolgens:

"Maar willen de hoogste trap eerst hebben, en die niet bekomende, zijn zij onder Gods toelating, en door kwade onderrichting, tormenteerders van hun eigen zielen; verdenkers van de zoete beginselen van des Geestes werking in henzelfen; en medearbeiders met de Satan, om hun ziel in de strikken van het ongeloof te verzwachtelen, dat niemand hen overreden kan; ja dat zij die, dewelke hen bescheiden willen behandelen, volgens de voorzichtigheid der Heiligen, verdenken van te grote blindheid, trouwloosheid en liefdeloosheid, als of zij maar met loze kalk willen toepresteren, en de wonde op zijn lichtste genezen.

Mijn ziel kome niet in de raad van dezulken, die Gods werk in de eerste beginselen helpen onderdrukken, met arme wormen te zeggen, *zo en zo moet het zijn, of het deugt*

niet. Mijn werkje het A.B.C., dat tot zoveel stichting is, toont hoe wij de zaken aanmerken. Anderdeels, heeft mij de bevinding doen zien, dat uit die stelling, die wij bestrijden, voort is gekomen een geheel aantal van meesterachtige mensen, zonder waarachtige bevinding van de diepten, waar in arme en ellendige zielen geraken (want het zaad Gods moet menigmaal lijden, als het winterkoren) meesterachtig uit de hoogte sprekende, die niets anders, jaar uit jaar in, weten te spreken als van schuld, die zij gemaakt hebben, en daarmee tot Christus komen, en Hem aannemen, en daarmede gedaan; dit is haar cirkel en ronde 'O'.

En zo men deze dingen kan navertellen, en men enige aandoeningen toont gehad te hebben, dat zijn eerst mensen die de weg verstaan. Even als op de weg na de hemel alleen bestond in een gebruik maken van Christus, tot wegneming van zijn schuld, en daar mede gedaan. Ootmoedige kleine en gekrookte rietjes horen dit, zij raken daar door in de kuil, en weten niet wat te denken." Catechismus, blz. 435.

Van der Groe benadrukt steeds in zijn geschriften, dat Christus als Borg en Middelaar door het geloof bij de Vader gebruikt moet worden tot verzoening van de schuld. In dit punt bestaat volgens Ds. Van der Groe de wezenlijke zaak van het rechtvaardigend geloof. (Zie voorrede voor *De Trapsgewijze Overwinning*, blz. 73 en 74). Men leze ook Van der Groe's Catechismuspredikaties, deel 1, blz. 153 e.v.

Zo schrijft Van der Groe in zijn brief aan Jacob Groenewegen: "dat stuk, dat de grote en wezenlijke zaak des Christendoms is, en zonder welkers rechte kennis en gelovige praktijk door de werking van de Heilige Geest het onmogelijk is, dat iemand door Gods Geest in zijn gemoed op goede gronden van zijn zaligheid ooit kan verzekert worden, hij mag ook schoon zoveel als een Christen uitkomen en spreken als hij wil." (blz. 210)

Zie verder ook: Th. van der Groe, *De Waarachtige Beking*, Utrecht 1889, blz. 182, 186.

In wezen hebben wij hier nog een opmerkelijk verschil in de prediking van Van der Groe en Comrie. Deze accentuering van *het gelovig gebruikmaken van Christus als Borg en Middelaar tot verzoening van de schuld bij de Vader, als de kern en het wezen van het rechtvaardigend geloof*, vinden wij zo niet of nauwelijks bij Comrie.

Ook in het aangehaalde werkje van Jac. van Houte wordt nogal tegen deze leer van Van der Groe geageerd, Deel II, blz. 28, 35, 41, 49, 69, 93, enz. Echter nergens leert Van der Groe dat alléén in dit punt Christus gelovig gekend en gebruikt moet worden, en dat dit dan alles zou zijn. Juist ook Van der Groe leert een zeer Evangelische heiligmaking, maar zo schrijft hij aan Groenewegen, men zal eerst dit stuk van de rechtvaardigmaking moeten passeren, vooraleer men de nauwe weg van de heiligmaking in Christus kan betreden. (blz. 210).

Waarschijnlijk reageerde Van der Groe op de Catechismusverklaring van Comrie, door het schrijven van zijn voorrede over het *Schadelijke misbruik van een gemene overtuiging*, enz. (Voorrede in *De Vervallen Hut*, blz. 9, 10)

Later in zijn *Missive* blz. 9, roert Comrie dit onderwerp weer aan. Vermoedelijk is deze *Missive* aan een vriend in Rotterdam geschreven. Comrie noemt het een dwaling van de eenvoudigen, dat men het werk des Geestes voor de dadelijke, bewuste geloofsvereniging een voorbereidend werk noemt. In deze eenvoudigen kon hij het echter wel verdragen, omdat zij een gebrek aan capaciteit hebben, om alles in het afgetrokken te beschouwen en deze mensen spreken uit hun gevoel en bevinding! Doch met de leraars (Ds. Van der Groe o.a.), die dit leerden om de zuivere leer te ondermijnen, handelde Comrie geheel anders. blz. 10, 11.

Echter ook Comrie moest erkennen dat in het begin de gemene en zaligmakende werkingen van Gods Geest moeilijk te onderscheiden zijn en men dit pas eerst met zekerheid kan onderscheiden als de rechtvaardigmaking in de consciëntie plaats gevonden heeft, blz. 6, 17.

De zaligmakende overtuiging des uitverkoren zondaars leidt bij Ds. Van der Groe tot het ware geloof en de bewuste (d.w.z. bevindelijke) vereniging met Christus. Bij Comrie is de zaligmakende overtuiging een voortvloeisel uit het hebbelijk geloof en de onbewuste vereniging met Christus. Dit verschil in opvatting heeft beider prediking beheerst en van elkaar doen onderscheiden.

J.A. de Ruiter in: *De rechtvaardiging door het geloof*, door Th. Van der Groe, Urk, 1978.

7. VAN DER GROE'S VERTALING VAN DE GALATENBRIEF DOOR LUTHER 1753

In hoever is ds. Theodorus van der Groe een Nadere Reformatoren en schrijver van
reformatieprogramma's?

door Drs. L.D.A. Hartevelt.

Overgenomen van www.dewoesteweg.nl

1. Inleiding

Al enige tijd houden we ons bezig met onderzoek van de geschriften van ds. Theodorus van der Groe. Deze oude schrijver is onder ons bekend, meest om zijn hoofdwerk: *Toetssteen van ware en valse genade*, om zijn *Catechismusverklaring* en om zijn *preken*.

De veelzijdigheid van deze achttiende-eeuwse theoloog is echter minder bekend. Om een aantal zaken te noemen, we weten iets over zijn tuchtuitoefening, zijn vertaalwerk, zijn deelname aan de discussie inzake de rechten van de kerk tegenover de overheid, zijn pastorale contacten en ook over zijn reformatieprogramma.

We weten dat de zuivere Gereformeerde leer voor ds. Van der Groe een zeer belangrijk punt is geweest dat in vrijwel al zijn geschriften naar voren komt. Maar als we dat alleen zouden stellen, doen we hem geen recht. Ook het leven dient Gereformeerd te worden. In alle facetten van het leven dient de Wet des HEEREN zijn beslag te krijgen en daar zag ds. Van der Groe in zijn tijd een groot manco. In enkele artikelen hopen we in te gaan op de reformatieprogramma's die ds. Theodorus van der Groe in reactie hierop geschreven heeft.

2. De bekering van ds. Theodorus van der Groe

De naam van Theodorus van der Groe is ongetwijfeld bekend. We zullen in het kort iets van deze belangrijke theoloog schetsen. Hij leefde in de achttiende eeuw en wel van 1705 tot 1784. Van 1730 tot 1740 was hij Gereformeerd predikant te Rijsaterwoude, daarna diende hij tot aan zijn overlijden in 1784 de gemeente Kralingen.

Halverwege zijn ambtsbediening in zijn eerste gemeente Rijsaterwoude is hem het grootste wonder te beurt gevallen dat een mens kan overkomen: in 1735 is hij bekeerd. Een Godzalige vrouw uit de omgeving, waarschijnlijk *Geertje Raaphorst*, is hier het middel toe geweest. Zij beluisterde onder de preken een onbekeerde Van der Groe en gevoelde zich gedwongen de pastorie te Rijsaterwoude te bezoeken. Zij wees er met ernst op dat hij zich bedroog op weg naar de eeuwigheid en alleen een denkbeeldige Christus kende.

De oprechte en getrouwe waarschuwing van deze Geertje Raaphorst droeg vrucht. Als eerste is zus Eva middels deze vrouw in het hart gegrepen en vervolgens is Theodorus zelf tot God bekeerd. Dat gebeurde in de herfst van 1735.

3. De gevolgen van zijn bekering

Na zijn bekering preekte ds. Van der Groe anders. Dat werd opgemerkt door zijn hoorders en uit zijn overgeleverde preken is het nog op te maken. Ook las ds. Van der Groe met steeds meer lust de geschriften uit de tijd van de Reformatie. Zo kwam hij ertoe om zijn geloofsstandpunt duidelijk en klaar uiteen te zetten. De achttiende eeuw, waarin hij leefde, maakte dat noodzakelijk. Er was namelijk veel twijfel en strijd over de zekerheid des geloofs.

Ds. Van der Groe stelde als zijn "waere en eigentlijke gevoelen" het volgende: "Ik beleide geen ander oprecht en zielsaligend geloove te kennen, dan het geen onse Catechismus doorgaens en bisonder Zond: 7 uitdrukkelijk leerd (...). Zoo als de Catechismus en alle onse sijmbolische Boecken of formulieren etc: en de eerste Reformateurs, en genoegsaem eenparig alle onse oudtste godtsgeleerden van het geloove leeren en gevoelen, soo gevoele en leere ik daer ook van, en wijke geen hair breedt daer van af".

En in een brief, gedateerd 1742, schreef hij: "Maer ik agte de oude Theologanten nog boven haer allen. Een Calvijn, Luther, Melanchthon, Zanchius, Teellink, Lodenstein en diergelijke wegen bij mij nogal enige ponden swaerder".

Deze voorliefde is te merken uit zijn geschriften, omdat die meer dan van andere Nadere Reformatoren overeenkomen met de leer van de Reformatie. In dit verband hebben we een belangrijke ontdekking gedaan.

4. Luthers verklaring van de Galatenbrief

Bij ons onderzoek naar de bronnen die ds. Van der Groe mogelijk gebruikt heeft, hebben we gebruikgemaakt van het zojuist genoemde gegeven dat hij dicht bij de Reformatorische leer heeft willen blijven. Wanneer hij een Calvijn en Luther waardeerde en veel onderzocht, zal hij ze ook wel verwerkt hebben. Zo kwamen we bij de geschriften van Luther terecht. Luthers verklaring van de Galatenbrief nam wat betreft het thema: *'de rechtvaardiging door het geloof'*, een belangrijke plaats in. Aangezien dit thema ook voor Van der Groe belangrijk was, probeerden we de uitgave te achterhalen die Van der Groe mogelijk gelezen zou kunnen hebben. Al zoekend bleek een van de oudste Nederlandstalige vertalingen van Luthers verklaring van de Galatenbrief uit het jaar 1743 te stammen. Het is een vertaling vanuit het Latijn. De titel van deze uitgave trok gelijk onze aandacht, omdat we deze opvallend lang en bijzonder van inhoud vonden.

Deze luidt als volgt: Den verlore, benauwde en afgeweke Zondaer, alleen in Christo Jesu geregtvaardigt, en door den Geest geloovig gemaekt, om, met afzien van al zyn eige Wettisch Werk, des Verlossers aengebragte Gerechtigheid te aenvaerden. Onbetwistbaer en eigenaerdig voorgesteld in een Uitgebreide Verhandeling over Paulus Brief aen den Galaten 6.

Deze titel trok temeer onze aandacht, omdat het ook de enige vertaling van Luthers Galatenbrief in het Nederlands is met een dergelijke lange titel. Het bleek dat deze uitgave uit 1743 in de veilingcatalogus van de boeken van ds. Theodorus van der Groe vermeld staat. De betrokkenheid van ds. Van der Groe bij deze uitgave bleek zelfs, naar onze mening, nog veel groter te zijn.

5. De Nederlandse vertaling van 1743

De vertaler van de Galatenbrief is anoniem gebleven onder de omschrijving van "een zondaer, die alleen door Christi bloed, Verzoeninge wenscht te zoeken, en door 's Heilands verworve Geest geloovig, en heilig tragt te wandelen." Ook dat valt op. De omschrijving van de titel en het lange pseudoniem van de vertaler staan in nauw verband met elkaar. Uit deze gegevens blijkt duidelijk dat de anonieme vertaler zeer betrokken is geweest bij dit geschrift van Luther. Het wekt tevens de indruk van een egodocument waarin hij zijn diepste gevoelens met de woorden van Luther wereldkundig heeft willen maken. Tussen haken heeft hij in de tekst van Luthers verklaring toevoegingen en verklaringen ingelast om de inhoud van Luthers geschrift voor het Gereformeerde kerkvolk aanvaardbaar te maken. Aanstootgevende zinnen heeft hij aangepast. Bovendien heeft deze persoon maar liefst 156 "weinige

Aenmerkingen" in voetnoten toegevoegd. Daarin geeft hij zijn visie op sommige uittalingen van Luther en werkt dit verder uit. Het is dus niet voor niets een "uitgebreide verhandeling" van Luthers Galatenbrief geworden. Alleen al door de gegevens van titel, omschrijving van de vertaler, de toevoegingen in de tekst en de 'weinig aanmerkingen' is het een uiterst interessante uitgave.

6. Het autobiografische bewijs dat ds. Van der Groe de vertaler is

Het staat voor ons vast dat de anonieme vertaler van Luthers verklaring van de Galatenbrief niemand anders is geweest dan ds. Theodorus van der Groe. Als bewijsgrond hiervoor citeren we de 'aanmerking' onderaan pagina 742. Het betreffende gedeelte van deze 'aanmerking' laat ik hier volgen: "(...) zo het de HEERE na het Vrye van Zyne Genade niet behaegt hadde, nu circa agt jaren geleden, my in myn verderffelyke loop te stuiten, en tot myn eeuwige Behoudenis te bepalen; om eerst en boven alles het Koninkryke Gods en Christi Gerechtigheid tot verzoeninge te zoeken, aen welk heugelyk en lieffelyk Euangelie Gebod ik wensch te gehoorzamen, en daer toe de leidinge des Geestes affsmeeke."

Deze vermelding van de vertaler en tevens schrijver van de aanmerkingen is doorslaggevend. Het boek is in 1743 gedrukt. Dus acht jaar geleden was het jaar 1735. Dit gegeven komt exact overeen met het vermoeden dat in het najaar van 1735 ds. Theodorus van der Groe tot bekering is gekomen. Deze ontdekking werpt nieuw licht op het Van-der-Groe-onderzoek.

De anonieme, vertalende "zondaar" is dan ds. Van der Groe en de autobiografische boodschap van de merkwaardige titel uit 1743 kunnen we dan zo verklaren dat ds. Theodorus van der Groe de verloren, benauwde en afgeweken zondaar is die alleen in Christus Jezus gerechtvaardigd is en door de Heilige Geest gelovig is gemaakt om met afzien van al zijn eigen wettische werk de aangebrachte gerechtigheid van de Verlosser te aanvaarden. Hij is dan ook - volgens het pseudoniem - de zondaar die alleen door het bloed van Christus verzoening wenst te zoeken en door de verworven Heilige Geest van de Heiland gelovig en heilig tracht te wandelen.

Het is mooi dat we hierin Luthers *simul justis et peccator* (tegelijk rechtvaardig en tegelijk zondaar) terugzien. In een 'aanmerking' bevestigt ds. Van der Groe zijn standpunt en sluit zich bij Luther aan. Hij schrijft: "Zoo dat Luther ook hooge prys zette op de zekerheid des Geloofs, welke wezenlyke eigenschap ook voor myn ziele heugelyk en wenschelyk is".

7. Nog enige kenmerken die naar ds. Van der Groe kunnen wijzen

We zullen nog enkele kenmerken van Luthers verklaring van de Galatenbrief noemen zoals deze in 1743 is verschenen, om aan te tonen dat Van der Groe volgens ons de vertaler is.

Ten eerste is het boek in 1743 uitgegeven door Hendrik van Pelt te Rotterdam. Deze als rechtzinnig bekendstaande drukker behoorde tot de kennissenkring van ds. Van der Groe. Een aantal boeken van ds. Van der Groe zijn later bij deze drukker uitgegeven, vooral in samenwerking met een andere Rotterdamse drukker: Adrianus Douci.

Vervolgens is Van der Groe in 1743 al drie jaar als predikant verbonden aan de gemeente Kralingen, een dorp onder de rook van de stad Rotterdam. Dat gegeven maakt het op zijn minst aannemelijk dat er makkelijk contact tussen vertaler en uitgever kan geweest zijn.

Ten derde heeft Van der Groe in 1742 in een brief aan Jacob Groenewegen, die ons overgeleverd is, verantwoording afgelegd van zijn verandering zowel wat betreft zijn bekeringservaring als zijn theologisch standpunt. Hij gaf duidelijk aan de

Reformatoren dagelijks te lezen en te onderzoeken. Jacob beschuldigde Van der Groe van dwalingen aangaande zijn geloofsstandpunt. Luthers boek met de toegevoegde aanmerkingen kan gezien de titel en het pseudoniem als een nadere bevestiging van zijn geloofsstandpunt aangemerkt worden.

Ten slotte zouden we meer bewijzen kunnen noemen, maar deze hebben we vermeld in het 'voorwoord' op de reprint van *Luthers Galatenbrief uit 1743 die binnenkort Deo volente bij 'Boekbinderij en uitgeverij F. N. Snoek'* zal verschijnen. Het is de beste en meest complete uitgave van Luthers verklaring van de Galatenbrief die tot nu toe verschenen is. Daarom raden we deze uitgave iedereen aan (zie noot 13).

8. Herdrukken

Al in 1750 komt de tweede druk van de Galatenbrief op de markt, wederom bij Hendrik van Pelt te Rotterdam. Het is een bewijs dat de uitgave in de smaak valt en dat er vraag naar is. De meest opvallende verschillen tussen de eerste en de tweede druk zijn het ontbreken van de uitvoerige titel en het toevoegen van een voorrede van de anonieme vertaler in de tweede druk. De titel luidt vanaf 1750: *Het Regtveerdigend geloof verklaart en bevestigt, in eene verhandeling over Paulus Brief aan den Galaten*. Uitgever Van Pelt richt zich in de eerste druk tot de lezers, terwijl dat vanaf 1750 de vertaler zelf doet. De inhoud van het boek is behoudens correcties gelijk. Het is een identieke herdruk.

Dan volgt een herdruk in 1871. Deze is uitgevoerd in de nieuwe Latijnse drukletter door uitgeverij A. Fisscher te Utrecht. Deze uitgave heeft een groter formaat en daarom minder pagina's. Op de drukletter na is deze uitgave een inhoudelijk correcte herdruk van de uitgave van 1750.

De laatste keer dat de Galatenbrief in deze vorm verscheen, was in **1964 als jubileumuitgave van Lindenberg** in Rotterdam. Er staat voorin vermeld dat dit een herdruk is van 1871. Het formaat is ook nu weer groter en daarom zijn er ook nu minder pagina's. De oude drukletter is vervangen door de nieuwe drukletter. Ik heb nauwelijks veranderingen opgemerkt. De spellingaanpassingen zijn van wijlen ds. J. van der Haar, zo bleek later. Er zijn dus in totaal drie herdrukken van de eerste druk uit 1743 verschenen, die allen inhoudelijk vrijwel ongewijzigd de tekst van Luther en van de aanmerkingen weergeven. Enige verschillen zijn er wel. De herdrukken betreffen de jaren 1750, 1871 en 1964.

Overigens zijn er ook nog meer recente uitgaven van de Galatenbrief in het Nederlands, maar die zijn opnieuw vertaald en wel uit het Duits (!) en missen de kracht van de uitgaven die we tot nu toe behandeld hebben. De uitgaven die na 1964 verschenen zijn, laten we hier verder buiten beschouwing. Enz.

8. STRIJD OVER KERKRECHT MET DS HOFSTEDEN EN DS BRUINING, 1756 - 1757

1. De Rotterdamse strijd over Kerkrecht

Het begon in 1755, toen de kerkenraad van Rotterdam aan het stadsbestuur toestemming vroeg om twee nieuwe predikanten te beroepen, omdat Wilhelmus Velingius (1692-1756) en Bernardus van Dam (1688-1759) gelijktijdig emeritus waren verklaard. Die 'handopening' werd op 29 juli 1755 gegeven, maar met een geheel ongebruikelijke toevoeging. De heren van de wet verklaarden graag te zien dat de kerkenraad 'behoudens het recht van een vrij beroep' acht zou slaan op 'mannen welke inboorlingen zijn van deese stad' en speciaal op dominee Petrus Nieuwland (1722-1795) in Haarlem.

Hierop volgde een herhaling van zetten tussen consistorie en stadhuis, waarbij de kerkenraad op het standpunt bleef staan dat deze clausule een inbreuk betekende op het wettig recht van de kerk in de beroeping van predikanten, en het stadsbestuur sommeerde dat de kerkenraad twee drietallen zou nomineren, om daaruit na goedkeuring twee predikanten te verkiezen.

Op 18 november 1755, toen een tweede ultimatum van burgemeesters en schepenen verliep, droegen deze de zaak over aan de vroedschap. Gedeputeerden van de stad legden de zaak op 26 november voor aan de Staten van Holland, ook omdat door de slepende affaire de emeritering van de twee predikanten niet kon worden geëffectueerd. Op advies van de vaste commissie voor kerkelijke zaken werd uiteindelijk op 23 januari 1756 de zaak beslecht met een resolutie dat de kerkenraad binnen veertien dagen de twee drietallen zou inleveren. Over voorwaarden werd niet meer gerept: de kerk had dus aan het langste eind getrokken.

Toch liet het stadsbestuur zijn macht nog gelden door de in februari ingeleverde drietallen af te keuren. Van twee nieuwe drietallen werd het ene in april 1756, het andere pas in mei 1757 goedgekeurd. Nimmer prijkte de naam van Nieuwland op een namenlijst (hij werd een jaar later predikant in Den Haag waar hij een rol kreeg aan het stadhouderlijk hof van prins Willem V). Curieus genoeg werden de vacatures uiteindelijk vervuld door twee broers, Gisbertus Bonnet (bevestigd op 10 juni 1756) en Paulus Bonnet (bevestigd op 7 augustus 1757), geen geboren Rotterdammers. Tot zover de uit de hand gelopen beroepingsprocedure op zichzelf. Dat ze een grote publieke nasleep kreeg, kwam door de interne verdeeldheid van de Rotterdamse kerkenraad en de aanvankelijk geheime betrokkenheid van een externe predikant, niemand anders dan ds. Van der Groe. De onverzettelijke houding in de kerkenraad tegenover het stadsbestuur beruiste op een meerderheidsstandpunt, dat niet door alle de gerechtigde predikanten en ouderlingen werd gedeeld. Vier van de 44 ambtsdragers profileerden zich als voorstanders van het politieke gezag, namelijk de predikanten Hofstede, Hermannus Bruining (1705- 1781) en Wilhelmus Velingius en ouderling-vroedschap Dirck Cornelis van der Staal (1705-1772, volle neef van Van der Groe's echtgenote.

Namens deze minderheid togen Bruining en Hofstede in november 1755 naar Den Haag om de zaak aanhangig te maken de Staten van Holland. Zij leverden daar een 'propositie' in ter verdediging van hun standpunt, dat vrije beroeping niet hetzelfde is als vrije nominatie: op dat laatste punt mocht de overheid volgens hen wel degelijk aanwijzingen geven.

Op 18 december 1755 volgde de tegenzet van de meerderheid van de kerkenraad. Deze zond naar de Staten een 'Noodig en ootmoedig bericht' waarin het strkt

kerkelijke standpunt uitvoerig werd verdedigd. In januari 1756, nog voor de eerdergenoemde resolutie, volgden over en weer nog een 'remonstrantie van de minderheid en een 'contra-remonstrantie' van de tegenpartij.

Deze stukken van de kerkenraadsmeerderheid moeten op zijn minst als concept zijn opgesteld door Van der Groe. De Kralingse predikant mengde zich echter bewust op anonieme en aanvankelijk indirecte wijze in de polemiek door in april 1756 een heruitgave te bezorgen van een klassiek kerkrechtelijk geschrift, namelijk een academische disputatie uit 1637 van de Utrechtse hoogleraar Gisbertus Voetius over de kwestie van de beroeping van predikanten in de gereformeerde kerk.

2. Aandeel van ds. Th. Van der Groe

Van een reeds in 1640 verschenen vertaling leverde Van der Groe een verbeterde versie, door hem als 'een liefhebber van waarheit en vrede' voorzien van een uitgebreide voorrede, gericht tegen de voorstanders van de onderwerping der kerk aan de politieke macht. *De Quaestione penes quos sit potestas Ecclesiastica, getiteld: Schriftmatige en redenkundige Verhandeling over de Kerkelijke Macht; Waer in grondig betoogt wordt, dat deselve niet aen de Politieke Overheit, maer aen de Kerke, en haere Dienaeren, toekomt, enz. Vertaald door "een Liefhebber van Waarheit en Vrede", (1756).*

Dit geschrift maakte deel uit van een kleine reeks van juridische geschriften die in het kielzog van de Rotterdamse kerkstrijd het licht zag.

Intussen was de affaire op het publieke nationale niveau getild door de Nederlandsche Jaerboeken, waarvan de Amsterdamse uitgevers in hun maandelijks afleveringen de gebeurtenissen in de Maasstad op de voet volgden, zonder de sympathie voor Bruining en Hofstede te verbergen. Daarbij werden de belangrijkste stukken in extenso (uitgebreid) gepubliceerd. Het duurde niet lang of er rolden in Rotterdam ook afzonderlijke boekjes over de kwestie van de drukpersen.

In mei 1756 verscheen bij boekhandelaar Jakobus Bosch een verdedigingswerk over *Het recht der Rotterdamse kerk* dat volgens een advertentie in feite 'een geheel systema of samenstel van het Hollands kerkelijk regt' op het punt van het beroepingswerk bood.

Hierop klom Van der Groe opnieuw in de pen en schreef hij op zijn beurt een *Klaere en grondige weerlegging van het nieuw verzonnen HOLLANDS KERKELIJK BEROEPINGSRECHT, onlangs uitgegeven door H. Bruinings en P. Hofstede, predikanten, etc. (Rotterdam 1756). De Erastianistery van D. Bruining en Hofstede. Met hun onlangs uitgegeven Onstigtelyk Libel, geheeten Het Kralinger Lasterschrift, niet weggenomen, maar konstig bedekt; zijnde een bescheidene en grondige Wederlegginge van dit ondeugent verzonnen Lasterschrift; mitsgaders eene naakte Openinge van de Schandelyke Bedriegeryen, en Valsheden, welke de Autheuren daar in gepleegt hebben, om hunne Desperate Zaek nogmaels zeer luidrugtig te Verdedigen. (R'dam. 1757).*

Deze uitgave geschiedde officieel op naam van 'eengen der gewesene gecommiteerden' van de kerkenraad van Rotterdam, met wie bedoeld werd op een zestal predikanten, namelijk Theodorus ten Bruggen, Cornelis van der Kemp, Adrianus Ham, Johannes du Vignon (de vroegere bestrijder van het boekje van Eswijler!), Johannes Patijn en Johannes Wilhelmus de Heyde.

De Rotterdamse collega's Bruining en Hofstede deden alle moeite om hun tegenstander publiekelijk te ontmaskeren ofwel hun eigen overtuiging dienaangaande

officieel te laten bevestigen. Daartoe benaderden zij zelfs een notaris om de boekverkopers Van Pelt en Douci te laten verklaren dat *de Klaere en grondige wederlegging* was verschenen namens bovengenoemde zes predikanten en opgesteld door dominee Theodorus van der Groe in Kralingen.

Na een advertentie van dit 'naamloos libel' in de Leidse Courant haastte het duo zich om de naam van de auteur bekend te maken in de *Boekzaal der geleerde wereld*, het door praktisch alle gereformeerde predikanten gelezen maandblad met kerknieuws en boekbesprekingen. Dit gebeurde in het november-nummer van 1756, waarop Van der Groe zich in het december-nummer meldde met een '*Bekendmaking; Kralingen 18 december 1756.*' Hij veroordeelde scherp de actie van Bruining en Hofstede en kondigde aan: Een '*Bescheiden Antwoordt op de onbescheidene Bekendtmakinge van Dom: H. Bruining en P. Hofstede.*' Deze afzonderlijke reactie moet nog in december 1756 bij Van Pelt en Douci zijn verschenen en lijkt meerdere oplagen te hebben gehad.

In de eerste maanden van 1757 verzandde dit geschrijf langzaam maar zeker in een polemiek van bedenkelijk niveau, niet in het minst door toedoen van Bruining en Hofstede. Die plaatsten in de *Boekzaal van januari* een verklaring dat ze het laatste 'libel' nog met één geschrift zouden beantwoorden, 'om zig, in het vervolg, met een man van zulk een gevaarlijk karakter nooit wederom in te laten'. Ze lieten daarbij weten dat ze in de voorrede van hun inderdaad kort daarop verschenen geschrift zouden aantonen dat de zes Rotterdamse predikanten onmogelijk de 'uitgevers en overneemers' konden zijn van de door Van der Groe geschreven *Klaere en grondige wederlegging*. Volgens hen werd dat ook door hun ambtgenoten Van der Kemp en Patijn openlijk ontkend.

Zodra laatstgenoemden op zaterdag 5 februari 1757 de *Boekzaal van januari* ontvangen hadden, schreven ze beiden een brief aan Van der Groe - met afschriften aan Bruining en Hofstede zelf - om deze bewering van hun collega's te ontzenuwen. Ook van de andere vier predikanten ontving de Kralingse predikant op 11 februari bericht dat ze wel degelijk met diens werk hadden ingestemd.

3. Voorwoord van Noodig Aanhangel der Klaere en Grondige Wederlegging

Van der Groe voelde zich gedwongen om in de *Bekendmaking; Kralingen 14 februari 1757*, van de *Boekzaal* de aantijging van zijn opponenten af te slaan, waarbij hij de brieven van Van der Kemp en Patijn in extenso in het maandblad liet opnemen. De redactie kon daar meteen een bericht van Bruining en Hofstede op laten aansluiten, die omstandig betoogden hoe de tegenstrijdige berichten dienden te worden uitgelegd.

Intussen kondigde Van der Groe een nieuwe brochure aan: *Noodig Aanhangel der Klaere en Grondige Wederlegging van het nieuw verzonnen Hollandtsch Kerkelyk Beroepingsrecht, voorheen uitgegeven, door Dom. H. Bruining, en P. Hofstede, Strekkende gemeldt Aanhangel, ter bescheidene Verdediginge dier Wederlegginge; mitsgaders, tot nadere Aanwyzinge van de aanstotelyke Erastiaensgezinde Wangevoelens, en meenigerlei dwaese Verkeertheden, waar mede hun E. het onkundig Gemeen hebben gezogt te misleiden.* (R'dam. 1757).

Hij schreef op 14 februari 1757 de voorrede schreef en die spoedig daarna van de pers zal zijn gerold.

Met waarheid is voor lang van iemand gezegd, in Dedicatie Lib. Aroldi, II Gent etc. Dat is: *met lasteringen te bestrijden wordt nu een uitmuntende lof geacht; en*

zich niet aan de waarheid maar aan de driften te verslagen is te dezen tijd de ellendigste dienstbaarheid.

En met leedwezen vinden wij ons genoodzaakt te zeggen, dat wij geen anderen kennen, of te voren gekend hebben, die aan dit verfoeielijk en onwaardig karakter zo blijkbaar en zo overvloedig voor de gehele wereld, bereids beantwoord hebben, zoals nu in het kort geschied is, van dominee H. Bruining en P. Hofstede, predikanten te Rotterdam. Want nadat deze eerst in hun uit te geven boekje, van het *Recht der Rotterdamse kerk*, enz. hun eigen kerkenraad en medebroeders nevens derzelfde formele kerkelijke handelingen, zo hooggaande bitter en onordelijk doorgehaald en lasterlijk tentoongesteld hadden, zoals bij ons tot nog toe zonder voorbeeld is geschied; de hoogmoed hen een dwaas vertrouwen opvatten, (zie pagina 212) dat zijn wel genoeg gedekt waren, met een breed en machtig schid; en voorzien, met een volle koker van nog scherper geslepen schend- en lasterpijlen dan zij bereids verschoten hadden; om voor niemands vervolging of aanval enigszins bevreesd te zijn.

Doch God wil zich veeltijds bedienen van de zwakste middelen en werktuigen om der mensen onredelijke hoogmoed te verbreken en om hem verderfelijke aanslagen tegen Zijn waarheid en kerk lichtelijk te schande te maken. Dus hebben de geringe pogingen welke door ons, nevens des weleerwaarde predikanten van Rotterdam in het werk gesteld zijn, verklaring en grondige wederlegging van hun schadelijk boekje, gelijk wij billijk mogen vertrouwen, dan hiertoe ook moeten dienen, teneinde hun beide voor altoos onbekwaam te maken om onder de dekmantel of ter gelegenheid van het wettig Recht der Overheid te beschermen, de verroeste en afgesleten wangevoelens van Erastus nu beter te versmeden en die dus heimelijk in te voeren, tot de hoogste schade en bederf der Gereformeerde kerken in ons land.

Wij hebben door de Goddelijke zegen, doch al bereids dit gewichtig voordeel op onze aangewende arbeid mogen ontmoeten dat de desperate verlegenheid onze partijen tevergeefs tot hun schild en tot hun scherp gesneden openlijke en bedekte laster beide de toevlucht heeft doen nemen. En nu verplicht ons de onvermijdelijke noodzakelijkheid waarin wij ons gesteld zien, door het wezenlijk belang van Gods kerk, en van onze eigen goede naam, het geheim der valsheid en der onrechtvaardigheid nader aan de dag te leggen, achter welke deze broeders zich al geruime tijd verscholen hebben en waarmee zij druk gearbeid hebben, om het eenvoudigste soort mensen zeer lelijk te misleiden.

Daar is ook geen reden die ons hier enigszins zou verhinderen, indien wij niet minder van het gewicht en van de oprechtheid en welmenendheid onzer pogingen, dus ten volle in ons eigen gemoed mogen verzekerd zijn; dat, gelijk wij ons des wegen niet behoeven te schamen, wij ook om niets ter wereld ons van deze handel zouden durven onttrekken. En aan een goede uitslag kunnen wij ook geenszins twifelen, als die weten wat Zaak wij verdedigen en door hoedanige besturingen wij daar zijn ingewikkeld geworden.

Dit voordeel heeft toch ook Gods zaak altijd, bovendien der mensen dat u dezelfde ootmoedig en vrijmoedig mogen voorstaan in deze boze wereld, als zij ertoe geroepen worden, zich van de Goddelijke bescherming alles goeds mogen beloven. En dit voordeel heeft ook de waarheid boven de leugen, dat zij niets meer begeerd als het licht en het recht. En voor de rest mag het dan gaan zo hebt mocht, een goed geweten zal altijd het werk bekronen; hetgeen door de oprechten van wegen te dierbaarder is, nadien deze er door verzekerd worden van de voortreffelijke beloning op het einde. En nochtans zouden wij geenszins begeren dat iemand op deze onze gemoedelijke uitdrukking in een meerder gewicht leggen, dan zelfs zijn

eigen gemoed, na een ernstig en nauwkeurig onderzoek van alles, hem zou zeggen dat dezelfde waarlijk verdienen. Enz.

4. Correspondentie met 4 Rotterdamse predikanten

Op bladzij 34, 35 citeert Van der Groe een ingezonden stuk met betrekking op grote misverstanden. Het luidt als volgt:

Schrijven om 4 Rotterdamse predikanten gericht aan dominee Van der Groe, door allen eigenhandig ondertekend.

Weleerwaarde heer, veel geachte medebroeder.

Op Uw Wel Eerwaarde verzoek hebben wij onderschrevene ons niet mogen, noch willen onttrekken der waarheid getuigenis te geven; en te verklaren, gelijk wij verklaren mits dezen, dat wij, nevens de twee Heeren College, D.D. Van der Kemp en Patijn, eenparig goed gevonden en besloten hebben, Uw weleerwaarde werkje, genaamd Klaere en grondige Wederlegging, enz. over te nemen en te doen uitgeven in dier voege zoals wij zulks in ons Bericht aan de lezer daarvoor geplaatst, duidelijk gemeld hebben. Hiermee vernemen wij aan Uw Weleerwaarde verzoek voldaan te hebben; dewijl met alle achting blijven,

Wel Eerwaarde Heer, veel geachte Medebroeder,

U Wel Eerwaarde D.W. Dienaars en Medebroeders,

T. Ter Bruggen

A. Ham

J. Du Vignon

J. W. de Heyde.

Rotterdam, 11 februari 1757.

Vanwege tegenspraak en de verwarring die de predikanten Bruining en Hofstede veroorzaakten, hebben onderstaande predikanten Van der Kemp en Patijn de volgende brief gericht aan hun collega's Bruining en Hofstede.

Weleerwaarde enz.

Rotterdam 5 februari 1757.

Ik heb met veel bevreemding in de Boekzael van Januari een bekendmaking van U Weleerwaarde gezien, waarin dezelve hebben goed gevonden te stellen, dat ik openlijk tegenspreek onder de Uitgevers en ondernemers te zijn van het boek, genaamd de Klaere en grondige wederlegging, enz. opgesteld door ds. Van der Groe. Ik heb mij door de bijzonderheid van zodanige bekendmaking verplicht gevonden aan Uw Weleerwaarde te berichten, dat ik nooit heb tegengesproken of heb kunnen tegenspreken nevens enige collega's, de uitgever en ondernemer van het bewuste werk te zijn, nadien zulks zekerlijk waarachtig is onder die bepaling als in de voorrede is uitgedrukt. Weshalven ik u Weleerwaarde (nu beter onderricht) verzoek dusdanige onwaarheid niet verder te willen verspreiden, maar liever tegen te gaan; waarmee U Weleerwaarde de Waarheid en mij zullen dienstdoen, die ben, enz.
C. van der Kemp.

Een zelfde soort brief schrijft dominee **Joan Patijn**, 5 februari 1757.

Het voorwoord van de *Klaere en grondige Wederlegging*, beslaat 47 bladzijden; daar komen nog 95 bladzijden bij van de inhoud zelf.

Het boek eindigt overeenkomstig de inhoud, vrij literair.

"Doch indien het gewicht der zaken hen somtijds tegen ons nog weder aan de gang mocht helpen; dan zal de Roomse Martelaar (bij Prudentius) hen zeggen wat hun plicht zal wezen: *als gij mij ergens door zou trachten te bewegen, dan strijd tegen mij met reden niet met woedende gramschap.*"

Einde.

5. 'De Erastianisterij van D. Bruining en Hofstede'

Op 29 maart 1757 schreef Van der Groe de inleiding van een laatste geschrift dat hij aan de kwestie wijdde, en dat eveneens door Van Pelt en Douci op de markt werd gebracht. Tot in de titel plaatste hij daarin de opvattingen van Bruining en Hofstede op de noemer van 'Erastianisterij', een verwijzing naar de Zwitserse medicus Thomas Erastus (1523-1583), een gezaghebbend verdediger van de gedachte dat de kerk volstrekt aan het bestuur der overheid onderworpen diende te zijn.

De Erastianisterij van D. Bruining en Hofstede, met hun onlangs uitgegeven onstichtelijk Libel, geheten Het Kralinger Lasterschrift; niet weggenomen, maar kunstig bedekt; zijnde een bescheiden en grondige wederlegging van dit ondeugend verzonnen lasterschrift; mitsgaders een naakte opening van de schandelijke bedriegerijen en valsheden welke de auteurs daarin gepleegd hebben om hun desperate zaken nogmaals zeer luidruchtig te verdedigen.

Door Theodorus van der Groe, predikant te Kralingen. Te Rotterdam, bij Hendrik van Pelt, en Adrianus Douci, P.Z. Boekverkopers, 1757.

De 'Voorreden' begint zo:

Nadat de twee Rotterdammer predikanten zich bijkans de gehele winter over met een onophoudelijke ijver en gewurm ten strijde toegerust hebben, zijn zij nu eindelijk te voorschijn gekomen met een zeer arm leugenachtig boekje; en maken terstond op de titel zo een vreselijk krijgsgeschrei, alsof zij met de Lacedemonischen Archidames het Atheense land te vuur en te zwaard dachten te verwoesten. Waartegen wij achten raadzaam te zijn bij de gerustigheid enig geduld te voegen; en op het Ordentelijke zo veel doenlijk ook te passen; terwijl wij met lieden te doen hebben, die een desperate zaak verdedigen en wier gehele kracht bestaat in het geschreeuw, in de verwarring en in over een kleine misslag indien zij dien elders hadden mogen aantreffen, (hetgeen hem toch geheel mislukt is), een groot leven en geweld te maken. Gelijk de Croaten en Pangduren passen zij maar op een buitenkansje om bij nacht en ontij uit onze legerplaats iets te roven, of hier of daar, een verloren schildwacht op te lichten en dan lustig victorie te blazen alsof ze een veldslag gewonnen hadden. ...

Bladzij 45. ... Dies wij dan nu mede overgaan tot het Kralinger Lasterschrift. Waarmee wij ook al kort werk denken te maken, omdat het een los weefsel is van louter onbesuisde ijdelheid, bedrog en om ordentelijkheid, waardig deszelfs beruchte auteurs. Weshalve wij ook in het minst niet kunnen twijfelen, zoals de Aanmerkingen die wij er op denken neder te stellen, van de onpartijdige zullen gelezen zijn; of die zullen met ons oordelen dat het alles altemaal de grofste en bestraffelijkste figuurmakerij, is welke men immer van Kerkelijke personen tot voorstander van een volstrekt desperate zaak zou mogen verwachten. ...

Van der Groe gaat de beschuldiging te weerleggen, dat de 2 predikanten hem noemen: *de Kralinger Saul onder de Rotterdamse profeten*, enz.

De slotzin van ds. Van der Groe in dit boek zijn even koud literair als de gehele

inhoud: "Dit is voor het laatst alhier te zeggen: ik zal het medelijden aan een zijde stellende mij verdedigen; en u een groten onaangenaamen brief toesturen; welke als hij ongaarne zult lezen, dat gij dan zegt: *dit heb ik mij zelfs op de hals gehaald*. Einde.

In dit boek blijkt dat Van der Groe een grote kennis had van het Gereformeerde kerkrecht en niet minder van de Griekse en Latijnse literatuur.

Maar er is een groot onbegrijpelijk gemis. Het schijnt dat de naam van God maar één keer terloops voorkomt op bladzijde 17. Verder worden praktisch geen teksten uit Gods woord genomen om daarmee de zaak te verdedigen of zijn tegenstanders te onderwijzen. Ook ontbreekt de wens en verzuchting om Gods Geest tot verlichting, leiding en bestuur in deze onaangename verwickelingen.

Het is begrijpelijk dat de reputatie van Van der Groe in kerkelijk Nederland door de Rotterdamse polemieken een flinke deuk heeft opgelopen. Zeker toen de satirische reeks van *Kralingiana* (een aantal lasterschriften) begon te verschijnen werd hij het mikpunt van spot en hoon onder de gegoede burgerij die het in haar beschaafd christelijk idealisme wel vaker op de hypocriete 'fijnen' had gemunt.

Er verscheen nog wel een pamflet *De Hofstediaansche spotgeest in 't Verbeterhuis*, met bedoeling om ds. Hofstede te corrigeren, maar dit had weinig resultaat. (Eerste boek. Te Rotterdam, 1758, bij Hendrik van Pelt en Adrianus Douci. P.Z.)

6. Rede en Schrift, filosofie en theologie

Goede aanknopingspunten om na te gaan hoe Van der Groe dacht over de menselijke rede en de theologie zijn te vinden in het 'Voorbericht aen den lezer' dat hij in 1756 publiceerde in zijn heruitgave van een vertaalde uitgave van Gisbertus Voetius getiteld: *Schriftmatige en redenkundige Verhandeling over de Kerkelijke Macht*.

Kenmerkend voor de hele verhandeling is 'dat Schrift en rede harmonieus samen optrekken.' De titel waaronder Voetius' tekst door hem werd heruitgegeven maakt dat al duidelijk: de eerdere Nederlandse vertaling verscheen, zoals Van der Groe zelf zegt, in 1640 'onder den titel van Grondige en pertinente verklaringe over de vraege wien de kerkelyke macht toekomt?' Wat in 1640 nog 'grondig' en 'terzake' heette, werd in 1756 samengevat met de woorden 'Bijbels' en 'rationeel'. In die formulering wordt het rationele element geprofileerd, hoezeer het ook in samenspel met de Bijbel, en na haar, wordt genoemd. Van der Groe waardeert 'de gezonde reden,' de beoordeling van een 'redelijk vernuft'. Samen met de Bijbel is 'de natuerlyke reden' een kenbron van het Goddelijke recht.

Wanneer Van der Groe de vraag stelt vanuit welk van de twee uitgangspunten gewerkt moet worden in een kwestie die hem toen bezighield, meldt hij onder meer dat Gods openbaring 'door middel van de natuere of van de gezonde reden (die van alle dwaelingen, misvattingen en vooroordeel gezuivert is)' op geen enkele manier strijdig is met hoe Hij zich in de Bijbel openbaart.' Hij voegt er aan toe:

Alleen is dit het onderscheyt, dat Godt ons door de H. Schrift sijnen wille veel klaerder en uitgebreider openbaert, als hij dit doet door de natuerlijke reden, welke slechts als een donker schemer- of kaerslicht is, bij het heldere zonnelicht van de H. Schriftuer."

Argumentatie op basis van 'de natuurlijke reden' is de voor de hand liggende werkwijze 'in het heidendom, alwaer men de H. Schrift niet aenneemd, en erkent'."

Deze uitspraak van Van der Groe staat inhoudelijk op een lijn met het tweede artikel van de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

Door alle kleinzielige pennenstrijd heen profileerde Van der Groe zich als een respectabel kenner van het Gereformeerd kerkrecht. Volgens de kerkhistoricus Annaeus Ypeij (1760-1837) werd zijn voorrede bij de disputatie van Voetius 'van deskundigen toen zeer geprezen' en stond de Kralingse predikant bekend als 'een ongemeen bedreevene in kerklijke zaaken'. Ypeij wist bovendien dat hij 'verscheiden wel opgestelde 'manuscripten, ook over *het 'jus canonicum of kerklijk Recht'* zou hebben nagelaten. Voorzover bekend heeft Van der Groe echter niets meer op dat gebied gepubliceerd.

Grootste dedeelte in dit hoofdstuk uit: John Exalto en Fred van Lieburg red., *Neerlands laatste ziener*. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe (1705-1784).

7. Tragische gevolgen van de publieke bestrijding van de predikanten; de Kralingiana

Kralingiana is een verzamelnaam van een aantal lasterschriften gericht tegen Van der Groe en diende tot verdediging van de 2 predikanten, Hofstede en Bruinings. De titel luidt volledig: *Kralingiana, of zedige aanmerkingen over de Kralinger twistschriften, door een genoodschap van letterbeminnaars: verdeelt in twaalf boeken*. Uitgave: bij Reinier Arrenberg, 1757. In 1757 verschijnen de eerste afleveringen van de in 1758 negen 'boeken' tellende "Kralingiana", waarin de opstellers onder meer het volgende schrijven:

"Wij geloven hier alle dat die fameuze Brieven, dewelke ingericht zijn, om dat veroordeelt boek ("Ziels-eenzame meditatie" G.H.L.) Rechtzinnig te doen spreken, en der Kerke op te dringen, Brieven, waer in de Heer Du Vignon voor de allervuilsten Ketter en Pelagiaen word uitgemaakt, van die zelve hand zijn opgesteld, die thans uwe twee wakkere leeraers D. D. Bruining en Hofstede zoo bitter bestrijd, en verkettert".

Gezien het typerende idioom van Van der Groe kan men zich na vergelijk met diverse publicaties nauwelijks aan de indruk onttrekken dat de tegenpartij die hand van Van der Groe in "De Oude Orthodoxe Leer" terecht heeft opgemerkt. Bovendien wordt ons expliciet meegedeeld dat Van der Groe het auteurschap nooit heeft durven loochenen. Tenslotte: stellig wordt Van der Groe aangewezen als de verdediger van Eswijlers geschrift.

Voorzien van deze niet onbelangrijke gegevens herinneren wij ons dat Van der Groe zich in zijn "Beschrijvinge van het oprecht en siel-saligend geloove" en de daaropvolgende polemiek met J. Groenewegen eens en andermaal blootlegt als een "Eswijleriaans voetiaan", zodat de herhaalde opmerking in de "Kralingiana" over Van der Groe's "soo teedergeliefd boekje zielseenzame meditatie" geenszins vreemd voorkomt.

Maar ook het feit dat dezelfde "Kralingiana" in de opsomming van de door Van der Groe meest geliefde geschriften, op uiteraard satirische wijze, in de volgorde Eswijlers "Zielseenzame meditatie, met de Brieven ter zijner verdediging" noemt na de "Toetssteen der ware en valsche genade" en de werken van de Erskines (met de voorrede's van Van der Groe) wijst in de richting van het auteurschap van Th. van der Groe.

Wenden wij ons nu een moment tot "De Oude Orthodoxe Leer" dan signaleren we twee formele overeenkomsten met de eveneens anoniem verschenen "Klaere en grondige wederlegging van het nieuwverzonnen Hollandtsch kerkelijk beroepingsrecht" (1756).

Ten eerste correspondeert de stijl van de titels met elkaar. Lezen wij bij het eerste werk: "De Oude Orthodoxe Leer (...) aan het licht gebracht door eenige liefhebbers der waarheit", bij het andere lezen we: "Klaere en grondige wederlegging (...) aan het licht gebracht, door Enigen der gewesene Gecommitteerden van den E. grooten Kerkeradet van Rotterdam". Hier is dus sprake van een eigenaardige formele analogie.

Ten andere is de voorrede van zowel het ene als van het andere geschrift ondertekend door de uitgevers, terwijl Th. van der Groe inzake het tweede werkje spoedig als de auteur werd geïdentificeerd. (Laatst citaat van G.H. Leurdijk)

Uit mensen die dit soort taal bezigden bestond het "Genootschap van Letterbeminnaars". Dit genootschap had één doel: de persoon en de bediening van Van der Groe voor het oog der wereld bespottelijk te maken. Het is wellicht niet goed om diep op het vuilaardige geschrift in te gaan. Toch is het goed te weten welke vijandschap Theodorus van der Groe in zijn leven heeft ondervonden. Er zijn weinig knechten van God in Nederland geweest die zoveel scheldnamen in hun leven hebben gekregen dan hij.

Men noemde hem het hoofd der hedendaagse Arianen. Vanwege het gebrek aan zijn ogen noemde men hem de Rotterdamse Schele. Men noemde hem een Wederdoper, de Paus, een Donatist, een Hattemist en een Dweper Volgens het 'Letterkundig Genootschap' was Van der Groe slechts een Baggerboer onder de veenboeren en turfrappers omdat hij uit het dorp Kralingen kwam. Men ontzag zich niet hem voor een Spinozist, een Jorist en een Chiliast te schelden. Spottend noemde men hem "de waardigste predikant van Nederland, "een schadelijk werktuig". Het grote Kerk-Orakel.

Men vergeleek hem met Tijn Ulilenspiegel. De Kralinger Niemandsvriend, de Kralinger Warnar, het Kralingsche Licht, de Kralingsche Betweter, de Kralinger Nimrod, de Kralingsche Censor.

De letters van zijn naam verspotten men als volgt: T.V.D.G. = Toomloze Vinder Der Grollen; Twistzieke Verdeeler Der Gemeenten; Trotse Vechter, Dolle Goliath.

Men sprak verachtelijk van die "Kralinger Man, de lastige Kralingse Midas." 'Geen aangezicht behaagde hem of het moest droevige trekken hebben. Dit is voor de ganse wereld bekend', aldus de Kralingiana.

Verder schrijft dit lasterschrift: "Wilde ik al het lelijke dat er in de boeken van Ds. van der Groe is, in dit mijn blaasje samen brengen, ik ben verzekerd dat de vergadering van haar zelve zoude vallen."

En hoe lelijk was Van der Groe zelf? Volgens de Kralingiana bezat hij de hoedanigheden van een ezel; men vergeleek hem met de lompste boer van Kralingen, omdat hij tegen de nieuwe spelling was. Van der Groe had jicht in het hoofd. Sedert 1755 is daar door niet weinig zijn zenuwgestel bedorven. Men zegt dat hij inzonderheid in het heftigste der trekkingen veel verlichting gevoelt, op het vervloeken van de letter ... H. [vermoedelijk de H. van Heere?]

Een van de schrijvers in de Kralingiana had tot zijn grote ergernis eens bij Van der Groe gekerkt en hem toen van de preekstoel horen zeggen: "dat God hem hadde doen zien dat de Kerk, wegens derzelver diep verval nu het land uit moest" en "dat hij wegens het diep verval der kerke, en wegens zijn eigen verdurvenheid geen ruimte meer vond, om voor het behoud der kerk in dit land te bidden."

Citaat deels uit: A.W.C. van Dijk, *Die des nachts Zijn huis bewaakt*.

8. Sotbeschouwing

De bedoeling van de auteurs was om 12 boeken uit te geven met beschrijving en

misvorming van Van der Groe. Het bleef er bij 9. Waarschijnlijk dat het super-laag gehalte van de literatuur de verkoop verminderde. De schrijvers, waarschijnlijk Rotterdammers, bleven geheim. Van der Groe heeft op dezen walgelijke aanfluiten niet gereageerd. Het is merkwaardig om opmerkelijk dat na deze tijd geen geschriften of boeken van hem in het openbaar verscheen zijn. Alleen werden zijn brieven die hij aan vrienden schreef gekopieerd en deden de ronde.

De vraag zou gesteld kunnen worden: *wat voor zin heeft het om de laster die op Van der Groens hoofd uitgegoten werd opnieuw in het openbaar te brengen?*

Ten 1e staan deze zaken reeds in verschillende documenten op Internet. In de meeste gevallen zonder toelichting en zonder weerlegging. In feite hoeft het ook niet weerlegd te worden, want laster laat zich toch niet leren. Bovendien wordt al de laster weerlegd op de grote dag van de verschijning van Jezus Christus als de Rechter over levenden en doden. Want God zal alle dingen in het gericht brengen, hetzij goed, hetzij kwaad. En Jezus zegt, dat van elk ijdel woord de mens eens rekenschap zal moeten afleggen.

De 2e reden is, om aan te tonen dat een dienstknecht niet meerder is dan zijn heer. Jezus zegt: 'zij hebben Mij vervolgd, ze zullen ook u vervolgen. Ze hebben de Heer des huizes Beëlzebul genoemd, ze zullen u ook Beëlzebul noemen'. Is er een zwaardere beschuldiging te bedenken dan de Zoon van God, Beëlzebul te noemen, en dat door kerkelijke leiders? Het is een onuitsprekelijk voorrecht dat een dienstknecht van Christus de voetstappen van zijn Koninklijke Meester mag volgen in dit leven. Dat geldt niet wanneer hij zich verachting waardig maakt. Want dat kan ook bij de beste voorkomen. Maar de ergernis ligt bij de vijanden van Gods knechten en kinderen niet omdat ze zondige mensen zijn of ernstige fouten maken; nee, maar omdat ze Christus kennen en leren volgen. De zonden en struikelingen van Gods volk zijn voor tegenstanders geen zaak van droefheid, maar van vreugde. *Dan hebben ze weer een houtje om op te kluiven*, werd er vroeger op de gezelschappen gezegd.

Jezus zegt: *wee de wereld der ergernissen*. Dus die ergernis veroorzaakt, al is hij een kind van God, valt onder dit wee. Maar niet zodanig dat het een eeuwig wee zal veroorzaken. De schuld die hij maakt en de schande die hij over zichzelf brengt zal met tranen beweend worden aan de voeten van Christus.

Ten 3e is de wetenschap dat Gods kinderen en knechten vroeger zoveel schande en smaad hebben ondergaan, een troost voor degenen die het zelfde pad van kruis en doornen moeten betreden. De onuitsprekelijke troost die de Heere in deze wegen meedeelt maakt het pad vol licht en blijdschap. De Overste Leidsman der zaligheid heeft dit pad bewandeld als Borg en ook als Voorbeeld. Wat een onuitsprekelijke genade om Hem gelijkvormig te mogen worden in dit leven. Welk een ondoorgrondelijke liefde Gods om na dit leven een verheerlijkte Borg, de Zoon van God gelijkvormig te worden! Zou men daar geen smaad om willen lijden? Zou men geen verachting en zware psychische verdrukkingen willen ondergaan om deelgenoot te worden van de erve der heiligen in het licht? Er staat in het Psalm 149: "Dat Zijn gunstgenoten van vreugde opspringen om die eer; dat zij juichen op hun legers. De verheffingen Gods zullen in hun keel zijn; en een tweesnijdend zwaard in hun hand; om wraak te doen over de heidenen en bestraffingen over de volken. Dit zal de heerlijkheid van al Zijn gunstgenoten zijn. Hallelujah!"

En daarbij komt voor een dienstknecht van Christus nog een extra heerlijkheid bij zoals Michael zegt tegen Daniel: *De leraars nu zullen blinken als de glans des uitspansels en die er velen rechtvaardigen gelijk de sterren, altoos en eeuwiglijk*. Daniël 12 vers 3.

Maar wat zal het vreselijk einde zijn als de Heere deze zaken in het gericht brengt? "Die Mijn volk aanraakt, raakt Mijn oogappel aan." Jezus zegt, dat het hen beter was nooit geboren te zijn, dan één van deze kleinen te ergeren. Indien er geen bekering op volgt. Want Jezus zegt óók, dat dán alle lastering de mensen zal vergeven worden.

9. MENINGSVERSCHILLEN OVER DE RECHTVAARDIGING, 1758-1761

1. Problemen over de rechtvaardiging

Nog maar nauwelijks de strijd rondom het Kerkrecht geluwd, of Van der Groe raakte betrokken bij een dogmatische probleem, dat zich in de jaren 1758-1761 afspeelde. Het debat over het leerstuk van de rechtvaardigmaking was een gevolg vanwege de toenemende 'remonstrantse' invloed in de Gereformeerde kerk.

Van 1753 tot 1759 – toen in '59 een verbod door de Staten van Holland er een abrupt einde aan maakte - verschenen in Amsterdam regelmatig afleveringen van een serie, geschreven door een denkbeeldig genootschap dat opkwam voor de orthodoxie van de gereformeerde kerk, zoals vastgelegd in de Drie Formulieren van Enigheid. Door de anonieme auteur(s) werden de pijlen gericht op een even Fictief 'ontwerp van tolerantie' waarin bepaalde afgedwaalde geesten ruimte wilden scheppen voor een hereniging met de remonstranten, die in 1619 door de Dordtse Synode waren veroordeeld en een eigen kerkverband hadden gevormd. Achtergrond vormde de tuchtprocedure tegen de Zwolse predikant Antonius van der Os (1722-1807), die sinds 1750 onder verdenking van arminiaanse dwalingen stond. Hoewel hij uiteindelijk in 1755 zou worden afgezet, kon hij rekenen op vele vooraanstaande verdedigers van zijn ideeën, niet in het minst onder de twaalf hoogleraren theologie in Nederland. Onder hen waren de professoren Johannes van den Honert (1693-1758) en Johannes Jacobus Schultens (1716-1778) van de universiteit van Leiden.

De schrijvers van het Examen van tolerantie waren - zo bleek achteraf - de Woubrugse predikant Alexander Comrie en diens collega in Koudekerk, Nicolaus Holtius (1693-1773).

2. Visie dr. A. Comrie

Van Comrie verscheen er in 1757 een 'Missive' die mogelijk eerder als persoonlijke brief geschreven was aan een vriend. Deze 'Missive' was slechts een voorzet van een 'Brief' die hij in de loop van 1760 schreef en die in 1761 in druk zou verschijnen en waarmee het debat zou worden afgesloten.'

Comrie leerde in zijn *Brief over de rechtvaardigmaaking des zondaars*, 3e druk 1858 bij F. Holtkamp, Sneek, dat de rechtvaardigmaking inhoudt:

- ten eerste: van eeuwigheid in Gods vierschaar, in de Raad des Vredes, als inblijvende daad in God;
- ten tweede: in de opstanding van Christus;
- ten derde: de dadelijke rechtvaardigmaking in de **levendmaking** van de uitverkorene, waarbij de gerechtigheid van Christus onmiddellijk wordt toegerekend;
- en ten laatste: in de lijdelijke rechtvaardigmaking in de consciëntie, welke weer in trappen wordt onderscheiden, nl. te beginnen met de overtuiging van de zondaar door de Wet, de verlichting des verstands in de kennis van Christus en ten laatste in volkomenheid in de verzekering van de vergeving van de zonden, enz.

Let wel, dit zijn geen 4 rechtvaardigmakingen maar één rechtvaardigmaking die in vier onderscheiden trappen gerealiseerd is, of wordt. Comrie schrijft op bladzijde 88 en bladzijde 96, dat hij uitdrukkelijk spreekt over *de rechtvaardigmaking van eeuwigheid en in Christus opstanding*, met de bijvoeging in het Latijn: CERTO

CENSU, dat is, **in zekere zin**. En op blz. 143 schrijft Comrie: ... *en dit recht maakt het tweede deel onzer rechtvaardigmaking voor God*.

Nadat dr. Kuyper de leer van Comrie over de rechtvaardigmaking weer opnieuw naar voren heeft gebracht, - waarin hij gevolgd werd door ds. G. H. Kersten, is deze beperking *certo censu* weggelaten. Het gevolg was dat de volgelingen van die genoemde leraars gingen spreken over DE rechtvaardigmaking van eeuwigheid, DE rechtvaardigmaking in de opstanding van Christus. Men maakt er vier rechtvaardigmakingen van. Dit is onschriftuurlijk en tegenin de uitleg van Comrie. Helaas, het heeft bittere gevolgen gehad; en nog!

Ook werd de leer van Dr. Comrie tot *dogma* verheven in diverse kerkverbanden. Hierdoor wordt de consciëntievrijheid benadeeld. Een persoonlijk inzicht of gevoelen over theoretische leringen en teksten uit de Schrift, mogen wij anderen niet dwingend voorschrijven of opleggen. Christus is en blijft niet alleen Koning van Zijn kerk maar ook de grote Leraar der gerechtigheid.

Is het nu verkeerd wanneer men de eenvoudige uiteenzetting van Van der Groe leest over het dierbaar leerstuk van de rechtvaardigmaking en het in zijn consciëntie aanvoelt dat God in Christus erin verheerlijkt wordt? Noch Comrie, noch Van der Groe leerden iets tot oneer van de grote God en Zaligmaker Jezus Christus. Hun visie behoren wij te respecteren want ze is niet tegen de Schrift.

De vraag is verder: waar plaatst Comrie de levendmaking? In zijn preek over de wedergeboorte, 1 Joh. 5: 4, herinnert hij eraan dat de levendmaking of wedergeboorte in een engere zin en in een ruimere zin wordt gebruikt. Maar "wij zullen het woord in dezen ruimeren zin nemen". Zo gebruikt Comrie het bijna altijd.

In zijn Catechismusverklaring schrijft Comrie: "Nochtans gelooven wij heiliglijk, dat gelijk God een bijzondere bestiering en beooging heeft in Zijne gehele voorzienigheid omtrent de uitverkoornen, zoo wel vóór als ná de bekeeringe; Hij hen ook met een oogmerk onder deze tucht van de vuurige Wet stelt, om hen daar door te doen vallen, en om in hen ten onder te brengen alle de hoogtens van eigen werk, die zich tegens de vrije genade verheffen; en om Zijnen weg voor Christus, en de vrije genade te baanen, zoodat de Heiland, als Hij haar **levendig maakt**, haar gestaltelijk doodt bij haar zelve vindt; de dingen, die hen gewin waren, schade en drek achtende, en onder een gevoelen, dat zij zoo geheel doodt zijn, dat als de zaligheid om eene zucht, of zoo veel als een schrapsel van een nagel moest bekomen worden, zij dan eeuwig zouden moeten verlooren gaan. Verkl. Heidelb. Catech. Blz 405.

Van der Groe neemt de wedergeboorte altijd in een ruimere zin, zoals de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse leerregels deze ook beschrijven. De Catechismus spreekt pas over de mogelijkheid van wedergeboren te worden wanneer de verlegen zondaar zijn diep verderf leert kennen: "... *tenzij wij door de Geest Gods wedergeboren worden*." Zondag 3.

3. Visie ds. Th. Van der Groe

Wat Comrie in een aantal trappen (ook in de tijd onderscheiden) ziet gebeuren, trekt Van der Groe in één punt des tijds samen, hoewel hij in orde wel de rechtvaardigmaking in Gods vierschaar laat gaan vóór de rechtvaardigmaking in de vierschaar van de consciëntie. Doch het is alles bij Van der Groe één en dezelfde rechtvaardigmaking door het geloof van de in zichzelf goddeloze zondaar. Wel gaan bij Ds. Van der Groe het eeuwig besluit, de verordining in Christus, de verwerving door Christus en de aanbidding in de beloften van het Evangelie vooraf. Van der Groe greep in zijn rechtvaardigingsleer, net als in zijn geloofsleer, weer terug op de eerste

Reformatoren. Hoor maar:

RECHTVAARDIGING DOOR HET GELOOF, blz. 61.

Gelijk het dan ook tot een klaar bewijs dient van de gezonde leer van de rechtvaardigmaking door het geloof, dat de Apostel deze weldaad, Rom. 8 vers 30, waar hij ons de Goddelijke keten van het werk van onze zaligheid aanwijst, in orde plaatst, niet slechts achter de verkiezing, die van eeuwigheid geschied is, maar ook achter de roeping, die in de tijd geschiedt, en waardoor wij tot de gemeenschap van Christus overgebracht worden, zeggende: *En die Hij tevoren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen, en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd, en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt.* Maar die de rechtvaardigmaking zouden achten te geschieden vóór het geloof, moeten dezelve dan ook stellen voor de roeping, van welke het geloof een wezenlijk deel is. En alzo moeten zij dan die orde, die de Apostel hier stelt en die God in ons te zaligen houdt, noodzakelijk in diervoege veranderen en omkeren, als luidende die opgenoemde schakel aldus: *En die Hij tevoren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd, en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook geroepen, en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt.* Hiertegen geldt niet te zeggen, dat de Apostel daar zou spreken van de rechtvaardigmaking in de consciëntie van de gelovigen, welke in orde dan ook achter de roeping moet geplaatst worden. Want zodanige uitvlucht zou geheel steunen op die valse grond, dat de rechtvaardigmaking die in de hemel geschiedt, niet één en dezelfde gelijktijdige genadehandel is. Neen, maar dat die twee zelfs in de orde des tijds alzo vaneen gescheiden zijn, dat de ene zou moeten geplaatst worden voor, en de andere achter de roeping.

Doch de Apostel spreekt maar van één rechtvaardigmaking, die hij stelt achter de roeping, wordende die roeping hier dan in haar ruimte genomen, als die terstond haar aanvang neemt, wanneer Gods Geest krachtadig in de harten van de uitverkorenen begint te werken, eerst door middel van de Wet, en vervolgens ook door het Evangelium. Diegenen die daarenboven nu nog enige rechtvaardigmaking zouden willen stellen, welke vóór de roeping zou gaan, zijn verplicht die uit de Heilige Schrift te bewijzen. Ondertussen bekomen wij hierdoor, aanleiding, om zodanig gevoelen verder te wederleggen met de volgende aanmerkingen.

4. Verzet van Groenewegen tegen beide meningen

De uiteenlopende standpunten zijn scherp weergegeven door **Jacob Groenewegen**, die ook nu in het strijdperk trad. Voorheen, met name in zijn Oudshoornse tijd, had hij evenzeer als met Van der Groe een goede vriendschap met Comrie onderhouden en diens geschriften positief gewaardeerd. Thans voelde hij zich echter geroepen zich tegen het nieuwe 'systeem' van de Woubrugse predikant te keren. Van Brakel had hij geleerd *dat de beleving van het ware geloof begon met de wedergeboorte en na enige tijd verzekerd werd door een bewustwording van de rechtvaardiging.* Van der Groe benadrukte dat de rechtvaardiging pas mogelijk was *door de gelovige aanneming van het evangelie.* De 'voorbereidende werkzaamheden' behoefden nog geen tekenen van wedergeboorte te zijn; meestal berustten ze maar op 'wettisch' mensenwerk. Comrie liet daarentegen de rechtvaardiging samenvallen met de wedergeboorte: reeds vanaf dat moment was het geloof in principe als 'habitus' (vermogen) aanwezig, ook al kon de 'actus' (daden) van het geloof op allerlei manieren en momenten variëren.

Groenewegen verwoordde zijn verontrusting in een geschrift, dat in 1755 in druk

verscheen en blijkens een spoedige herdruk in een behoefte voorzag. *Eenige Brieven ... over de Rangschikking en Betrekking die 't Geloof in Christus, en de Rechtvaardigmaking tot malkanderen hebben tot wederlegging van het systema van A. Comrie...* ('s Grav. 1755). Jacob verweert zich tegen Comrie zowel als tegen Van der Groe, als hij schrijft: ... "'Het is bekend dat een zeker volk in ons land het wezen van 't geloof in de volstreckte toeëigening stellen, oneyndig wijt van A. Comrie, want hij heeft zijn systema lijnrecht tegen haar opgeregt, tot behoudenis van de zwakken.' Blz. 90.

En elders: ... " Sommigen menen de overtuigingen en bekommelingen van gelovigen in twijfel te mogen trekken, 'maar in zulke toetstenen van ware en valsche genade hebben wij geen genoeg ... dit is een gruwelijke ketterij".

Comrie liet de weerlegging van dit geschrift aan één van zijn gemeenteleden over, die een brochure schreef: *Bedenkingen over de Rechtvaardigmakinge des Zondaars niet voor nog na maar door het gelove. Tegen het systema door Jacob Groenewegen opgegeven in zijne brieven opgegeven in zijn brieven tegen d. A. Comrie* door een liefhebber van de Hervvormde leere. (Amst. 1755), waarin hij o.a. de mening uitsprak, dat Ds. Johannes Groenewegen de inzichten van zijn broer niet deelde.

Ds. Joh. Groenewegen ontkende dit in een vrij heftig *Advertisement*, in de Boekzaal, Jaarg. 1756b, blz. 99-101.

Overigens merkte Groenewegen op dat Van der Groe en Comrie zich beiden beriepen op de 'oude theologanten' en beiden de rechtvaardigmaking dan wel het geloof beschouwden als een lijdelijke ervaring die weinigen ten deel viel, 'en dan zijn zij daar eens in, in het veroordeelen van 't hedendaagse christendom, dat zelf de naam van geestelijk, bevindelijk en practicaal heeft, in tegenstelling van het uitwendig naamchristendom'.

De discussie kwam ook in Zeeland. In Vlissingen stond de bekwame predikant Jan Jac. Brahé (1726-1774), een oomzegger van Nicolaus Holtius. Deze publiceerde in 1758 een commentaar op een theologische verklaring die de classis Walcheren in 1693 had doen uitgaan over enkele 'dwalingen' in de Gereformeerde kerk.' 'De vijf Walcherse artikelen' fungeerden als een soort extra belijdenisgeschrift, omdat vele classes ze lieten ondertekenen door (aanstaande) predikanten. Brahé becommentarieerde ook het artikel over *de leer van de rechtvaardiging door het geloof* en volgde daarin standpunten van Comrie en Holtius. Dat lokte als vanzelf kritische tegenstemmen uit, die onder meer verwoord werden door een Middelburgse jurist Pieter Boddaert (1694-1760 secr. van het college van de Admiraliteit in Zeeland) in zijn "Wolke der getuigen". Eerst anoniem, later onder zijn naam, beriep hij zich op een 'wolk van getuigen' om het gevoel van Brahé te weerleggen.

Een pennenstrijd was het gebruikelijke gevolg, maar die werd op een in de Republiek even gangbare wijze geëindigd, namelijk door een resolutie van de Staten van Zeeland op 18 september 1761.

5. Oefenaar J. van Houte zegt zijn mening

Al deze publicaties veroorzaakten verwarring in kringen van Gereformeerde vromen die zich intensief bezighielden met hun persoonlijke zaligheid en juist daarom de discussies onder theologen op de voet volgden. Die verwarring blijkt bijvoorbeeld ook uit een samenspraak dat de Valkenburgse oefenaar Jacobus van Houte (1707-ca. 1761) in 1759 publiceerde over *de aard en natuur van het geestelijk leven*. De beschrijving is op vriendschappelijke manier beschreven. Een citaat volgt:

Waarheid- Lievende: Ja broeder, dat is wel waar aan de ene kant, dat wij moeten zorgen dat de weg voor *Bekommerde Ziel* niet gesloten wordt, maar integendeel, dat wij de troostfontein gedurig voorstellen volgens het Woord Gods. Evenwel moeten wij aan de andere kant zorgdragen dat wij aan dat gezelschap geen reden geven dat zij met grond kunnen zeggen, dat wij er zo licht overheen lopen, (zoals u wel gemerkt hebt, dat wij de naam hebben). U hoorde wel, hoe hij begon uit te varen tegen die oprechte ziel, alsof hij zo'n baas was, die de keus over de werkzaamheden tot zijn beschikking had. Ik had erg veel medelijden met die man (dat wil, ik wel zeggen), evenwel verblijdde het mij nog dat het hem niet te zwaar scheen te treffen en hij nog met zoveel vrijmoedigheid zijn keus verklaarde. Ik heb hem zijn werkzaamheden met veel goedkeuring van mijn hart horen vertellen. Het is geen werk van een dag, maar het schijnt al van vele jaren terug te zijn. Hij heeft mij zeer voldaan in die vertellingen van zijn bijzondere werkzaamheden, namelijk in het dadelijke uitgaan van zichzelf tot, en ja het ééns worden met Christus. Middellijkerwijs gesproken, als hij in handen van verstandige en Godvrezende christenen was gevallen, die hem met voorzichtigheid langs de Goddelijke waarheden hadden geleid, dan zou hij in zulke diepe laagten van twijfelingen niet gevallen zijn. En omdat ik wel merkte dat ik *Getrouwheid - Zoekende* dat onder het oog gebracht zou hebben, was ik blij dat u ons gesprek verder probeerde af te breken. Laten wij nu zien of wij hem in zijn eigen garen kunnen vangen.

Voorzichtigheid Beminnende: Met die bedoeling heb ik dat gedaan, omdat ik vooruit zag, toen ik zei: wij zullen er nu mee ophouden, dat hij er zich op zou beroemd hebben dat hij *Waarheid - Lievende* had vastgezet. Nu moeten wij maar direct ons gesprek opnemen, daar waar wij gebleven zijn, mits dat wij zien dat *Bekommerde Ziel* in een al te diepe laagte zit, en wij nodig oordelen om eerst nog wat met hem te spreken.

In de vorm van een samenspraak legt hij de persoon 'Getrouwheid zoekende' tegenover 'Bekommerde ziele' stellingen in de mond, die doen denken aan de opvattingen van Van der Groe. In feite gaat het om uitgewerkte of vervormde varianten daarvan, die kennelijk in de discussies van eenvoudige vromen de ronde deden. Bijvoorbeeld de gedachte over noodzakelijke zelfmoordneigingen die in 1742 bij de Rotterdamse 'Knabbenhouders' waren gesignaleerd. Terwijl in die tijd Van der Groe zelf als katalysator van meningsverschillen fungeerde, probeerde de Kralingse predikant zich in de nieuwe geschillen eerder afzijdig te houden. Tevergeefs, want vrienden en bekenden vroegen hem nadrukkelijk en herhaaldelijk om zijn visie op *de rechtvaardiging door het geloof* openbaar te maken.

Van der Groe liet zich slechts verleiden tot het opstellen van een verhandeling die niet bestemd was voor publicatie. Volgens hem ontbrak het bij de diverse partijen aan een duidelijke en specifieke weergave van de omstreden standpunten, zodat hij moeilijk kon uitmaken of er wezenlijke verschillen dan wel onnodige misverstanden in het geding waren. Zijn betoog kwam grotendeels neer op een bestrijding van de stelling *dat de rechtvaardiging vooraf gaat aan het geloof*. Van der Groe bedoelt Dr. Comrie en zijn aanhangers, maar hij noemt zijn naam niet.

Daarbij beriep Van der Groe zich op argumenten uit de Bijbel, uit de Nederlandse belijdenisgeschriften en in het bijzonder uit de *handelingen van de Dordtse Synode*, waarin de meningen van tal van gereformeerde theologen waren vastgelegd. Vervolgens gaf hij antwoorden op de redenen of bewijzen 'die men schijnt te willen aanvoeren tot voorstand van het gevoelen, dat er een onmiddellijke toerekening of rechtvaardigmaking alleen aan Gods zijde zou geschieden vóór het geloof, welke wij achten bereids genoeg weerlegd te hebben'.

Hierbij beantwoordde hij letterlijk een tiental vragen uit het boekje van Brahé, zonder dat expliciet te noemen. Aangezien diens Aanmerkingen medio 1758 waren

verschenen, mag worden aangenomen dat Van der Groe zijn ongedateerde stuk in de loop van dat jaar of begin 1759 geschreven heeft.

Twee jaar lang circuleerde het manuscript van Van der Groe in zijn vriendenkring, zonder dat hij zelf een afschrift of uittreksel onderhad. Wederom onder verwijzing naar aanhoudende twisten en het verzoek van goede vrienden besloot hij alsnog zijn verhandeling over de rechtvaardiging te publiceren. Hij werkte de tekst niet bij, maar voorzag het stuk slechts van een 'Voorrede aan de waarheidlievende lezer'. Daarin benadrukte hij dat het ging om de kern van de gereformeerde leer en dat het hoogst belangrijk is zich daarbij te houden aan de officiële belijdenisgeschriften, de 'Schriftmatige' bepalingen van de kerk. De ongelukkige verdeeldheden konden slechts uit de weg worden geruimd als iedereen zich hield aan het gezag en de juiste uitleg van de Bijbel en van de formulieren van Enigheid.

Tot publicatie is het niet gekomen dan in 1978!! Zie *De rechtvaardiging door het geloof*, door ds. Th. Van der Groe, met een leerzaam toelichting op de controversie beschreven door J. A. de Ruiter. (Op deze site te lezen)

6. Theoretische en praktische theologie

In 1764 gaf Martin Vitranga (1717-1798) in zijn aantekeningen bij het dogmatisch handboekje van Campegius Vitranga (1659-1722) in kort bestek een zeer informatief overzicht van de diverse opvattingen over het levende geloof. Van der Groe wordt weliswaar niet vermeld, maar zijn leermeester á Marck wordt wel genoemd als vertegenwoordiger van de visie dat *het vertrouwen de kern uitmaakt van het geloof*. Voor de opvatting die de zekerheid als 'het effect' of, zoals anderen zeggen, 'de hoogste graad van het geloof van de rechtvaardiging' beschouwen, noemt Vitranga als zegglieden onder anderen Franciscus Gomarus (1563-1641), Gisbertus Voetius, Johannes Coccejus (1603-1669), Abraham Heidanus (1587-1678), Daniël Gerdes (1698-1765), Benedictus Pictet (1655-1724) en Jacobus Koelman.

Over Van der Groe is bekend dat hij op het standpunt stond dat de zekerheid tot het wezen van het geloof behoort." Dat standpunt blijkt ook uit de Toetssteen. Hier komt bovendien naar voren dat Van der Groe de gedachte dat de zekerheid een 'vrucht' is van het geloof, ziet als een remonstrants idee: hij verwijst naar de Belijdenis van de remonstranten van 1621. Dat is opmerkelijk omdat Vitranga, zoals zojuist bleek, in staat was om diverse orthodox-gereformeerde vertegenwoordigers van dit standpunt te noemen. Van der Groe ziet het echter vooral als een opvatting van 'pelagiaansgezinden' (of 'halve pelagianen').

Eén van zijn theologische bezwaren is dat hun opvatting dat het geloof niet naar zijn wezen vertrouwen is, de christelijke dankbaarheid onmogelijk maakt, omdat dankbaarheid een vertrouwen veronderstelt met betrekking tot wat ontvangen is.

"Indien dan nu/ volgens de pelagiaansche dwaalgronden/ in het eigenlijke wezen des geloofs geen zeker vertrouwen ligt van de vergevinge der zonden/ op grond van Gods genadige belofte in het evangelium/ maar indien het zaligmakend geloove geheel bestaan zoude/ zonder zoodanig zeker vertrouwen, dan moet noodwendig volgen/ dat zulk geloove ook geene ware hartgrondige dankbaarheid voor Gods genade/ uit deszelfs eigenen aard en nature/ met zich kan voeren."

Het is een inzicht dat Rivet al in de Leidse Synopsis parioris theologae (1625) verwoordde. Wat was overigens de remonstrantse visie, waarnaar Van der Groe uitdrukkelijk verwijst?

In hoofdstuk 11 van de *Belijdenis van de remonstranten* wordt in de eerste paragraaf

het geloof omschreven als 'ghewisse ende vaste toestemminge des gemoedts/ vergheeselschap met een waerachtigh vertrouwen'

Maar dat vertrouwen wordt in de tweede paragraaf, waarnaar Van der Groe verwijst, nader gepreciseerd. Het is, in de remonstrantse optiek, "niet een vertrouwen op de bijzondere barmhertigheyt Gods/ daarmede wij/ elck int bijzonder/ gheloven/ dat ons onse zonden vergeven zijn. Want sulc vertrouwen en gehoorde niet tot het wesen deses gheloofs, noch en stelt 't wesen des geloofs selve niet/ dan is eene saecke/ die stracks op het ghelove volght."

Het geloof gaat namelijk, als 'conditie', aan de zonden- vergeving vooraf en het vertrouwen dat de zonden vergeven zijn kan dus slechts daarna op dat geloof volgen.

Er is volgens de remonstranten wel een vertrouwen met het geloof verbonden, maar dat moet zich dus op iets anders richten: daarop, 'dattet onmoghelijc is/ dat wij anders/ als door Jesum Christum/ d'eeuwighe doot ontgaen ende 't eeuwige leven bekomen'.

Op de remonstrantse geloofsbelijdenis publiceerden de Leidse theologiehoogleraren Polyander, Rivet, Walaeus en Thysius in 1626 een kritiek. Ook zij hebben bezwaar tegen de remonstrantse opvatting over het vertrouwen. Zij zien achter de these van de remonstranten de visie van Faustus Socinus (1539-1604) en Robertus Bellarminus (1542-1621), die het geloof zien als iets wat aan de rechtvaardiging voorafgaat, zodat het geloof in hun optiek niet gekenmerkt kan worden door een vertrouwen in zondenvergeving die al voltrokken is.

De Leidse hoogleraren stellen daartegen: 'de vergeving van de zonden en het vertrouwen aangaande dezelfde vergeving zijn in de gelovige mens gelijktijdig'.

Van der Groe is niet de enige geweest met kritiek op de remonstrantse opvatting van geloofsvertrouwen. Toch is hiermee niet gezegd dat de Leidse hoogleraren en Van der Groe in alles precies op één lijn zitten. De Leidenaren onderscheiden namelijk drie daden van het geloof, 'een op de rechtvaardiging voorbereidende' (ad iustificationem disponens), verder 'een in eigenlijke zin rechtvaardigende' (proprie iustificans) en ook 'een het geweten rust gevende' (conscientiam pacificans) daad.

De onderscheiding tussen de laatste twee geloofsdaden zou wel eens in de kern hetzelfde onderscheid tussen geloof en verzekerdheid kunnen zijn dat andere gereformeerden maakten.

Aza Goudriaan in: John Exalto en Fred van Lieburg red., *Neerlands laatste ziener*. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe.

10. PREDIKATIËN

Ds. Van der Groe heeft een groot aantal preken nagelaten in manuscript. De volgende preken zijn gepubliceerd:

48 lijdenspreken waarvan 1 tevens biddagpreek is geweest.

30 biddagpreken

71 catechismuspreken.

17 preken over *de bekering*, naar aanleiding van Zondag 33.

37 vrije stoffen waaronder 1 biddagpreek over Micha 7.

1. BIDDAGPREKEN

Uit het hoofdstuk *Groot verval in Kerk en Staat*, blijkt duidelijk dat Van der Groe niet overdreef in zijn biddagpreken, waarin hij de droevige toestand van Kerk en Staat beschrijft.

De biddagpreken uit zijn laatste jaren zijn goeddeels gelijkkluidend; als de stem van een roepende in de woestijn: Nederland, Nederland, o Land, Land, Land, hoort nog heden, op deze uw dag, des Heeren Woord; en verhardt toch uw harten niet, opdat gij niet moogt komen in deze eeuwige allerhoogste ellenden van de onuitblusselijke toorn Gods.

De laatste biddagpreek over Job 5:8a is door Van der Groe gehouden op de biddag van 14 april 1784 te Kralingen. Volgens de uitgever had hij de preek uitgesproken als een afscheidswoord aan land en kerk. Twee maanden later, op 14 juni 1784, overleed Van der Groe. De preek, die gehouden werd in een middagdienst, volgde op een preek in de morgendienst over Psalm 81:12, 13: "Maar Mijn volk heeft Mijn stem niet gehoord en Israel heeft Mijner niet gewild. Dies heb Ik het overgegeven in het goed-dunken van hun hart, dat zij wandelen in hun raadslagen."

De uitgever vermeldt dat de samenhang tussen beide preken daarin bestond dat Van der Groe de onderhavige preek bedoelde als een bemoediging en besturing van Gods volk onder en tegen het verval in leer en leven en de daarmee verbonden rampen als godsoordelen waarop hij in de morgendienst had gewezen. Van der Groe zegt:

"Men moet maar zeggen waar men komt of waar men zijn ogen opslaat: *De Heere is niet aldaar*. Ik zie niets van God. Ik bespeur er niet anders dan goddeloosheid of zorgeloosheid of geveinsdheid. O, dit is ons droevig ongeluk! De Heere woonde hier tevoren in ons land in de oude dagen. Daar waren overal blijken van te zien. Maar och, nu hebben wij God verloren. Hij woont niet meer met Zijn Geest met Zijn hemels licht en genade, met Zijn gunst en zegen in onze kerken, in onze huizen, of in onze harten. Maar wij zijn helaas nu allen geworden als een volk dat zonder God en zonder Christus in de wereld leeft." Enz.

2. De ontvangst en verwerking van de prediking van Van der Groe

De prediking van Van der Groe werd pessimistisch en negatief genoemd. Er waren ook mensen die zijn waarschuwingen serieus namen en er naar hoorden. Tot de laatstgenoemden behoorde een kring waarbinnen afschriften van de door Van der Groe uitgesproken biddagpreken de ronde deden en met instemming werden gelezen. Reeds tijdens zijn leven stond Van der Groe dus overal bekend om zijn biddagprediking. De preken circuleerden in afschriften. Er was zelfs vraag naar vanuit de voormalige Caapkolonie.

De publicatie van de biddagpreken via de drukpers vond plaats na zijn dood door bemiddeling van de Ridderkerkse predikant Joan Hugo van der Groe. In 1787 verscheen zodoende een *Verzameling van biddagpredicatiën*. Aan de keerzijde van het titelblad stond in enkele zinnen de gebruikelijke kerkelijke goedkeuring. Deze zogenaamde *approbatie* werd verleend door de classis waarbinnen de prekenbundel werd uitgegeven: de classis Utrecht. De visitatiecommissie die namens de classis was belast met de boekbeoordeling voegde de opmerkelijke zinsnede in dat de classis 'enige gedachten en wijzen van voorstellen voor de auteur laat'.

Eén van de drie ondertekenaars was om zijn rechtzinnigheid en vroomheid een populair Utrechtse predikant: ds. W.L. Krieger. Zijn oordeel legde ongetwijfeld gewicht in de schaal.

Van der Groe's accent op de hopeloze situatie waarin land en kerk waren verzonken bleef niet zonder kritisch commentaar van deze bevoegde zijde.

Dat ds. Krieger bedenkingen had tegen de biddagpreken van Van der Groe, was om meer dan één reden trouwens verstaanbaar. Ds. Kriegers rechtzinnigheid en vroomheid ging namelijk gepaard met een veel optimistischer visie op de 'tijdgeest' dan Van der Groe. Dit verschil in beleving bracht met zich mee dat hij Van der Groe's onheilsprofetieën moeilijk in alles kon bijvallen. Welke passages de visitatiecommissie precies voor rekening van de auteur wilde laten werd niet met zoveel woorden vermeld.

In dezelfde tijd verscheen echter een recensie, waarin de gewraakte uitdrukkingen wel vermelding vonden. De recensent liet zich bovendien sceptisch uit over de toegepaste selectiecriteria. De selectie betrof vooral de om hun pessimistische toonzetting verguisde of juist geliefde voormiddagpreken. Daarmee deed men de auteur echter geen recht. Want volgens de commentator telde van der Groe juist in de namiddagpreken de zegeningen en kon men daarin 'een opzettelijke bewerking tot Reformatie' beluisteren. Maar daarvan was slechts een viertal vertegenwoordigd. De recensent toonde aan de hand van uitvoerige citaten het gelijk van de visitatiecommissie aan. Hij signaleerde bij Van der Groe een profetisch zelfbewustzijn:

"Inderdaad de wijze van voorstellen is op sommige plaatsen zo zonderling, dat de Schryver schijnt voor te geven, een buitengewoon gezant van God te zyn, en onmiddellijke openbaringen en beveelen van God ontvangen te hebben."

De visitatiecommissie zou speciale passages hebben bedoeld, bijvoorbeeld uit een preek over Amos 8:1, 2 waar een totale overgave van land en kerk onder antichristelijke macht wordt aangekondigd. Voorspellingen van deze aard geven te denken, net als de negatieve kerkvisie van Van der Groe trouwens en zijn vernietigende kritiek op leer en leven. Deze recensie kunnen we in combinatie met de formulering van de *approbatie* zien als een gegeven dat men de prediking van Van der Groe als uiting van verregaande arrogantie inschatte.

3. Bataafse Republiek

Naderhand werd deze onderwaardering van Van der Groe's preken gelogenstraft, de arrogantie van een aantal broeders en kerkelijken beschaamd en zijn tegensprekers de mond gestopt. Als Van der Groe nog geleefd had in 1795 wat zou hij dan gezegd hebben? *De HEERE heeft gedaan gelijk Hij gesproken heeft*. Precies hetzelfde als de profeet Jeremia ondervond op de puinhopen van Jeruzalems stad en tempel.

De Franse Revolutie veroorzaakte in Nederland de Bataafse Republiek. Er een fundamentele omwenteling plaats op alle terreinen van het leven, die onder andere in de scheiding van Kerk en Staat tot uiting kwam.

Het Franse leger, dat erop uit was om de eigen revolutie door heel Europa te verspreiden, trok Nederland in 1795 binnen. Nederlandse revolutionairen, waaronder de patriotten, grepen hun kans en zetten allerlei bestuurders af. De dag nadat Willem V vluchtte, doopten ze de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden om tot *de Bataafse Republiek*, afgeleid van het Germaanse volk der Bataven dat eens in Nederland had gewoond.

Direct gingen de Bataven aan het werk om de samenleving te hervormen. *De Rechten van de Mens en van de Burger* werden afgekondigd die basisprincipes als gelijkheid en vrijheid moesten waarborgen. Het staatsbestel werd hervormd, alsmede het onderwijssysteem. Gilden werden afgeschaft, persvrijheid werd ingevoerd en er werd een nationaal parlement opgericht. De Bataafse Republiek kwam in 1806 ten einde doordat Napoleon Bonaparte zijn broer Lodewijk aanstelde als koning van Holland.

De bekende theoloog **Gysbertus Bonnet** (1723-1805), behalve hoogleraar evenals Krieger predikant te Utrecht, gaf enige jaren later in een terugblik op de Franse Revolutie zijn mening over het pessimisme in de prediking van Van der Groe:

"Hoe, heeft God, de alwetende God, voor 25 Jaren niet geweten, wat er, gedurende de laatst verlopen tijd, in Frankrijk zou voorvallen? Zou de alvermogende God die ontzettende gebeurtenissen niet aan enig mens, op die tijd, hebben kunnen openbaren, met bevel, om er ook aan anderen kennis van te geven? Maar, als nu iemand, met zulk eene voorspelling, in het Jaar zeventig, was voor de dag gekomen, wat zou de wijsgeer, wat zou de staatsman, daar van gezegd hebben? Zou men niet, uit de zo merkkelijk gevorderde beschaafdheid van het mensdom; zou men niet, uit de, zo vele eeuwen achtereen, gevestigde neiging van het Franse volk, geredeneerd hebben, om de dwaasheid, de ongerijmdheid, van zulk een voorzegging in het licht te stellen? Evenwel, zulke ongelooflijke dingen zijn geschied!"

Zo kreeg deze grote in Nederlands Israël ondanks de kritiek van zijn tijd na zijn dood het gelijk aan zijn zijde. De prediking naar het Woord overwint blijkbaar door de Geest van het Woord.

4. OVERIGE PREKEN

A. Voorwaardelijk of onvoorwaardelijk aanbod van genade

Onderzoekers van oude geschriften en serieuze lezers zijn belangstellend hoe oude theologen dachten over het aanbod van genade. Betekende de diepgaande biddagpreken waarbij de grote schuld van elke Nederlander centraal stond en zijn telkens terugkerend thema over zelfonderzoek dat ds. Van der Groe geen ruim aanbod van het Evangelie predikte? Dat deed hij zeker.

In een biddagpreek over Romeinen 9 vers 26 wijst hij zijn gehoor op de Heere Jezus, in Wie alles te vinden is wat tot zaligheid nodig is. 'Die dierbare Heiland en Verlosser wordt u heden nog aangeboden! Hij staat nog te kloppen aan uw deur; Hij werkt nog, om u te verlossen en zalig te maken. Och, kom dan toch eens oprecht gelovig tot Hem!'

En in de laatste preek van de bundel *De bekering* - over Mattheüs 13 vers 5 - roept hij zijn hoorders met luider stem toe: 'Verhardt uw harten niet! Vraag gij wat er dan voor u te doen is?' Vijf punten hield hij de gemeente voor. Het laatste punt luidt: 'Wordt gij dan niet aanstonds door Hem geholpen, o, houdt door krachtige gebeden en smekingen, en onder een ernstig gebruik van alle genade- en bekeringsmiddelen toch standvastig bij Hem om hulp en genezing aan! Vermoeit Hem maar door uw

aanhouden en laat niet af voordat Hij uw gebed verhoord heeft. Gij kunt verzekerd zijn dat allen die de weg inslaan, ook zekerlijk door Jezus zullen geholpen worden, want Hij, Die het beloofd heeft, is waarachtig en getrouw. Amen."

Een vraag die veel verwarring heeft gebracht, is of er wel of geen voorwaarden vooraf gesteld moeten worden voordat een zondaar de toevlucht mag nemen tot de Heere Jezus. Met 'voorwaarden' wordt dan bedoeld: zondekennis. In aansluiting bij de tekst uit Mattheüs 9 vers 12: 'Die gezond zijn, hebben de medicijnmeester niet van node, maar die ziek zijn', wordt vaak gesteld dat mensen die hun zonden niet kennen en gevoelen geen behoefte hebben aan een Verlosser.

Ds. Van der Groe noemde deze 'voorwaarde' ook met regelmaat in zijn preken. In het boek *De bekering* beschrijft hij een voorbeeld van een huis dat schoongemaakt moet worden. Eerst gaat alles open, ramen en deuren, om het vuil te kunnen zien. Daarna begint de schoonmaak." Het beeld is duidelijk. Eerst kennis van de zonde, daarna zoeken naar verlossing ervan. Dit komt ook overeen met de drieslag in de Heidelbergse Catechismus: ellende, verlossing en dankbaarheid.

In de preek waarin ds. Van der Groe dit beeld gebruikt, lezen we verder: 'Ziet, geliefden! Op zódanige wijze geraakt de mens tot een klaar gezicht en kennis zijner zonden, zóver moet hij aan zichzelf ontdekt worden, of hij zal nimmer tot een rechte droefheid naar God gebracht worden.'

En in het boekje *Die overwint* schrijft hij dat degenen die nog nooit de wapenen tegen de zonde hebben opgenomen voordeel zullen hebben van de beloften. Die ware, geestelijke droefheid over de zonde gaat gepaard met zelfwalging.

Van der Groe constateerde in zijn tijd dat er honderdduizenden in de kerk zitten die menen geheel of half bekeerd te zijn zonder zondekennis. 'Maar, mijn toehoorders, dit zeggen wij u, dat álle zodanige mensen zich wel deerlijk door de duivel en door hun snood en arglistig hart laten verleiden en bedriegen, en dat zij nooit één aasje of druppel van ware bekering in hun zielen gehad hebben, want een bekering zonder droefheid en tranen is evenals een fontein of put zonder water.' (Fieret)

De prediking van vrije genade zonder de werken van de wet is voor verloren zondaren een nooit genoeg te waarderen voorrecht. Dat laat Van der Groe duidelijk uitkomen in als zijn preken en verhandelingen. De verschillende facetten van de aanbieding van genade worden in zijn prediking min of meer gevonden.

Prediken	"Predikt dat op de daken", Matth. 10:27.
Zaaien	"Een zaaier ging uit om te zaaien", Matth. 13:3.
Roepen	"Want velen zijn geroepen", Matth. 20:16.
Onderwijzen	"Onderwijs al de volken", Matth. 28:19.
Leren	"Lerende hen onderhouden alles wat Ik u geboden heb", Matth. 28:19.
Verkondigen	"Verkondigende den volke het Evangelie", Lukas 3:18.
Nodigen	"Om de genoden te zeggen: komt, want alle dingen zijn nu gereed", Lukas 14:17
Dwingen	"En dwing ze in te komen, opdat Mijn huis vol worde", Lukas 14:23.
Getuigen	"Om van het Licht te getuigen", Joh. 1:7.
Voorstellen	"Welken God voorgesteld heeft, tot een verzoening", Rom. 3:25.
Spreken	"Gebruiken wij vele vrijmoedigheid in het spreken", 2 Kor. 3:12.
Bidden	"Zo zijn wij dan gezanten van Christus' wege, alsof God door ons bade; wij bidden van Christus' wege: laat u met God verzoenen, 2 Kor. 5:20.

- Schilderen "Christus voor de ogen tevoren geschilderd", Gal. 3:3.
 Baren "Die ik wederom arbeide te baren", Gal. 4:19.
 Aanraden "Ik raad u dat gij van Mij koopt", Openb. 3:18.
 Het goede boodschappen: "Die het goede boodschap", Jes. 52:7. Dit is hetzelfde als Evangeliseren, het Evangelie preken.
- Aanbieden Aanraden te kopen is hetzelfde als aanbieden op de markt van vrije genade, Jes. 55:1-2.
 Voorstellen en aanbieden worden door Latijns schrijvende theologen *proponere* en *offere* genoemd. Deze Latijnse woorden zijn equivalenten; ze hebben dezelfde betekenis.
 Anderen gebruiken het Latijnse woord *oblatio*. Dat betekent: *het voorhouden*, aanbieden. In hfd. 2 art. 5 spreken de opstellers van de **Dordtse Leerregels** over de belofte van het Evangelie, "die verkondigd en voorgesteld moet worden met bevel van bekering en geloof." *Aanbieden* is in zekere zin zwak uitgedrukt. De gedachte kan erin liggen dat de mens enigszins vrijgelaten wordt. *Bevel van geloof en bekering* is kernachtiger en meer indringender dan aanbieden!!

B. Roeping door het woord

Citaat uit een preek over 1 Petrus 5:10

In een engere zin betekent deze roeping het beginsel van geloof en bekering, maar in een ruimere zin wordt er het ganse genadewerk Gods onder verstaan. En dan behelst zij: wedergeboorte, geloof, bekering en alles wat ertoe behoort, om de uitverkorenen uit de staat der natuur in die der genade over te brengen.

En in die zin moet de roeping in onze tekstwoorden verstaan worden. Petrus bedoelt hier het gehele werk der genade en der zaligheid, zoals God dat door Zijn Geest krachtdadig aan de uitverkorenen tot hun bekering en gehele vernieuwing gewerkt had. En door die Geest waren zij overtuigd, wedergeboren, bekeerd, door het geloof met Christus verenigd en bij aanvang geheiligd.

Zie, dit genadewerk Gods door Woord en Geest aan de harten der uitverkorenen krachtdadig toegepast, stelt ons Petrus hier voor als een roeping Gods en wel een roeping tot Zijn eeuwige heerlijkheid. Het heerlijk einde dan, waartoe God de uitverkorenen door wedergeboorte, geloof en bekering krachtdadig roept, is, opdat zij de eeuwige zaligheid en heerlijkheid, die Christus voor hen verworven heeft, reeds hier in dit leven bij aanvang zouden smaken en in de volle bezitting en de volle genieting daarvan na dit leven zouden gesteld worden. Dit zijn zaken, mijn geliefden, die zeker en gewis zijn.

Van der Groe maakt verschil tussen roeping in engere zin en in ruimere zin. En terecht; geheel volgens de Orthodoxe Leer. Gezien de vele misverstanden hierin volgt een korte schets om de roepingen in de Schrift te onderscheiden.

Roeping komt in de Bijbel in diverse betekenissen voor, kent verschillende Personen die roepen en heeft aparte doelen.

Ten eerste is er een **uitwendige roeping** door Gods Woord, die echter door velen niet wordt opgevolgd. Jesaja 65: 12, Mattheus 22: 3 en 23: 37. Markus 16: 15. Handelingen 13: 46. Deze uitwendige roeping wordt gedaan door de prediking en

behelst in zich de opdracht tot bekering en geloof in Jezus Christus.

Ten tweede de **inwendige roeping**. Deze is een realisering van de uitwendige roeping. De inwendige roeping neemt de uitwendige roeping niet weg, maar bevestig die. Het Woord wat allen horen wordt door de Heilige Geest inwendig krachtig gemaakt tot inkeer, berouw, bekering en het geloof in Christus. Als het laatste gemist wordt, is de roeping niet voltooid. Want zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen.

Deze roeping wordt eigenlijk de eerste roeping, of *het eerste genadewerk* genoemd. Van deze roeping handelt de Dordtse leerregels hoofdstuk 3,4 in artikel 7-13 op een onovertroffen manier. Nergens kan het korter, doeltreffender en Schriftuurlijke gezegd worden.

Maar deze inwendige roeping heeft een bredere omvang dan alleen de bekering in de eerste overgang in Gods koninkrijk. Er kan ook een roeping zijn *tot de martelaarskroon* en een roeping *tot de ingang in het zalig koninkrijk der hemelen* om eeuwig bij de Heere te wonen.

In de Schrift is er ondermeer van onderstaande roepingen sprake:

(1) Van **God de Vader** staat: *Ik heb Mijn Zoon uit Egypte geroepen*, Mattheus 2: 15. *Die ons geroepen heeft tot de gemeenschap Zijns Zoons*, 1 Korinthe 1: 9. Deze roepende weldaad wordt toegeschreven aan de Vader zoals uit het verband blijkt.

Die Hij te voren verordineerd heeft, dezen heeft Hij ook geroepen, Romeinen 8: 30.

(2) **Christus** als de grote Profeet roept allen om Hem te gehoorzamen en roept de vermoeien en belasten om tot Hem te komen.

Van Jezus staat ook, *dat Hij riep in de tempel*, Johannes 7: 28. Jezus riep: *wie oren heeft om te horen, hore*, Lukas 8: 8.

(3) De **Heilige Geest** roept ook; en wel tot een ambt. *De Heilige Geest zeide: Zondert Mij af, beiden Barnabas en Saulus tot het werk waartoe Ik hen geroepen heb*. Hand. 13: 2. *Besluitende daaruit dat de Heere ons geroepen had*, Handelingen 16: 10.

De Heere riep Mozes uit de braambos, Exodus 3: 4. Een roeping tot het ambt, enz.

Hij riep Bezaleël met name, Exodus 31: 2. Een roeping tot handvakwerk voor de tabernakel.

Er worden in het Evangelie nog meer soorten roepingen genoemd.

Gij zijt geroepen tot vrede, 1 Korinthe 7: 35. Dit schrijft Paulus in verband met huwelijk en beroepsuitoefening.

Tot vrijheid geroepen, Galaten 5: 13. Een geestelijke vrijheid verlost van de vloek der wet.

Geroepen tot vrede, in één lichaam, Kolossenzen 3: 15. Dit betreft voornamelijk het gemeenteleven.

Geroepen tot Zijn wonderbaar licht. 1 Petrus 2: 9. Ongetwijfeld ziet dit op de roeping vanuit de heidense of Joodse duisternis.

Geroepen tot het avondmaal van de bruiloft des Lams, Openbaring 19: 9. Uit de context blijkt dat dit voornamelijk ziet op de heerlijke staat van de kerk na de bekering van de Joden, volgens Brakel, Durham en anderen.

Geroepen tot Zijn Koninkrijk en heerlijkheid. 1 Thessalonicensen 2: 12. In beginsel in dit leven, maar in volmaaktheid voor ziel en lichaam in de nieuwe hemel en aarde.

Aan de inwendige roeping hebben alle gelovigen deel. Wel zijn er trappen in de ervaring, in geloofsoefeningen, in kennis en geloofszekerheid ervan.

Bovendien heeft ieder gelovige zijn eigen voorkeur aan bepaalde leerstellingen die

hem het meest aanspreken. Paulus bijvoorbeeld, muntte uit in het benoemen van *de roeping en de rechtvaardiging*. Wellicht heeft hij geschreven vanuit zijn eigen levenservaring: zeer krachtige geroepen op de weg naar Damaskus, gerechtvaardigd in de belofte door Christus (die hij kreeg, namelijk *om te prediken vergeving van zonden*, enzovoort) Handelingen 26: 18. Drie dagen later werd hij ten volle deelgenoot van de rechtvaardigmaking door de Gave van de Heilige Geest, Handelingen 9: 17. Het proces roeping *en*, of roeping *met* de rechtvaardiging, duurde bij hem drie dagen. Deze extraordinaire werking van Gods Geest is beschreven om God te bewonderen voor Zijn onuitsprekelijke genade, maar niet om ons te leren dat het bij iedere gelovige zo toegaat.

Verhouding roeping en verkiezing

Wat betreft de verhouding waarin de verkiezing staat met de uitwendige roeping, mogen wij nog opmerken dat onze Gereformeerde vaders zowel als de Puriteinen en andere Reformatorische kerken, in de prediking *het leerstuk van de uitverkiezing niet plaatsen in de uitwendige roeping*, maar ze leerden dat de verkiezing de troostvolle grondslag is van de roeping en de eeuwige zaligheid.

De verkiezing overheerst de uitwendige roeping niet, maar verklaart waarom zoveel geroepen niet gehoorzaam zijn en waarom geroepen wel naar Zijn stem horen: *velen zijn geroepen, weinigen uitverkoren*.

Zou men de verkiezing in de uitwendige roeping plaatsen dan wordt de verkiezing een leefregel in plaats van *Gods geopenbaarde wil*. Dat impliceert dat de uitwendig geroepen zich kan beroepen op de verwerping en dat men daarmee tevreden moet zijn. Hetwelk 'een al te ongeschikte godslastering is'. (Ned. Gel. Bel. in een ander geval)

5. Herdrukken van preken

Eén van de reacties op een theologische vervlakking en een daarmee sporende schrale prediking was in de negentiende eeuw namelijk een oplevende belangstelling voor praktisch-gereformeerde lectuur uit de voorgaande eeuw. Binnen de kring van de Nederlandsche Hervormde Kerk en in de kringen van Afgescheidenen stonden uitgevers op om van deze geschriften heruitgaven het licht te doen zien. Wij danken het aan hen dat ook handschriften van Van der Groe's preken van de drukpers kwamen. Dat daardoor de draagwijdte van de prediking van Van der Groe verder reikte dan zijn eigen tijd behoeft verder geen betoog.

Het eerste handschrift van Van der Groe dat in de negentiende eeuw werd gedrukt, verscheen in 1818 bij de Rotterdamse uitgever Nicolaas Cornel (1756-1841). Het betrof de publicatie van tien preken, waarvan er zeven over 'de blinde Barthimeus' handelden. De herdrukken van deze prekenbundel volgden elkaar vrij snel op.

Cornel was niet de eerste uitgever van nagelaten preken van Van der Groe. Na zijn overlijden verscheen reeds in 1787 een bundel biddagpreken bij de Utrechtse uitgever H. van Otterloo. Van dit zestiental verzorgde de Rotterdamse uitgever J. Hendriksen in 1809 een herdruk.

Cornel verdient in de rij van de negentiende eeuwers een eerste plaats, aangezien hij persoonlijk in vriendschappelijke betrekking heeft gestaan tot de familie Van der Groe.

Door een toenemende vraag kregen steeds meer uitgevers voor de handschriften van

Van der Groe belangstelling. Vooral in de jaren rond 1830 en 1840 werden vele preken gedrukt, die Van der Groe hadden gediend als schets voor de verkondiging. De omvangrijkste bundels vormden wel zijn catechismusverklaring (1838)

11. ZWAKGELOVIGEN

1. Levensdoel van Van der Groe

Door een aantal serieuze mensen wordt beweerd 'dat Ds. Van der Groe geen troostwoord heeft voor kleingelovigen, zwakgelovigen, overtuigden, eerst-beginnenden en bestredenen over hun aandeel aan Christus. Hij is hart voor de bekommerde kerk.'

Hierop zou veel te zeggen zijn, maar nu de geschriften van Van der Groe bijna alle digitaal toegankelijk zijn is het niet nodig om er veel over te schrijven. Die wil kan ze lezen en ter harte nemen. Van der Groe kan zijn mening met z'n eigen woorden het beste uitleggen. Hij heeft één groot doel: **DAT CHRISTUS VERHEERLIJKT WORDT IN ZONDAARSHARTEN**. En dat strekt tot uw eeuwige zaligheid.

In de onderscheiden bedeling van Gods Geest weet de een van Gods knechten beter een woord tot onbekeerden te spreken dan de ander. De een kan beter een woord tot troost en bemoediging spreken voor een overtuigde ziel dan de ander. Gods Woord is als een zwaard om alles af te snijden wat buiten Christus is en 'een borst van zoete melk' tot versterking van dorstige zielen die het geestelijk licht nog maar pas gezien hebben.

Wil iemand op goede gronden onderwezen worden in de leer van het Evangelie, hij kan bij Van der Groe terecht. Wil iemand onderwijs ontvangen in allerlei zielsgestalten, gemoedsaandoeningen, vertwijfelingen, enz. hij kan vader **Brakel** lezen, van wie Van der Groe zegt over zijn uitleg van de kerk des Heeren in zondag 21: 'De zalige man Gods'. Of, hij kan de geschriften van de Engelse prediciën lezen waarvan Van der Groe een langs breekt in zijn voorwoord voor de *Verklaring van Hutechson over de Kleine profeten*. Deel 1.

Sterker nog, voor hen die dieper onderwijs begeren: Van der Groe voelde heel goed aan, dat hij niet kan komen tot die geestelijke diepte en hoogte waarin de **Erskines** door God geoefend waren. Daarom was hij een opperste voorstander om die geschriften te lezen.

2. Hieronder volgt een kort uittreksel uit enkele preken van Van der Groe om te zien, wat zijn eigenlijke mening was over 'zwakgelovigen'

'Beschrijving van het oprecht en siel-saligend gelove, door Theodorus van der Groe, in leven predikant te Kralingen.

Maar de zaak is deze, dat ik twee dingen stel, die mogelijk aan sommigen tot zo'n verkeerde verdenking van mijn leer aanleiding zouden kunnen geven, omdat hun eigen ongelukkige blindheid daarvan wel eens de oorzaak zou kunnen zijn.

-1- Mijn waar gevoelen is, dat er in deze geesteloze tijd mogelijk wel duizenden in het christendom gevonden worden, die zichzelf valselijk en zonder enige grond inbeelden, dat zij zwakgelovige, sukkelende, twijfelmoedige christenen zijn, terwijl zij nochtans niets van het ware zaligmakende geloof in hun harten hebben, enz. Dit strekt mij dikwijls tot een stof van smartelijke droefheid, dat de mensen zichzelf zo rampzalig bedriegen en er staat op maken met een ingebeeld geloof hun eigen hersenen naar de grote eeuwigheid te gaan. En ik betreur het ten zeerste, dat zulks in deze tijd niet meer opgemerkt en ter harte genomen wordt, waarvan ik acht dat dit wel voornamelijk en het allermeest voortkomt uit onkunde over de ware aard en natuur van het

zaligmakende geloof, en dat men is begonnen het beginsel des geloofs en der ware genade te stellen in een deel algemene zaken van overtuiging, bekommernis, ongelovig zuchten, begeren, hongeren en dorsten, zoals men het noemt; hetgeen de mens allemaal hebben kan, en nochtans voor eeuwig verloren gaan.

Welnu, ik belijd, dat dit mijn waarachtig gevoelen is en dat ik door Gods genade dit ook persoonlijk bij alle gelegenheden mij voor ogen zal houden, om er mijn gebruik van te maken. Ik zou ontrouw moeten worden aan de zaak Gods en aan mijn eigen licht, als ik daar anders in te werk zou gaan. Dat deze weg mij in deze tijd veel vijanden en veel laster baart, zie ik duidelijk genoeg. Maar dat zij zo; ik mag niet anders handelen, want God stelt mij daar en wee mij, als ik daar ooit om enige tegenstand vandaan zou lopen.

Voorts moet ik hierbij ook nog betuigen, (omdat ik nu toch bezig ben om mijn gemoed voor de Heere en voor de mensen te ontlasten) dat het met mij werkelijk zo gelegen is, dat eer ik zou willen enig waar zwakgelovige, sukkelend, duister christen ook maar in het minste te bedroeven of tot twijfelmoedigheid te brengen, ik liever zou begeren dat met mij geschiedde, wat de priester Zacharias overkwam, Luc.1:20. Ik mag in waarheid zeggen: Geloofd zij de Heere, dat Hij mij een week en teer hart en innerlijke barmhartigheid heeft geschonken voor het geringste schaapje en voor het zwakste lammetje van Zijn Zoon, zodat ik het geen kwaad zou mogen doen, maar het liever alle dagen in mijn schoot zachtjes zou strelen, totdat het sterk en gezond zou geworden zijn!

-2- Ten andere gevoel en leer ik ook, zoals uit het vorig door mij gesteld gemakkelijk is te zien, dat de allerzwakste gelovige nochtans inwendig in de grond van zijn hart altijd enige vaste verzekerdheid zijner zaligheid en van Gods genade over blijft houden, die hij in der eeuwigheid niet kan verliezen, omdat de Geest Gods, die het geloof werkt en versterkt, hem nooit geheel verlaat.

Toen ik alhier in het begin van mijn bediening over *de zevende Zondag van de Catechismus preekte*, heb ik het ware geloof vergeleken bij zuiver beproefd goud, dat in zijn wezen onveranderlijk is, zoals alle dingen hun wezen voor ons hebben. In het verdere van deze gelijkenis heb ik ook gesteld, dat een waar gelovig christen soms niet meer dan een greintje of klein korreltje van dat kostelijke goud des geloofs in zijn hart kon hebben, maar dat dit kleine korreltje des geloofs toch in wezen datzelfde geloof is, dat daar in de zevende zondag beschreven wordt; waarbij ik toen nader verklaard en aangetoond heb, hoe laag en zwak het geloof soms in een christen wel kon zijn door zonden, verdorvenheden, duisternissen, verlatingen, bestrijdingen, enz., terwijl niettemin het wezen des geloofs toch onder al die dingen zonder enige verandering blijft. De toevalligheden of hoedanigheden van grootheid, kleinheid en dergelijk veranderen immers aan het wezen van een zaak niets. Het kost mij weinig moeite om veel goede getuigen te noemen, die mij dit toentertijd zo hebben horen prediken.

Nu moet ik hier ook nog bijvoegen, dat ik gevoel en altijd zonder enige twijfel gevoeld hebt, dat de christenen van onze tijd meestal zeer zwak in het geloof zijn, omdat de Geest Gods thans - helaas!- grotelijks vanwege onze zonden onder ons ontbreekt, en dat het wat bijzonders en zeldzaams in deze tijd is, als men ergens een werkelijk sterk en werkzaam gelovige vindt, die veel vrucht in Christus heeft en door Hem draagt; ik ontmoet ze althans zeer zelden. Hierbij acht ik en moet ik ook stellen, dat het ware geloof soms, onder des Heeren wijze toelating, in een christen wel tot zo'n hoge trap van dodigheid, zwakheid en laagte kan komen, en dat hetgeen wat

overgebleven is wel eens een geruime tijd zo diep verborgen en als begraven kan liggen onder verdorvenheden, bestrijdingen, enz., dat het nauwelijks te merken is, dat er enig geloof of verzekerdheid in de christen overgebleven is; net als een klein kooltje of vonkje vuur, dat onder een hoop as ligt en nauwelijks te vinden is, hoe men er ook in roert. Nochtans is het element van het vuur werkelijk in de as en er zou in korte tijd een groot vuur uit kunnen ontstaan. Zo is er ook in zo'n geval in een waar gelovig christen toch nog altijd een vonk van geloof en vast vertrouwen, ofschoon hij dat zelf niet eens gevoelt en opmerkt en God is machtig om in korte tijd dat kleine vonkje door Zijn Geest weer zo aan te blazen en er zoveel stof van hemelse genade aan toe te voegen, dat het hele hart daardoor aangestoken wordt en van geloof, vertrouwen en liefde weer gaat branden.

Als een christen eens in zo'n toestand van grote zwakgelovigheid is, dan denk ik dat het zo met hem gesteld is, dat hij wel duizend gedachten in zich heeft, dat hij verloren zal gaan, tegen één gedachte dat hij behouden zal worden. Dan wordt hij zeer in zijn gemoed gekweld en onderdrukt met nare angsten, verschrikkingen, moedeloosheden en ongelovige vrees, bestrijdingen en twijfelmoeidigheid. Maar hoe groot de strijd dan dikwijls ook voor een tijd mag zijn, zij komt in een christen nooit tot die hoogte, dat hij in een volkomen en volstreckte wanhoop neerstort, zoals dat wel bij goddelozen en ongelovigen gebeurt; want daar blijft in een waar christen door de kracht van de inwonende Heilige Geest toch altijd, ook in zijn hart een hebbelijk grondbeginsel van waarachtig geloof en sterke verzekering van zaligheid liggen, die de duivel en de hele boze natuur niet bij machte zijn ooit uit te blussen en hierdoor wordt hij nog overeind en staande gehouden en kan hij door het ongeloof nooit geheel overwonnen worden. Ziehier mijn waarachtig gevoelen van deze dingen, waarover ik nooit anders gedacht of gesproken heb.

3. Zondag 7, voorafsprak en verklaring over kleingelovigen in 6 punten

Eer wij tot de Catechismus overgaan, is het nodig, dat wij eerst onze afgelezen tekstwoorden wat nader voor uw aandacht openleggen.

U merkt, dat de Apostel hier spreekt tot de Gemeente des Heeren te Eféze, namelijk, tot alle gelovigen zonder onderscheid, hetzij zwakken of sterken. Want het zou een grote ongerijmdheid zijn, als iemand het zo wilde verstaan, alsof Paulus deze zendbrief maar alleen geschreven had aan de verzekerde Christenen te Eféze en dat hij *de duisteren, sukkelenden, de kleinen en zwakken in het geloof*, die zijn troost en raad het meest nodig hadden, zonder opmerking zou zijn voorbij gegaan, zonder van hen de minste melding te maken.

Ook moeten wij niet menen, dat de Gemeente te Eféze alleen uit sterke en verzekerde Christenen bestond en dat er onder hen geen *bekommerden en zwakgelovigen* werden gevonden. Want het tegendeel openbaart zich aan alle kanten. De Kerk van Christus heeft altijd bestaan uit zwakke en meer bevestigde gelovigen; uit kinderen, jongelingen en vaders in Christus; ook had de Apostel geen bijzonder onderzoek gedaan naar de staat van ieders geloof in het bijzonder. Want hij was reeds een geruime tijd van hen afwezig geweest. De Apostel Paulus was destijds te Rome gevangen om het Evangelie en hij hoorde slechts door andere, wat er nu en dan in de gemeente voorviel, gelijk hij zegt in hfd. 1: 15: *dat hij ook gehoord had van het geloof in de Heere Jezus, dat onder hen was*. Ja, hij hield hen merendeels nog klein en zwak te zijn in het geloof. Daarom schrijft hij in vs. 14, 16 en 17 van ons teksthoofdstuk: *hoe hij zijn knieën voor hen boog tot de Vader van onze Heeren Jezus Christus, opdat Hij hun geven mocht naar de rijkdom van Zijn heerlijkheid, met kracht versterkt te worden, opdat Christus door het geloof in hun harten mocht wonen*. Zodat hieruit

klaar blijkt dat Paulus spreekt tot alle ware gelovigen, zonder aanzien, of zij sterk of zwak in het geloof waren. En wat getuigt hij nu in onze tekst?

Hij zegt, *dat zij allen in de Heere Jezus hebben de vrijmoedigheid en de toegang met vertrouwen*. Om de rechte uitleg van deze woorden te vinden, hebben wij de kanttekening maar in te zien, die ons de zaak in de grond verklaart. Wanneer men de onderscheiden aantekeningen op ieder woord bijeenvoegt, dan komt de verklaring zakelijk hierop neer, namelijk: *dat alle ware gelovigen in en door de Heere Jezus de vrijmoedigheid hebben om God als hun Vader aan te spreken en om te roemen in de hoop der heerlijkheid Gods. En dat zij ook allen de toegang in Christus tot God de Vader hebben en door de Heilige Geest, als met de hand, tot Hem geleid worden. Ja, dat zij ook een vertrouwen op God hebben door datzelfde geloof*.

Dat is: dat zij door het geloof in Christus, als hun Middelaar, ook geloven in en vertrouwen op God en tot Hem een vrijmoedige toegang hebben. Dit zijn alle voorrechten van het ware geloof, geliefden, hoe zwak of klein het ook zou mogen zijn. En met hoeveel strijd, tegenstand, wantrouwen en twijfelmoeidigheid van het vlees het ook dikwijls moge vergezeld gaan; er blijft nochtans in het gemoed van een kind Gods, door de genade van de Heilige Geest, altijd iets liggen, dat het ware geloof in zijn grond en wortel kenmerkt, wat in een onbekeerde nooit wordt gevonden. En waardoor hij ook, door de bekwaammakende genade van de Heilige Geest, als het ware gedurig zijn hart weer opheft, tegen alle twijfeling en tegenstand van vlees en bloed en met een kinderlijk vertrouwen tot God gaat, als tot zijn Vader, in de Naam van Zijn Zoon Jezus Christus. Vertrouwende op Zijn genade en op Zijn onveranderlijke beloften, dat Hij voor hem in Christus een verzoend en goedgunstig Vader is en dat Hij hem zeker om de offerande van Jezus Christus al zijn zou vergeven heeft en nooit meer op hem toornen of schelden zal. Een kind van God mag dan wel eens uit de diepste grond van zijn hart en met alle oprechtheid van gemoed, al is het dan ook dikwijls maar stamelende, als een klein kind uitroepen: Abba! Lieve Vader, mijn Vader! Ik vertrouwen op U en geloof, dat Gij mijn genadige en barmhartige Vader zijt en dat Gij mij, arm zondaar, om Uws Zoons Jezus Christus wil, al mijn zonden vergeven, ja, die voor eeuwig achter Uw rug hebt geworpen; ik verlaat mij op Uw Goddelijk Woord, ik vertrouwen op Uw toezeggingen, die niet feilen noch bedriegen kunnen!

En dit zeker vertrouwen op Gods genade kan het ware geloof nooit geheel ontnomen worden, hoewel het door droevige aanvechtingen en hevige bestrijdingen van het vlees bij een kind van God, soms voor lange tijd zeer kan onderdrukt, verzwakt en verduisterd worden, waar van de zonde of een aardsgezind leven dikwijls de oorzaken zijn. Maar dit kan de aard en de natuur van het ware geloof nooit veranderen. Het geloof blijft in wezen en grond altijd hetzelfde. En het vertrouwen op Gods barmhartigheid en op de beloften van de genadige vergeving der zonden in Christus, blijft altijd de steun van het geloof. Want een geloof zonder vertrouwen op God is een dood en werkeloos geloof. Daarom zegt de Apostel, Hebr. 3: 6, *dat wij door het geloof het huis van Christus zijn en dat wij altijd een vaste woonstede van Zijn Geest zullen blijven; indien wij maar de vrijmoedigheid en de roem der hoop tot de einde toe vasthouden* en die door ongeloof niet weer geheel uit onze harten verliezen. Want dan zouden wij het geloof zelf verliezen, waardoor wij der zaligheid moeten deelachtig worden. Maar Christus, onze getrouwe en barmhartige Hogepriester, heeft een zeer groot medelijden met onze zwakheid. Hij weet, dat wij zelf het geloof niet kunnen bewaren tegen alle strijd der zonden, tegen alle aanvechtingen van het vlees en van de Satan. Daarom heeft Hij voor ons gebeden, opdat ons geloof niet zou ophouden en opdat wij onze vrijmoedigheid en ons geloofsvertrouwen tot de einde toe mogen

vasthouden. En hier mag u, arme en gelovig worstelende zielen, uzelf gewis op verlaten: want Hij Die het beloofd heeft, is getrouw.

...

Nu geliefden, door het verhandelde overtuigd zijnde, dat deze grondslag waarlijk in het hart van de gelovige zondaar moet gewerkt worden en dat hij door de werking van de Heilige Geest en door middel van het Evangelie, die zekere kennis Gods en dit vast geloof aan de geopenbaarde waarheid van Zijn Heilige Woord moet deelachtig worden; hoewel dit dikwijls nog met veel twijfelingen, duisterheden van het vlees en aanvechtingen van de Satan te worstelen heeft, wat wij in onze vorige verhandeling gezien hebben. Laat ons nu verder gaan vernemen, hoe zo'n gelovig zondaar, uit kracht van deze zekere kennis Gods, nu ook noodzakelijk moet komen tot een zeker vertrouwen, wat hij door de genade van de Heilige Geest, omtrent God en Zijn onveranderlijke beloften in het Heilige Evangelie geopenbaard, leert beoefenen.

(1). ... De vraag is dan: Wat openbaart de Heere in Zijn heilig Woord, wat aan de arme zondaar, die door de genade van de Heilige Geest oprecht gelooft, zo'n vast en zeker vertrouwen in zijn hart geeft, dat niet alleen aan andere, maar ook aan hem vergeving der zonden en eeuwige gerechtigheid geschonken is? Hetgeen het andere deel van het geloof is en met het eerste deel samengevoegd zijnde, een oprecht geloof uitmaakt, ***waardoor wij de Heere Jezus tot onze zaligheid en eeuwige verlossing worden ingelijfd en al Zijn weldaden aannemen, zoals de onderwijzer tevoren geleerd heeft.***

...

Zie hier dan wat de Heere God de ***gelovige zondaar*** zeer klaar in Zijn heilig Heilige Woord tot zijn zaligheid en eeuwige verlossing en zaligheid openbaart en wat die zondaar door een zekere kennis in de kracht des Heiligen Geestes nu ook met zijn ganse hart voor waarachtig houdt en overredend gelooft:

(1). De Heere God openbaart hem in Zijn Heilige Woord, dat ***hij arme gelovige, niet minder dan alle mensen*** een groot zondaar is, die al de geboden Gods zwaarlijk overtreden en aan geen enkele daarvan ooit gedaan of gehouden heeft. En dat hij van zijn jeugd en ontvanging af tot alle zonde en boosheid geneigd is geweest, terwijl hij God, zijn allerhoogste Koning en Schepper, in geen enkel opzicht kan beminnen of enige schuldige eerbied bewijzen. En dat hij bovendien ook nog schuldig staat aan de overtredingen van Adam, waardoor zijn aard en natuur alzo verdorven is geworden, dat hij van nature niet anders doen kan dan zondigen in gedachten, woorden en werken. Het Woord van God zegt tot hem: *Gij, gij zijt die zondaar; gij zijt die goddeloze; gij zijt die gruwelijke en snode mens, gij zijt een vijand van God en van uw naaste.* Wanneer dit getuigenis Gods door de Heilige Geest met kracht op het hart van de zondaar wordt gebracht, dan moet hij dat geloven. Want dan ziet en erkent hij zichzelf ook als zo'n gruwelijk en verschrikkelijk zondaar.

"Ja, Heere, zegt hij: zo een ben ik; ik ben in ongerechtigheid geboren en in zonde heeft mij mijn moeder ontvangen, Ps. 51: 7. Het is waarachtig, Heere, mijn God! Dat ik U, mijn Schepper en Formeerder, alzo gruwelijk onteerd, gesmaad en beledigd heb en dat ik daartoe nog steeds geneigd ben. O Heere! Het is waarheid, wat gij in Uw heilig Woord van mij zegt en openbaart; ik kan, ik wil dit voor U ook niet meer verbergen!"

Hij belijdt het voor de Heere, met een hartbrekende schaamte, met innige droefheid en diep berouw. Hij klopt zich op de heup, hij smelt weg in boetvaardige tranen, hij is bitter verlegen en gewond in zijn gemoed. Hij schrikt en walgt van zichzelf. Hij roept uit: *o Heere! Zo Gij met mij, arme zondaar, in t gericht wilt treden, op niet een uit*

duizend zou ik U kunnen antwoorden, Job. 9: 4.

(2). De Heere openbaart hem verder in Zijn Heilige Woord en doet hem zien, dat de Heere een heilig en rechtvaardig God is, die over de zondaar verschrikkelijk toorn en hem noodzakelijk tijdelijke en eeuwige straffen en toorn vergelden moet. De Heere God openbaart hem, dat hij arm zondaar zowel als alle ander mensen, door de zonde geheel van Hem vervreemd en van Zijn zalige gemeenschap gescheiden is. Dat hij een kind des toorns is. *Dat hij ligt onder de vloek der Wet en met de gehele wereld voor God verdoemelijk is, Rom. 3: 19.*

Terwijl nu de Heilige Geest die zekere kennis Gods in het hart van de arme zondaar werkt, gelooft hij dit ook in al zijn omvang en hij is over deze rampzalige ellendige staat geheel verslagen. Zijn hart wordt daarover verbroken. Hij merkt zichzelf niet anders aan, dan een waarlijk verdoemelijk, strafschuldig en vervloekt zondaar voor God. Als een slaaf der hel en van de Satan, die de eeuwige dood en verdoemenis rechtvaardig verdiend heeft en de allermiste verschoning of genade Gods onwaardig is. En het berouwt hem bitter, dat hij de Heere zijn God zozeer vertoornd heeft door zijn zonden. Hij kan het leedwezen en de smart, die hij daarover in zijn hart gevoelt, met geen woorden uitdrukken. Hij roept uit: *o Heere, mijn God! straf mij toch niet in uw toorn en kastijd mij niet in uw grimmigheid. Want zo Gij de ongerechtigheid wilt gadeslaan, Heere, wie zal dan bestaan?* Ps. 6: 2 en 130: 3.

(3). De Heere God openbaart *de arme gelovige zondaar, ook in Zijn Woord*, dat hij in zichzelf geheel arm, ellendig en onmachtig is, die niets tot zijn verlossing en behoud doen kan. En die ook geen de minste hulp kan vinden bij enig schepsel in hemel of op aarde. Maar die zonder Christus en zonder Gods genade voor eeuwig sterven en vergaan moet. En dat al zijn gerechtigheden, maar als een wegwerpelijk kleed zijn, Jes. 54: 6. Hij zinkt dan weg in zijn diepe machteloosheid. Hij is geheel arm en rampzalig in zichzelf.

Ook dit gelooft die arme zondaar alweer door die zekere kennis Gods en van Zijn heilige Waarheid. Hij bevindt zichzelf waarlijk geheel arm en rampzalig, ten hoogste onmachtig en diep ellendig. Hij ziet dat al zijn gerechtigheden maar zijn als een wegwerpelijk kleed. Jes. 64. En dat hij zichzelf in genen dele in het leven kan behouden. Of elders van enig schepsel raad en hulp kan bekomen. Hij zinkt weg in diepe machteloosheid. En is geheel radeloos in zichzelf.

Hij roept uit met een geheel verbroken en verslagen gemoed, *dat het met hem buiten hoop is en dat hij een ellendig, jammerlijk, arm, blind en naakt zondaar is, Openb. 3: 17.* Zie eens hoe **vast en zeker een waar gelovig zondaar** tot hiertoe dat alles met zijn hart gelooft en voor waarachtig houdt wat God hem in Zijn heilig woord komt te openbaren. En door de werking des Heilige Geestes op zijn gemoed te drukken. Maar hier blijft het dan niet bij; nee, de Heere God openbaart ook

(4) Maar hier blijft het nog geenszins bij. Nee, de Heere God openbaart die arme gelovige zondaar nog al verder in Zijn heilige Woord dat de Heere ook een oneindig genadig, goedertieren en barmhartig God is. En dat dit Zijn Natuur en Wezen Zelf is. Dat Hij, de Heere zo waarachtig als Hij leeft, geen lust of behagen heeft in de dood van de goddelozen. Ezech. 33: 11. *Maar dat de Heere wil, dat de zondaar zich bekeert, opdat hij zou behouden worden en dat Hij de arme boetvaardige zondaren, die daartoe een oprechte begeerte hebben en zich weer tot de Heere zijn God wil bekeren, daartoe Zijn vrede en Zijn genade aan alle zondaren en zondaresen die onder het Evangelie leven, laat aanbieden.* En dat hij zulken daarin luid laat toeroepen: *wendt u naar Mij toe en wordt behouden!* Jes. 55: 22. Nu,, dit alles gelooft die arme zondaar ook weder en houdt het voor volkomen waarachtig in de binnenste

grond van zijn gemoed, door die zekere kennis Gods, die door de Heilige Geest zo vast in zijn harte gewerkt is.

Nu ziet hij ook met het oog van het geloof en door het licht van het Heilig Evangelie, dat in zijn hart ontstoken is, dat de Heere ook een oneindig, goedertieren en barmhartig God is, die, gelijk Hij geen lust heeft in de dood van enige goddeloze, hij ook de dood en het eeuwig verderf van hem, arm en boetvaardig zondaar, niet begeert. Maar dat Hij zowel aan hem als aan andere, vrede, genade en barmhartigheid laat verkondigen in het bloed van Christus. Omdat hij ziet dat van de Heeren goedertierenheid en eeuwige zondaarsliefde zo groot is en ook als zodanig in het Evangelie geopenbaard wordt, dat Hij niet een enig zondaar, zelfs niet de allergoddelooste, ervan uitsluit. En o, wat is dit een blijde boodschap voor een arme en door schuld verslagen zondaar! Hoe graag hoort hij nu naar die uitnemende, dierbare en verkwikkelijk zoete taal van het Evangelie, waarin hij God zo luid tot de wereld hoort roepen: *zou Ik enigszins lust hebben aan de dood van de goddelozen?* Ezech. 18: 23. Het is hem, alsof de Heere wilde zeggen: 'Hoe zou dat toch in Mij kunnen bestaan, dat Ik, de Heere, uw Schepper, die zo vol genade en barmhartigheid ben, een arme ellendige zondaar, die met een boetvaardig hart tot Mij de toevlucht heeft genomen, zou laten omkomen, daar Mijn hand hem verlossen en behouden kan?'

O, zoete en grondeloze barmhartigheid Gods! O eeuwige God! vol liefde en genade! Hoe moet een arm, verlegen zondaar, die waarlijk tot deze onbegrijpelijke barmhartigheid zijn toevlucht heeft genomen, hier niet uitroepen met Mozes: *o Heere! Heere God! barmhartig en genadig; lankmoedig en groot van weldadigheid en waarheid!* Exod. 34: 6.

(5). Maar dit is alles nog niet; nee, het Evangelie ontdekt de arme en verslagen zondaar nog heerlijker dingen. En hier is nu alle aandacht op dit stuk nodig, want nu zullen wij de rechte bron en grond gaan openen, waaruit *dat zekere vertrouwen van het geloof* tot zaligheid en de vergeving der zonde in het hart van de zondaar voortkomt, wat de onderwijzer ons nu, als het andere deel van het geloof neerstelt. God openbaart ons in Zijn dierbaar Woord de Weg, door Welke Hij Zijn grondeloze genade en eindeloze barmhartigheid aan alle arme zondaren en zondaressen wil bewijzen, namelijk: Zijn geliefde en eniggeboren Zoon Christus Jezus, in Wien Hij Zijn welbehagen heeft. Want Deze is de Weg, de Waarheid en het Leven, Joh. 14: 6. God getuigt in Zijn Woord van Zijn Zoon, dat in Hem het eeuwige leven voor een arme dode zondaar te vinden is, Joh. 5: 11. Dat Hij Hem door Zijn rechterhand heeft verhoogd tot een Vorst en Zaligmaker, om Israël te geven bekering en vergeving der zonden, hand. 5: 31. *Dat Hij deze wereld also lief gehad heeft, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon heeft gegeven, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, (dat is: die Hem met een waarachtig geloof voor zijn enige en volkomen Zaligmaker omhelst) niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe,* Joh. 3: 16.

Ja, God openbaart hier de arme zondaar, door Zijn Heilig Woord en Evangelie, hoe Hij deze Zijn Zoon aan het hout van de kruises heeft doen nagelen en also verhoogd tot een Borg en Zaligmaker voor alle boetvaardige zondaren en zondaressen en *hoe Hij, de Rechtvaardige, eenmaal geleden heeft voor de onrechtvaardigen, opdat Hij hen tot God zou brengen,* 1 Petrus 3: 18 en hoe God nu in Christus de wereld met Zichzelf verzoend heeft, hun zonden hen niet toerekenende. En of dit alles nog niet genoeg ware, om de arme zondaar te overtuigen, dat het Zijn welbehagen is, om hem door deze Zijn Zoon te behouden en te zaligen. Zo openbaart de Heere aan de arme zondaar, door het licht van de Heilige Geest in Zijn heilig Woord en Evangelie, hoe Hij deze Zijn geliefde Zoon Christus Jezus tot een Verlosser en Zaligmaker voorstelt en die ook wil schenken uit loutere genade aan alle arme zondaren, zonder

onderscheid, tot een verzoening door het geloof in Zijn bloed, Rom. 3: 25. En gelijk Paulus dit ook predikte aan de Joden, Hand. 13: 38, zeggende: *zo zij u dan bekend, mannen broeders, dat u door deze vergeving der zonden verkondigd wordt*. Dat is, geschonken wordt, indien gij met een oprecht geloof die genade Gods in Christus, naar de beloften van het Heilig Evangelie wilt ontvangen en aannemen. Daarom gaf Christus deze last en commissie aan Zijn discipelen, Luk. 14: 47, wanneer Hij van deze aarde ten hemel voer, als een van Zijn laatste bevelen: dat zij in Zijn Naam zouden prediken bekering en vergeving van zonden onder alle volken, beginnende van Jeruzalem.

(6). En tevens doet de Heere de arme en in zichzelf verloren zondaar zien, wanneer hij door de genade van de Heilige Geest tot het geloof gebracht wordt, dat hem met die vergeving der zonden ook alle andere goederen der zaligheid, door Christus verworven, uit genade geschonken zijn, terwijl Christus hem die gelooft, *geworden is wijsheid van God, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing*, 1 Cor. 1: 30. Zodat, om eeuwig met God verzoend te zijn en alle zaligheid van Hem uit genade te ontvangen, voor de arme zondaar niets anders te doen valt, dan zijn hart voor Christus en voor Gods genade wijd te openen en die aangeboden Middelaar met al Zijn verdiensten en heilgoederen als een genadegeschenk van Gods eeuwige liefde en grondeloze barmhartigheid met de armen van het geloof te omhelzen; nademaal deze beloften van het Evangelie voor alle arme zondaren is, die zodanig een Borg en Zaligmaker met Zijn heilgoederen waarlijk nodig hebben; terwijl Christus ook alle arme zondaars en zondaressen zeer vriendelijk tot Zich nodigt, zeggende: *komt herwaarts tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven*, Matth. 11: 28. *En die dorst heeft kome en die wil, neme van het water van de levens om niet*, Openb. 22: 17.

Zo en niet anders, wordt overal in Gods Heilige Evangeliewoord de weg der zaligheid klaar beschreven. Daar is geen ander Evangelie. En geen andere weg tot zaligheid van God in Zijn Woord geopenbaard dan die wij u voorgesteld hebben, waarin de Heere God aan alle arme zondaren een zekere en gewisse belofte doet, dat Hij hun de Heere Jezus, zijn enige en eeuwig geliefde Zoon, tot een volkomen Zaligmaker en Verlosser schenken wil en dat Hij hun om Zijnentwil al hun zonden wil vergeven. En tot Zijn kinderen en gewisse erfgenamen van de eeuwige levens aannemen en hen van alles, wat tot hun zaligheid nodig is, door Christus, uit genade wil verzorgen en hen omhelzen met Zijn eeuwige liefde, Indien zij dit alles met een oprecht geloof begeren aan te nemen en zich op deze Zijn Goddelijke beloften tot zaligheid geheel en alleen verlaten en toevertrouwen en met een gewillig verzaken van zichzelf en alle schepselen, zich geheel aan Hem in Christus op vrije genade overgeven.

Zie, dit is het waarachtig en eeuwig Evangelie Gods. Zo openbaart Hij het ons in Zijn heilig Woord. En laat dat allerwegen in de wereld verkondigen. En zo moeten wij, leraars, dat Evangelie prediken: *want al ware het ook, dat wij, of een Engel uit de hemel, u een ander Evangelie verkondigden, buiten hetgeen wij u nu verkondigd hebben, die zij vervloekt!* Gal. 1: 8.

Nu dan, in deze door de Heilige Geest gewerkte geestelijke geloofskennis van dit Goddelijk Evangelie bestaat *het oprechte, zaligmakende geloof*. Nooit, in eeuwigheid zal een arm zondaar in de grond zijns harten zo'n oprecht geloof tot zijn behoud en zaligheid in de grond van zijn hart ontvangen, tenzij de Heilige Geest hem dit Evangelie van Gods genade enigszins recht doet kennen en verstaan.

Maar is er nu een oprecht geloof door de Heilige Geest in van de zondaar hart gewerkt, dan gelooft hij van ganser harte dit ganse Evangelie Gods, zoals dat duidelijk

en klaar in het Woord geopenbaard wordt, door middel van die zekere kennis Gods, welke de Heilige Geest in zijn ziel gewerkt heeft. *Waardoor hij alles zonder enig onderscheid voor waarachtig houdt, wat God ons in Zijn Woord geopenbaard heeft.*

En zie, wanneer nu de arme zondaar door die zekere kennis Gods in zijn hart waarlijk dat Evangelie Gods verstaat en als een gewisse en ontwijfelbare waarheid oprecht gelooft, zo gaat hij nu, door de werking van de Heilige Geest als een vast en noodzakelijk gevolg daarvan, een zeker vertrouwen van het geloof oefenen op God en Christus, gegrond op de Evangelische beloften.

(1). Hij gevoelt nu een zeer hartelijke liefde en hoogachting voordat dierbaar Evangelie, hij vindt hierin de enige en zekere weg der eeuwige zaligheid en verlossing geopenbaard. Hij ziet nu een oneindige schoonheid en dierbaarheid in dat zalig Evangelie van Gods vrije genade en ondoorgrondelijke zondaarsliefde in de Heere Jezus. Hij vindt in Hem al zijn heil en lust. Hij roemt en verheft het. Hij prijst en aanbidt het. Hij kan er zich niet genoeg over verwonderen, dat de Heere God zo'n onbegrijpelijke wonderweg van zaligheid voor arme, goddeloze en verdoemeniswaardige zondaren heeft uitgevonden in zijn eeuwige wijsheid en grondeloze mensenliefde. Dat Evangelie komt hem zo schoon en oneindig beminnelijk voor, dat hij er al het kostelijke van de aardse dingen geheel door gaat vergeten. Het is hem een getrouw woord en aller aanneming waardig, dat Christus Jezus in de wereld gekomen is om zondaren zalig te maken, van welke hij, in zijn eigen ogen, de voornaamste is, 1 Tim. 1: 15. Het is hem een blijde tijding en als een boodschap uit een ver land, die is als water op een vermoeide ziel.

(2). De arme *gelovige zondaar* heeft nu een hartelijke begeerte naar die dierbare genade Gods, in het Heilige Evangelie geopenbaard. Hij wendt zijn vermoeide en belaste ziel daarheen, om die door de genade van de Heilige Geest deelachtig te worden en hij ziet van alle andere wegen en middelen van behoud af. Het is met woorden niet uit te drukken, hoe sterk hij in het binnenste van zijn gemoed kan hijgen en verlangen naar Gods genade, naar de vergeving van Zijn zonden, naar de gerechtigheid en eeuwige zaligheid in Christus Jezus.

Hij hongert en dorst er naar met zijn ganse hart. Hij kan de genade Gods in Christus Jezus niet langer ontberen: hij moet die hebben, of hij moet gewis in Zijn zonden en onder de last van de toorns Gods bezwijken. Hij kan het niet meer zonder Christus stellen, want hij is nu een ware hongerige en dorstige naar de gerechtigheid geworden, hoedanig een Christus zalig spreekt. Matth. 5:6.

(3). Zo strekt nu de **arme gelovige**, door de Almachtige kracht en genade van de Heilige Geest, zijn hart wijd uit en zich verlatende op de gewisse beloften van het Heilig Evangelie, gaat hij als op arendsvleugelen, als het ware van de aarde tot de hemel, terwijl hij met een oprecht geloof de aangeboden genade Gods aanneemt. De Heere Jezus Christus met een sterke hand aangrijpt en zich gelovig de vergeving van al zijn zonden, de gerechtigheid en eeuwige zaligheid uit genade, om de verdiensten van Christus wil, *alzo zeker toepast en toe-eigent*, als hij zeker voor zijn ogen ziet en met zijn hart gelooft, dat hem die uit vrije genade in het Heilige Evangelie door God aangeboden worden.

En zo gaat de arme gelovige zondaar aldus te werk door de heimelijke werking des Heiligen Geestes, op deze of dergelijke wijze, in zijn hart tot God:

"O, Heere, mijn God en mijn Rotssteen! omdat het Uw eeuwige liefde en grondeloze barmhartigheid is, door Uw Heilige Evangelie te openbaren, dat Gij Uw eniggeboren Zoon Jezus Christus aan alle arme boetvaardige zondaren, tot een volkomen

Zaligmaker en Verlosser schenken wilt en Hem aan het hout van de kruises hebt doen nagelen; opdat zij vergeving der zonden, gerechtigheid en eeuwige zaligheid in Zijn Naam zouden ontvangen en dat alle mensen, die op deze belofte van de eeuwige levens pleitende tot u komen en deze Uw Goddelijke genade van ganser hart omhelzen en daarop in leven en in sterven hun vertrouwen stellen, dat Gij die geenszins zult uitwerpen. Zo kom ik, arme boetvaardige zondaar, tot U, o Heere mijn God! En werp mij bevende voor de voeten Uwer Goddelijke barmhartigheid neder, pleitend en steunend op Uw beloften; ik neem met mijn ganser hart Uw Zoon Christus Jezus aan tot Mijn volkomen Borg, zaligmaker, Koning en Verlosser; ik omhels van hart gewillig en bereid deze uw grote en ondoorgrondelijke goedertierenheid, dat Gij mij, arm en ellendig zondaar, om de verdiensten van Uw lieve Zoon, al mijn zonden vergeeft en mij die eeuwige gerechtigheid en zaligheid uit genade schenkt.

O Heere! mijn genadige God en Vader! ik kan aan deze uw beloften niet langer twifelen. Maar die met mijn ganse hart zeker en vast geloven en zal in leven en in sterven daarop alleen "al mijn vertrouwen stellen". En zal daarin alleen "al mijn troost en zaligheid zoeken." Ik roep nu uit met mijn ganse hart: Wien heb ik met U in de hemel en op aarde? Ps. 73: 25.

Ja, de arme zondaar, alzo tot het geloof gebracht, voegt er nog bij en zegt: "o Heere mijn God! omdat ik, arm en ellendig zondaar, nog zo zwak ben in het geloof en gedurig van de satan tot twijfelingen en mistrouwen aan Uw genade verzocht wordt en ik daartegen in mijzelf geen hulp of krachten vind, zo bid en smee ik U, Heere! mijn genadige God, dat Gij mij steeds weer wilt versterken, helpen en bijstaan, door de kracht Uws Heilige Geestes, opdat ik in deze verzoeken niet bezwijk, maar de satan en mijn ongelovig vlees steeds een sterke tegenstand mag bieden en mij altijd standvastig in deze goede strijd van het geloof mag gedragen. En eenmaal door Uw genade alle twijfelingen van het vlees en alle aanvechtingen van de satan gelukkig mag te boven komen en alzo de vrijmoedigheid en de roem der hoop, die Gij mij geeft, tot de einde toe mag behouden!

Zie dan nu, o Heere, mijn God! ik arm zondaar geloof en betrouw mij geheel aan uw genade. O, kom Gij mij toch steeds in mijn ongelovigheid te hulp!"

Ziedaar, dit is nu dat andere deel van het oprecht geloof, wat de Catechismus noemt: *een zeker vertrouwen, dat niet alleen aan andere, maar ook aan mij vergeving der zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid van God geschonken is, uit loutere genade, alleen om de verdienste van Christus wil.*

De onderwijzer noemt het terecht: een zeker vertrouwen; niet, alsof er altijd in de gelovige een zeker en gerust en vast vertrouwen van zijn zaligheid was, zonder enige duisterheid, ongeloof of twijfelingen van het vlees. O nee! Geheel niet! Alle ware gelovigen ondervinden dagelijks het tegendeel en dit zal wel zo blijven tot het einde van hun leven. Velen zijn zelfs zeer zwak in het geloof, vol beroering en twijfelingen tot hun dood toe en sterven zelf soms in een zeer droevige staat en varen als Elia met een onweer ten hemel.

Maar als de onderwijzer dit deel van het geloof *een zeker vertrouwen* noemt, dan merkt hij dat vertrouwen op zichzelf aan, zoals dit zich in het hart der gelovigen doet kennen, wat ook wel de *nieuwe mens* genoemd wordt en die alleen het onderwerp en de woonplaats van het oprecht geloof is. Want in het vlees kan het geloof zijn woonplaats niet hebben, omdat dit uit zijn eigen aard en natuur enkel duisternis, vijandschap en ongeloof is.

Waarom het een geheel verkeerd zeggen is van sommigen, dat het geloof wat anders zou zijn in zijn *eigen wezen* en wat anders in zijn *onderwerp*. Alsof de gehele Persoon

van de gelovigen het onderwerp van het geloof zou zijn, wat geenszins zo is. Want de *nieuwe mens* in een gelovige is eigenlijk maar alleen het onderwerp van het geloof. Maar het vlees, of de oude mens in dezelfde gelovige is het onderwerp van vertwijfelingen en ongeloof. Zodat een kind van God altijd gelooft naar de geest en twijfel naar het vlees. Wanneer dan nu de geest van het geloof de overhand krijgt door de genade Gods, dan overwint het geloof voor die tijd het ongeloof. Maar op een andere tijd, als het vlees weer de overhand krijgt door de kracht der zonde, de aanvechtingen van de satan en het gemis van Gods werkzame genade, dan overwint het ongeloof. En dan nemen de arme geslinderde zielen wel de toevlucht tot het geloof, maar zij kunnen niet geloven, gelijk de Schrift zegt, Gal. 5: 17: *alzo dat gij niet doet hetgeen gij wilt*; en Rom. 7: 15: *want hetgeen ik wil* (te weten: alleen door het geloof te leven en mij van mijn zaligheid, door Gods genade, volkomen verzekerd te houden, zonder enige twijfelingen) dat doe ik niet. *Maar hetgeen ik haat*, (namelijk: door ongeloof twijfelen aan mijn zaligheid in Christus) *dat doe ik*.

Maar dit verandert de aard en de natuur van het oprecht geloof niet. Maar waar de geest van het geloof in het hart gekomen is, blijft die voor eeuwig, al gaat het ook met duizenden ongelovige twijfelingen van het vlees vergezeld. Het is gelijk aan het goud. Al lag dit nog zo diep onder de grond en was het vermengd met aarde: dan zou het goud toch goud blijven, want goud is geen aarde en aarde is geen goud. En gelijk vuur, dat vuur blijft, al lag het nog zo diep begraven onder de as, zodat men het nauwelijks opdelven of iets ervan gewaar kon worden en licht blijft licht, al is er nog zoveel duisternis en nevel rondom; licht en duisternis blijven altijd twee onderscheiden zaken of wezens. Ja, twee verschillende uitersten. En verschillende zaken kunnen zich nog wel in een algemeen onderwerp tezamen brengen, maar laten zich nooit ineenmengen, of het bleven geen verschillende zaken meer. Evenzo is het ook met het geloof. Het geloof bestaat wel tegelijk met het ongeloof in dezelfde persoon, als een algemeen onderwerp. Maar het blijft in zijn aard en natuur altijd van het ongeloof onderscheiden. Het oprecht geloof is en blijft ook een zeker vertrouwen:

1. Omdat dit vertrouwen van het geloof berust op Gods zekere en onfeilbare beloften. Een huis staat vast en zeker, wanneer dat op een vast en onwrikbaar fundament gebouwd is. Maar zo staat dit vertrouwen van het geloof ook vast en zeker, omdat het berust op een zo vast en onbeweegbaar fundament, als Gods beloften Ja, en Amen zijn, in Hem, die het beloofd heeft.
2. Het is en blijft een zeker vertrouwen, omdat het een vaste en wezenlijke zaak is, die door de kracht van de Heilige Geest in het gemoed is ingedrukt en geenszins berust op losse en bedrieglijke inbeeldingen, gelijk het vertrouwen van alle schijn en tijdgelovigen is, waar van de Schrift zegt, Job. 8: 14, 15: *en zijn vertrouwen zal zijn als een huis der spinnenkoppen*. Hij zal zich daaraan vasthouden, maar het zal niet staande blijven.
3. Eindelijk, het is en blijft een zeker vertrouwen, omdat het door de kracht van de Heilige Geest zeker en bestendig blijft tegen alle aanvallen en verzoeken van de satan, de wereld en het boze vlees, deze aartsvijanden van God en van de zaligheid van de mensen. Het geloof verduurt al dat geweld en zal nooit geheel bezwijken, hoezeer het ook door zware schuddingen, of door de heimelijk invretende kracht van het ongeloof verzwakt wordt. Evenals het goud, dat de kracht en het geweld van het vuur weerstaat. En gelijk een boom, die wel door de wind zeer geschud en heen en weer gedreven wordt. Maar nooit geheel van zijn vaste wortel wordt afgescheurd. *Want die op de Heere vertrouwen, zijn als de berg Sions, die niet wankelt, maar blijft in eeuwigheid*, Ps. 125: 1.

Zie, om deze redenen noemt de Onderwijzer dit gelovig vertrouwen terecht een *zeker* vertrouwen.

4. Over het oprechte hongeren en dorsten naar Christus

Van der Groe werd en wordt beschuldigd dat hij *honger en dorsten naar Christus* wegslaat als geen zaligmakend werk van de Geest.

Hij weerlegt dat regelmatig en toont aan dat hij onderscheid maakt tussen het zogenaamd hongeren en dorsten en tussen de gevoelens der overtuigden die ten onrechte de *benaming* krijgen van hongeren en dorstigen. Lees het volgend citaat.

...Gij gaat verder in uw Brief en roept uit: "Wat wordt meestal het werk van Gods Geest geloofend. Dat uitzien naar Jezus, dat dorsten naar Hem, dat naschreien, wenden" etc.

Gij wandelt hier al de oude gang met zaken ter neer te stellen tot mijnen laste, die aller-zekerst onwaar zijn en welkers onwaarheid ook middagklaar zou blijken, als ze eens recht in de grond onderzocht en behandeld werden. Het is immers zeker, dat er ware Christenen en nabij-Christenen in onze kerk gevonden worden en dat wij geen reden ter wereld hebben om te twijfelen, of het getal van de laatsten is verre groter als dat van de eersten. Nu spreken de nabij Christenen en half bekeerden ook van een uitzien naar Jezus, dorsten naar Hem, naschreien, wenden, toevluchtnemen, opdragen, ja, zelfs ook van aannemen, toevertrouwen; en in het kort van al daar een waar Christen van spreekt. Maar als men hare zaken recht met het Licht van het Heilig Woord beziet, dan bespeurt men klaar, dat ze onder en met dat alles anders niet verstaan, dan een deel algemeen en ongelovig werk van haar eigen zelf, dat niet anders is dan geen waar werk van Gods Geest. Zij tonen klaar, dat ze nog niet weten, wat het is, in de grond door Gods Geest aan haarzelven ontdekt en waar arm en ellendig te zijn en in der waarheid Christus nodig te hebben om haar van de schuld en smet der zonden en van vloek, toorn, hel, dood en satan te verlossen. Ze tonen zeer klaar, dat al haar uitzien naar Jezus, dorsten naar Hem, haar schreien, wenden en zoals ze het al verder noemen, veel meer een bloot en ongelovig hersenwerk, dan een waar en geestelijk hartenwerk is. En dat ze nog geenszins in der waarheid also om de Heere Jezus verlegen zijn, als ze zich met af haar gepreek en gewoel wel aanstellen. Mitsdien ze veel groter beweging doorgaans om de Heere Jezus maken in hare wettische en ongelovige werkzaamheid als Jezus Barmhartigheid kan verdragen en als haar geestelijke nood en bevindelijke ellende, die ze nog zeer weinig kennen, werkelijk vereist. Want ze zijn nog in de grond huns harten geheel gezond en hebben deze Medicijnmeester nog zo niet van node, als ze haar wel inbeelden. En zo werken deze blinde mensen dan al doorgaans geheel over hun hart heen en ze zullen nog eens de Geest der overtuiging moeten ontvangen, als haar zoeken van de Heere Jezus, haar uitzien naar hem, dorsten, naschreien, wenden etc. eens recht ernstig gelovig en hartelijk zal zijn, en voor een waar werk van Gods Geest zal kunnen gehouden worden.

En dat is nu de reden, waarom men zulk algemeen en ongelovig werk in de zodanigen moet tegengaan, zo men haar ten koste van hare eeuwige Zaligheid niet verschrikkelijk wil bedriegen en haar met een Leugen in haar rechterhand naar de Eeuwigheid wil sturen.

Maar daarom nu te roepen, *dat van degene die zo handelen meest al het werk van*

Gods Geest wordt geloochend, is niet anders dan een los en wild geroep, dat met geen een deugdelijk Exempel zal kunnen geprobeerd worden. Maar altijd geheel vals bevonden zal worden, als het maar recht van Luiden van Licht onderzocht wordt.

Nee mijn vriend, men heeft het maar alleen *tegen bedrieglijk en nagebootst werk van Gods Geest* en geenszins tegen het ware werk van Gods Geest, dat zich van het eerste door ware en vaste kenmerken naar Gods Woord zeer ver onderscheid. En het was zeker uw plicht geweest zulke harde en hooggaande zaken niet slechts zo uiterlijk tot mijnen laste neer te stellen, zoals gij doorgaans met al uw zaken doet. Maar ze met goede reden met de stukken te proberen, zo gij kunt en indien gij bij andere krediet voor uw schrijven wilde hebben. Men handelt in zulke gewichtige zaken zo los niet.

Citaat uit: *Beschrijvinge van het oprecht en zielzaligend Geloove*. Nevens eenige brieven van Jacob Groenewegegn, Adriaan van der Willigen en Theodorus van der Groe, enz.

12. TOEKOMSTVISIE

1. VERBONDSBESCHOUWING

In de literatuur is een soort *klassieke indeling* gemaakt tussen Voetiaanse leraars en Coccejaanse leraars, betreffende hun geestelijke en theologische inzichten, die de kerk vanaf ca. 1650 zo'n 80 jaar min of meer beheersten. Dit stempel wordt ook gedrukt op hun toekomstvisie over Joden en de bloeistaat van Christus' kerk op aarde.

Er werd in de laatste eeuw zelfs gesproken en geschreven over hen die ruim waren in hun Schriftuurlijke toekomstverwachting: zij zijn *Coccejanen*. Terwijl zij die de leer van de heerlijke staat van Christus' kerk op aarde verwierpen, *Voetianen* genoemd werden. Deze onderscheiding is niet alleen onjuist, ze is ook vals. Het is oneerlijk om te zeggen, 'dat de leer van een heerlijke kerkstaat van Coccejus afkomstig is. Een Coccejaan hoort niet thuis in de Gereformeerde Gezindte.'

Er ontstond in 17e eeuw groeperingen onder de Coccejanen. De ene groep waren wetenschappelijke theologen die zich veelal toededen op Schriftverklaringen en allegorie met vrijwel gehele verwaarlozing van het bevindelijk geestelijke leven. De andere groep legde zich er meer op toe, om aan te tonen dat de Schrift en de bevinding op het nauwst aan elkaar verbonden is, zoals Van Giffen, Vitringa, Lampe, Voget, enzovoort.

Iets opmerkelijks lezen we bij Jacobus Koelman. Hij geeft zijn mening in: *De sleutel van de Openbaring van Johannes*, bladzij 151. Hij becommentarieert diverse visies over het duizendjarig rijk. Dan weerlegt hij de visie van een aantal Coccejanen als volgt: "... 2. Van degenen die de verklaringen van Johannes Coccejus over de profeten van het Oude en nieuwe Testament beschermen en het hunne daarbij doen. De eerste, hoewel ze nog een aanstaande bekering van het Joodse volk toestemmen - immers de verstandigste onder hen - willen toch evenwel geen heerlijker staat van de kerk toekomstende stellen, noch erkennen; noch zij geloven niet dat er nog een geruime tijd van honderden jaren staat te volgen waarin de kerk beter gereformeerd en in meer vrede en rust en heiliger zal zijn dan zij nu is; maar zij menen dat er altijd zullen zijn in en omtrent de kerk verdrukkingen, vervolgingen, kruisen, zwarigheden, ketterijen enzovoort. En dat het hoe langer hoe erger zal gaan met de tijden der kerk, waarop dan de dag des oordeels komen zal."

Deze beschrijving waarin de volgelingen van Coccejus vermaand worden omdat ze 'de heerlijke kerkstaat verkleinen', zouden we toch nooit verwachten bij een 'Voetsiaan'? Na verloop van tijd bleek dat de inzichten van beide 'partijen' elkaar doorkruisen en overlappen.

De on vervulde profetie is een belangrijk deel van de Bijbel. De verschillen die hierover bij Voetianen en bij Coccejanen heerste, werden in steeds mindere mate een rol van betekenis. Het verschil over de toekomstprofetie werd eigenlijk verplaatst naar verschil van inzicht over ethische, culturele en politieke gebeurtenissen.

Van der Groe wordt soms een Voetsiaan genoemd en soms een Cocceiaan. Dat laatste vindt zijn oorzaak omdat hij de bediening van het Genadeverbond in de kerk des Heeren uitlegde als 7 op elkaar volgende tijdperken. Zie zijn 'Verhandeling over de zeven tijdperken van Gods verbond, als de sleutel der profetieën' in: **G. Hutcheson**, Sakelijke en practicale verklaringe van de twaalf kleine profeten, dl. 2, Leiden 1748.

Een aantal schrijvers constateerde een bijzonder negatieve houding bij Van der Groe in het uitspreken van zijn Biddagpreken. En een bijzonder ruimere visie ten aanzien van de on vervulde profetie, met betrekking op de bekering van Israël en een wereldwijde opleving van de kerk van Christus. Deze zal 1000 jaar duren volgens Openbaring 20. Men vraagt zich af of deze tweeërlei houding te combineren is?

Ja, natuurlijk is dat te combineren. Hoe dieper de Geest van God iemand inleidt in het groot verval onder Gods volk en de ontzaggelijke afval in het algemeen van godsdienstige belijders, samengaande met de vreselijke uitleving van de zonde, hoe meer iemand dan uitzielt naar verzoening, naar het licht van de Geest in de middernachtelijke duisternis. En het belooft God om sommige van Zijn kinderen en knechten onderwijs te geven in de toekomst. Jezus zegt, *dat als de Geest gekomen is, Hij hen in de waarheid zal leiden; en de Geest zal u toekomende dingen verkondigen.* Hoe meer de Geest de verborgenheden van de profetie in de Heilige Schrift opent, hoe meer troost het geeft in grote troosteloze tijdsomstandigheden. De Schrift te geloven is een zaak die ieder geboden wordt. Maar licht en onderwijs van de Geest in bepaalde Schriftgedeelten is geen zaak die ieder geschonken wordt. Hoewel persoonlijk onderwijs geen regelmaat is voor andere christenen.

2. Periodenleer

Ook de parallelisering van geschiedtijdperken met perioden is niet nieuw: in de Openbaring aan Johannes vinden haar beschreven in 3 x 7 perioden tijdens het Nieuwe Testament en bij Augustinus treffen we haar al aan.

Deze tijdperken deelt **Augustinus** als volgt in.

Het eerste tijdperk, de kinderleeftijd, loopt van de zondeval tot aan de zondvloed, van Adam tot Noach. **Het tweede tijdperk**, de knapenleeftijd van de mensheid, loopt, evenals de eerste periode der wereld in tien generaties, van Noach tot Abraham. **Derde tijdperk**. Met Abraham vangt het derde tijdperk aan, dat der jongelingschap. Dit tijdperk loopt tot het leven van David. **Vierde tijdperk**, loopt van David tot de Babylonische ballingschap toe. Het is het tijdperk der mannelijke kracht. In de geschiedenis van het rijk Gods is dit de tijd der profeten. **Het vijfde tijdperk**, dat van de rijpe leeftijd, strekt zich uit van de Babylonische ballingschap tot aan de geboorte van Christus. Het **zesde** van deze geboorte af tot het laatste oordeel. Het is de tijd van de ouderdom, het wereltijdperk, waarin we nu zijn en dat duurt tot het einde der tijden, dat ons nog verborgen is. Hoelang het duren zal, weten we dus niet en het is met geen getal van generaties af te meten. **Zevende tijdperk**. Met het laatste oordeel vangt het zevende tijdperk aan. Wanneer de doden zullen zijn opgestaan. Voor de burgers van het Godsrijk echter zal de zevende dag aanbreken, de sabbat der rust, wiens einde niet zal zijn de avond, maar die over zal gaan in de dag des Heeren, als het ware de eeuwige **achtste dag**.

3. De algemene sleutel of uitlegregel van Gods Woord

Een vraag waarmee elke Bijbellezer vroeg of laat in aanraking komt betreft de Bijbelse toekomstvisie in de wereldgeschiedenis?

In Nederland vond gedurende de zeventiende eeuw een nieuwe doorbraak van Bijbelstudie plaats, toen Johannes Cocceus de verstaanbaarheid van de Bijbel in het licht van de voortgaande Verbondsopenbaring zag als een periodenleer. Deze periodenleer kenmerkte zich door een allegorische methode van Schriftuitleg.

Een uiting hiervan vindt men in zijn verhandeling over *de zeven tijdperken van Gods*

verbond, als de sleutel der profetieën. Deze verhandeling zag het licht als voorrede op een *Bijbelcommentaar van G. Hutcheson*, deel 2 uit 1747.

Van der Groe acht dat de Reformatoren voor de exegese slechts bij de Bijbel zelf te rade konden gaan. Op het terrein van de Schriftuitleg is naderhand echter een grote verscheidenheid ontstaan. Dat is naar Van der Groe's oordeel nu juist ongewenst, aangezien de Bijbel als Woord van God slechts mag worden gerespecteerd als haar eigen uitlegster, waarbij het onbestaanbaar is dat zij inhoudelijk met zichzelf in tegenspraak zou komen.

Een hermeneutische sleutel is *de Verbondsrelatie tussen God en Zijn mensen*. Van der Groe formuleert dit met een Coccejaans getinte definitie. Hij werkt daartoe de volgende stelling uit: *"De algemene sleutel of uitlegregel van Gods Woord is de Schriftuurlijke leer van Gods opgerichte Verbond met het mensdom in de wereld in zeven onderscheiden perioden of tijdperken, lopende van het begin tot aan het einde der wereld."*

De leer van het Verbond van God met Zijn mensen is naar Van der Groe's overtuiging een fundamenteel gegeven in de Schrift. Daarom is de Verbondsleer de basis voor Schriftuitleg. De Schrift zet al in met een Verbondsrelatie op voorwaarde van gehoorzaamheid aan het proefgebod. Door de zondeval werd dit 'natuurlijk werkverbond' verbroken. Zo kwam er ruimte voor een *onvoorwaardelijke* Verbondsrelatie. Na de verbreking van het Werkverbond werd namelijk het Genadeverbond opgericht. Omdat de oprichting van het Genadeverbond buiten de mens in Christus als Middelaar tussen God en de mens plaatsvond, was de band van dit Verbond onverbrekkelijk.

De Verbondsopenbaring kenmerkt zich volgens Van der Groe door een opgaand proces van heilsgeschiedenis. Hij onderscheidt zeven bijzondere tijdperken in deze openbaring van het Verbond. Vanaf het begin tot het einde der wereld moet de heilsgeschiedenis volgens dit zevental worden uitgelegd. Van der Groe benadrukt hierbij dat dit de eigenlijke inhoud van de door hem opgevoerde uitlegregel is. ...

De eerste uitingsvorm van het Genadeverbond is gelegen in de belofte die God aan Adam doet na de zondeval.

De tweede bevestiging ervan is Gods verbond met Noach.

De derde met Abraham.

De vierde door bemiddeling van Mozes met het volk Israël, in de wetgeving op de Sinaï.

De komst van Christus, Zijn lijden, sterven, opstanding en hemelvaart besluiten deze fase.

Met de uitstorting van de Heilige Geest op de Pinksterdag en de verkondiging van het Evangelie over de gehele wereld vangt de vijfde vorm aan. Het onderscheid tussen Joden en heidenen is daarin weggenomen. De Kerk van het Nieuwe Testament is hiervan deelgenoot.

De zesde bekrachtiging van het Genadeverbond zal ingaan met de bekering der Joden, als zij Christus als de beloofde en gekomen Messias zullen erkennen.

... Krachtens dit alles zijn al die landen en volken en is iedere inwoner persoonlijk verplicht om zich met oprecht berouw over hun goddeloosheid en trouweloosheid weer tot God en Zijn Verbond te bekeren. Al het boze moeten zij uit hun midden wegdoen. Want vanuit God gezien, blijft het Verbond dat Hij eens met een volk heeft gemaakt altijd bestaan.

... De Heere zal Zijn Verbond vernieuwen met allen die in Christus geheiligd zijn. Dit Verbond zal eeuwigdurend zijn. Hoe nauw deze manier van uitleg samenhangt met het geloofsverstaan geeft Van der Groe ook aan in zijn Toetssteen (II, 674, 675).

In verband met vraag 54 van de Heidelbergse Catechismus, over het geloofsartikel van de Kerk, gaat hij in op de Kerk in opbouw als een heilshistorisch gebeuren dat is ingekaderd in 'zeven opeenvolgende solemnele verbondsonderhandelingen met haar'. Van der Groe verwijst naar zijn verhandeling over de zeven tijdperken van Gods Verbond in de verklaring van Hutcheson van de kleine profeten.

Van der Groe heeft ook een lange voorrede geschreven in de uitgave van Hutchesons *verklaring over de kleine profeten*. Deel I. Bladzij 55 tot 57 schrijft Van der Groe over Koelman, hoe die geijverd heeft voor de waarheid. "Hoe hoog de heer Van Giffen, - een Coccejaans schrijver - hem geacht heeft, zulks kan gezien worden in zijn eigen voorrede voor zijn Werken, pagina 23; door de heer professor Voget uitgegeven."

Van der Groe refereert ook aan Jacobus Durham en diens verklaring van de Openbaring van Johannes: "Welk onvergelijklijk werk, dat ons oordeels alles overtreft wat tot hiertoe van geleerde mannen over dat duistere boek des Geestes is geschreven is, nu onlangs ook door Gods bijzondere Voorzienigheid in onze eigen taal is uitgekomen.

4. De toekomst van Nederlands Israël en van het Bijbels Israël

Citaat uit de Voorrede van Th. Van der Groe in een *Verklaring van de Twaalf kleine Profeten*, door G. Hutcheson, deel II.

"En de tijd zal eens geboren worden, naar Gods eeuwige voornemen van Genade over dit Zijn oude Volk, dat Hij zich eens weer in grote barmhartigheid, over hen ontfermen zal. En dat Hij hen Zelf, door het Evangelium, gepaard met Zijn Geest, weder zal aannemen, en hen in zijn Verbond weder zal inlijven, zo ras de Heidenen, - die laatst zijn aangenomen, éérs zullen ingegaan zijn. *Want de verharding is voor een deel over Israël gekomen, totdat de volheid der heidenen zal ingegaan zijn. Daar ná zal de Verlosser uit Sion komen, en zal de goddeloosheden afwenden van Jakob; en dit is hen een Verbond van Mij, zegt de Heere, als ik hun zonden zal wegnemen*, Rom. 11 : 25-27. En tot op die gewenste tijd strekt de **vijfde** Periode, of Tijdperk van Gods Verbond zich uit.

Maar alsdan, wanneer de tijd van der Joden bekering zal gekomen zijn, zal de **zesde** grote en aanmerkelijke verandering in de zaak van Gods verbond met de wereld geschieden, dewelke nog heden van ons in het geloof verwacht wordt, gelijk de Heere ons dezelve in Zijn Woord heeft geopenbaard. Zo ras als de volheid der heidenen zal ingegaan zijn, zal de Heere, als Israëls onveranderlijke Verbondsgod, zich in grote ontferming opmaken, om dit Zijn oude volk uit alle landen van de aardbodem, waarheen Hij het verdreven heeft, wederom te vergaderen tot Zijn verbond. Dan zal Hij haar allerwege in de wereld het Evangelium door bekwame dienaars en werktuigen laten prediken; en dat zelve ververgezellen met een zeer milde uitstorting van Zijn Geest zodat zij alsdan rijkelijk voordat grote gebrek des Geestes, wedervergouden zullen worden, hetwelk van hen, in de tijd van hun ongelovigheid, zoveel eeuwen lang geleden is. Gelijk een herder uitgaat, om zijn verstrooide schapen allerwege op te zoeken, en hen terecht te brengen tot zijn schaapskooi, alzo zal de Heere de afgedwaalde en verstrooide Schapen van het huis Israëls dan ook, met grote liefde en zorg, wederom allerwegen opzoeken; en hen wederbrengen tot de schaapskooi van Zijn Verbond. En dan zullen de arme Joden, die zolang, zonder God en Zijn Verbond, in de hoogste smaadheid en ellende geleefd hebben, en in alle landen van de wereld verstrooit zijn geweest, tot de Heere hun God, met grote droefheid over hun zonden, en met grote blijdschap over Zijn onveranderlijke genade, wederkeren en

omhelzen nu, met een hartelijk geloof en ootmoedigheid, ditzelve Verbond des Evangeliums, dat van hen zo lange tijd versmaad en verworpen is geweest. En alzo zal het Verbond dan weer, op de solemneelste wijze, tussen God en Zijn oude Volk opgericht worden, voor het oog van de gehele wereld.

O! wat zal dit een blijde en zalige tijd zijn op de aardbodem, als de almachtige God met Zijn eigen hand het oude Israël, na deszelfs langdurige verwerping, in Zijn verbond weder zal inenten; en als zij, tezamen met het Christendom uit de heidenen, in één huis en kerk zullen wonen en zij allen de Heere zullen dienen met eenparige schouder! *Voorwaar, indien hun verwerping de verzoening der wereld is, wat zal de aanneming wezen, anders dan het leven uit de doden?* Romeinen 11: 15.

Wij achten het noch veilig, noch noodzakelijk te zijn, de bijzonderheden van deze grote bekering der Joden en van deze nieuwe verbondmaking tussen God en haar, al te nieuwsgierig na te speuren. Want hoe klaar en heerlijk de voorzeggingen der profeten daar ook van spreken, zo zal nochtans de vervulling in de tijd ons eerst het rechte licht aanbrengen, om alles, wat daarvan tevoren gezegd is, nauwkeurig te verstaan.

Het zal ons dan genoeg zijn te weten, dat, na die toekomstige bekering der Joden, zij en de Christenen uit de heidenen, alsdan bestendig een volk en kerk voor Christus zullen zijn, staande in hetzelfde verbond des Evangelies, en hebbende altijd enerlei lot van voor- en tegenspoed met elkaar; hetwelk dan alzo zal blijven duren tot des wereld einde toe. Tot hoe ver dan ook de zesde periode of tijdperk van Gods verbond met de mensen zich zal uitstrekken.”

...

Alzo hebben wij dan de gelegenheid van Gods Verbond houdt met de mensen in de wereld, in zeven onderscheiden Perioden, of Tijdperken, wat nader voorgesteld. Dit achten wij nu de ware en rechte mening van de Geest te zijn in dat Woord van Salomo, Spreuken 9: 1. *De Opperste Wijsheid heeft haar huis gebouwd; zij heeft haar leven Pilaren gehouwen.* Deze zeven Pilaren oordelen wij, deze zeven onderscheiden Verbondmakingen Gods te zijn, op dewelke Christus Zijn Kerke, als op zeven zeer sterke en kunstige Pilaren, van den Beginne tot aan het Einde der Wereld, zo onwrikbaar vast gebouwd heeft, dat de Poorten der Hel dezelve nooit kunnen overweldigen. Zijnde Hij Zelf de voorname Grondsteen, van God gelegd in Sion, op welken deze zeven Pilaren onbeweeglijk rusten.

5. Nationaal verbond

Terecht is opgemerkt dat in deze Schriftvisie alle elementen van het klassiek Gereformeerde theocratische ideaal aanwezig zijn. Het betekent echter meteen dat Van der Groe volgens deze leesregel de overheden in het raam van Gods Verbond beschouwt als handhavers van Gods Woord en Wet. Als het tegenbeeld van de Oud-testamentische richters en koningen van Israël dienen zij in het raam van de vijfde periode van het Verbond hun positie als volksaanvoerders te verstaan.

Van der Groe maakt dit concreet bij de uitgave van het profetencommentaar waarvoor hij deze inleiding schreef. Hij voorziet het namelijk van een opdracht aan de pas geïnstalleerde stadhouder Willem IV. Zo komt hij ertoe om in 1747 bij de stadhouder publiekelijk aan te dringen op het bevorderen van een ware zedenreformatie. In de volgende passage herinnert hij de stadhouder veelzeggend aan zijn voorbeeldfiguren uit de voorgaande vierde uitingsvorm van het Genadeverbond.

Hij schrijft en vermaant stadhouder Willem IV als volgt:

AAN ZYNE DOORLUCHTIGSTE HOOGHEIT WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, DOOR GODTS GENADE PRINCE VAN ORANJE EN NASSAU, enz.,

enz.; enz. ERFSTADHOUPDER, CAPITEIN EN ADMIRAAL GENERAAL DER VERENIGDE NEDERLANDEN, ENZ., enz., enz,
DOORLUCHTIGSTE VORST EN HEER,

Lange en dikwijls hebbe ik bij mij zelven in beraadt gestaan, of ik de vrijheid wel dorst nemen, dit werk aan uw DOORLUCHTIGSTE HOOGHEIT op te dragen. Alleen dat ik licht voor andere zoude schijnen, alsof ik daarmee iets bijzonders voor mij zelven mocht beogen; heeft mij dier in niet weinig tot verhindering gestrekt. Maar de HEERE heeft mij eindelijk over deze en over alle andere zwarigheden, heen geholpen, sinds dat droevige ogenblik, dat Hij zijn slaande handt zo blijkbaar tegen ons opgeheven heeft, in het rampspoedige verlies van die voorname sleutel van ons land, het sterke Bergen op Zoom.

"...Ik behoef Uwe DOORLUCHTIGSTE HOOGHEID verder niets te zeggen van het enige voorschrift, naar hetwelk een werk van Reformatie in een land of Kerk, door godzalige regenten en overheden dient ingericht te worden. Deze heeft de Wet des HEEREN voor zich, en wij mogen geenszins twifelen of hij vindt er zijn beste en wezenlijke vermaak in om die dagelijks, zo veel de onrustige tijdsomstandigheden dat maar enigszins willen toelaten, naartig te onderzoeken en aandachtig voor de HEERE, met zijn hart te overdenken.

Naar deze heilige Wet des ALLERHOOGSTEN Gods hebben Israëls vrome vorsten en overheden, dit grote werk van CHRISTUS' dienst, in hun dagen gezocht met al hun macht ten uitvoer te brengen. En zij hebben daarin onvermoeid gearbeid, tot aan het einde van hun leven toe. Zij hebben getracht dat zover te brengen, onder Gods genade en zegen, als hen maar enigszins doenlijk was.

En het is datzelfde voorschrift, benevens de duidelijke instellingen en ordonnantiën van het heilig Evangelie, waarnaar Uwe DOORLUCHTIGSTE HOOGHEID, als een voorganger van het volk van God, in dezen ook alleen heeft te werk te gaan. Het Woord des HEEREN, indien het door Zijne DOORLUCHTIGSTE HOOGHEID steeds vlijtig onderzocht wordt, zoals dat een van de bijzonderste plichten van de regenten is, zal Hem overvloedig aanwijzen, niet alleen welke kwaden en verdorvenheden, lasteringen en ergernissen, schandelijke gebreken en verzuimen er zeer menigvuldig in land en Kerk gevonden worden, maar ook op hoedanige wijze en door welke wegen en middelen, die met kracht geweerd en, onder de zegen des HEEREN, allengskens hersteld en verholpen dienen te worden.

Om deze reden en opdat de regenten een zoveel te grondiger kennis en ervaring zouden bekomen in de Wet des HEEREN, en zij aldus zich zouden inspannen hun eigen gedrag zoveel te beter daarnaar te richten, zo had God onder het Oude Testament wel uitdrukkelijk geboden dat de koningen van Zijn volk, niet slechts Zijn heilige Wet zouden doorlezen, maar zelfs dat zij de tijd moesten vinden om, met terzijdestelling van alle onnodige vermaken en minder gewichtige bezigheden, met hun eigen hand een ordentelijk afschrift van die Wet te schrijven. Voorts zal het geschieden, zegt de HEERE, als hij op de stoel zijns koninkrijks zal zitten, zo zal hij zich een dubbel van deze Wet afschrijven in een boek, uit hetgeen voor het aangezicht der Levietische priesters is. En het zal bij hem zijn en hij zal daarin lezen alle de dagen zijns levens, opdat hij den HEERE zijn God lere vrezin, om te bewaren al de woorden dezer Wet (Deut. 17:18, 19). Enz.

6. Samenvatting door G. H. Leurdijk

Uit zijn leesregel blijkt Van der Groe als Voetiaans theoloog een Coccejaanse wijze van Schriftverstaan op eigen wijze te kunnen verwerken. De zeven uitingsvormen van Gods Verbond markeerden even zoveel perioden van de wereldgeschiedenis als

heilsgeschiedenis. Het bestempelde Van der Groe echter niet als Coccejaans georiënteerd theoloog, omdat de verbondstheologie van Coccejus als zodanig door hem niet werd overgenomen. Deze relativiserende opstelling werd door hem juist aangewend tot het introduceren van een uniforme lezing van de Bijbeltekst. Als zodanig kennen wij Van der Groe als kind van zijn tijd en het is in dit licht te begrijpen dat hij hierom sympathie oogstte.

De periodenleer was als leessleutel functioneel voor de Bijbelse vertaling van actuele gebeurtenissen. Volgens deze regel maakte Nederlands Israël deel uit van een **omvattende uitingvorm van Gods Verbond met christenvolkeren**.

Volgens de leesregel van Van der Groe was het Bijbelse Israël onopgeefbaar volk van Gods Verbond, met een rijke toekomst, omdat de profetiën vervuld worden. Dat vindt zijn absolute climax in de toebrenging van Israël tot het heil in Christus. Dan immers zullen Israël en de volkeren gelovig delen in eenzelfde heilsstaat onder het oppergezag van de Koning der koningen.

Literatuur:

M. van Campen, *Gans Israël*. Voetiaanse en Coccejaanse visies op de Joden gedurende de zeventiende en achttiende eeuw (Zoetermeer 2006), 233-250;

R. Bisschop, Sions Vorst en volk. Het tweede-Israëlidee als theocratisch concept in de Gereformeerde kerk van de Republiek tussen ca. 1650 en ca. 1750 (Veenendaal 1993), 240-243.

7. GELOVIGE VERWACHTING

De verwachting voor Israëls bekering en het nieuwe geestelijk leven waarin de gehele kerk van Christus delen zal uit kracht van Gods Verbond wordt nader uitgewerkt in de reeds genoemde verhandeling die als voorrede op een *Bijbelcommentaar van G. Hutcheson*, deel 2 verscheen in 1747. Het is goed te begrijpen dat Van der Groe zijn ruime blik op de toekomstige heerlijke kerkstaat juist publiceert in die vertaling van Hutchesons uitleg van de profetie. Want deze had dezelfde ruime gelovige verwachting voor de toekomstige bekering van Israël. Zijn uitleg van de Kleine profeten zien we in deze tijd voor onze ogen vervuld.

De inhoud van Hutchesons uitleg *en die van der Groe* werd Kerkelijk goedgekeurd door de Theologische Faculteit te Leiden.

Ook hebben wij met geen minder opmerking nagezien de Voorrede van den Eerwaarden Heere THEOD. VAN der GROE, Bedienaar des Goddelijken Woords te Kralingen, waar mede deze Verklaring uitkomt, *en hebben daar in niets gevonden dat aanloopt tegen, de Regelmaat des Geloofs, in Gods heilig Woord vervat, en naar het zelve uitgedrukt in de Formulieren van Enigheid onzer Kerke*; maar in tegendeel zonderlinge blijken van des schrijvers onvermoeide naarstigheid en prijswaardigen ijver om Gods Kerke; zo wel met de pen als met den mond te stichten; hoewel wij deze en gene uitdrukking en de bijzondere leiding van gedachten laten voor zijn Eerwaarde rekening. Om welke reden wij niet kunnen nalaten een het voornoemde Werk, dat wij elk beminnaar van ware Bijbelkennis aanprijzen, met de bovengemelde Voorreden, deze onze goedkeuring te geven, terwijl wij de milde zegen van den Algenoegzame daar over hartelijk wensen en bidden. Leiden; den 27 October 1747.

J. van den HONERT, T.H. Zoon. Doctor en Professor der Heilige Godgeleerdheid.

J. ALBERTI, Th. D. & P. O.

JOANNES ESGERS, Theol. Doct. & Prof. h. t. Decan.

BERNHARDINUS DE MOOR. Theol. Doct. & Prof.

VOOR REDEN AAN DE CHRISTELIJKE LEZER

Waarde en verstandige Lezer in Christus.

... Onder de heerlijke gaven, dewelke van de Heere Jezus aan Zijn Gemeente hier op aarde, geschonken zijn, tot derzelver opbouw en volmaking in Hem, die haar Hoofd is, is immers ook de gave der *uitleg*. Daarom vraagt de Apostel: Zijn zij allen apostelen? Zijn zij alle profeten? Zijn zij alle leraars? Zijn zij alle uitleggers? 1 Kor. 12 : 29, 30. Om ons te leren, dat God er maar sommigen uit de mensen tot die heilige en noodzakelijke ambten, voor de Kerk, gebruiken wil. Waarlijk hoe velen er tevoren ook aan dit grote Werk, van de Uitleg des Goddelijken Woords, gearbeid hebben, en noch dagelijks arbeiden, zo is het toch zeker, dat er een bijzondere Goddelijke roeping en bekwaammaking tot deze heerlijke bediening, en tot deszelfs getrouwe uitvoering, vereist wordt. Dewelke aan al de genen, die de Heilig Schrift ondernemen te verklaren, noch gegeven, noch ernstig en ootmoedig van hen gezocht wordt. En dit zal buiten twijfel de voorname grond en oorzaak zijn, waaruit het ontstaat, dat er zoveel schadelijke uitleggingen van het Heilige Schrift door onbekwame en geestelozen, vroeg en laat, in de wereld gebracht zijn, die, wel verre van de ware zin en de rechte mening des Woords aan te wijzen, slechts alleen daartoe strekken, om dat zelve te verdonkeren, en schandelijk te verdraaien, naar der mensen vleeselijke opinie. Hetwelk van de Apostel genoemd wordt: *een eigen uitlegging*, 2 Petrus 1:20. Waarin de mensen niet te naar de Raad en onderwijs van God Zelf, die klaar genoeg in Zijn eigen Woord, en die met Zijn Geest, als een helder licht in aller Gelovigen hart schijnt, 2 Kor. 4:6. Maar alleen naar het ingeven van hun eigen bedorven en opgeblazen vernuft; welke dachten genoeg in staat te zijn om de geestelijke verborgenheid van het Goddelijk Woord te kunnen verstaan, en die met vrucht te kunnen openbaren.

... Gelijk het dan ook aldus gelegen is met het nieuwe Verbond der Genade, in Christus, hetwelk God aanstonds na de verbreking van het oude en eerste Verbond der Werken, met de gevallen zondige mens wederom, in deszelfs plaats heeft opgericht ... van welkers onderscheiden bedeling, in Zeven bijzondere Tijdperken, van den Beginne, tot aan het Einde der wereld, (als zijnde dit de eigenlijke inhoudt van onze voorgestelde Uitlegregel) staat ons nu nog wat nader te handelen.

... En even dit zelve Middel des Evangeliums gebruikt God nog dagelijks in de wereld, tot oprichting en uitbreiding van Zijn Koninkrijk. Want dit Evangelisch Verbond van God met de Wereld houdt, in dezer voege, nog heden stand zonder enig verandering omtrent de Heidenen. En overal, waar het Evangelium, door Gods Raad en Voorzienigheid, nog heden uitgaat in de gehele Wereld, daar is een ieder mens, die het hoort, ganselijk verplicht, om het zelve, op Gods bevel, met waren geloof aan te nemen; zich oprecht van zijn zonden tot God te bekeren; en zich in Christus voor Zijn verzoend Vader en Verbondts-God, op grondt van de belofte des Evangeliums, gelovig te omhelzen, en Hem te beminnen en te vrezen, en voor Zijn grote genade zonder ophouden te prijzen. En hier uit verstaan wij dan nu lichtelijk de gelegenheid van Gods Nationale Verbond met een Volk onder het Nieuwe Testament. Want hetzelfde is in de grond niet anders, als Gods algemeen Verbond met de wereld, op een bijzondere wijze door de Geest, en door het Evangelium, en deszelfs ingestelde ordonnantiën aan zulk een volk bediend en toegepast; en door hetzelfde openlijk aangenomen en beleden, met verwerping van alle afgoderij, ketterij, en heidense

goddeloosheid. Op zodanige wijze is de Heere God dan nu nog eveneens **de God van Nederland, van Engeland, van Duitsland**, enz., zoals Hij voor dezen, onder het Oude Testament, in het bijzonder geweest is van het Volk Israëls. Ja Hij is het ook van alle andere landen, waar Zijn Evangelium tevoren verkondigd en beleden is; maar daar zij naderhand ditzelve wederom geheel, of ten dele verworpen, Zijn Verbond verzaakt, Zijn Woord verdorven, Zijn ordonnantiën veracht, en de Antichrist met zijn vervloekte Afgoderij, ingehaald hebben, - God blijft nochtans, van Zijn kant, dier landen God, zowel als Hij, onder het Oude Testament, de God van het volk Israëls bleef, niettegenstaande zij goddeloos Zijn Verbond kwamen te verwerpen en de heidense afgoderij openlijk invoerden.

En op die grond zijn al zulke landen en volkeren, en ieder bijzonder inwoner in dezelve, ganselijk verbonden en verplicht, om met een oprecht berouw van deze hun snode goddeloosheid, zich weder tot de Heere hun God, en tot Zijn Verhoudt te bekeren, en al het boze uit het midden van hen weg te doen. Want van Gods zijde, blijft het Verbond, dat eens met een Volk solemneel opgericht, en van hen openlijk aangenomen is, altijd ongeschonden staan; maar, aan de zijde des Volks, is het een gans snode en verschrikkelijke trouwloosheid, van Gods Verbond afgevallen te zijn, en de zuivere leer des Euangeliums verworpen, en de Antichristische heerschappij en gruwelleer ingehaald te hebben. God wil, dat alle die kwade dingen zonder verzuim weder zullen herstelt, Gereformeerd, en verbeterd worden; en dat de ware leer des Verbonds, en de zuivere Evangelische ordonnantiën weer sullen ingevoerd en onderhouden worden. Hetwelk wanneer zulks van enig Volk of Land geschied, dan is ieder zodanige goede en nodige Reformatie als een openlijke wederkering in Gods Verbond, ja als een nieuwe en plechtige Verbondmaking met de Heere, in de weg des Euangeliums; gelijk wij weten, dat zulks tevoren meermalen van het Israëlitische Volk onder hun godzalige regenten en profeten, plechtig en solemneel geschied is.

Indien het aldus met deze zaak niet gelegen was, dan zouden wij immers geen mensen, die uit het Pausdom, en uit Paapse landen tot onze Kerk en Godsdienst overkomen, mogen aannemen, of wij zouden hen, even zowel als de degenen, die tot ons komen uit het Joden-, Heiden- en Turkendom, nog eerst, door de Heilige Waterdoop, Gods Verbond en de Gemeente moeten inlijven; hetwelk nochtans niet geschied en ook niet mag geschieden, omdat God Zijn Verbond al bereids in het Pausdom aan hen, door de Doop, heeft laten verzegelen en bevestigen. Hetwelk een duidelijk bewijs is, dat God Zijn Verbond zelfs midden in het Rijk des Antichrists, noch onveranderlijk staande houdt, aan Zijn zijde; en dat Hij, in zover, alzo wel de God der Papisten, als der Gereformeerden is; of schoon hem de Papisten, zolang zij de Antichrist blijven dienen en aanhangen, niet meer, met een zuiver en oprecht geloof, daarvoor willen erkennen, en zich niet meer willen houden aan de reine leer des Verbonds.

...

De Joden hebben zich door hun vleselijke hoogmoed, aan deze Waarheid des Euangeliums zó geweldig gestoten, dat zij die, als een gans gruwelijke en verfoeilijke leer, aanstonds geheel verworpen hebben, vervolgende de verkondigers ervan, als allerslimste pesten van de aarde, die niet waardig waren te leven. En dit hardnekkig ongeloof der Joden is nu, in Gods aanbiddelijke Rechtvaardigheid, het middel geweest, waardoor dit oude Volk des Heeren, dat tot dán toe alléén Zijn heilig Verbondszaad geweest was, een tijd van vele eeuwen, geheel uit Gods Verbond uitgevallen, en afgehouden is uit de goede Olijfboom, Christus; en waardoor de heidenen, die geen Volk waren, daarentegen van God, in hun plaats, zijn ontvangen en ingeënt, zijnde aldus, *door der Joden val, der heidenen zaligheid geworden*; zie Rom.

11. En in die rampzalige val is het Joodse Volk, door hun verschrikkelijke verstoktheid en onlovingheid, onveranderlijk blijven leggen, tot op dezen huidigen dag. Nochtans houdt God evenwel, aan Zijn zijde, Zijn Verbond nog staande voor dit, zijn oude afgevallene Volk. Ofschoon zij ditzelve, sedert vele eeuwen, niet meer gekend hebben, nadien zij hun leven en gerechtigheid altijd alleen gezocht hebben, en heden noch zoeken, in de vernietigde ceremoniën van het Verbond des Ouden Testaments, dat nu al zo lang met Christus' dood, een einde heeft genomen.

Niettegenstaande zij vijanden zijn, aangaande het Evangelium, om der heidenen wil, (welker aanneming in het Verbond zij niet hebben kunnen verdragen,) zo zijn zij echter, aangaande de verkiezing, beminden om der Vaderen wil, want Gods Verbond, en Zijn genadegiften zijn onberouwlijk; Rom. 11:28, 29.

En de tijd zal eens geboren worden, naar Gods eeuwige voornemen van Genade over dit Zijn oude Volk, dat Hij zich eens weer in grote barmhartigheid, over hen ontfermen zal. En dat Hij hen Zelf, door het Evangelium, gepaard met Zijn Geest, weder zal aannemen, en hen in zijn Verbond weder zal inlijven, zo ras de Heidenen, - die laatst zijn aangenomen, éérst zullen ingegaan zijn. *Want de verharding is voor een deel over Israël gekomen, totdat de volheid der heidenen zal ingegaan zijn. Daar ná zal de Verlosser uit Sion komen, en zal de goddeloosheden afwenden van Jakob; en dit is hen een Verbond van Mij, zegt de Heere, als ik hun zonden zal wegnemen, Rom. 11 : 25-27.*

En tot op die gewenste tijd strekt de vijfde Periode, of Tijdperk van Gods Verbod zich uit.

8. PERIODE 6

Maar alsdan, wanneer de tijd van der Joden bekering zal gekomen zijn, zal de zesde grote en aanmerkelijke verandering in de zaak van Gods verbond met de wereld geschieden, dewelke nog heden van ons in het geloof verwacht wordt, gelijk de Heere ons dezelve in Zijn Woord heeft geopenbaard. Zo ras als de volheid der heidenen zal ingegaan zijn, zal de Heere, als Israëls onveranderlijke Verbondsgod, zich in grote ontferming opmaken, om dit Zijn oude volk uit alle landen van de aardbodem, waarheen Hij het verdreven heeft, wederom te vergaderen tot Zijn verbond. Dan zal Hij haar allerwege in de wereld het Evangelium door bekwame dienaars en werktuigen laten prediken; en dat zelve ververgezellen met een zeer milde uitstorting van Zijn Geest zodat zij alsdan rijkelijk voordat grote gebrek des Geestes, wedervergouden zullen worden, hetwelk van hen, in de tijd van hun ongelovigheid, zoveel eeuwen lang geleden is. Gelijk een herder uitgaat, om zijn verstrooide schapen allerwege op te zoeken, en hen terecht te brengen tot zijn schaapskooi, alzo zal de Heere de afgedwaalde en verstrooide Schapen van het huis Israëls dan ook, met grote liefde en zorg, wederom allerwegen opzoeken; en hen wederbrengen tot de schaapskooi van Zijn Verbond. En dan zullen de arme Joden, die zolang, zonder God en Zijn Verbond, in de hoogste smaadheid en ellende geleefd hebben, en in alle landen van de wereld verstrooit zijn geweest, tot de Heere hun God, met grote droefheid over hun zonden, en met grote blijdschap over Zijn onveranderlijke genade, wederkeren en omhelzen nu, met een hartelijk geloof en ootmoedigheid, ditzelve Verbond des Evangeliums, dat van hen zo lange tijd versmaad en verworpen is geweest. En alzo zal het Verbond dan weer, op de solemneelste wijze, tussen God en Zijn oude Volk opgericht worden, voor het oog van de gehele wereld.

O! wat zal dit een blijde en zalige tijd zijn op de aardbodem, als de almachtige God met Zijn eigen hand het oude Israël, na deszelfs langdurige verwerping, in Zijn verbond weder zal inenten; en als zij, tezamen met het Christendom uit de heidenen,

in één huis en kerk zullen wonen en zij allen de Heere zullen dienen met eenparige schouder! *Voorwaar, indien hun verwerping de verzoening der wereld is, wat zal de aanneming zeezen, anders dan het leven uit de doden?* Romeinen 11: 15.

Wij achten het noch veilig, noch noodzakelijk te zijn, de bijzonderheden van deze grote bekering der Joden en van deze nieuwe verbondmaking tussen God en haar, al te nieuwsgierig na te speuren; want hoe klaar en heerlijk de voorzeggingen der profeten daar ook van spreken, zo zal nochtans de vervulling in de tijd ons eerst het rechte licht aanbrengen, om alles, wat daarvan tevoren gezegd is, nauwkeurig te verstaan.

Het zal ons dan genoeg zijn te weten, dat, na die toekomstige bekering der Joden, zij en de christenen uit de heidenen, alsdan bestendig een volk en kerk voor Christus zullen zijn, staande in hetzelfde verbond des Evangelies, en hebbende altijd enerlei lot van voor- en tegenspoed met elkaar; hetwelk dan alzo zal blijven duren tot des wereld einde toe.

Tot hoe ver dan ook de zesde periode of tijdperk van Gods verbond met de mensen zich zal uitstrekken.

... Waarde en Christelijke lezer, mocht gij ons en al des Heeren ellendige kinderen en dienaren, den hemelse Vader eens vurig en zonder ophouden helpen bidden, om een Geest van bekering voor Nederland, en dat er eens een Dag mocht komen van Christus' heirkraft, op welke onze dorre beenderen, wederom leven mochten! Ach, of de Heere eens weder lust mocht hebben, om Zijn eigen Volk heerlijk te maken; en om de dochter Sions te wassen van hun drek, en te versieren met reine wisselklederen! Wij willen dan nu dit werk, benevens de geringe arbeid, die ons, met de hulp van de Heere Jezus, aan hetzelfde gedaan is, ootmoedig voor Zijn Genadetroon neerleggen, en geheel aan Zijn Voorzienigheid overgeven. Indien het nog enigszins mag dienstig zijn tot bevordering van Gods eer en tot gebruik en stichting van Zijn kerk, zo zal niet alleen de zalige Auteur, - Hutechson- zelfs ná zijn dood, zijn gewenst einde bekomen; maar ook degene, die gaarne begeert te zijn,
Aller heiligen nederige dienaar, in Christus.

THEODORUS VAN DER GROE

Kralingen den 1sten September 1747.

9. Schriftuurlijke verwachting volgens BIDDAGPEDICATIE, Romeinen 11:26.
Gelijk geschreven is, de Verlosser zal uit Sion komen en zal de goddeloosheden afwenden van Jakob.

III. *Dan zal Hij de goddeloosheden afwenden van Jakob.*

Dit wil niet anders zeggen, dan dat onze Heere Jezus Christus, de grote Koning en Verlosser van Zijn Kerk, in die laatste tijd, Jakob, het Joodse volk, met Zijn genadige en machtige hand, weer zal bekeren, in Zijn verbond en zalige gemeenschap zal herstellen en al hun zonden en snode goddeloosheden, van hun zal wegdoen, enz. Hiertoe zal die getrouw Verlosser, dan weer tot hen komen op een zeer genadige en heerlijke wijze, niet lichamelijk maar geestelijk.

1. Hij zal dan Zijn dienarer en gezanten tot hun zenden, die Hij met grote kracht begiftigen zal, om het Evangelie allerwegen op de wereld, voor de Joden te prediken.

2. Hierbij zal Hij hun dan ook, Zijn Heilige Geest weer schenken en door die Geest, de prediking van het Evangelie, alleszins onder hun zegenen en krachtdadig aan hun harten komen werken, enz.

3. Ook zal Hij dan opstaan, met Zijn almachtige voorzienigheid en grote werken onder hun doen, die hun zullen overtuigen van Zijn Goddelijke macht en genade, zoals Hij

doorgaans gewoon is te handelen, en in het bijzonder bij bekeringen van gehele volken of natiën. Want daar is toch voor de Heere Jezus niets te groot noch te wonderlijk. *Hem is alle macht gegeven, in hemel en op aarde.* Matth. 28.

En wat nu dat genadige en heerlijke werk zelf betreft, dat Hij dan aan Jakob doen zal. ***Dit zal hierin bestaan, dat Hij de goddeloosheden van hen zal afwenden.*** Waartoe Hij dan, al dit volgende aan hun zal doen en werken:

1. Hij zal dat blinde, dode en verstokte Joodse volk, door Zijn Geest en Woord dan overtuigen, van hun snode zonden en goddeloosheden, hoe ze Hem, de Heere der heerlijkheid, in hun ongelovigheid, hebben verworpen en gekruist. En nu zoveel eeuw lang, Zijn heilig verbond hebben versmaad en ten enenmale, geheel gruwelijk tegen Hem overtreden en gezondigd hebben. O, welk een levendige en gevoelige kennis, zullen ze dan van dit alles hebben!
2. Dan zal Hij hen, over deze hun goddeloosheden, ten diepste vernederen. Ze zullen daar dan het aller-diepste en hartgrondigste berouw van hebben. Want zie, dan zal die gezegende Godspraak, van de profeet Zacharia, in volle kracht en nadruk vervuld worden, hoofdstuk 12: 10, enz. *Maar, over het huis Davids en over de inwoners van Jeruzalem, zal ik uitstorten de Geest der genade en der gebeden en ze zullen mij aanschouwen, die ze doorstoken hebben;.* En ze zullen, over Hem rouwklagen, enz.
3. Dan zal Hij, in de harten der kinderen Israëls, ook werken een levendig en waar geloof, waardoor ze Hem, voor hun Messias en Verlosser zullen aannemen en zij zich weer zullen begeven, onder de band van Zijn verbond, enz.
4. En zie, dan zal Hij met Zijn dierbaar bloed, Jakobs bloedschulden en al hun zonden en goddeloosheden, ook geheel afwassen en die van hun afwenden, door een genadige verzoening en rechtvaardigmaking. Hij zal die dan allemaal vergeven en voortaan niet meer gedenken.
5. Ja, dan zal Hij dit volk ook krachtdadig vernieuwen en wederbaren, heiligen en bekeren door Zijn Geest.
6. Hij zal hun staat, hun Godsdienst en alles, dan weer wonderbaar oprichten en herstellen en dan met Zijn heiligdom, weer in het midden van hun wonen. O, dan zullen Jakobs dorre beenderen weer levendig worden! Want, *indien der Joden verwerping, de verzoening van de wereld geweest is, wat zal dan hun aanneming wezen anders, dan het leven uit de doden?* Gelijk de Apostel het zo beschrijft vers 15.
7. Dit zal dan het grootste werk zijn en de heerlijkste verlossing der kerk, die nog ooit, op deze wereld gezien is. Dan zal Christus, Zijn genade en heerlijkheid, in Zijn Kerk laten schijnen, veel meer dan ooit voorheen; Joden en heidenen zullen dan samen, onder Zijn Rijks scepter buigen en Zijn Koningrijk zal dan in een zodanige, gezegende, voorspoedige en geestelijke Staat zijn, *als het voorheen op deze aarde nog nimmer gezien is. En zo zullen al die uitmuntende Godsspraken der profeten, die van de laatste staat der kerk handelen, nu tegelijk, in haar volkomenste kracht vervuld worden.* Maar waarover wij ons nu niet verder kunnen uitlaten.

... Ten vijfde. En wat voor het laatst ulieden belangt, o, gij bekeerd volk van God, verlost des Heeren, met een enkel woord, hebben wij u maar te zeggen, dat aan het recht geloven en gebruiken van deze verhandelde waarheid, uw gehele plicht, troost en zaligheid, ten enenmale afhangt: *De Verlosser zal uit Sion komen en zal afwenden*

de goddeloosheden van Jakob. O, dit is de grond van het Christengeloof.

1. Gelooft alleen aan en in deze getrouwe, machtige en eeuwige Verlosser.
2. Erkent Hem voor die grote en enige Verlosser van Zijn Kerk, van al Zijn gelovigen en van uw eigen zielen.
3. Arbeidt om Hem door Zijn Woord en Geest, toch meer te leren kennen en u in geloof steeds nauwer met Hem te verenigen.
4. Och, legt toch nu voor Hem neer: land, Kerk, Bijbel, Godsdienst, het onbekeerde heidendom, het verlaten Jodendom, enz. En daarbij ook uzelf, uw huisgezin en familie; uw volk, uw vrienden en bekenden. Werpt het alles allemaal toch nu in geloof neer, op deze Rotssteen der eeuwen, Wiens werk volkomen is! Hangt en kleeft geheel aan die belofte van het eeuwige trouwverbond; leeft en sterft daarin, met Jakob: dat de Verlosser zal komen uit Sion en dat Hij de goddeloosheden zal afwenden van Jakob.

Ik, arm man, zal mijn geringe dienst op deze dag nu eindigen, zoals Gods Geest de bijbel ook eindigt Openbaring 22: 16-21. *Ik, Jezus heb Mijn Engel gezonden, om u mensen deze dingen te getuigen, in de gemeenten. Ik ben de Wortel en het Geslacht Davids, de blinkende Morgenster. En de Geest en de Bruid zeggen, komt. En die het hoort, zegge komt. En die dorst heeft kome. En die wil neme het water des eeuwigen levens om niet. Want ik betuig aan een iegelijk die de woorden der Profetie dezes boeks hoort: Indien iemand tot deze dingen toedoet, God zal over hem toedoen de plagen, die in dit boek geschreven zijn. En indien iemand afdoet van de woorden dezer Profetie, God zal Zijn deel afdoen uit het boek des levens en uit de heilige stad en uit hetgeen in dit boek geschreven is. Die deze dingen getuigt, zegt: Ja, Ik kom haastig, Amen. Ja komt Heere Jezus! De Genade van onze Heere Jezus Christus ze met U allen. Amen.*

10. Verwachting van een heerlijke kerkstaat. Citaat uit zijn verklaring van de **Heidelbergse Catechismus**; de 2^e verhandeling naar aanleiding van vraag 52, over *het laatste oordeel*.

... "Ziet daar Toehoorders! hier hebt gij nu een zakelijke beschrijving van de wijze, op welke het laatste, algemene oordeel ten jongsten dage, door Christus hier op de wereld zal gehouden worden. Wij hebben hier nu nog enige bijzonderheden rakende deszelfs omstandigheid te overwegen.

1. De eerste bijzonderheid is, aangaande de tijd, wanneer deze algemene gerichtsoefening op de aarde zal gehouden worden; hoe kort of hoe lang, het nog wel zal aanlopen eer die grote en doorluchtige dag des Heeren komt.

Reeds in oude tijden, is er een overlevering geweest onder de Joden, dat de wereld, juist zestig eeuwen, of zes duizend jaren staan zal; te weten, twee duizend jaren voor, twee duizend jaren onder, en twee duizend jaren na de wet. Volgens die berekening zou het laatste algemene oordeel dan nu, over omtrent drie honderd jaren, reeds moeten komen.

Doch geliefden! Wij hebben hier niet te werk te gaan met menselijke overleveringen; maar alleen met de Heilige Schrift. En die heeft ons, van de juiste tijd des laatsten oordeels nergens enig bericht gedaan, maar die voor ons, mensen, met opzet verborgen gehouden. De Zaligmaker leert ons duidelijk Markus 13: 32: *Van dien dag en ure weet niemand; noch de Engelen, die in den hemel zijn; noch Hij als de Zoon des mensen hier op aarde; maar alleen de Vader.* In het algemeen wordt ons, in Gods Woord geleerd, dat de dag des algemenen oordeels zal komen op het einde der wereld,

als al de uitverkorenen, zoveel er van eeuwigheid in het boek des levens aangetekend zijn, zullen zijn geboren; en God de Heere alles wat Hij nog besloten heeft te doen, in Zijn Kerk en in de wereld, zal hebben uitgevoerd en schoongemaakt, op Zijn tijd. Doch ofschoon de Heere voor ons mensenkinderen, dus de juiste tijd van het laatste oordeel heeft believe, om wijze redenen verborgen te houden, zo heeft Hij ons nochtans, verscheiden tekenen in Zijn Woord gegeven, die de komst van Christus ten oordeel noodzakelijk moeten voorafgaan. Van welke een gedeelte reeds vervuld is en het andere gedeelte nog na dezen, zal moeten vervuld worden.

De dingen die volgens de Heilige Schrift, nog voor des Heilands komst ten oordeel moeten geschieden, bestaan voornamelijk hierin:

- Dat nog eerst de antichrist moet vallen; zijn rijk geheel verbroken, en de stad Rome, de troon van het Beest verwoest moet worden.
- Dat nog eerst geheel het Joodse volk tot Christus moet bekeerd worden en de volheid der heidenen ingaan.
- *Dat zulks geschied zijnde, nog een verheerlijkte Staat der Kerk moet komen, waarin de gelovigen met Christus als Koning, een tijd van duizend jaren, hier op aarde zullen heersen, gedurende welke duizend jaren, de duivel in de hel zal gesloten worden, zodat hij in al die tijd de volkeren niet meer zal verleiden, volgens Openbaring 20.*
- Dat er dan, na die duizend jaren, nog weer een zeer zware vervolging, over de Kerk moet komen, verwekt door Gog en Magog die de legerplaats der Heiligen zullen omringen, en de kerk van Christus ten uiterste zullen benauwen. Na welke zware vervolging, die echter maar een korte tijd zal duren, deze Gog en Magog door vuur dat uit den hemel komen zal, zullen verslonden worden.

En dan, als al deze grote en doorluchtige dingen geschied zullen zijn, is het waarschijnlijk dat het einde der wereld nabij zal zijn en dat Christus eerlang ten oordeel zal komen.

Ziet geliefden, zo blijkt in dit alles dan nu dat de dag des oordeels, volgens Gods woord nog zo nabij niet is maar dat het nog meer dan duizend jaren zal moeten lijden.

Doch, bij dit uitstel vinden wij, die tegenwoordig leven geen het minste voordeel; dewijl een ieders dag om te sterven nadert. En zoals de dood de mens laat, zó zal de dag des oordeels hem vinden.

Het moet ons genoeg zijn te weten, hetzij vroeg of laat, een zo algemeen oordeel zeker eens over alle mensen zal komen, gelijk wij nu beschouwd hebben. (...)"

13. BEOORDELING VAN DER GROE

1. Tekstindeling

Om Van der Groe beter te leren kennen als prediker moeten we zelf zijn Catechismuspreken lezen en zijn preken over vrije stoffen. Deze geven een duidelijk beeld wie hij als begenadigd predikant is geweest. Er is opgemerkt onder de lezers en toehoorders die de preken beluisterden, dat hij soms weinig in het geestelijk leven komt en niet diep in de geloofsoefeningen. Mensen die dikwijls zijn Biddagpreken lezen, vinden de andere preken, bijvoorbeeld over de *Blinde Bartimeüs* een verarming. Sommigen kunnen het niet voorstellen dat het dezelfde prediker is.

Juist dit onderscheid leert ons wie Van der Groe echt als prediker was. Hij verklaart zijn tekst woord voor woord en trekt er af en toe geestelijke lessen uit. Maar in zijn Biddagpreken ligt het zwaartepunt van zijn hart en ziel ten opzichte van de droevige toestand van Kerk en Staat. Daarin stort hij zijn ganse hart uit. Daar lag zijn voorname last van 's Heeren wege. Deze lange preken waren ook mogelijk omdat deze diensten niet direct aan de zondagse kerktijden gebonden waren. Hij schrijft zelf, dat een preek niet langer dan 1 uur moet duren. Zie Inhoudsopgave van de *Oude Orthodoxe Leer*, blz. 576. Als hij zich daaraan gehouden heeft, moet hij een snelle spreker zijn.

Van der Groe verklaart de tekst, gaat op onderdelen van de tekst in zodat duidelijk wordt wat de inhoud van woorden en tekstverband is. Dan legt Van der Groe volgens de *analytische methode* (systematisch ontleden) sterke nadruk op de tekstuitleg. Tenslotte wordt de tekst toegepast op de gemeente, elk in zijn eigen zielsstaat. Deze toepassing is relatief beknopt. Van der Groe gaat in op het geestelijk of bevindelijk leven, leidt enkele leringen af uit de tekst, die hij vervolgens toepast op het geestelijk leven. Van der Groe houdt een strakke lijn, regelrecht naar Christus, het Centrum van het Evangelie; waarin de leer van de rechtvaardigmaking van een goddeloze verankerd ligt.

2. Vergelijk met tijdgenoten

Vergelijken we preken en 'preekoefeningen' van zijn tijdgenoten dan steken zijn preken helemaal niet bovenuit preken van een aantal collega's. Lees de preken van Van Velzen, van Mobachius, van Comrie, Preken en Leerredenen, 1743 e.v. Oefeningen van Justus Vermeer en oefenaar Hendrik van Lis, 20 Oefeningen 1758; oefeningen van de Godzalige Th. Avink, 1740-1782; Preken van Johan Temmink, Het Hoge priesterlijk gebed, 1769; M. Antonidus; De Kruistriumph, 1753; Johannes Beukelman, 1704-1757; Arnold. Rotterdam, 1718-1781; Samenspraak van Wilh. Schortinghuis en veel anderen. Deze preken zijn minstens even geestelijk als preken van Van der Groe; en sommigen zijn warmer, uitgebreider en meer uitgebreid in de grote diversiteit van de gangen en wegen die de Heere met Zijn volk houdt.

Lezen we de oefeningen van Justus Vermeer, dan valt ons op dat hij een dieper inzicht in geloofswerkzaamheid openbaart tot de Vader in Christus. We lezen daarin ook veel uitgebreider kennis van de onderscheiden gangen en wegen van de levende kerk. Ook zijn aanspraak tot onbekeerden is uitnodigender, uitlokkender, met veel onderwijs in de diverse zielstoestanden waarin een onbekeerd mens vastzit; en waar de hapers liggen in het geestelijk leven. Bovendien worden de inwendige zielsgestalten en bestrijdingen van alle soorten hoorders meer uitvoerig toegelicht.

Hendrik van Lis munt uit in kinderlijke eenvoud en geloofsvertrouwen in zijn vele druk- en kruiswegen waarin hij verkeerde. Daarom kon hij alle soorten kruisdragers onder zijn gehoor tot troost dienen. Weliswaar is hij soms langdradig.

Wellicht heeft Van der Groe een bepaald gemis in zijn preken wel herkend. Hij

schrijft niet voor niets zo positief over de preken van de Erskine's. De Vader, verzoend in Christus, en de Heilige Geest die Beiden verheerlijkt in het hart. De geloofs gangen waarin de aanbiddelijke heilige en volmaakte Drie-eenheid gekend wordt, worden uitgebreider en helderder vertolkt door deze Schotse predikanten.

Je kunt aan de preken van Van der Groe merken dat hij geen vader was. Hij leefde tot bijna zijn 50e jaar met zijn oude moeder en zijn zus Eva. Het innige van een huwelijken en gezinsleven kun je bij hem niet aantreffen; althans niet de gevoelens en de positie van ouders ten opzichte van hun kinderen. Eigenlijk was hij meer een strenge en talentvolle meester die evenals op school zijn leerlingen kennis bijbrengt en de roede, als dat nodig is. Bij dit alles had hij één doel: *dat Christus verheerlijkt mocht worden in zondaarsharten!*

Vader Brakel bijvoorbeeld, was een vader én een meester én een groot pedagoog. Hij had enorm veel Schriftkennis en gepast uitleg daarvan.

Wij zien dat ieder voorganger zijn eigen talent gekregen heeft van de grote Leraar der Gerechtigheid, de Meester der verzameling.

Leggen wij nu zijn Toetssteen open, dan leren wij Van der Groe nog beter kennen als zielenherder. Diepgaand, liefdevol en zeer zorgzaam legt hij het er op toe om Gods volk te leren, te troosten, en te vermanen om geen valse gronden te leggen buiten Christus tot grote schade van hun zielsleven. Aan de andere kant kan hij heel scherp zijn naar de nabij-christenen en de geveinsden, vooral als hij langdurig blijft hameren op dezelfde misstanden.

Ogenschoijnlijk kwam Van der Groe hierdoor vrij geïsoleerd te staan. In werkelijkheid voerde hij een uitgebreide correspondentie en ondervond hij op allerlei niveau erkenning. Wel was door zijn scherpe tong en pen het isolement zijn deel. De Heere plaatste hem op een eenzame hoogte. Vandaar overzag hij 2 zaken.

Ten 1e de droevige toestand van Nederlands kerk en volk; en hoe de Heere over Nederland dacht.

Ten 2e zag hij door het geloof de grote Hogepriester van Zijn hemels huis, Die getrouw is in alles waartoe de Vader Hem geroepen heeft. Een gezicht op deze Overste Leidsman en Voleinder des geloofs, vergoedt de eenzaamheid en verzoet het gemis van vrienden.

3. Kort overzicht van Van der Groe's leven

Van de droevige toestand van Nederlands kerk en volk zegt Van der Groe in Zondag 31 van de *Toetssteen*:

... En ziet als de broeders en zusters hier nu kennis aan elkander gemaakt hebben, dan worden de snaren kunstig gespannen tot het dodelijke, zielverdervende Separatisme. Weldra ontvangt elkeen zuiver licht in de geestelijkheid van de Evangelieordonnantien, waarbij al die ijdele sleur en slenter van dat verdorven Antichristelijke kerkwezen al geheel ter neerstort, als Dagon's beeld voor de Ark. De Geest is nu de kerkdienst van de Christenen, en waar de Geest des Heeren is, aldaar is vrijheid van de dode ceremoniën. Daar verdwijnt dan de gehele opslag van het Superstitie- of Formulierwezen, gelijk een schaduw of nevel gaat verdwijnen voor de blinkende zonnestralen. En wat is het nu? Nu komt het Nieuwe Verbond van de Geest voor het Oude Verbond der Wet, een juk, hetwelk de satan en zijn werktuigen het blind Christenvolk weer listig op de hals geschoven hebben. Al wie nu maar geestelijk is, die is dan ook een Leraar of een Lerares, want in Christus is geen onderscheid tussen edel en onedel, tussen schriftgeleerden of ongeleerden, enz. De Geest is in de

gehele Kerkordonnantie. Maar deze verborgenheid is groot, en het domme volk verstaat daar niets van, het deksel der Wet ligt hun te zwaar op het hart. Hier is nu de ware grond en oorsprong van de Mystieke, Enthousiastische en Separatistische conventkelen of vergaderingen, waar men van niets anders dan van dit schone Evangelie hoort. Derwaarts heen vloeit nu al wat opgeblazen geestelijk is, om een zuiverder Evangeliedienst, welke niet bestaat bij woorden, maar in kracht, en elk drijft af in die stroom, naardat hij gemakkelijk los kan komen van de verroeste kerkbanden, die hem nog om 't lijf hangen. En die het meeste ontvangen, schudden dat juk te lichter af. De anderen zijn maar lage kruipers, en als bijlopers van de sociëteit En sommigen zijn wel goed, maar zij hebben ook nog een intrest te bezorgen, waardoor zij nog een deel predikatiën moeten horen, of een Avondmaal ontvangen, want men kan niet altijd zoals men wil.

Zo ziet gij, waarde lezer! het pestilentieëus verderf, waar de satan ten allen tijde het Christendom zeer jammerlijk mee besmet en duizenden van kostelijke zielen naar de hel gesleept heeft. Ja, wat zou hem beletten, als God het hem wil toelaten, om zelfs ook de ware uitverkorenen in zo een stroom van verleiding te slepen, die er dan niet dan zeer bezwaarlijk uit gered zullen worden? Nadat hij zijn eerste proefstuk in het Paradijs heeft afgelegd aan twee volmaakt heilige mensen, kunnen wij, achter de Heere, nooit genoeg voor de satan beven. Enz.

Van de onuitsprekelijke heerlijkheid van Gods volk zegt Van der Groe in zijn preken over *de eeuwige overwinning*:

Ziedaar, geliefden! dit is de zakelijke zin en inhoud van des Heeren Jezus aller-dierbaarste belofte. O, wat ligt er in deze belofte niet een allerkostelijkste troost voor 's Heeren volk, de ware gelovigen en Godzaligen, te midden van al hun aardse strijd en tegenspoed; want

1. Zien ze op het goed zelf, dat hier beloofd wordt, o het is een gewisse bevrijding van het eeuwig verderf, een aller-zékerste bezitting en genieting van de, hoogste en eeuwige zaligheid na dit leven. Zo menigmaal ze dit met oprecht geloof overdenken, mogen ze met Paulus uitroepen, Rom. 8: 18: "Want ik houd het daarvoor, dat het lijden dezès tegenwoordigen tijds niet is te waarden tegen de heerlijkheid, die aan ons zal geopenbaard worden", en 2 Kor. 4: 17: "Want onze lichte verdrukking die zeer haast voorbijgaat, werkt ons een gans zeer uitnemend eeuwig gewicht der heerlijkheid". O, wat moesten ze voor zulk een onwaardeerbare en kostelijke kroon van eeuwige heerlijkheid, niet dapper en standvastig in de kracht van Christus strijden tegen al hun vijanden en tegen alle moeilijkheden en verdrukkingen, die hun om de Naam van Christus overkwamen van de ongelovige en goddeloze mensen dezer wereld, totdat ze die met de wapenen des Geestes overwonnen!

2. Nogmaals, zien ze op de Heere Jezus, Die hun dit grote heil der eeuwige zaligheid belooft, o! wat komt daarvan niet gedurig een onuitsprekelijke troost en versterking des geloofs in hun zielen afdalen, zo menigmaal ze Hem maar recht gelovig in Zijn dierbaarheid aanschouwen. Hij is immers almachtig, getrouw en onveranderlijk.

Als de Almachtige kan Hij immers Zijn gelovig volk voor de tweede dood zeer licht bewaren en beschermen; wat zal de satan, wat zullen al de poorten der hel, ja wat zullen alle schepselen daar toch tegen doen, als Hij de tweede dood maar beveelt, Zijn overwinnende gelovigen niet aan te raken of hen niet in het minste te beschadigen. Ook is Hij de getrouw en onveranderlijke. Hij zal Zijn woord niet weer intrekken noch falen in de vervulling van Zijn belofte. Hij zal zekerlijk doen zoals Hij beloofd heeft. O, Jezus' woord is zo goed als de zaak zelf; hemel en aarde, met al de schepselen,

wegen zo zwaar niet als één woord van Christus. O, wat is dit dan niet een troostrijke, opwekkende en hartsterkende belofte van de Heere Jezus voor die arme verdrukte gelovigen van Smyrna, en voor alle strijdende gelovigen vroeg en laat,- want hun strijd gaat nu om een kroon van eeuwige heerlijkheid.

4. Theologische aspecten van de Nadere Reformatie bij Van der Groe

Drs. K. Exalto en anderen. Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer. 1993

Een aantal preken van Theodorus van der Groe (1705-1784) door hem op verschillende tijden gehouden over *De waarachtige bekering* zijn in later tijd uitgegeven (Den Hertog, Utrecht z.j.). Zij bevatten een uitleg van Zondag 33 van de Heidelbergse Catechismus.

Van der Groe begint, in de eerste preek, met iets te zeggen over de verhouding tussen geloof en bekering. Het geloof kan niet zonder de bekering en de bekering kan niet zonder het geloof; waar de ene wordt gevonden wordt ook de andere gevonden. Uit de woorden van Paulus uit Handelingen 20:21 (de bekering tot God en het geloof in onze Heere Jezus Christus) leidt Van der Groe af dat de Schrift doorgaans de bekering stelt vóór het geloof. Dat komt, zegt Van der Groe, doordat het eerste wat zich als Gods genadewerk in de zondaar vertoont de bekering is; zij levert het bewijs dat er enig leven des geloofs in de ziel is. Aarzelend voegt Van der Groe hier aan toe: 'Doch met opzicht van de oorspronkelijke werkingen van deze twee grote en zalige weldaden in 's mensen ziel, is of schijnt het zeker te zijn, dat het beginsel des geloofs vóór de bekering door de Heilige Geest in 's mensen hart gewrocht wordt'.

Van der Groe is er dus niet helemaal zeker van. Hij is echter geneigd om zich terug te trekken op een habitus (hebbelijkheid of beginsel) van het geloof in het hart van hem die tot bekering komt. In dié zin zou dan het geloof gaan vóór de bekering. In plaats van 'beginsel' gebruikt Van der Groe ook de term 'enig levend zaad'. Hebréeën 10:38 (de rechtvaardige zal uit het geloof leven) wordt door hem daarop betrokken.

Na dit alles te hebben vastgesteld gaan de preken nu verder in hoofdzaak over de bekering.

In de bekering van zondaren ziet Van der Groe het doel van Christus' komst in deze wereld en het doel van zijn Middelaarswerk. De bekering is het fundament van heel onze religie. 'Wat is ons dan noodzakelijker, dan steeds weer te prediken van die Bekering ...? De bekering is de enige weg tot 's mensen behoud.

Wij zijn ervan verzekerd, zegt Van der Groe vervolgens, dat er maar weinig mensen onder ons (dat wil zeggen de gemeente van Kralingen) waarlijk bekeerd zijn. 'Wij zijn dan ook over het grootste deel van onze gemeente in gegronde bekommernis, dat zij eeuwig moeten verloren gaan ...'

Wat is nu volgens Van der Groe de 'weg' der bekering? Hij zegt: "God komt eerst de zondaar door Woord en Geest ontdekken aan zichzelf en doet hem zijn zonde en ellende zien, hoe hij geheel verloren is in zichzelf. Hij leest wel in de Bijbel dat Christus de Weg is, maar dat is voor hem een verzegeld en gesloten boek. Maar zie, dan maakt de Heere zelf hem Christus bekend als de enige Weg. Hij maakt 's mensen onwillig hart zodanig dat de zondaar zin en lust in die weg begint te krijgen. Met als gevolg dat hij 'daadwerkelijk uitgaat' en Christus aanneemt als de enige Weg ter zaligheid. Hij gaat door het geloof geheel in Christus over en ontvangt van Hem de levendmakende Geest waardoor hij geheel wordt wedergeboren."

Hier is dus bij Van der Groe *de wedergeboorte wel weer een vrucht van het geloof*, maar hij verstaat daaronder in feite de 'heiligmaking' (*wedergeboorte in ruimere zin*).

De 'grond' van de bekering, dus datgene waar de bekering op rust, zegt Van der Groe vervolgens, is het komen van de zondaar tot Christus en het komen van Christus tot de zondaar, zodat zij samen in de Geest verenigd worden.

Hier scheidt zich de ware, evangelische bekering af van alle valse en wettische bekeringen. De grond van de oprechte bekering ligt geheel in het ongeveinsd geloof, in de waarachtige vereniging van de ziel met Christus, door het geloof. Waar die vereniging der ziel met Christus niet gevonden wordt, daar is ook geen ware bekering. Daarom is het werk Gods als Hij een zondaar bekeert allereerst, door de Geest des geloofs hem met Christus te verenigen; en wel door vier dingen aan hem te doen, door Woord en Geest.

- a. Hij overtuigt de zondaar op een klare en bevindelijke wijze in zijn ziel van zijn ganse ellendige en verloren staat in de zonde, zodat hij het vonnis van de eeuwige dood over zichzelf gewillig moet ondertekenen en moet uitroepen: 't Is buiten hoop!
- b. God ontdekt dan deze zondaar zijn Zoon Jezus Christus en zijn genade, in de belofte van het evangelie, door het gemoed van de zondaar zo krachtig van de waarheid van zijn beloften en van algenoegzaamheid, bereidwilligheid en gepastheid van de Zaligmaker te vergewissen dat hij daaraan niet langer kán twijfelen, maar gans en al zijn hart overreed wordt, dat Christus voor hem een volkomen Zaligmaker is en dat alles in Hem is.
- c. God buigt en neigt zeer krachtig het hart van de zondaar, door het Evangelie, tot een oprechte gewilligheid en begeerte tot Christus en zijn vrije genade. De arme zondaar krijgt welbehagen in Christus, komt, met verzaking van alles, gelovig tot Hem, neemt Hem aan, geeft zich aan Hem over, vertrouwt op Hem.
- d. God doet de ziel door het geloof smaken de hemelse genade van Christus. Hij komt in Christus de arme zondaar te rechtvaardigen. Hij komt in Christus hem te wederbaren (11v).

Wat leert ons dit betoog?

1. Van der Groe hinkt [misschien hierin, WW.] op twee gedachten. Hij preekt niet anders dan de bekering; begint dan ook met 's mensen overtuiging van zonde en schuld; en toch wil hij tégelijk aan het geloof een allesbeslissende plaats toekennen. Doorgaans is bij hem het geloof *een vrucht van de wedergeboorte, maar soms keert hij het om en zet hij de wedergeboorte pas aan het eind van de weg* (punt d.). Het is niet duidelijk hoe Van der Groe de 'grond' van de bekering het geloof in Christus kan noemen terwijl hij toch pas bij punt b. spreekt over het leren kennen van Christus.
2. Van der Groe spreekt over een evangelische en over een wettische bekering, maar het eigenlijke verschil tussen beide laat hij in het duister. [p.s. Het eigenlijk verschil licht hij haarscherp toe in de *Toetssteen*, WW.]
3. Duidelijk is bij Van der Groe het scholastische volgorde-denken.

In de tweede preek gaat Van der Groe in op het feit dat in de Bijbel de oproep tot bekering weerklinkt. Hij zegt: Overal staat: *Bekeert u*.

Tekenend voor de bekering bij Van der Groe is dat hij deze oproep *weghaalt uit de context van het evangelie* (b.v. in Jezus' prediking) en zet *binnen het kader van de Wet*. Hij ziet er een gebed in. Dus niet een krachtige nodiging. Met deze oproep zou het Gods bedoeling zijn zondaren te ontdekken aan hun machteloosheid om zich te bekeren. Zij moeten gevoelen dat zij zich niet kunnen bekeren, dat moet het resultaat zijn van deze prediking: *Bekeert u! ...*

Einde citaat

Dr. H. Bavinck schrijft in de Gereformeerde Dogmatiek, deel 4, bladzijde 51 over

wedergeboorte in een engere zin als volgt.

Als de *dogmatiek* het begrip dus tot de inplanting van het geestelijk leven beperkt, kent zij er *een engere zin* aan toe, dan waarin de *Heilige Schrift* doorgaans van de wedergeboorte, of geboorte van Boven spreekt; en zij heeft dus op haar hoede te zijn om niet op de klank af te citeren.

Maar dit is geen bezwaar omdat de dogmaticus bij elk leerstuk van de taal der Belijdenis zich bedient en het moet laten rusten, niet op klanken, maar op **de gedachten der Godsopenbaring**.

5. Liefdevolle omgang met Gods kinderen

Van der Groe schrijft in zijn brief aan Jacob Groenewegen, die hem beschuldigde als verwoester van de gemeente en Gods volk, als volgt:

... Nog eens, zo ik in mijn vorige gemeente voor ruim twee jaren reeds zo'n verwoester en verderver van Gods volk etc. minst of meest geweest ben, hoe komt het dan, dat geen een van al de vromen, ook niet van **Woubrugge en Outshoorn**, daar ik toen zo gul en hartelijk als Christenen onder een ook geleefd heb, mij ooit, zelfs niet van terzijde met een opslag van het oog, daar iets van laten zien hebben. Maar mij altijd tot mijn vertrek toe, met veel groter liefde en achting dan ik waardig was behandeld hebben? Zouden al die lieve Christenen en onder haar Luiden van veel Licht, teerheid en oplettendheid, mij dan nooit recht gekend hebben, of anders geheel ontrouw in haar plicht jegens mij gehandeld hebben? Ja, ik ben van goederhand verzekerd, dat de vrienden van Woubrugge nu nog dezelve omtrent mij zijn, die ze tevoren waren, wat gij ook al anders van haar schrijft. En zo het al waar mocht wezen, dat ze niet in alles zo volkomen met mij in een sentiment mochten staan, (dat ik evenwel tot hiertoe van haar nog niet geloof, voordat ik ze zelfs gesproken heb) dat ze mij nochtans in haar gemoed voor niet minder houden, dan voor zo een als gij mij houdt en zo openlijk uitmaakt.

Indien ik dan voor twee jaren nog bij u, nog bij geen een vroom mens, die mij kende, zo'n een verschrikkelijke verwoester van Gods volk etc. geweest ben, zo moet ik het dan hier te Kralingen zeer schielijk en in minder dan een jaar tijds eerst geworden zijn. Want voor omtrent een jaar was ik nog de beste man, om zo te spreken, bij die zelve vrienden, die nu schijnen anders van mij te oordelen; (al hoewel er, zoveel ik weet, onder haar geen een enige is, over welkers houding jegens mij ik mij zo in het bijzonder te beklagen heb. Behalve dat ook de meeste van die vrienden sinds enige tijd hun ogen reeds weer vrij wat gunstiger dan tevoren voor mij schijnen geopend te hebben en zo temets haren oude vriend weder komen kennen. Maar gij zijt de enigste mens in de wereld, die mij zo smadelijk en ten uiterste onbetamelijk mishandelt).

Maar hoe kan ik hier te Kralingen toch zo haastig zo'n verschrikkelijke verwoester van Gods volk etc. geworden zijn? Wie zijn ze van Gods Erfvolk, die Jezus zoveel Bloed gekost hebben, welke door mij zo onheilig veroordeeld, verwoest en verschrikkelijk bedroefd en mishandeld zijn? Zijn ze binnen of buiten mijn gemeente?

1. Binnen in mijn gemeente zelfs kunnen ze niet zijn. Want ik leve hier met al het volk dat voor de oprechte Godzaligheid uitkomt en het met de vromen houdt en daar de Heere, zo ik hoop, ook de zijn onder heeft, van den beginne aan tot nu toe in grote vrede en Liefde. Ik kenne der geen een onder hen, die zijn bijzondere verkleefdheid aan mijn persoon en dienst (de Heere moet er toch maar alleen de eer van hebben) niet alleszins en bij alle gelegenheid aan mij laat blijken. Zelfs die

van uw eigen maagschap hier in het minst of meest niet uitgezonderd. Ja, ik ben zeer wel verzekerd, als uw oproerige Brief, die gij hier te Kralingen aan die vriendin gevonden hebt en die in algemene Bewoordingen voor al het goede volk alhier geschreven is, van huis tot huis eens had rond gegaan, zoals mij blijkt uw intentie geweest te zijn, dat er niet een enige onder alle zou zijn gevonden geweest, die ze niet als een lasterlijke Brief met de hoogste afkerigheid aanstonds zou verworpen hebben.

Deze dingen, mijn vriend, zijn kennelijk voor allen, die de toestand weten van de **Kralingse** gemeente en gij zelfs zult die op de Proef niet anders bevinden. nochtans is het Beter, dat er hier verscheiden gevonden worden, die onder mijn dienst door 's Heeren Zegen rechtmatig bekommerd zijn geworden en reeds van zichzelf met enige indruk geloven, dat ze tevoren op enkele droggronden gezeten hebben. Maar wel verre van mij daarom als een verderver en verwoester van haar staat aan te zien, zo houden deze goede mensen mij als het middel harer ontdekking tot hier toe in te groter waarde; en geven zich zo geheel aan mijn bestuur over, dat gij of een ander, die haar van haar genade woudt verzekeren, even daarom naar alle gedachten geheel geen ingang bij haar zou kunnen vinden.

Indien dit nu dat verschrikkelijk verwoesten van Gods volk en werk is, daar gij van schrijft en dat gij in uw Brief aan die vriendin zo duidelijk zegt, dat ook hier in de gemeente van mij geschiedt, zo wens ik genade van de Heere te zoeken, om dat met een Christelijk geduld te dragen, en daarom niettemin met de hulp Gods verder te gaan getrouw met van de mensen onsterfelijke zielen te handelen, als die weet, hoe duur ze mij van de Heere Jezus aanbevolen zijn en hoe Hij mij eens rekenschap zal afvorderen en dat het mij bij die grote Rechter niet zou kunnen verschonen, als ik Jacob Groenewegen, of enig ander mens, als mijn loods verkoren, had te volgen in een verkeerd vaarwater.

2. Wat nu andere buiten mijn gemeente aanbelangt, het is hier ook zo ver vandaan, mijn lieve vriend, dat ik zou kunnen geloven hetgeen gij mij ten laste legt, dat ik een zeer ruim gemoed als nog blijve behouden voor de Heere, dat Hij mij door Zijn genade bewaard heeft, dat tot hier toe nog niet één waar Christen, zoveel ik weet, door mij bedroefd, mishandeld of verwoest is. Is er enig mens in de wereld, die oordeelt, dat hij door mij minst of meest betreffende zijn staat kwalijk behandeld of bedroefd is, de Heere weet, dat ik met Zijn genade te aller tijd bereid ben hem reden van mijn doen te geven uit de Heilige Schrift. Immers zaken of feiten van deze natuur kunnen niet anders dan met uitdrukkelijke Exempelen geprobeerd worden.

Zie: *Beschrijvinge van het oprecht en zielzaligend Geloove.*

6. Karaktereigenschappen

Er zijn nogal wat meningen gelanceerd over het karakter van Ds. van der Groe. Men zegt dat zijn karakter een rol speelt in zijn prediking. Dat is zeker waar. Er is nog nooit een predikant geweest wiens karakter niet doorstraalde in zijn preken. Want als hij uiterst zorgvuldig te werk gaat om zijn eigen karaktereigenschappen te verbergen, is dat juist ook een karakter eigenschap. Op zich is daar niets mis mee, want een mens is met al zijn diversiteit geschapen. Deze diversiteit in de schepping moeten wij niet verdoezelen of globalisering, maar wij moeten onze Schepper bewonderen. Vanuit dit onderscheid van mensen vloeit er ook een onderscheid van inzichten voort. Ook dit onderscheid moeten wij niet wegwerken zodat alle predikanten en belijdende leden maar één mening hebben. De Heere spreekt wel van één van hart en één van ziel ten

opzichte van de liefde. Eenheid in de liefde geeft trouwens ook verscheidenheid in het beoefenen. En dan komt dit er ook nog bij, dat de Heere Jezus Christus onze enige, eeuwige en trouwe Leraar der Gerechtigheid, Zijn rechtschapen karakter in vrede en liefde, in waarheid en oprechtheid, uitstraalde in Zijn preken en onderwijs.

Sommigen denken dat Van der Groe moeilijk was in de omgang en ruzie uitlokte met zijn collega's. Nergens in de literatuur is deze mening duidelijk te bewijzen. Van der Groe toonde zich juist in diverse zaken een bemiddelaar, een arbiter. Het begon al met de zaak van Jan Esweiler, hij stelde zich vreedzaam op tegenover Comrie en zijn volgelingen ten opzichte van de rechtvaardigmaking, vervolgens was hij enkele keren arbiter in de kerkenraad van Rotterdam en ten slotte lezen we tot onze verbazing dat hij de bemiddelaar wilde zijn in de zaak van Le Sage ten Broek.

Deze bemiddelingen toont een vreedzaam karakter. Maar vreedzaamheid kan natuurlijk wel samengaan met waarheid en oprechtheid.

Wat ook heel opmerkelijk is, Van der Groe toonde zich een voorstander van de Leidse hoogleraar Joan van den Honert. Deze durfde de Ziels-eenzame Meditatiën te bestempelen als een 'God en godsdienst ontierend boek' ('De Kerk in Nederlandt beschouwt en tot bekeering vermaant' 1746, blz. 202). Van den Honert genoot geen vertrouwen in de 'bevindelijke vriendenkring' van dr. Comrie.

L. F. Groenendijk geeft in: "*Neêrlands laatste ziener. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe (1705-1784)*" een psychologische verkenning van het karakter van Theodorus van der Groe. Hij schrijft:

"In de 'Kralingia' wordt Theodorus van der Groe getypeerd als 'een mensch van trotschen aert, hooge inbeelding en verwaten inborst' en als iemand 'die de zelfliefde in den hoogsten graat bezit en op alles wat maar eenige betrekking tot zijn eigen persoon heeft zoo heftig gecharmeert is'.

De auteurs doen hier een uitspraak over het karakter van Van der Groe. Ongetwijfeld legden ze met die 'zelfliefde in den hoogsten graat' een verband tussen Van der Groe en Narcissus, de jongeling die verliefd was op zijn spiegelbeeld in het water, maar te ver voorover boog en verdronk.' Ze hielden Van der Groe met andere woorden voor een narcistisch mens. Alle andere typering in de Kralingiana zijn nadere omschrijvingen van zijn narcisme.

De schrijvers van de Kralingiana zullen geen bezwaar hebben gehad tegen de zelfliefde of eigenliefde, die ligt opgesloten in de tweede helft van het 'dubbelgebod der liefde'. Die zelfliefde is zedelijk goed, want ook in mijzelf moet ik liefhebben wat van God is, namelijk zijn beeld.' De zelfliefde in de overtreffende trap is echter zelfgenoegzaamheid, ijdele vervuldheid van zichzelf, een afkeurenswaardige ondeugd. En dat negatieve oordeel vinden we terug in de afkeurende termen waarmee ze over zijn persoon hebben geschreven.

De genoemde moreel-psychologische typering van liet karakter van Van der Groe is niet afkomstig van zijn vrienden, maar van critici. We treffen haar aan in een voluit satirisch bedoeld werk.' Dat zou ons ertoe kunnen verleiden ons er niet meer dan een kwaadaardige aantijging in te zien.

In deze bijdrage willen we aanknopen bij de typering van de persoonlijkheid van Van der Groe in de Kralingiana, een typering die aanleiding geeft om van een narcistische persoonlijkheid te spreken." Enz.

Kl. van der Zwaag schrijft hierover in zijn boekrecensie in het R.D. 28-02-2007:

... Het meest spraakmakende artikel in de bundel is ongetwijfeld dat van dr. L. F. Groenendijk. Hij benadert Van der Groe psychologisch en komt tot de conclusie dat de prediker een narcistische persoonlijkheid heeft, aan grootheidswaanzin lijdt en paranoïde trekken kent. Van der Groe ziet zichzelf als een oudtestamentische profeet: hij spreekt namens God en wekt de indruk dat hij de enig overgebleven getrouwe is. Hij overziet zijn tijd niet alleen, maar doorziet en voorziet ook. "Hij is ronduit een onheilsprofeet. (...) Alles en iedereen gaat te gronde."

Van der Groe's werken kenmerken zich volgens Groenendijk door een "agressief-vernietigende" inslag en "verbaal destructivisme." Enz.

... Met name de uitlatingen van Groenendijk zijn niet mals. Zijn scherpe uitlatingen zijn echter zo psychologiserend *dat zij de theologische strekking van de boodschap van Van der Groe ondersneeuwen.*

John Exalto en Fred van Lieburg geven over de bijdrage van Groenendijk een opmerking (of correctie?) op blz. 8, van 'Neêrlands laatste ziener'.

'Leendert Groenendijk vraagt zich af wat Van der Groe voor man moet zijn geweest. Zijn psycho-analitische bespiegelingen moeten uiteraard gelezen worden als een hypothese, maar Van der Groe's karakter heeft ongetwijfeld een grote rol gespeeld in zijn prediking en pastoraat.'

7. Ter vergelijking

De taal die Groenendijk schrijft over Van der Groe gaat in sommige opzichten verder dan de gruwelijke bespotting van zijn persoon in de Kralingiana. In de spotpamfletten gaat het merendeel over uitwendig gedrag van de predikant, maar de beschrijving van Groenendijk gaat over het inwendige karakter, enz. Het is misschien niet verstandig hier verder op in te gaan.

Wij lezen in de brief van Judas, dat Michaël geen lasterlijk oordeel durfde vellen in de strijd met de satan over *het lichaam van Mozes*. Hij gaf het over aan Hem die rechtvaardig oordeelt.

Maar zolang een kind en knecht van God leeft, wordt hij geroepen om degenen die hem veroordelen, lasteren en plagen, zijn andere wang toe te keren en God te bidden om hun bekering opdat hun lastering vergeven worde.

Met de dood neemt dit een einde. Dan zal ten volle vervuld worden wat Zefanja zegt in hoofdstuk 3 vers 18 en 19: *De bedroefden om der bijeenkomst wil zal Ik verzamelen, zij zijn uit u; de schimping is een last op haar. Zie, ik zal te dien tijde al uw verdrukkers verdoen; en Ik zal de hinkenden behoeden en de uitgestotenen verzamelen, en Ik zal hen stellen tot een lof en tot een naam in het ganse land waar zij beschaamd zijn geweest.*

In de hoop dat deze opmerking ten goede mag meewerken voor liefhebbers en critici van Van der Groe, wordt dit hoofdstuk besloten.

14. GESCHRIFTEN VAN THEODORUS VAN DER GROE

Uitgaven tijdens het leven van Th. van der Groe:

De oude orthodoxe leer der ware gereformeerde kerk, R'dam. 1740. Een verdediging van het boekje van J. Eswijler: *Ziels-eenzame Meditatiën*.

Beschrijvinge van het oprecht en zielzaligend Geloove. Nevens eenige brieven van Jacob Groenewegegn, Adriaan van der Willigen en Theodorus van der Groe, enz. (Een beknopte inhoud van de 'Oude Orthodoxe Leer') Geschreven in 1742. Een uitgave verscheen bij Hoge te R'dam, z. j. (ca. 1880) en De Vuurtoren, Urk 1976.

Vertaling van Gisbertus Voetius: *De Quaestione penes quos sit potestas Ecclesiastica*, dat is: Schriftmatige en redenkundige Verhandeling over de Kerkelijke Macht; Waer in grondig betoogt wordt, dat deselve niet aen de Politieke Overheit, maer aen de Kerke, en haere Dienaeren, toekomt, enz. Vertaald door "een Liefhebber van Waarheit en Vrede, (1756).

Klaere en grondige weerlegging van het nieuw verzonnen HOLLANDS KERKELIJK BEROEPINGSRECHT, onlangs uitgegeven door H. Bruinings en P. Hofstede, predicanen, etc. (Rotterdam 1756).

Bekendmaking; Kralingen 18 december 1756
Maandelijks uittreksel, of Boekzaal der geleerde waereldt.

Bekendmaking; Kralingen 14 februari 1757
Maandelijks uittreksel, of Boekzaal der geleerde waereldt.

Bescheiden Antwoordt op de onbescheidene Bekendtmakinge van Dom: H. Bruining en P. Hofstede..... Gestelt in de Boekzale van November deses Jaars. (R'dam-1757).

Noodig Aanhangsel der Klaere en Grondige Wederlegging van het nieuw verzonnen Hollandtsch Kerkelyk Beroepingsrecht, voorheen uitgegeven, door Dom. H. Bruining, en P. Hofstede, Strekkende gemeldt Aanhangsel, ter bescheidene Verdediginge dier Wederlegginge; mitsgaders, tot nadere Aanwyzinge van de aanstotelyke Erastiaensgezinde Wangevoelens, en meenigerlei dwaese Verkeertheden, waar mede hun E. het onkundig Gemeen hebben gezogt te misleiden. (R'dam. 1757).

De Erastianistery van D. Bruining en Hofstede. Met hun onlangs uitgegeven Onstigtelyk Libel, geheeten Het Kralinger Lasterschrift, niet weggenomen, maar konstig bedekt; zijnde een bescheidene en grondige Wederlegginge van dit ondeugent verzonnen Lasterschrift; mitsgaders eene naakte Openinge van de Schandelyke Bedriegeryen, en Valsheden, welke de Autheuren daar in gepleegt hebben, om hunne Desperate Zaek nogmaels zeer luidrugtig te Verdedigen. (R'dam. 1757).

Acht-en-veertig Predikatiën over het lijden van onzen Heere Jezus Christus. Uitgesproken 1735-1739. 2 dln. (R'dam-1842). Waarvan 1 preek tevens als Biddagpreek. P. Stuut, Rijssen 1977.

Toetssteen der ware en valsche genade, ontdekkende in het helderschijnende licht de zuivere Gereformeerde waarheit vervat in den Heidelbergschen Catechismus, enz. Het eerste deel, R'dam 1752; het tweede deel aldaar in 1753.

Verschenen na overlijden van Th. van der Groe:

Predikatie over Spreuken 8 vers 35a. Uitgesproken 1735. (A'dam 1854)

Verzameling van 16 Biddags-Predikatiën. (Utr.-1787, R'dam -1809, A'dam-1838, Kool, Veenendaal, 1975).

Verzameling van een tiental godvrugtige predikatiën. Waarvan een zevental 'de Blinde Bartimeüs'. (Sneek-1818). Waaronder 1 Biddagpreek.

Verhandeling over Hozéa 11 : 4. (Sneek-1832, A'dam-1854 enz.) Ook verschenen onder de titel "Het juk afgenomen".

Verzameling van een viertal nagelaten leerredenen over Ps. 4 : 7, twee over den 7en Zondag van de Heidelb. Catechismus en Matth. 9 :12. (R'dam. 1836).

Vijftal nagelatene leerredenen over Openb. 2 : 11 en 17. (Zwijndrecht 1842, enz.) .

Des Christens eenige troost in leven en sterven of verklaring van den Heidelberger Katechismus, 3 dln. (R'dam-1838-1839. Vermeerderd met voorrede van Ds. J. J. Knap, 1844). 71 preken waarvan 14 over een vrije tekst.

Drietal leerredenen, waarvan een op Nieuwjaarsdag en twee op Pasen, over Lukas 16 : 2, Joh. 20 : 11-18 en Philipp. 3 : 10. (Zwijndrecht 1839, A'dam 1854 en Utrecht 1888).

Veertien nagelatene biddags-predikatiën. (R'dam-1840). Waarban 1 preek Handel. 17 : 30 met andere toepassing op dezelve woorden, gepredikt den 30en juny 1737. (Uitgegeven door Leen Capelle te Maassluis. z. jr.)

Zeventien Leerredenen. *De Bekeering*. (Zwijndrecht 1841, A'dam1854 enz.

Het eeuwige leven der regtvaardigen, in vier predikatiën. (R'dam 1844 enz).

Bundel van 10 uitmuntende en uitgezochte predikatiën, handelend over onderscheidene keurige stoffen uit het Oude en Nieuwe Testament. (J. F. K. Schwaebe R'dam-1845, enz. Kool, Veenendaal, 1975).

Brieven, inclusief het tweede deel: enige brieven van Mej. S. Bosman. (R'dam. 1844 en 1852). Bijgevoegd een brief geschreven aan een Vriendin, (Gorinchem1954). Samen uitgegeven bij Den Hertog, Houten, 2000.

4 Voorredes

G. Hutcheson (1615-1674) *Sakelijke en Practikale Verklaringe van de twaalf kleine Propheten*, 2 dln. (Leiden 1747-1748)

Het eerste deel met een voorrede over *De praktikale studie des Bijbels*.

Het tweede deel met een voorrede over *De Zeven Tijdtperken van Godts Verbondt als den Sleutel der Profetiën*, enz.

Het werk van Hutcheson over het boek Job (Leiden-1751) werd door Van der Groe van een brede Voorreden voorzien over *de Goddelijkheit, en het regte gebruik der H. Schrifte; tegen alle heilloze Atheisterij, Enthusiaster[j] en Pelagianerij*.

5 Voorredes in de Al de werken van de Ralph en Ebenezer Erskine ("De Schatkamer")

Verhandeling over den Plicht van het Lezen der Heilige Schrift en andere Godtgeleerde boeken enz. (R'dam-1747 en 1762).

Voorreden, handelende van het oprecht gelovig aannemen en gebruikmaken van de beloften des Heiligen Evangeliums, tot ontdekkinge van Waan-Gelovigen, en bevestiginge van Ware Gelovigen. (R'dam-1749 en 1765).

Verhandeling bij wijze van ene Voorreden, over de nodige Voorbereidselen, wezentlijke Eigenschappen en onafscheidelijke Vrugtgevolgen van het ware zaligmakende Gelove. Uitgegeven onder de titel: *Het zaligmakend geloof*. (R'dam-1751 en 1761).

Voorreden, tot vermaning der Christenen, om zich zorgvuldig te wachten voor de Wereldse Verzoeking. (R'dam-1754).

Voorrede, handelende over het schadelijke Misbruik van een gemeene Overtuiging, tot eenen valschen grond van rust voor de ziel. (R'dam-1755).

2 Voorredes:

Voorrede voor: John Flavel. *Het beste werk in de slechtse tijden*. Voorbereiding op het lijden. (Rotterdam, 1745)

Voorrede voor: H. Binning. *De vernedering des harten*, voorgesteld in twaalf boetpredicatiën. (Rotterdam, 1746)

In deze voorrede schrijft Van der Groe, dat hij de schrijver is van de voorrede van John Flavel, *Het beste werk in de slechtse tijden*.

Jacob Groenewegen schreef twee boeken waarin hij het voor Eswijler opnam. De titel van het eerste boek luidt: **'De roem van Godts vrije genade'** werkzaam in de gelovigen tot bevestiging van hun staat en voortgang op de weg der heiligmaking.

Het schijnt dat Groenewegen dus spijt van zijn medewerking kreeg. Het leeuwendeel heeft wellicht Ds. Van der Groe geleverd. Opmaak en woordenkeus tonen de stijl van T. van der Groe. Een voorwoord van ca. 100 bladzijden en het bevindelijke taalgebruik zijn mijn inziens 'de woorden en de stem van Van der Groe, maar de handen zijn van Jacob Groenewegen.'

15. GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Zie voor een levensschets van Th. van der Groe:

John Exalto en Fred van Lieburg red., *Neerlands laatste ziener. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe (1705-1784)* (Rotterdam 2007)

J. P. de Bie, J. Loosjes, Biographisch Woordboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland. dl. 3, 's- Gravenhage z.j., blz. 349v

J. P. de Bie. *Het leven en de werken van Petrus Hofstede*, Rotterdam 1899, blz. 85v.

A.W.C. van Dijk, *Die des nachts Zijn huis bewaakt*, THEODORUS VAN DER GROE IN ZIJN LEVEN EN WERKEN. J. P. VAN DEN TOL, DORDRECHT

W. Fieret. *Theodorus van der Groe. Bewogen zielzorger in een eeuw van verval*. 2005, Den Hertog, Houten

Joh. Fekkes, Nieuwkerk, een lichtbaken op de Veluwe: 'Een historische beschrijving van de 'Nijkerkse opwekking' in 1749, Heerenveen 1999.

C. Graafland, *De zekerheid van het geloof*, Wageningen 1961, blz. 237v. O.a. theologische visie Van der Groe

C. Huisman, *Geloof in beweging*. Gerardus Kuypers, pastor en patriot tussen vroomheid en verlichting, Zoetermeer 1996.

G. H. Leurdijk: 'Theodorus van der Groe als auteur van de Oude Orthodoxe Leer', Documentatieblad Nadere Reformatie, 8e jrg. -(1984) nr. 1.

G. H. Leurdijk: *De briefwisseling van Theodorus van der Groe*, Den Hertog, Houten

G. H. Leurdijk, 'De lectuur van Theodorus van der Groe in de negentiende eeuw', in: *De Schakel*, jrg. 11 (1984), 16-17);

G. H. Leurdijk, **THEODORUS VAN DER GROE (1705-1784).** De Groot Goudriaan, 2006

G. H. Leurdijk. *Predikant tussen piëtisme en reveil : Portret van Joan Hugo van der Groe (1735-1818)* Kampen, De Groot Goudriaan

F. A. van Lieburg, *Levens van vromen*. Gereformeerd piëtisme in de achttiende eeuw (Kampen 1991) o.a. 25-26, 58-59, 104-106.

III. BIJLAGEN

**BIJLAGE 1. Over Van der Groe zijn veel meningen. Themadag over
De Kralingerpastor. Reformatorisch Dagblad, 1 oktober 1984**

**BIJLAGE 2. Eenzame ziener en polemist. Reformatorisch Dagblad, 28-02-2007.
K. van der Zwaag**

BIJLAGE 3. Preek over Mattheüs 11 : 16-24, door ds. Ph. Jac. Resler

BIJLAGE 1

Reformatorisch Dagblad, 1 oktober 1984

Themadag over Kralingerpastor

Over Van der Groe zijn veel meningen

Over ds. Th. van der Groe is bijna nooit gelijkkluidend gedacht. Dat gebeurde ook zaterdag niet, hoewel men bijna een hele dag over hem praatte. Ondanks het feit dat de Stichting Studie der Nadere Reformatie haar zeker dit jaar zeer goed bezochte themadag in Rotterdam, aan de bekende Kralinger predikant uit de achttiende eeuw besteedde, bleven er toch "verschillende Vander Groe's" over. Ds. J. Harteman, hervormd predikant te Moerkapelle en een der inleiders van de themadag, vatte het kernachtig samen door te zeggen *dat de kijk op ds. Th. van der Groe een beetje afhing van de bril waarmee men naar Van der Groe keek*.

Een heel scala aan lezingen en zeker vele malen zo vele vragen aan het forum, dat bestond uit inleiders en enkele Van der Groekeners, gingen over de verhouding wet en evangelie, de al dan niet te schrale oproep, de vierschaarsbeleving, al dan geen leven voor de rechtvaardigmaking, het eventuele auteurschap van Van der Groe van "de oude orthodoxe leer van de ware gereformeerde kerke", het kwam allemaal ter sprake in "Het Trefpunt" in Rotterdam.

G. H. Leurdijk, ds. A. Moerkerken en ds. J. Harteman refereerden over Van der Groe. Samen met J. A. de Ruiter en dr. T. Bienen bemanden zij het forum dat in het middaggedeelte op het programma stond.

Mens en pastor

"Mens en pastor Van der Groe" werd door G. H. Leurdijk behandeld. Hij tekende de levensloop van de Kralinger pastor en noemde diens bekering in de herfst van 1735 het cruciale keerpunt in diens leven. Hij meende met stelligheid dat "de oude leer", dat weliswaar door vier kooplieden was uitgegeven, van de hand van Van der Groe was. Dat boek was een reactie op het feit dat de classis Schieland een herdruk van Esweilers zielsheilzame meditatieën tegengehouden werd.

Leurdijk trok lijnen van de uitgevers naar Comrie, via deze theoloog naar Van der Groe en maakte gewag van een door hem ontdekt handschrift van een neef (Joan) van Van der Groe, die geschreven heeft dat zijn oom, Theodorus, inderdaad de auteur van voornoemd werkje is.

Deze stelling van Leurdijk leverde tijdens de forumdiscussie flink wat tegenspraak en instemming op. A. W. C. van Wijk, een Van der Groe-kenner die ook een boek over hem schreef (*Die des nachts zijn huis bewaakt*) koos vanuit de zaal de zijde van Leurdijk. Dr. T. Bienen en ds. J. Harteman bleven echter hun kritische vragen houden ten opzichte van dat auteurschap en zagen vooralsnog deze kwestie niet wetenschappelijk aangetoond. Vooral het feit dat Van der Groe's neef geen bronnen noemt, vonden zij zwak.

Leurdijk meende verder dat bij Van der Groe sprake was van een doorwerking van het denken van Caspar Olevanius en Jodocus van Lodensteijn.

Ook dat Van der Groe zondag 7 van de Heidelberger en dan met name het geloofsvertrouwen, tot het *wezen* en niet tot het welwezen van het geloof rekende.²

² **Verklaring van Zondag 7:** B. De onderwijzer vraagt en onderzoekt hier dan, wat een op-

Verder waarschuwde hij tegen welke karikatuurvorming dan ook, zeker ook waar het erom gaat Comrie en Van der Groe tegen elkaar uit te spelen.

Weldadig

Verder ging ds. Moerkerken zeer uitvoerig in op de briefwisseling tussen Van der Groe en de Coccejaan Jacobus Groenewegen "waarbij Van der Groe's brieven vergeleken met die van 'de beste Jacob' weldadig aandeden". In een vijftal punten vatte ds. Moerkerken de kijk van Van der Groe op de belofte samen.

- In de eerste plaats is het de aanbieding van Jezus Christus en de zaligheid aan allen die leven onder het Evangelie.
- Verder is het de aanbieding die zondaren de weg tot Christus opent en het stelt de ongelovigen schuldig.
- Als vierde noemde hij dat die genoemde aanbieding niet strijdt met de leer van de particuliere voldoening van Jezus Christus voor de uitverkorenen en bovendien wordt die aanbieding alleen door een arme verslagen zondaar door de werking van de Heilige Geest aanvaard.

Ds. Moerkerken was van mening dat dit *geen* innerlijke tegenstrijdigheid was zoals dit enkele tientallen jaren geleden door prof. dr. C. Graafland is geschreven.

Diversiteit onder predikanten

Verder ging ds. Moerkerken in op het conflict van Van der Groe met diens Rotterdamse collega inzake het recht van de overheid bij het beroepen van predikanten. De grote hoeveelheid laster die over Vander Groe's hoofd door collegae is uitgestort, noemde hij een bevestiging van de stelling dat Gods kinderen minstens zoveel vijandschap van de godsdienst ondervinden als van de wereld. Ds. Moerkerken waarschuwde voor een vertekening van Van der Groe door hem enerzijds snel ter zijde te schuiven, anderzijds voor een al te ongenueanceerde instemming en verheerlijking.

Ds. J. Harteman uit Moerkapelle ging in op de rechtvaardigmaking

A. G. Honig noemde Van der Groe en Comrie met a Brakel godzalige mensen, maar geen diepe denkers. Prof. dr. S. van der Linde daarentegen noemde Van der Groe theologisch een uitbinker. Prof. dr. C. Graafland heeft gesteld dat bij Van der Groe *wedergeboorte en rechtvaardiging dicht bij elkaar staan*. Dr. T. Brienens heeft ooit geschreven dat men zich bij Van der Groe eerst zondaar moet voelen, zonden moet bewenen en voor God erkennen, alvorens men de toevlucht tot God mag nemen.

recht geloof is. Nooit zullen wij de leer van onze onderwijzer over het geloof recht kunnen verklaren, tenzij wij in acht nemen, wat eigenlijk de zaak is, waarnaar hij onderzoek doet. De onderwijzer drukt zijn ware mening hier zeer klaar uit. Hij vraagt niet in het algemeen: wat is geloof? of: wat houden de mensen zoal voor geloof? Ook vraagt hij niet: wat is het geloof in zijn volkomenheid, of in zijn verdere trap van volmaaktheid, zoals het van sommige kinderen Gods wordt bezeten? Of: wat is het *welwezen* van het geloof, waarnaar men te allen tijde arbeiden, jagen en staan moet?

Nee, de zaak ligt hier veel eenvoudiger. De onderwijzer vraagt maar alleen naar een *oprecht geloof, dat de mens deel aan Christus geeft en waardoor wij Christus en al Zijn weldaden tot onze zaligheid aannemen*. Hij wil ons nu dat oprecht geloof gaan beschrijven, zoals wij dat door de genade Gods in onze harten moeten bezitten, indien wij door de Heere Jezus zullen behouden worden.

Ds. J. Harteman noemde als belangrijk kenmerk van het boek van A. W. C. van Dijk dat dit boek de lezer wil overtuigen dat Van der Groe *geen goed woord heeft voor bekommerden*. Ook bij de volgelingen van ds. Paauwe zijn de geschriften van Van der Groe geliefd. Ds. Paauwe aanvaardde geen leven derbekommering voor de rechtvaardigmakingsbeleving en de vierschaarbeleving in het middelpunt, aldus ds. Harteman.

J. A. de Ruiter uit Giessen merkte later in de discussie op dat Paauwe zich inderdaad op Van der Groe kon beroepen. *sonele uitvoering van de weldaad der rechtvaardigmaking aan uitverkorenen en gelovigen wanneer zij de Heere Christus door een waar geloof ingelijfd worden*. De toepassing geschiedt dan op tweeërlei wijze. Aan Gods kant door genadige schenking en toerekening en aan 's mensen kant door een gelovige aanneming en toeëigening in de kracht van de Heilige Geest, Die zulk een geloof werkt.

Ds. Harteman stond verder stil bij de vraag of Gods toerekening nu de oorzaak is van het geloof voortbrengenderwijze, dan wel of ons geloof de oorzaak is van Gods toerekening middellijkerwijs. "Dat was het probleem van de achttiende eeuw", zo zei hij. Van der Groe leerde met Ursinus en Olevanius dat Gods toerekening van Christus voorafgaat en dat wij die door ons geloof aannemen.

Verder ging hij in op de controverse tussen Comrie en Van der Groe, maar zei met een woord van wijlen ds. L. Vroegindewcij, *dat een ieder van de oudvaders de rechtvaardigmaking probeerde verstaanbaar te maken* en dat het in dezen niet goed is op één man af te gaan. "Speel Comrie niet tegen Van der Groe uit of omgekeerd. Het waren beiden kinderen van God met een ten dele kennis van het Woord en de praktijkder godzaligheid", aldus ds. Harteman.

Ds. Harteman was van mening dat wet en Evangelie bij Van der Groe eenzijdiger was uitgewerkt dan bij Calvijn.

Ook zei hij dat, ondanks het beroep van Van der Groe op de Erskines en Calvijn, deze toch meer aandacht hadden voor de aanbieding van het heil dan hij.

BIJLAGE 2

Eenzame ziener en polemist

Reformatorisch Dagblad, 28-02-2007

K. van der Zwaag

Titel: "Neerlands laatste ziener. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe (1705-1784)"

Auteurs: dr. John Exalto en dr. Fred van Lieburg (red.)

Uitgeverij: Lindenberg Productions, Rotterdam, 2007

Titel: "Theodorus van der Groe"

Auteur: G. H. Leurdijk

Uitgeverij: De Groot Goudriaan, Kampen, 2006; 191 blz.

Van de Nederlandse oudvaders is Theodorus van der Groe (1705-1784) een van de meest spraakmakende. Wetenschappers werpen nieuw licht op deze "laatste ziener" en boeteprediker, en menen zelfs paranoïde trekken te ontwaren. In ieder geval lijkt het erop dat Van der Groe niet het hekje toedoet - het laatste woord over hem is nog niet gesproken. Intussen leiden de weinige Van der Groe-epigonen momenteel een vergeten bestaan als thuislezers.

In de serie "Inleidingen met kernteksten" verscheen van **G. H. Leurdijk** een boek over het leven en de theologie van Van der Groe. Hij belicht daarin kenmerkende thema's uit het werk van Van der Groe, zoals de verhouding Wet en Evangelie, het onderscheid tussen ware en valse genade (met de nadruk op zelfonderzoek), het sterke bewustzijn een profetische roeping te hebben en zijn visie op "Neêrlands Israël" en de toekomstige bekering van de Joden.

Het boek biedt een uitgebreide selectie van gedeelten uit zijn werken, door Leurdijk voorzien van inleidingen en literatuurverwijzingen. Voor wie kennis wil maken met de ideeën en schrijfrant van Van der Groe biedt dit boekje een handzame inleiding. Leurdijk staat erg positief tegenover Van der Groe, met wie hij zich al vele jaren bezighoudt.

Kritischer

Aanmerkelijk kritischer is het boek onder redactie van dr. John Exalto en prof. dr. Fred van Lieburg. Een symposium over dit boek, twee weken geleden, gaf ruimte voor nieuwe inzichten die het beeld van Van der Groe aanmerkelijk bijstellen.

De bundel zet in met een levensbeschrijving van Van der Groe door Van Lieburg. Theodorus studeert theologie en wordt predikant in Rijsaterwoude. In die tijd komt zijn zuster Eva bij hem wonen, nadat zij van haar man gescheiden is. In de pastorie beleven beiden, naar hun inzicht slechts uitwendig godsdienstig opgevoed, een ingrijpende bekering. Eerst Eva, daarna Theodorus. De achtergrond daarvan is mede het optreden van een "vrome vrijster" uit een naburig dorp, Geertje Raaphorst, die Van der Groe persoonlijk aanzegt dat hij het ware geloof mist en (dus) nog onbekeerd is.

Het leven van Van der Groe kenmerkt zich door tal van polemische twisten. Zo mengt hij zich in de strijd rond het sterk piëtistische boekje van **Jan Willemsz. Eswijler**, "Zielseenzame meditatieën". De auteur wordt beschuldigd van spinozistische en

hattemistische dwaalgevoelens. Van der Groe schrijft onder een pseudoniem het geschrift "De oude orthodoxe leer der ware gereformeerde kerk". Hij mengt zich in het debat over de zekerheid van het geloof. Volgens Wilhelmus à Brakel ligt het wezen van het geloof in het vertrouwen op Gods beloften, niet in de volkomen zekerheid over de ontvangen genade. Deze zekerheid zou tot het "welwezen" van het geloof behoren. Volgens Van der Groe is het geloof, conform Zondag 7 van de Heidelbergse Catechismus, *een stellig weten en vast vertrouwen*.

Van der Groe schrijft diverse voorredes in vertalingen van de werken van de Schotse gebroeders Erskine. Zowel de Erskines als Van der Groe keren zich tegen neonomistische tendensen in het toenmalige protestantisme. Terwijl de Erskines deze richting vooral bestrijden via een ruime aanbieding van het heil, ziet Van der Groe het volgens Van Lieburg vooral als zijn taak het "welig tierende schijn geloof" in de Nederlandse kerk te bestrijden.

Nijkerkse beroeringen

Daarvan getuigt met name de "Toetsteen der ware en valse genade", waarin Van der Groe uitvoerig het schijngeestelijke werk van geveinsden en tijdgelovigen uiteenzet. Van der Groe toont zich kritisch naar de Nijkerkse beroeringen, die hij als een "heileloos werk van de satan" verwerpt. Hij vervreemdt zich daarmee van de predikant Hugh Kennedy (van de Schotse kerk in Rotterdam), die ook positief rapporteert over soortgelijke opwekkingen in de Schotse plaatsen Cambuslang en Kilsyth in 1742. Van Lieburg vermoedt dat Van der Groe ook daarover waarschijnlijk negatief dacht.

Van Lieburg noemt nog andere polemieken, zoals de Rotterdamse kerkstrijd, waarin Van der Groe de voordracht van een predikant door de Rotterdamse overheid betwist als inbreuk op het recht van de kerk. Het wordt een affaire die landelijke bekendheid krijgt. Als de satirische reeks van pamfletten, de Kralingiana, verschijnt, wordt Van der Groe het mikpunt van spot en hoon onder de gegoede burgerij.

Weer een andere polemische affaire betreft de visie op *de rechtvaardiging*, waarbij Van der Groe zich keert tegen Jacob Groenewegen en **Alexander Comrie**. Comrie legt, in zijn angst voor remonstrantisme, de nadruk op de habitus van het geloof. Hij stelt dat de zondaar al van eeuwigheid gerechtvaardigd is.³ Van der Groe meent dat de rechtvaardiging pas mogelijk is door de gelovige aanneming van de beloften van het Evangelie. Alles daarvoor berust volgens hem doorgaans op wettisch mensenwerk of algemene overtuigingen. Hij keert zich tegen de stelling dat de rechtvaardiging voorafgaat aan het geloof.

Tucht

In de bundel gaat Michiel Wielema in op het functioneren van de tucht in de gemeente van Van der Groe (meestal was dat vanwege dronkenschap, ergerlijk openbaar gedrag en seksuele overtredingen).

Peter Altena behandelt de hetzelfde van de Kralingiana (1757-1758) tegen Van der Groe. De predikant wordt daarin beschreven als een kameleon, aap, koekoek en vooral als een domme en onwelriekende Kralingse ezel!

Aza Goudriaan concludeert in zijn bijdrage over de verhouding tussen rede en geloof bij Van der Groe dat zowel louter verstandelijke godsdienst als een grondeloos subjectivisme wordt uitgesloten. Van der Groe is geen subjectivist in zijn "Toetsteen", wel accentueert hij de noodzaak van zondekennis voorafgaand aan het komen tot Christus. Evenals Leurdijk stelt ook Goudriaan dat Van der Groe's nadruk op

³ Comrie stelt één rechtvaardigmaking in 4 trappen. De rechtvaardigmaking is in elke trap *certo censu*; in zeker opzicht.

vooraangaande boetvaardigheid functioneert in een sterk beleefd contrast tussen Wet en Evangelie.

Joris van Eijnatten laat aan de hand van onderzoek van Van der Groes biddagpreken zien dat de predikant van meet af aan overtuigd is dat de Nederlandse kerk en natie in verval verkeren en feitelijk tot de ondergang gedoemd zijn. De Geest is geweken, de grote menigte leeft of heidens of in sleurgodsdienst en zelfs het kleine overblijfsel van godzaligen verkeert nauwelijks in gemeenschap met God.

Paranoïde

Het meest spraakmakende artikel in de bundel is ongetwijfeld dat van dr. L. F. Groenendijk. Hij benadert Van der Groe psychologisch en komt tot de conclusie dat de prediker een narcistische persoonlijkheid heeft, aan grootheidswaanzin lijdt en paranoïde trekken kent. Van der Groe ziet zichzelf als een oudtestamentische profeet: hij spreekt namens God en wekt de indruk dat hij de enig overgebleven getrouwe is. Hij overziet zijn tijd niet alleen, maar doorziet en voorziet ook. "Hij is ronduit een onheilsprofeet. (...) Alles en iedereen gaat te gronde."

Van der Groe's werken kenmerken zich volgens Groenendijk door een "agressief-vernietigende" inslag en "verbaal destructivisme." De prediker rekent met nagenoeg al zijn collega's af en vrienden zijn alleen zij in wie hij zichzelf als het ware weerspiegeld ziet (conform het beeld van een narcist). "Zijn profetische uitspraken verraden een grandioos ego, dat gemodelleerd is naar analogie van eigenschappen die men het goddelijk Wezen pleegt toe te schrijven, zoals almacht en alwetendheid."

Groenendijk wijst verder op zijn "nederige hoogmoed", angst voor kritiek, zucht om bewonderd te worden. Van der Groe is niet alleen een alweter, maar ook betweter, oerconservatief en reactionair. "Hoop voor de toekomst lag in terugkeer naar het door hem ge(re)construeerde en geromantiseerde godzalige verleden."

Doorwerking

Dr. John Exalto plaatst ten slotte in een doorwrocht artikel Van der Groe binnen de beweging van de piëtistische spiritualiteit die zich binnen en buiten de Nederlandse kerk ontwikkelde. In de twintigste eeuw worden er vier posities ten opzichte van Van der Groe ingenomen. In de eerste plaats de Gereformeerde Bond, die Van der Groe plaatst in de traditie van Luther, Calvijn en Kohlbrugge. Het accent ligt hier op het feit dat er pas sprake is van echt geloof als de mens zich zonder voorwaarden aan God toevertrouwt en zijn zonden belijdt. Dat geloof is onlosmakelijk verbonden met zekerheid. Mensen als dr. C. Graafland, dr. T. Bienen en ds. G. Taverne verwijten Van der Groe dat bij hem de Bijbelse en reformatorische rechtvaardigingsleer overschaduw wordt door een beperking van het aanbod van genade aan de reeds ontdekten en gelovigen.

De tweede groep is de (Oud) Gereformeerde Gemeenten (in Nederland). Daarin wordt Comrie weliswaar hoger gewaardeerd dan Van der Groe vanwege zijn interesse in de allereerste ritselingen van het werk van de Heilige Geest, maar men wil de harmonie tussen Van der Groe en Comrie onderstrepen.

Een derde positie is die van de radicale Van der Groe-epigoon ds. J. P. Paauwe. Hij benadrukte de rechtvaardiging in "de punt des tijds", in die zin dat er voor de bewuste inlijving in Christus geen sprake kan zijn van geloof.

De vierde positie is die van ds. E. du Marchie van Voorthuysen, die een minderheidspositie inneemt binnen de Oud Gereformeerde Gemeenten. Du Marchie legde de nadruk op het omhelzen van het recht van God en de vrij spraak in de vierschaar der consciëntie.

Ingewijden

Exalto tekent uitvoerig het spoor van de invloed van Van der Groe bij mensen als B. Florijn, ds. P. J. Dorsman, P. F. van der Meer, J. Alderliesten, A. W. C. van Dijk, J. A. de Ruiter en G. P. P. Burggraaf. Verschillenden van hen zijn nog in leven, de meesten zijn thuislezers geworden. Exalto: "Deze epigonen oordelen uiterst negatief over hun piëtistische medemens. Nergens, maar dan ook nergens, werd de echte waarheid nog gepredikt, en zeer weinigen begrepen die waarheid ook."

Volgens Exalto past dit alles binnen het beeld van Van der Groe als laatste ziener, waarbij zijn epigonen zich koesterden in "een romantiek van exclusiviteit." Exalto stelt zelfs dat het concept van de laatste ziener een gnostisch karakter draagt: Van der Groe had een verborgen kennis die slechts door ingewijden in zijn denkwereld werd begrepen. "Van der Groe herleidde zijn kennis tot zijn inzicht in de Heilige Schrift, maar in wezen gaat het hier om oncontroleerbare kennis."

Exalto stelt dat de epigonen er goed aan doen om zichzelf en de ziener te toetsen aan Deuteronomium 29:29, waarin staat dat voor mensen de geopenbaarde dingen gelden. De kanttekeningen van de Statenvertaling noteren hierbij dat we binnen de palen van Gods geopenbaarde Woord moeten leven en bewegen. "Dat in praktijk te brengen is voor een echte piëtist al moeilijk genoeg", zo besluit Exalto zijn artikel.

Verheerlijking voorbij

Er is voor het eerst een wetenschappelijke studie over Van der Groe verschenen, wat ook hard nodig was. De tijd van verheerlijking van oudvaders is kennelijk voorbij. Een duidelijk voorbeeld gaf de voormalige Van der Groe-epigoon J. A. de Ruiter (Giessen) tijdens het recente symposium. Hij kritiseerde de buitensporige verering van oudvaders die zodanig op een voetstuk zijn geplaatst dat "elke vorm van kritiek vrijwel gelijkstaat met heiligschennis."

De bundel van Exalto en Van Lieburg leert ons dat Van der Groe zuiver was in zijn waardering van het reformatorische geloofsbegrip. Niet voor niets wilde hij op dit punt teruggrijpen op de reformatoren, al heeft hij volgens De Ruiter de kansen daarvan niet benut in de prediking en heeft hij van de boodschap van het "Merg van het Evangelie" "totaal niets" begrepen. Op dit punt gaan de wegen van de onderzoekers uiteen.

Het meest gevoelige punt in de recente discussie betreft Van der Groe als laatste ziener. Volgens De Ruiter zijn de voorspellingen van Van der Groe niet uitgekomen en is Christus' vergaderend werk gewoon doorgegaan. De negentiende eeuw liet juist een tijd van opwekking en reveil zien! Hij beschouwt Van der Groe typisch als iemand die zijn gehele leven in de ivoren toren van zijn studeerkamer doorbracht, bedacht op de handhaving van de orthodoxe leer, terwijl in zijn tijd Whitefield en Wesley velen tot Christus brachten.

Blijft de vraag of in hoeverre men Van der Groe recht doet als zijn sombere visie op de kerk en zijn tijd verklaard wordt vanuit zijn karakter en zijn isolement.

Met name de uitlatingen van Groenendijk zijn niet mals. Zijn scherpe uitlatingen zijn echter zo psychologiserend *dat zij de theologische strekking van de boodschap van Van der Groe ondersneeuwen.*

Wel is het terecht dat huidige onderzoekers meer aandacht hebben voor buitentheologische motieven in het leven en denken van predikanten. Daarin ligt de waarde van deze interdisciplinaire bundel, die het onderzoek van Van der Groe zeker een nieuwe impuls geeft. Van der Groe heeft nog bepaald niet het hekje toegedaan.

BIJLAGE 3. Preek over Mattheüs 11 : 16-24, door ds. Ph. Jac. Resler

16 Doch waarbij zal Ik dit geslacht vergelijken? Het is gelijk den kinderkens die op de markten zitten en hun gezellen toeroepen, 17 En zeggen: Wij hebben u op de fluit gespeeld en gij hebt niet gedanst; wij hebben u klaagliederen gezongen en gij hebt niet geweend. Enz. Preek over Mattheüs 11 : 16-24.

In 1889 uitgegeven bij R. Fuik te Leiden. Het lijkt erop dat deze uit een handschrift gedrukte preek werd gehouden door ds. Ph. Jac. Resler, 1765-1827, die in 1789 predikant in Kralingen was. Hij was predikant te Lage Vuursche, Kralingen, Oud-Beijerland en Maassluis. Resler verzorgde een verkorte uitgave van het Catechisatieboekje van A. Hellenbroek.

Bron: *Neerlands laatste ziener*, Door John Exalto en Fred van Lieburg, 2007. Blz 149,

Zware bedreigingen over de verhardheid en ongelovigheid der Joden

Preek over Mattheüs 11 : 16-24

16 Doch waarbij zal Ik dit geslacht vergelijken? Het is gelijk den kinderkens die op de markten zitten en hun gezellen toeroepen, 17 En zeggen: Wij hebben u op de fluit gespeeld en gij hebt niet gedanst; wij hebben u klaagliederen gezongen en gij hebt niet geweend. 18 Want Johannes is gekomen, noch etende noch drinkende, en zij zeggen: Hij heeft den duivel. 19 De Zoon des mensen is gekomen, etende en drinkende, en zij zeggen: Ziedaar een Mens Die een vraat en wijnzuiper is, een vriend van tollenaars en zondaren. Doch de Wijsheid is gerechtvaardigd geworden van Haar kinderen. 20 Toen begon Hij de steden in dewelke Zijn krachten meest geschied waren, te verwijten, omdat zij zich niet bekeerd hadden: 21 Wee u, Chórazin, wee u, Bethsáida. Want zo in Tyrus en Sidon de krachten waren geschied die in u geschied zijn, zij zouden zich eertijds in zak en as bekeerd hebben. 22 Doch Ik zeg u: Het zal Tyrus en Sidon verdraaglijker zijn in den dag des oordeels dan ulieden. 23 En gij Kapérnaüm, die tot den hemel toe zijt verhoogd, gij zult tot de hel toe nedergestoten worden. Want zo in Sódóm die krachten waren geschied die in u geschied zijn, zij zou tot op den huidigen dag gebleven zijn. 24 Doch Ik zeg u, dat het den lande van Sódóm verdraaglijker zal zijn in den dag des oordeels dan u.

De beste Leraar, die er ooit op deze aarde is geweest, die het getrouwest, het ernstigst en op de innemendste wijze heeft gepredikt, is buiten alle twijfel de grote Heilprofeet Jezus Christus geweest. Zijn toehoorders hebben zelfs van zijn prediking moeten getuigen: "Nooit heeft een mens also gesproken." Joh. 7 : 46. Is dit zo? Was Jezus, toen Hij het predikambt bediende, in allen dele en bij alle gelegenheden de beste Leraar? Dan is het ook, dunkt mij, niet alleen geoorloofd, maar zelfs een onvermijdelijke plicht van elk gaarne getrouw gezant van deze grote Meester, om die opperste Leraar - voor zoveel zulks in een zondig mens mogelijk is - na te volgen. Althans, 't mag dikwerf mijn keuze zijn om in mijn bediening het beste voorbeeld van mijn Meester na te streven, en 't was juist diezelfde begeerte, welke in mijn gemoed werd verlevendigd, toen ik mijzelf zou beginnen voor te bereiden tot het aller-

moeilijkst en aller-gewichtigst werk, dat mijn grote Koning zijn knecht in deze dag zal opleggen. Ik had lust om mijn landgenoten op zulk een wijze aan te spreken als die grote Profeet de zijnen heeft gedaan. Mijn begeerte was om bij deze gelegenheid, op bevel der hoge overheden in mijn vermaningen, waarschuwingen en bestraffingen zó te handelen als de Heere Jezus het zondig Joodse volk, dat toch het meest met het Nederlandse volk overeenkomt, heeft behandeld.

Deze mijn keuze en begeerte mijn grote Meester in den gebede voorstellende, bepaalde Hij mij bij de woorden van Mattheüs 11 : 16-24, in welke de getrouwe Leraar het Joodse volk hun ongeloof, ongehoorzaamheid en onbekeerlijkheid zeer getrouw onder 't oog brengt, de genademiddelen voorhoudt, die aan hen ten koste waren gelegd, en het ontzaglijk rechtvaardig oordeel aankondigt, dat zij te wachten hadden, indien zij aldus voortgingen.

Gepaster, ernstiger, getrouwer en gewichtiger stof kan dus in dit uur niet behandeld worden. De ontelbare zegeningen Gods, de kostbare genademiddelen, aan ons bewezen, en het aanhoudend ongeloof, de ongerechtigheid en goddeloosheid daarentegen zal deze stof niet ontijdig maken. Laat ons met een toegenegen oor, een zuchtend hart en een verbrijzelde geest in de eerste plaats 's Heeren vermaning en bedreiging beschouwen, om die daarna op ons vaderland in 't algemeen en op onze gemeente in 't bijzonder toe te passen.

De gelegenheid, bij welke Jezus deze vermaning heeft gedaan, was deze. Johannes de Dooper, door Herodes in de gevangenis gezet zijnde, beschikte het zó, dat twee van zijn discipelen onderwijs van Jezus ontvingen omtrent de aard van Zijn bediening en de tekenen, die Hij verrichtte. Dit gaf aanleiding tot een gewichtige leerrede, welke de Heere Jezus toen tegen de schare hield, van vers 7 tot en met vers 14, in welke predatie de Zaligmaker eerst over de bediening van Johannes de Dooper spreekt, om daarna, met de woorden van onze tekst, de Joden om hun ongelovigheid te bestraffen en met zware oordelen te bedreigen. Dit doet de Heere in dezer voege, dat Hij eerst de verhardheid der Joden door een voorbeeld in een vergelijking aantoonst, vers 16, 17, 18 en 19, en dan over deze verhardheid en ongelovigheid zware bedreigingen uitspreekt, vers 20-24. De gelijkenis, waarvan Jezus zich bedient, lezen we in vers 16 en 17, en Hij brengt ze over en verklaart haar in vers 18 en 19.

"Doch waarbij zal Ik dit geslacht vergelijken?"

Hetgeen de Zaligmaker door "dit geslacht" bedoelt, kan uit Luk. 7 : 29 en 30 worden opgemaakt. Daar zien wij bij dezelfde gelegenheid, dat al het volk en de tollenaars Jezus hoorden en God rechtvaardigden, maar dat de farizeeën en wetgeleerden Hem verwierpen. Hierop laat nu de Zaligmaker volgen: "Waarbij zal Ik dit geslacht vergelijken?"

Hij meent niet zozeer het ganse Joodse volk, maar meer bepaaldelijk de farizeeën en wetgeleerden; echter niet met uitsluiting van al de Joden, die Zijn prediking ongelovig en hardnekkig hadden aangehoord.

Het woord "geslacht" betekent ook "tijd," zodat de vraag van de Heere ook aldus kan worden gelezen: "Waarbij zal Ik de mensen van deze tijd vergelijken?"

Deze vraag vloeit geenszins uit onkunde voort, maar is een gewone manier van spreken. De Heere wil als 't ware zeggen: "Er zijn zoveel gelijkenissen, waarvan men zich kan bedienen om de gesteldheid van dit geslacht af te tekenen, dat men haast niet weten zou welke het eerst te kiezen."

"Het is gelijk aan de kinderkens, die op de markten zitten en hun gezellen toeroepen"

Hier wordt op een gewoonte van die tijd gezinspeeld, dat men namelijk bij vrolijke gelegenheden fluiten of pijpers gebruikte en daarop speelde, hetwelk door anderen

met dansen werd beantwoord, terwijl men diezelfde instrumenten bij treurige gelegenheden, begrafenissen als anderszins, gebruikte om er klaagliederen bij te zingen. Dit nu werd door de kinderen, die altijd gewoon zijn, als zij spelen, na te bootsen hetgeen zij van volwassen mensen zien, óók gedaan. Zij gingen op de markt zitten, waar het naar hun zin het vrolijkst was. Daar speelden zij op fluiten, nu eens een juich-, dan eens een klaaglied, opdat hun makkers zouden medespelen en op de juichliederen dansen, op de klaagliederen wenen zouden. Maar onder die medemakkers waren veel norske, sturse en eigenzinnige kinderen, die met hen niet te doen wilden hebben en niet meespeelden. Dit verweten hun nu hun metgezellen: "Wij hebben u op de fluit gespeeld, en gij hebt niet gedanst; wij hebben u klaagliederen gezongen, en gij hebt niet geweend."

Wij hadden gaarne gezien, dat gij met ons had meegespeeld, maar gij zijt eigenzinnige kinderen, die, wat wij ook speelden, niets met ons te doen wilde hebben.

Bij dit voorbeeld vergelijkt de Zaligmaker nu het Joodse volk. Door "de spelende kinderen" verstaat Hij de prediking van Johannes de Dooper en van Hemzelve. De "markt" is de synagoge, de tempel en alle plaatsen, waar het volk bijeenkwam om het Woord te horen. De "gezellen" waren de Joden, die naar dit Woord niet luisterden. De "fluit," waarop gespeeld werd, is de liefelijke stem van het Evangelie. De "klaagliederen" zijn de prediking der Wet en de strenge levenswijze van Johannes de Dooper.

Dit blijkt duidelijk, als wij maar nagaan hoe de Zaligmaker deze gelijkenis overbrengt en verklaart, vers 18 en 19: "Want Johannes is gekomen, noch etende noch drinkende, en zij zeggen: Hij heeft de duivel." - Johannes de Dooper, wil de Heere zeggen - is gelijk geweest aan die kinderen, die klaagliederen zongen, want zijn leven was streng, zijn prediking straf. Hij deed zware bedreigingen in geval van onbekeerlijkheid. Er kwamen weinig troostrijke woorden uit zijn mond. Zijn strenge leer bekrachtigde hij met een strenge en onaangename levenswijze, zodat hij niet op de gewone manier at en dronk, gelijk andere mensen, maar integendeel zeer sober, zich alleen bedienende van sprinkhanen en wilde honing. Hij onttrok zich aan alle verkeer met mensen, vastte dikwijls en ging zeer eenvoudig, ja, bijna armoedig gekleed. Johannes en zijn discipelen waren dus de kinderen, die op de markt klaagliederen hadden gezongen, en met hen wilden de Joden, evenals de norske en eigenzinnige kinderen, niets te doen hebben, want zij zeiden van Johannes: "Hij heeft de duivel!" — Dat was ook bij de Joden tot een lasterlijk getuigenis, dat men van iemand gaf, wiens daden en levenswijze ongewoon, wonderlijk en vreemd waren. De schare zeide tegen Jezus, Joh. 7 : 20: "Gij hebt de duivel! Wie zoekt U te doden?"

Het betekent ook iemand voor gek, uitzinnig of bezeten te houden, en voor zulk een nu hielden de farizeeën en wetgeleerden Johannes de Dooper. Zij waren de metgezellen, die op de klaagliederen niet wilden wenen. Zij bemoeiden zich met Johannes niet. Zijn prediking was hun niet aangenaam, en zijn strenge levenswijze stond hun niet aan. Dus bleven zij verhard en boosaardig onder zijn dienst, zó zelfs, dat zij hem voor een gek hielden.

Op Johannes is "de Zoon des mensen" gevolgd. Hij heeft óók gepredikt, maar geheel anders dan Johannes. Jezus heeft de klaagliederen van Johannes niet gezongen, nee, Hij was de kinderen, die op de fluit speelden, gelijk. Hij had op de vrolijke fluit van 't liefelijk Evangelie gespeeld. Genade was op Zijn lippen uitgestort. Ps. 45 : 3. Hij had de Joden op de innemendste wijze vergeving en zaligheid bekend gemaakt. Zijn levenswijze was ver van streng, want Hij schikte zich, etende en drinkende, naar de gewone levensregelen. Hij at en dronk met ieder mede, vastende niet gelijk Johannes,

Matth. 9 : 14, en was vriendelijk jegens allen. En met dit al zeiden de farizeën en wet-geleerden van Hem: "Ziedaar een mens, die een vraat en wijnzuiper is, een vriend van tollenaars en zondaren."

Zij waren de metgezellen, die niet mee wilden spelen of dansen. Zij waren zó verstokt en verhard, dat niet alleen de prediking der Wet, door Johannes, maar zelfs van het dierbaar Evangelie, door Jezus, hen niet bewoog. Zij waren integendeel zó boosaardig, dat zij hun hoogste Profeet op de smadelijkste en schandelijkste wijze bejegenden, Hem openlijk beschuldigden en voor de mensen uitmaakten als een aller-slechtst persoon, een deugniet en losbol, die zich met zuipen en zwelgen ophield, een mens van een laag karakter, die, in plaats van met fatsoenlijke mensen om te gaan, integendeel met het slechtste soort, met het uitschot zich inliet.

Ziedaar de toestand van het Joodse volk, door Jezus ons voorgesteld. Hij wil met één woord zeggen: "Dit volk heeft een boos, afkerig, onbekeerlijk, ongelovig hart, want welke genademiddelen tot hun zaligheid ook aangewend worden, zij blijven even verhard. De profeten, die tot hetzelfde gezonden worden, versmaden zij en laten zich door geen vermaning of waarschuwing afschrikken, noch door de liefelijkheid van 't Evangelie lokken."

Met dat al waren er toch nog enigen, die de bediening des Woords aannamen, want er volgt op: "*Doch de wijsheid is gerechtvaardigd geworden van haar kinderen.*"

Deze woorden zijn enigszins moeilijk, omdat men niet weet of dit een vervolg is van de lastertaal der Joden, of een uitspraak van Jezus. Het komt thans minder te pas om alle verschillende uitleggingen hier op te geven. Ik zeg dus alleen maar, dat het mij voorkomt, dat hier de He ere spreekt. Door de "wijsheid" verstaat Hij de leer der ware wijsheid, de leer van geloof en bekering. Haar "kinderen" zijn hier degenen, die deze leer hebben omhelsd. Dat geeft toch het woord "rechtvaardigen" te kennen, goedkeuren, aannemen.

De Heere wil dan zeggen: "Doch er zijn er nochtans, die Mijn leer hebben aangenomen, niettegenstaande de meesten de raad Gods tegen zichzelf verwierpen." Deze hardnekkige en onbekeerlijke Joden moesten nochtans niet denken, dat hun ongelovigheid en ongehoorzaamheid zo ongestraft zou blijven. Neen, de Heere zal voortgaan om hen door zware bedreigingen te waarschuwen en hun geduchte oordelen en straffen aan te kondigen, indien zij nog langer aldus wilden volharden. Deze bedreigingen en straffen vinden wij beschreven in vers 20 tot en met vers 24: "Toen begon Hij de steden," - na de Joden hun onbekeerlijkheid door de verklaarde gelijkenis onder het oog te hebben gebracht, - toen begon Jezus te plaatsen, waar Hij de mensen door Zijn prediking en weldadige wonderen had zoeken te winnen; "te verwijten," hevig te bestraffen, te bedreigen, "omdat zij zich niet bekeerd hadden," maar integendeel even hardnekkig in de zonden voortleefden, niettegenstaande Hij het gehele land was doorgegaan, goed doende en lerende. Matth. 4 : 23 en 24.

Meer bepaald zal de Heere echter die plaatsen bedreigen en bestraffen, "in dewelke Zijn krachten meest geschied waren," waar Hij Zijn krachten het meest had getoond en uitgeoefend. Die plaatsen werden in onze tekst uitdrukkelijk genoemd; het zijn Chorazin, Bethsaïda en Kapernaüm, drie steden, gelegen in Galiléa. Deze steden stelt de Heere Jezus haar grote zonden voor ogen en bedreigt ze dan met zware rampen. Hij spreekt in de eerste plaats tegen Chorazin, aan de zee van Tiberias, gelegen niet ver van Bethsaïda, een klein stadje, waar Andréas en Petrus geboren waren. In deze plaatsen had de Zaligmaker vele wonderen gedaan, maar zij hadden het niet erkend.

Hij zegt nu: "Zo in Tyrus en Sidon de krachten waren geschied, die in u geschied zijn, zij zouden zich eertijds in zak en as bekeerd hebben."

De Heere geeft hiermede drie dingen te kennen.

Vooreerst dat er in die plaatsen krachten waren geschied, die in Tyrus en Sidon geen plaats hadden gevonden. Hoewel de Heere ook te Chorazin verkeerdt en wonderen gedaan zal hebben, zo wordt ons daarvan nochtans niets vermeld; maar te Bethsaïda, weten wij, heeft Hij geleerd en vele kranken genezen, onder anderen die blinde, die de mensen als bomen zag wandelen. Mark. 8 : 22-24. Zulke krachten nu, zulke blijken, zulke lessen waren in Tyrus en Sidon niet vernomen. Tyrus en Sidon waren oude Heidense steden, wier inwoners zeer goddeloos leefden, hoewel er toch velen uit die plaatsen overkwamen om Jezus te horen, Mark. 3 : 8, terwijl de Heere Zelf ook in de delen van Tyrus en Sidon kwam, alwaar de Kanaänese vrouw woonde. Matth. 15 : 21 en 22. Maar in Chorazin en Bethsaïda hadden al de inwoners gelegenheid gehad om Hem te horen. Daar had Hij Zich lang opgehouden. Wanneer nu - wil de Heere Jezus verder zeggen - de inwoners van Tyrus en Sidon gezien en gehoord hadden wat gij gezien en gehoord hebt, dan is het zeker waarschijnlijk, welk een zondig volk zij ook waren, dat zij uiterlijke tekenen van berouw en beterschap aan de dag zouden hebben gelegd. Want als men in aanmerking neemt hoe genegen en verlangend zij waren om Jezus te horen en daarbij het oog vestigt op de bekering van sommigen uit die gewesten in de dagen der apostelen, Hand. 21, dan ziet men klaar, dat deze volkeren veel bekeerlijker en weker waren dan de Joden.

En eindelijk spreekt de Heere het hier openlijk uit, dat de inwoners van Chorazin en Bethsaïda zich niet hadden bekeerd, maar onder al Zijn wonderen en tekenen, onder de prediking, die zij van Hem zowel als van Johannes de Dooper hadden gehoord, ten enenmale onveranderd waren gebleven. Doch het waren deze plaatsen niet alleen, wier inwoners, in weerwil van de vele roepstemmen en vermaningen, zo verhard waren gebleven.

De Heere richt ook nog in het bijzonder het woord tot Kapernaüm, insgelijks aan de zee van Tiberias gelegen, en zegt: "En gij Kapernaüm! die tot de hemel toe zijt verhoogd," omdat het een zeer rijke en aanzienlijke stad was, die bloeide door de koophandel, maar inzonderheid om de heerlijke genademiddelen, die binnen haar muren waren aangewend geworden. De Vorst des levens had daar gewoond. Hij had aldaar Zijn profetische bediening aangevangen, en in de volste zin des woords waren in die stad "vele krachten geschied." De zoon van de hoveling was aldaar genezen, Joh. 4 : 46-50, de knecht van de hoofdman over honderd, Luk. 7 : 2-10, het dochttertje van Jairus, alsmede de vrouw, die twaalf jaren de vloed des bloeds had gehad. Luk. 8 : 41-55. De schoonmoeder van Petrus, die daar óók woonde, was door de Heere Jezus van de koorts genezen. Matth. 8 : 14 en 15. Dat voorrecht had de stad Sodom niet gehad; zij had het Evangelie van Christus niet horen prediken. Maar zo die zondige stad de genademiddelen had gehad, waarin Kapernaüm zich had mogen verheugen, zij zou zich, evenals Ninevé, uitwendig bekeerd hebben, zodat zij nimmer zou verwoest worden zijn. Doch Kapernaüm was even hardnekkig en onbekeerlijk gebleven, tegen alle genademiddelen en zegeningen Gods in, en daarom zal de Zaligmaker haar verdoemelijkheid haar voorhouden en met zware oordelen bedreigen.

De Heere doet zulks eerst over Chorazin en Bethsaïda, vers 21 en 22, en daarna over Kapernaüm, vers 23 en 24. "Wee u, Chorazin! Wee u, Bethsaïda!" Dus roept de Heere dreigend uit: Dat: "Wee u!" komt in de Bijbel herhaaldelijk voor, ook in de zin van "beklagen," Pred. 10 : 16: "Wee 'u, land, welks koning een kind is." Hier houdt het echter een bedreiging in: "Het zal Tyrus en Sidon verdragelijker zijn in de dag des oordeels dan ulieden." In een flauwe zin kunnen wij door "de dag des oordeels"

tijdelijke rampen verstaan, oordelen, waarmede alle volkeren, om hun zonden en gruwelen, zouden bezocht worden. Doch de Heere doelt hier meer bepaald op de grote oordeelsdag en wil dan met andere woorden zeggen: "Wanneer de tijd der algemene vergelding zal gekomen zijn, dan zullen de inwoners van Tyrus en Sidon in de hel niet zulke straffen behoeven te dragen als gij zult ondergaan. Gij zult, om uw verwerping van het Evangelie, het veel zwaarder te verantwoorden hebben."

En was Kapernaüm boven allen beweldadigd, het zou ook boven allen gestraft worden: "Gij zult tot de hel toe neergestoten worden." De "hel" betekent hier "verwoesting," de diepste vernedering. De Heere wil als 't ware zeggen: "Gij zult van de hoogte, waartoe gij gestegen zijt, in de diepte worden neergestort. Gij zult geheel ten onder gebracht en verwoest worden."

En dit is ook geschied. Ten tijde van de Romeinse keizer Titus Vespasianus is Kapernaüm verwoest geworden, zodat er later door reizigers, die deze landstreken bezochten, zelfs geen hut meer van kon gevonden worden. "En" - dus kunnen wij 's Heeren bedreiging verder vertolken - "en in de grote oordeelsdag, wanneer alle volkeren en natiën hun deel zullen krijgen, dan zult gij, om uw hardnekkigheid en ongeloof, ontzaglijke straffen ontvangen. De inwoners van Sodom zullen, om hun snode gruwelen, wel zwaar worden gestraft, maar nog zo zwaar niet als gij, want uw overtredingen zijn nog veel talrijker en groter. Dat zal het treurig gevolg zijn van de verwaarlozing der genademiddelen."

Dit zij genoeg ter verklaring van 's Heeren vermaning en bedreiging aan het hardnekkig Jodendom.

Laat ons thans voortgaan om van deze stof naar tijdsgellegenheid gebruik te maken en dezelve toe te passen op ons vaderland in 't algemeen en op deze gemeente in 't bijzonder. De volgende waarheden kunnen wij uit onze tekst met betrekking tot ons vaderland zeer geschikt afleiden.

- I. Ons vaderland is tot de hemel toe verhoogd. God heeft aan dit land in 't algemeen en aan deze gemeente in 't bijzonder, boven vele andere volkeren en plaatsen, menigvuldige en onderscheidene genademiddelen ten koste gelegd. Zijn krachten zijn onder ons geschied.
 - II. Tegen dit alles aan heeft dit geslacht zich niet bekeerd, maar is integendeel, onder Gods zegeningen en oordelen en onder de dienst Zijner knechten, verstokt en ongehoorzaam gebleven.
 - III. Omdat wij ons niet bekeerd hebben, spreekt de Heere een wee over ons uit en dreigt ons met zware oordelen, zowel tijdelijke als eeuwige.
 - IV. Het éinig middel, om deze oordelen te ontgaan, is, dat wij de ware wijsheid van de leer van 't Evangelie, de gekruiste Zaligmaker aannemen en ons bij hen voegen, die de Heere in onze tekst de kinderen der wijsheid noemt.
- Wij willen bij elk dezer vier punten afzonderlijk stilstaan.

I. Ons vaderland is met Kapernaüm tot de hemel toe verhoogd.

De Heere heeft dit land uit klein beginsel groot gemaakt. Er is geen land, méér van God gezegend dan dit Nederland. 't Is, naar ik vertrouw, u allen bekend hoe wij een tachtigjarige oorlog tegen het machtig Spanje hebben volgehouden. 't Zijn onze wapenen niet geweest, die ons hebben doen zegevieren, maar 't was de God van hemel en aarde, Die Zich de zaak van Nederland aantrok en voor ons aan de spitse trad. 't Was God, Die "vader Willem" had geschapen, om een verdediger en handhaver der rechten en privilegiën van de verdrukte Batavieren te zijn. 't Was God, Die 't ware

heldenvuur in deze Prins ontbranden deed, om de onderdrukking van keizer Karel, de bloedige inquisitie van Filips II en 't geweld van de wrede hertog van Alva, te vuur en te zwaard, met opoffering van geld en goed, gezondheid en leven, te keer te gaan. God heeft Willem I verwekt, ook om de Unie van Utrecht, welke het middel was, dat onze zeven provinciën tot éne bundel werden verenigd. Zie hoe dat verenigd Nederland moest worstelen tegen de machtige wapenen der wrede Spanjaards; en te midden van die strijd werd "vader Willem" door drie kogels doodgeschoten. Welk een slag voor Nederland! Zo waren onze voorvaderen dan hun hoofd, hun raadsman en helper kwijt. Maar de Heere zorgde voor dit land. Hij gaf ons de brave Prins van Oranje, om ons lieve vaderland in de nood te beschermen. De edele Maurits kocht voor zijn geld soldaten en behaalde met 's Heeren hulp, zowel te water als te land, zegenrijke overwinningen. En eindelijk werd te Munster de vrede getekend, en de Koning van Spanje moest ons, in plaats van rebellen, als vrije Nederlanders erkennen.

Ziedaar ons lieve vaderland door Gods zegen een vrije republiek geworden. Van die tijd af aan is ons land in eer, rijkdom, vruchtbaarheid en handel zó toegenomen, dat als 't ware de arme hutjes in paleizen zijn veranderd. Wij dreven koophandel met andere mogendheden; en waren onze naburen ons vaak vijandig; zochten zij ons op te slokken, - de Heere streed voor ons. Het gedenkwaardig jaar 1672 zal daarvan altoos de blijken blijven dragen. Toen kwam het water weder aan de lippen, maar God verlost ons. Niet minder dan vier vijanden, Engeland, Keulen, Munster en het verraderlijk Frankrijk, vielen ons tegelijk op 't lijf, met oogmerk om de Hollandse leeuw nu ineens te verscheuren. Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, bracht alleen een leger van 170.000 man op de been en nam in één maand tachtig steden van ons in, en wij waren slechts 17.000 man sterk.

Dan, de Heere maakte de Prins van Oranje, Willem III, zó kloekmoedig, dat hij zeide zich liever in stukken te willen laten hakken dan het land over te geven. De Prins streed voor ons, en God gebruikte Zijn weer en wind om ons te helpen. De Franse tirannie mocht toen enige tijd woeden, - zij moest eindelijk ophouden en de vijand de vlucht nemen. De Heere bewaarde Nederland. Wij werden zelfs de schrik voor onze naburen. De machtigste monarchen zochten ons op. Het woord van een Hollander werd méér geloofd dan de contracten van anderen. De inkomsten van veld en vee stegen hoog. De handelsmaatschappijen van Oost- en West-Indië bloeiden zeer. Dit duurde tot de jaren 1747 en '48, toen wij in oorlog geraakten met onze nijdige naburen, aangevoerd door Lodewijk XV. 't Is waar: wij bevonden ons toen wel in een staat van tegenweer, maar de Franse begrippen en verderfelijke beginselen, die toen-tertijd onder onze regenten en kooplieden heersten, ruggensteunden de Koning van Frankrijk door middel van de Hollandse geldbeurs.

De raadpensionaris Gilles heeft ons niet veel goed gedaan. Toen zou het er met ons vaderland weer donker hebben uitgezien, zo door 's Heeren toedoen de Prins van Oranje, Willem IV, de brave vader van onze tegenwoordige Erfstadhouder, niet tot eminent hoofd van onze republiek verkozen ware. Hierdoor werd ons land door de hoge God weer aanvankelijk gered. De oude heldenmoed herleefde, ook in het belegerd Bergen-op Zoom, dat alleen door verraad is ingenomen. Dit verwekte aan de ene kant wel vrees bij de vromen, alsof de Heere ons zou verlaten en in deder verscheurende tijgers geven. Dan, God alleen gaf zódanige moed in 't harte van 's lands oudsten en de Prins, dat zij noch door vleierende Judaswoorden, noch door zware bedreigingen zich lieten bewegen of afschrikken, maar integendeel de Koning lieten weten, dat zij hem eveneens zouden behandelen als hij hen had gedaan. Gelukkig werd de vrede gesloten en ons land gered. De Heere zegende ons weer rijkelijk met allerlei weldaden. Een mannelijke spruit uit de edele Oranjestam, de Erfprins Willem

V, werd geboren.

Trof ons vaderland in 't jaar 1751 een slag door de dood van Willem IV, - God verliet ons niet. De bedroefde weduwe Anna werd gouvernante in 't land, en de schrandere hertog van Brunswijk werd kapitein-generaal. Onze jonge Vorst bleef in 't leven en werd in het jaar 1766 onze stadhouder. Door 's Heeren albestuur ging onze Vorst een gelukkig huwelijk aan met een Pruisische prinses, uit welke verbintenis, tussen Brandenburg en Oranje, zich voor ons vaderland veel goeds voorspellen liet. Zo bloeide ons land aan alle zijden, totdat de Fransgezinden alhier, door contrabande (verboden waren) naar Amerika te zenden, de Engelse Regering zólang tergden, dat er tussen ons en onze geallieerde bondgenoten een oorlog ontstond. Dit gebeurde in het jaar 1780.

't Is waar: van die tijd af aan, tot het jaar 1782 toe, heeft God ons land zwaar bezocht. Dan, dezelfde God, Die ons op de rand van de ondergang bracht, heeft ons ook alweer gered. De gezegende omwenteling van zaken ligt te vers in 't geheugen, te meer daar wij dezelve op 15 september van het vorig jaar nog hebben herdacht, dan dat wij daarbij thans breedvoerig zouden behoeven te verwijlen. Bepalen wij ons bij de weldaden, sedert die tijd alweer genoten.

De omwenteling van zaken, die in 't verleden jaar nog zoveel te worstelen had tegen de verdeeldheden, is bevestigd en de ware regeringsvorm dezer landen hersteld. De nieuwe constitutie (grondwet) waardoor land en Kerk ras ten gronde zouden zijn gegaan, heeft God verbroken en ons onze regenten, met de Prins aan 't hoofd, wedergegeven. Is dat geen onverdiende weldaad? Wij hebben het genoeg de huidige staat van zaken door nieuwe steunsels onderschraagd te zien, door een verbond te sluiten met twee machtige mogendheden, Pruisen en Engeland, beide van de zuivere godsdienst, beide machtig en sterk, beide in onze welvaart en voorspoed belang stellende, en dus geen koningen, die ons door een vleierende sirenenzang een rad voor de ogen zoeken te draaien, maar die alleen de veiligheid van de Staat en de verzekering der wettige regeringsvorm ten doelwit hebben. Welk een weldaad van God! Zocht de Lelievorst ons zachtkens op te slokken, - God zorgt er voor, en juist de binnenlandse onlusten moeten dienen om met de beste vorsten in alliantie te treden.

De Unie, de bundel der zeven pijlen, die bijna verbroken is geweest, had de meerderheid in de Staten-Generaal en in de Raad van State er niet voor gezorgd, is weer toegetrokken, en al de bondgenoten blijven nu als 't ware borg voor elkander. In dit jaar zijn wij van buiten en van binnen in vrede gebleven. Welk een zegen! Geen krijgsgescrei heeft men op onze wegen gehoord. Waar andere mogendheden, Turkije, Rusland, Zweden en Denemarken, in oorlog zijn, is hier alles rustig, en ook de binnenlandse onlusten zijn tot geen dadelijkheden gekomen. De onderliggende partij moet zwijgen en durft zich niet verroeren. God heeft een haak in hun neus en een gebit in hun tanden gelegd. De gestremde bronnen van onze welvaart zijn weer geopend; de handelsmaatschappijen van Oost- en West-Indië bloeien weer; en de fabrieken en trafieken, die bijna stilstonden, zijn weer aan de gang.

Welk een gezegende oogst hebben wij gehad; hoeveel vruchten hebben onze boomgaarden niet afgeworpen! De sterfte onder het rundvee, die in vorige jaren zo sterk had gewoed, heeft de Heere grotendeels doen ophouden. Wat hebben wij, na zulk een strenge winter, een zachte dooi gekregen! Wie had het durven denken, dat onze dijken en dammen er zo weinig door geleden zouden hebben!

Welk een zegen van God, mag ik er nog wel bijvoegen, dat de zogenaamde "vijfentwintigste penning" zonder enig openbaar ongenoegen in 's lands schatkist is gestort; dat er door de ongesteldheid van Englands Koning geen schadelijke verandering in de Regering is gekomen; dat de hoven van Weenen, Petersburg en

Versailles hunzó vol hebben, dat zij juist in onze zwakste toestand ons niet hebben kunnen aanvallen. Voorwaar, dit is van de Heere geschied. Welk een zegen, dat er in deze landen in de afgelopen winter van geen belangrijke diefstallen en moordenarijen zijn gehoord, maar een ieder in veiligheid is gebleven. Is dit alles zo niet? En moeten wij dan niet bekennen, dat ons vaderland tot de hemel toe is verhoogd?

Doch er is meer! God heeft in dit land vele krachten gedaan en velerlei genademiddelen aan ons ten koste gelegd. God heeft onder ons, zowel als oudtijds onder Israël, Zijn haardsteden en altaren. Hij woont ook onder ons. Ook in ons land heeft de Heere Zijn kandelaar. Wat heeft God aan dit land niet gedaan om ons de zuivere godsdienst te schenken! Welk een moed, welk een ijver heeft de Heere onze voorvaderen ingeboezemd, om te waken en te strijden voor Kerk en godsdienst en zich onder het juk van Spanje en Frankrijk - die hoer van Babel! - niet langer te begeven. Wat is onze Gereformeerde Kerk menigmaal in gevaar geweest, belaagd door Papen en Remonstranten! Dan, al werden zij door Oldenbarnevelt zelfs begunstigd, - Maurits zorgde, dat er te Dordrecht een Nationale Synode werd saamgeroepen, hetwelk de grond van onze Gereformeerde Kerk heeft gelegd.

Welk een voorrecht de zuivere godsdienst in ons land vrij te mogen belijden, ja, die zelfs tot heersende godsdienst te hebben! Welke dierbare genademiddelen worden ons toegediend! Hoeveel getrouwe, godvruchtige en ijverige leraars heeft de Heere in ons vaderland gezonden, om ons tot geloof en bekering aan te sporen!

En gij wel inzonderheid, waarde gemeente van Kralingen! Welke krachten zijn er niet onder u besteed, om uw zaligheid te bewerken! Volgens onze tekst had Johannes de Dooper zijne landgenoten klaagliederen gezongen en de Wet strengelijk gepredikt. Ik weet niemand, die zijn voorbeeld meer getrouw heeft nagevolgd, dan uw oude en nu zalige leraar. Openlijk en op vrijmoedige wijze heeft hij onder u de twee tafelen van de Goddelijke Wet gepredikt en daardoor getracht uw stenen harten te vermorzelen en tot waarachtige bekering te brengen. Hij heeft u geen kussens onder de okselen genaaid. Hij is waarlijk geen vals profeet geweest, die u van vrede zou hebben gesproken, als er gevaar was. Als er onheilen waren, heeft hij u gewaarschuwd; en ik ben verzekerd, dat niemand uwer in de dag des oordeels zal durven inbrengen: "Ik heb het niet geweten!"

Welk een voorrecht voor een gemeente een godzalig en getrouw leraar te hebben! Welke krachten heeft hij jaren lang aan 't heil uwer zielen ten koste gelegd! Was God niet rechtvaardig geweest, wanneer Hij toen de kandelaar van deze plaats had believen weg te nemen? Maar neen, de Heere wil Zijn krachten aan u blijven besteden. Hij gaf u wederom een ijverig, godvruchtig en zeer rechtzinnig leraar. O! welk een aanhoudende, verbeurde zegen van God een leraar te hebben, die getrouw is aan Gods Woord en aan de vastgestelde Formulieren van Enigheid, inzonderheid in deze bedroefde tijd! - Ook deze gezant heeft de Heere van u weggenomen en u mij gegeven. En had Johannes de Dooper klaagliederen gezongen, - *ik heb meer het voorbeeld van mijn Meester trachten te volgen en u op de fluit van 't liefelijk Evangelie zoeken te spelen*. Mijn doeleinde, vanaf mijn komst tot op deze huidige dag, is geweest om u Christus te leren kennen in Zijn dierbaarheid, noodzakelijkheid en bereidwilligheid.

Welaan, heeft Nederlands volk, hebben wij geen stof van verplichting om voor de Heere te betuigen: "Wij zijn tot de hemel toe verhoogd!"

II. En nu, tegen al die zegeningen Gods in, is Nederlands volk ondankbaar gebleven.

Tegen al die kostelijke genademiddelen in, heeft Nederlands volk zich niet willen

bekeren. Integendeel; wij hebben, met Jeschurun vet geworden zijnde, achteruit geslagen, en de Rotssteen onzes heils hebben wij versmaad. Elk inwoner van Nederland heeft zijn weg bedorven, van de grootste af tot de kleinste toe. Allen te zamen zijn wij afgeweken door ondankbaarheid aan onze Weldoener. Wij zijn stinkende geworden. Stemt dit ieder uwer niet volmondig toe?

Indien wij het oog vestigen op de zeden, dan zien wij, dat dezelfde ondeugden en zonden bij aanhoudendheid de overhand behouden. Hoe is het thans met de godsdienst gesteld? Bij velen is hij door ongeloof ten enenmale verdreven en uitgeroeid. Een drom van Atheïsten, Deïsten en Naturalisten zoeken onze gezegende godsdienst te vernietigen. Hoevelen leggen het er op toe om de leerstelsels van de Synode van Dordrecht en de Formulieren van Enigheid te veranderen. Hoevelen verdonkeren het Evangelie of de aanbieding van Christus in hetzelfde. Door velen zien wij de soevereiniteit Gods aangerand.

Dat de godsdienst door lauwheid en onverschilligheid verflauwt en verzwakt, het wordt, dunkt mij, van dag tot dag hoe langer hoe meer zichtbaar, zodat een ieder, die dit niet ziet, wel stekeblind moet wezen. Heerst er niet in ons ganse land lauwheid, traagheid en lusteloosheid omtrent de godsdienst, en wel in de eerste plaats omtrent de openbare godsdienst? Hoe klagen de leraars en de vromen in ons vaderland over de verslapping in de opkomst op 's Heeren dag en ook in de week. Hoe neemt dat verval in sommige steden en dorpen hand over hand toe! Hoevelen, die te voren zonder wettige verhindering nooit oversloegen, kunnen nu, als er maar enig beletsel is, er toe besluiten om thuis te blijven. Anderen, die te voren gezet tweemaal opgingen, komen thans veeltijds maar ééns. Als men ééns in de kerk geweest is, denkt men al zeer veel voor de godsdienst over te hebben gehad. Weer anderen komen zo nu en dan maar eens. Hoeveel plaatsen zijn er, waar de leraars voor stoelen en banken staan te prediken! 't Is waar: in deze gemeente is daar niet zozeer over te klagen. Ik zou mij zelfs bezondigen, als ik het grootste en beste deel der gemeente wilde beschuldigen, dat zij niet opkomen. Maar nochtans wil ik vragen: blijft er nooit iemand thuis zonder wettige hinderingen? Zijn er niet, die maar ééns komen, terwijl zij gemakkelijk tweemaal konden? Blijven er niet telkens verscheidenen uit de catechisatie? Welk een lauwheid heerst er dus in Nederland omtrent de openbare godsdienst! Hoevelen, die de godsdienstoefening bijwonen, maar met een zichtbare traagheid en oneerbiedigheid. Men komt laat in de kerk en toont dus weinig begeerte te hebben naar het Woord van God, dat er wordt gelezen. Of terwijl het Woord voorgelezen wordt, ziet men overal rond wie er in de kerk komt, of houdt een gesprek met de een of ander, naast wie men zit.

Welk een geraas is er somtijds onder het lezen, vooral in grote steden, over een plaats als anderszins. Sommigen onder ons roken hun pijp onder 't gaan naar de kerk, totdat zij vóór het huis des Heeren zijn; dat is niet eerbiedig. Hoevelen gaan er naar de kerk, vooral wanneer er een leraar optreedt, die veel loop heeft, meer om zijn stem en talent te horen dan om een pijl in hun harten te krijgen. Wat wordt het gebed, dat men doet, zodra men in de kerk komt, meer uit sleur dan met ernst gedaan! De een ziet over zijn hoed, terwijl hij staat te bidden, de ander over doek of waaier.

Hoe gaat het met het zingen? Hoe lusteloos en traag, zonder geest! De een zwijgt; de ander zingt niet om God te loven, maar om zijn kunst te tonen. Wat is de menigte onder 't Woord traag! Wat is de eerbied voor het Woord van de levende God verminderd! Wat wordt het slaperig aangehoord! Wat worden de mensen ketelachtig (kittelorig) van gehoor! Zij kunnen de bestraffingen niet aanhoren. Er moet maar niets buitengewoons gezegd worden, of men is voorts ontstoken.

Wat heeft Wet en Evangelie weinig ingang! Zijn wij niet gelijk aan de kinderkens in

onze tekst, *die noch dansen, noch wenen wilden?* Blijven zelfs in deze gemeente de meeste hoorders niet verhard? Zegt mij: wat heeft de vierenveertigjarige dienst van uw oude leraar uitgewerkt? Heeft hij niet op rotsen geploegd? Hebt gij zijn waarschuwingen aangenomen?

Hoe wordt de dag des Heeren in ons vaderland doorgebracht? O! mijn hart krimpt ineen, als ik aan de schending van de Sabbat begin te denken. 't Is een bewijs, dat de godsdienst verflauwt. Gaan wij de meeste plaatsen en vooral de steden in ons vaderland na, - waar ziet men op die dag een onderscheid? Gaat kopen en verkopen niet zijn gewone gang, zonder dat de winkels gesloten zijn? Zijn de logementen en koffiehuisen, de herbergen en kroegen op Gods dag niet voller dan door de week? Waar lijkt dat naar? Zien wij niet allerwegen openlijk tappen en spelen? Zijn de straten en wegen niet als bezaaid met Sabbatschenders! Wat wordt er inzonderheid op zondagavond en in de nacht een goddeloosheid bedreven! Er zijn steden en dorpen, waar men de weg, wegens het geraas, gevloek en getier, nauwelijks kan passeren. Reizen en trekken, rijden en rossen, het gaat op die dag onbelemmerd voort. Is dat volgens de plakaten van het land? Heet dat de wetten te handhaven? Worden niet allerlei koopwaren openlijk geveild?

Hoeveel kerkgangers zijn er, die het bij dat uiterlijk sleurwerk laten! Er wordt geen geschikte voorbereiding of nabetrachting gehouden. Hoe worden de bondzegels van Doop en Avondmaal ontheilgd! Bij hoe weinigen is de wandel overeenkomstig met de leer! Welk een verslapping is er in de kerkelijke tucht! Ook in dit opzicht geldt het spreekwoord: "De kleine dieven hangt men op, en de grote laat men lopen."

Hoe gaat het met de huiselijke godsdienst? Hoeveel huisgezinnen zijn er in ons land, waar men van alles, behalve van de godsdienst, iets verneemt, waar men meer met de kaarten dan met de Bijbel in de hand zit, waar de mond meer tot ijdele deunen dan tot bidden wordt gebruikt! De kinderen kunnen veeleer de manieren van de duivel leren dan hun belijdenis afleggen. Komt men tegenwoordig in de gezelschappen, - wat heeft er een verflauwing plaats in de godsdienst! Bij de groten is meer de duivel dan God op de troon. Zelfs bij de Godvruchtigen heerst er een lauwheid, lusteloosheid, dodigheid en stilzwijgen. Hoevelen zijn er gelijkvormig aan de wereld, die schier niet te onderkennen zijn.

Kom ik in mijn eigen orde en zie ik de gewijde mantel van Levi's priesterschaar wat meer van nabij, - wat is hij bevlekt! O! als ik mij en mijn medebroeders vergelijk bij de profeten van de oude dag en de apostolische leraars in de eerste Christenkerken, - welk een aanmerkelijk onderscheid! Men kan alles niet openlijk zeggen, maar toch wil ik vragen: zijn alle leraars werkzaam uit het beginsel van liefde voor Jezus? Zijn er geen leraars om den brode onder? Zijn ze allen even sterke voorstanders van de oude, orthodoxe leer? Is de wandel van alle leraars even stichtelijk? Is soms de predikant niet duidelijker te onderkennen aan zijn kleren dan aan zijn wandel?

Moet men niet van sommigen zeggen: "De man is predikant op stoel, maar verder niet!" Blijkt uit dit alles niet zeer klaar, dat er een lauwheid in de godsdienst heerst? De gebreken, die allengs meer in zwang komen, zijn: zatheid van overvloed, een alles verterende weelde, oneerbaarheid, luiheid, onrechtvaardigheid en ontrouw. Dat er hoogmoed, overdaad, weelde en verkwisting in ons land plaats heeft, kan niemand ontkennen, tenzij hij stekeblind is. De zwier in de kleding, de pracht in de huizen wordt hoe langer hoe erger. Die duivelse mode neemt men gretig uit Frankrijk over. De een wil al zwieriger dan de ander, en zodoende gaat men boven zijn staat. Tot de geringste soort van mensen wil de mode volgen.

Welk een verkwisting heerst er in spijs en drank! Overdadige gastmalen, drinken en zwelgen, het is aan de orde van de dag. Wat wordt er op de zielverwoestende

kermessen des zomers geen geld verkwist aan niets beduidende dingen! De onkuisheid neemt onder getrouwden en ongetrouwden hand over hand toe. De man verlaat zijn eigen vrouw en houdt het met een andere. De vrouw heeft óók weer haar minnaar. De kinderen zijn thans verdrongen, eer zij water kennen. Hoevelen onder de vrouwelijke sexe, die een houding en kleding hebben, welke hun oneerbaarheid genoeg aan de dag leggen, om thans van die onmenselijke, stomme zonden, die God weet door wie ze gepleegd worden, niet te spreken.

Welk een onrechtvaardigheid, trouweloosheid en liefdeloosheid heerst er onder de natie! Welk een valsheid in de samenleving! In elkanders bijzijn is men complimenteus als de Fransman, vriendelijk als Judas, maar achter iemands rug is het lasteren zonder getal. Wat heerst er geen ontrouw in de koophandel, om iemand te bedriegen door slechte waar, of door overvragen met een uitgestreken tronie, en dan nog op zijn ziel en zaligheid te zweren! Wat hoort men niet van klachten over bankroeten en kwade betalingen! 't Is thans wel zoals wij lezen in 2 Tim. 3 : 1-4.

Al deze gebreken krijgen wegens de ongodsdienstigheid meer en meer invloed en worden met toegevendheid, ja zelfs met goedkeuring beschouwd. Men schaamt zich thans niet langer om voor zijn zondig levensgedrag uit te komen. Al krijgt men daardoor ook een kwade naam, - daar stoort men zich niet aan. Men roept zijn zonden met die van Sodom vrij uit. Men heeft een hoerenvoorhoofd en weigert schaamrood te worden. De hoerenhuizen en bordeelkamers, de ontuchtigheden worden toegelaten en zijn maar al te veel openlijk bekend.

Hoeveel jaren hebben de getrouwe leraars de ijdelheden der kermessen, inzonderheid de spelen en tenten der goddeloosheid, bij de Overheid trachten te weren, maar zonder vrucht. Getuige daarvan de stad Utrecht, die zo zichtbaar van de Hemel was gered, waar in 't verleden jaar alles in de hoogste trap is toegelaten. Geschiedt het vloeken en valselijk zweren in ons land niet zo ontzaglijk en openlijk, dat een godsdienstig oor er door gekwetst wordt en de haren er van te berge rijzen!

Er heersen nog onderlinge verdeeldheden en verkeerde eigenliefde. De factie der zogenaamde Patriotten en vrijheidszonen is nog niet uitgestorven. Schoon sommigen van die heethoofden zichtbaar van God werden weggerukt, blijft men het vuur van tweedracht nog in ons land stoken door valse geruchten en slechte voornemens. De aankomst van Franse troepen is daarvan een sprekend bewijs, om van de listen en lagen, die men de Prins van Oranje legt, en de vuige laster tegen hem niet eens te reppen. Hieruit ontstaat gebrek aan eerbied en ondergeschiktheid aan de Overheid. Men gehoorzaamt de wetten niet en betoont maar al te weinig gezag voor zijn leraars, heren en vrouwen. Zo zien wij dan, dat Nederlands volk ondankbaar is gebleven voor al Gods zegeningen en zijn genademiddelen heeft verwaarloosd, dat al de krachten vruchteloos zijn geweest.

III. *En dit brengt ons tot ons derde punt.*

Omdat wij ons niet bekeerd hebben, spreekt de Heere een wee over ons uit en dreigt ons met zware oordelen, zowel tijdelijke als eeuwige. Zulks deed de Zaligmaker in onze tekst, en dat doet God door Zijn ganse Woord. Wanneer een volk de Heere gehoorzaamt, gaat het zulk een volk wèl, maar als het God verlaat, wordt het gestraft. Wij zien het in 't oude Israëel; wij zien het zelfs in ons eigen land. Hebben wij reeds jaren achtereen de God onzer vaders verlaten, - wij hebben daarom ook sedert enige jaren een reeks van oordelen moeten ondervinden. Laat ik maar niet verder teruggaan dan tot de vredebreuk met het rijk van Groot-Brittannië. Van toen af is Gods straffende hand op ons land blijven rusten. De Heere was vertoornd over onze hoogmoed, over de trotsheid der kooplieden, over de weelde en pracht. Hij gebruikte

onze oude bondgenoten om ons te tuchtigen. Hoe wij de oorlog met Engeland ook mogen begrijpen, - het is maar al te waar, dat wij die door onze zonden in de verraderlijke handel der Amsterdamse kooplieden met Frankrijk en Amerika, ons rechtvaardig hebben op de hals gehaald. God wilde ons door die oorlog wat kleiner maken, maar neen, wij werden er stouter en trotser tegen in.

De Heere deed een zware, tweede straoefening om ons te vernederen. Hij liet keizer Jozef II eisen doen, die ons veel geld kostten, maar wij werden nog des afvals niet moede. Toen gaf God die akelige twisten en verdeeldheden in ons land; maar wat uitwerking hebben al die tuchtigingen gehad? Wat is er sedert de omwenteling van zaken verbeterd? Is er één zonde verminderd? Immers neen! Geeft dit geen duister vooruitzicht? Wordt de trotsheid niet zo groot? Zal God die niet zichtbaar vernederen? Amos 6 : 4-8. Is de Heere niet jaloers op Zijn eer? Zijn er niet verscheidene dingen in Kerk en Staat, waaruit een algehele ondergang te voorzien is? Zodat God over ons land een wee uitsprekt, dat wij tot de helle toe zullen vernederd worden. Denkt iemand: 't is thans vrede! - ik antwoord met Jehu, 2 Kon. 9 : 22: "Wat vrede, zolang de hoererijen en goddeloosheden zoveel zijn, zolang wij in oorlog zijn met de God van Nederland!" - Juist dan, wanneer men spreekt van vrede zonder gevaar, zal een haastig verderf ons overkomen. I Thess. 5 : 3.

Wat zegt God tegen de goddelozen? Ps. 50 : 16-22. Hoe nadrukkelijk wordt er in Jes. 26 : 11 gezegd: "Heere! is Uw hand verhoogd, zij zien het niet, maar zij zullen het zien en beschaamd worden vanwege de ijver over Uw volk; ook zal het vuur Uw wederpartijders verteren." Of zouden wij meer vrijheid hebben om de taal van Jer. 7 : 8-10 over te nemen? God laat Zich niet bespotten. Hebben wij op de vorige verbodsdag beloofd ons te bekeren en dit nochtans niet gedaan, zal de Heere niet tegen ons toornen tot verdervens toe? Of zou Hij het stilzwijgend gedogen, dat onze hoofden het kwade toelaten en met goedkeuring aanschouwen? Of zal Hij, Die de hovaardige wederstaat, de hoogmoedige Hollander niet vernederen? Men klaagt over een merkelijke kwijning in de koophandel, maar men klaagt niet over de oorzaken: Hollands hovaardij en weelde. 't Zou mij niet bevreemden, als de handel en de nering nog meer achteruit gingen, omdat God zulk een hoogmoed niet kan dulden. Bedenkt wat er geschreven staat in Ezech. 27 : 27-32. Zal de Heere Zich niet wreken over de ontering van de twee tafelen Zijner Goddelijke Wet, over de menigvuldige Achans in ons land, Jos. 7: 1, over die valse eden, waar ons land onder verzinkt, over die schaamteloze onkuisheid, welke God bedreigt in Jes. 3 : 16-24. Ik ben geen profeet, maar 't verval in de Kerk, de blindheid onder de leraars en vromen doet ons oordelen voorspellen. Wil ik u zeggen wat mij op 't hart ligt? In Zef. 3 : 7-9 hebben wij een geduchte bedreiging en daarna een belofte.

Ik denk, dat het oorlogsvuur, in Europa reeds ontstoken, een gevolg zal hebben, waardoor ons vaderland zal worden vernederd. Ik heb geen gedachten, dat God ons land zal verlaten, maar dat Hij ons verarmen, verkleinen en vernederen zal; dat Hij een zuivering in Zijn Kerk zal houden, waardoor de verstokte goddelozen zichtbaar zullen worden gestraft en zij, die de naam hebben, dat zij leven, kenbaar zullen worden. Leraars en vromen zullen gelouterd worden en een grote schare de Heere toegevoegd. Ik herhaal: zij, die goddeloos en verkeerd zullen blijven, zowel hoofden als ingezetenen, zullen zichtbaar worden gestraft. En hier zal 't niet bij blijven. Alle dingen zullen eens in dat ontzaglijk gericht komen!

In die oordeelsdag, o, gemeente van Kralingen! zal het Tyrus en Sidon verdragelijker zijn dan al degenen onder u, die onbekeerd zullen komen te sterven. O! wat zal het te zeggen zijn zoveel kostelijke en getrouwe, zulke onderscheidene genademiddelen van Wet en Evangelie te hebben gehad - en ongelovig en onbekeerd te zijn gebleven!

Nogeens: de Heere laat Zich niet bespotten. Denkt niet, dat al die waarschuwingen, die gij tot hiertoe hebt aangehoord, tevergeefs zijn geschied! Zijn er in deze gemeente grote krachten geschied, - uw oordeel zal óók groot zijn. Mijn ziel wordt ontroerd, als ik daaraan denk - zoveel roepstemmen in de wind te hebben geslagen!

Onbekeerde zondaars! als gij zo voortgaat, zal de naam van VAN DER GROE in de hel als een kool vuur op uw hart branden! De balken van boven, de zerken van onderen, ja, de stenen van de kerk zullen op uw doodbed tegen u getuigen! En ik, wanneer gij met mij voor de Rechter zult verschijnen, - ik zal van u moeten zeggen: "Heere! ik heb ze geroepen, maar zij hebben niet willen horen." Wat zal het dan te zeggen zijn! Geen inwoner van Sidon zal het helse vuur zo zwaar gevoelen! Gaf Nebukadnézar bevel, dat de oven zevenmaal heter moest worden gestookt, Dan. 3 : 19, o! hoe hevig zal de hel branden, om zulke verstokte zondaars, die tegen het licht van hun consciëntie gezondigd hebben, te pijnigen.

IV. Worden sommigen uwer bewogen? Drukken u deze dingen? En wilt gij de straffen ontvlieden?

Het éniġ middel is, dat gij met ziel en lichaam u bij dezulken voegt, van wie de Heere Jezus u in onze tekst zegt: "De wijsheid is gerechtvaardigd geworden van haar kinderen." - Ik wil zeggen: met berouw en leedwezen te treuren over uw zonden en die van Nederlands volk, door vernedering en verootmoediging voor God; en dit niet alleen vandaag, maar ook door betuigingen en voornemens, om van nu af aan in 's Heeren inzettingen te wandelen. Voorts dat gij de éniġe Hogepriester en Heere gelovig om vergeving smeekt.

Is dat uw keuze, gelovig volk? Terecht behoort gij tot die uitgezonderden in onze tekst, *die de wijsheid rechtvaardigen*. Waren er de zodanigen te midden van het verstokt Jodendom, zij zijn er ook nog in ons land en in deze gemeente. Ook gij hebt zwaar misdreven; dat belijdt gij gaarne. Komt, doet het met mij voor de Heere! Gij hebt lust uw drekgoden te laten varen. Komt, betuigt het met mij voor de Heere! Gij hebt een Hogepriester in de hemel, die al 't vrome volk in 't gebed te hulp zal komen. Denkt met bemoediging aan deze woorden: "Kinderkens! indien wij gezondigd hebben, wij hebben een Voorspraak bij de Vader, Jezus Christus, de Rechtvaardige." I Joh. 2 : 1. AMEN.

